

ATATÜRK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Trends in Business *and* Economics

*Formerly: Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences
Official journal of Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences*

Volume 36 • Issue I • January 2022

EISSN 2822-2652
economics-ataunipress.org

Trends in Business and Economics

Editor

Vedat Kaya

Department of Economic Policy, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Associate Editors

Ömer Yalçınkaya

Department of Economic Policy, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Section Editors

Atılhan Naktiyok

Department of Management and Organization, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Bekir Elmas

Department of Accounting and Finance, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Şükrü Yapraklı

Department of Production Management and Marketing, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Ömer Yılmaz

Department of Econometrics, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Dilek Özdemir

Department of Economic Policy, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Hulusi Ertuğrul Umudum

Department of International Law, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Editorial Staff

Bekir Emre Aşkın

Department of Economic History, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Faruk Şahin

Department of Economic Policy, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Osman Can Barakalı

Department of Accounting and Finance, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Founder

İbrahim KARA

General Manager

Ali ŞAHİN

Publishing Director

İrem SOYSAL

Editor

Gizem KAYAN TEKAÜT

Publications Coordinators

Arzu YILDIRIM

Deniz KAYA

Bahar ALBAYRAK

Gamze BİLGİN

Irmak BERBEROĞLU

Alara ERGİN

Ebru BOZ

Web Coordinator

Sinem Fehime KOZ

Finance Coordinator

Elif YILDIZ ÇELİK

Contact

Address: Büyükdere Cad.

105/9 34394

Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Trends in Business and Economics

AIMS AND SCOPE

Trends in Business and Economics (Trend Bus Econ) is an international, scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Ataturk University Faculty of Economics and Administrative Sciences and published quarterly publication in January, April, July, and October. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Trends in Business and Economics aims to contribute to the literature by publishing articles at the highest scientific level in economics. The journal publishes original articles, reviews and letters to editors prepared in accordance with ethical rules. The scope of the journal includes economics and business writings. Trends in Business and Economics deals with original articles that have theoretical foundations and are supported by empirical findings.

The target audience of the journal includes academicians, researchers, professionals, students, related professional and academic bodies and institutions.

Trends in Business and Economics is currently indexed in TUBITAK ULAKBIM TR Index, Directory of Research Journals Indexing, Scientific Indexing Service, Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing, Ebsco, and EbscoBusiness.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Trends in Business and Economics is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Open Access Initiative (BOAI) declaration. Authors retain the copyright of their published work in the Trends in Business and Economics. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Submission Fee Policy

Authors should pay a one-time non-refundable submission fee for all articles to help to fund editorial and peer review administration. There are no surcharges based on the length of an article, figures or supplementary data. The standard, non-refundable submission fee for Trends in Business and Economics is 250 TL (including taxes).

Please note that all submissions are evaluated by the Editorial Board and external reviewers in terms of scientific quality and ethical standards. Submission fee payments have no effect on the outcome of the article's evaluation and/or publication priority.

Authors are required to make the submission fee payment at the time of their manuscript submission and submit the payment receipt to the Editorial Office (iibfdergi@atauni.edu.tr). The evaluation process of the article will begin once the full payment is received. Please note that the the corresponding bank's fees should not be deducted from the total amount.

Bank Transfer Details

IBAN: TR73 000 1000 1123 4897 3345 001

BANK NAME: Ziraat Bankası

BRANCH NAME: Erzurum Şubesi

BRANCH CODE: 00112

ACCOUNT NUMBER: 348973345001

ADDRESS: Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum, Turkey

PHONE: +90 442 231 12 31

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://economics-ataunipress.org/>

Editor in Chief: Vedat Kaya

Address: Ataturk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

E-mail: vkaya@atauni.edu.tr

Publisher: AVES

Address: Büyükderece Cad., 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00 Fax: +90 212 217 22 92

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Trends in Business and Economics

CONTENTS

- 1 A research on determining the factors affecting job involvement for bank employee**
A. Aslan ŞENDOĞDU, İlkay ALTINDAĞ
- 10 The future of the accounting profession: Industry 4.0 content analysis of academic studies published**
Gülsün İŞSEVEROĞLU
- 22 Evaluation of foreign exchange rate that may arise in thin capitalization**
Fatih PEKŞEN
- 29 Investigation of green consumers' subjective well being within the scope of purchase behavior, attitudes and personality traits**
Tuğba YILDIZ, Aysel ERCİŞ
- 43 The effect of the pandemic on health services demand: An application on Atatürk University Faculty of Dentistry**
Zeynep KARACA, Kadir İNAN
- 50 Examination of self-efficiency and organizational commitment levels of private security officers in terms of demographic characteristics: The Example of Elazığ Kaan project employees**
Uğur DEMİRCİ
- 63 The effect of club image on licensed product purchasing behavior**
Barış YILMAZ, Yusuf ÖCEL
- 71 A study on revealing the dynamics of organizational change from employees' perspective**
İlayda TEKİN, Nazlı Ayşe AYYILDIZ ÜNNÜ
- 83 The effect of achilles syndrome on machiavellian behavior tendency: A field study**
Sevda DEMİR, Hilal KUŞÇU KARATEPE, Ulviye ÖZCAN YÜCE
- 93 Sectoral decomposition and labor efficiency**
Volkan KAYMAZ
- 102 North Korean nuclear programme in the light of juche idea**
Güngör ŞAHİN, Sümeyye ŞENER
- 109 Investigation of housing price index and BIST 100 stock market index in Turkey with Markov Switching Model**
Bilge ÇİPE, Alper ASLAN
- 115 Wage differentials between temporary and permanent workers in Turkey**
Selçuk GEMİCİOĞLU, Hasan ŞAHİN
- 125 Effects of climate change on agricultural sector in Turkey: ARDL bounds test approach**
Ahmet Tayfun AKCAN, Ünzüle KURT, Cüneyt KILIÇ
- 133 Effects of global economic policy uncertainty on macroeconomic activity: The case of Turkey**
Muhammet DAŞTAN, Kerem KARABULUT

Banka çalışanlarının işe bağlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma

A research on determining the factors affecting job involvement for bank employee

A. Aslan ŞENDOĞDU
İlkay ALTINDAĞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Bankacılık Bölümü, Konya, Türkiye

ÖZ

Küreselleşen dünya, sektörlerde rekabeti artan şekilde tetiklemektedir. Rekabetin en yoğun yaşandığı sektörlerden birisi de bankacılık sektörüdür. Bankacılık sektöründe son yıllarda artan otomasyon ve dijitalleşmeye yönelik çabaların yanı sıra insan kaynağını daha etkin kullanmak hayati derecede önem göstermektedir. Banka çalışanlarının işe bağlılığı, artan rekabette fark yaratmada belirleyici rol oynamaktadır. Çalışmanın temel amacı, banka çalışanlarının işe bağlılığını etkileyen faktörlerin kısa bir ifade ile işe bağlılık öncüllerinin işe bağlılık üzerindeki etkisini araştırmaktır. Temel amaç doğrultusunda, Konya'da faaliyet göstermekte olan devlet, özel ve katılım bankalarında görev yapan 250 kişiye anket yöntemiyle işe bağlılıklarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik sorular yöneltilmiştir. Araştırma sonucunda, bankadaki çalışma koşulları ve arkadaşlık faktörlerinin banka çalışanlarının işe bağlılığı üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka, banka çalışanları, işe bağlılık, işe bağlılığı etkileyen faktörler.

JEL Kodları: C12,C13,G20

ABSTRACT

The globalizing world is increasingly affecting competition in sectors. The banking sector is one of the sectors where competition is most intense. In recent years, increasing the number of automation and digitalization efforts in the banking sector, as well as more effective use of human resources is of vital importance. Bank employee job involvement plays a decisive role in increasing competition. The main purpose of the study is to investigate the effects of the factors affecting the job engagement of bank employees, briefly the effect of job engagement precursors on job involvement. For this purpose, questions were asked to determine the factors that affect their job involvement to 250 people working in state, private and participation banks in Konya. As a result of the research, it has been concluded that the working conditions and friendship factors in the bank have a positive effect on the bank employee job involvement.

Keywords: Bank, bank employees, job involvement, factors affecting job involvement

JEL Codes: C12,C13,G20

Giriş

Günümüzde bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeler insan kaynağının önemini artırmaktadır. Çalışanların işe bağlılığı tüm bankaların en çok özen gösterdiği hususların başında gelmektedir. Çalışanların işe bağlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, önceliklerin bilinmesi bu yönde yapılacak çalışmalara yol gösterici olmaktadır.

Bankaların bilgi işlem teknolojilerinde meydana gelen değişimleri yakından takip etmeleri hemen tüm bankalar için geçerlidir. Bu alanda yaşanan hızlı gelişmeleri bünyelerine adapte etmede bankalar birbirleri ile yarış halindedir. Yeni gelişmelerin içselleştirilmesi bankalarca süratle gerçekleştirilirken ve bu alanda bankalar arasında farklar azalırken esas fark yaratan husus insan kaynağında olmaktadır. Çalışanların işe bağlılığı banka için kritik önem göstermektedir. Bu bağlamda, banka çalışanlarının işe bağlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, çalışanların bu faktörlere verdiği önemin tespit edilmesi ve bunların banka tarafından bilinmesi hayati derecede öneme sahiptir. Bu hususlar, çalışmamızın odağını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, banka çalışanlarındaki işe bağlılık öncülleri olarak ele alınan yönetim yaklaşımı, çalışma koşulları, arkadaşlık, ödüllendirme ve motivasyon boyutlarının işe bağlılığı üzerinde oluşturduğu etkilerin bir araştırma modeli yardımıyla belirlenmesi hedeflenmektedir. Modeli test etmek için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu kapsamda Konya il merkezinde görev yapan özel ve kamu bankası çalışanlarına yüz yüze bir anket uygulaması yapılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

İşe Bağlılık

İşe bağlılık, işgörenlerin işlerini yaparken kendilerini enerjik hissetmeleri, işlerine kaptırmaları, işlerinden tatmin olmaları ve işlerine odaklanmaları anlamına gelmektedir. İşe bağlılık kavramsal olarak; işe

Geliş Tarihi/Received: 06.07.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 24.12.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: A.
Aslan ŞENDOĞDU
E-posta: asendogdu@gmail.com

Cite this article: Şendoğdu, A. A., & Altındağ, İ. (2022). A research on determining the factors affecting job involvement for bank employee. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 1-9.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

istek duyma, işe adanma ve işe yoğunlaşmayı kapsamaktadır (Eryılmaz & Doğan, 2012). Bu bağlamda, işe bağlılık işgörenin motivasyonunda rol oynayan en önemli anahtar olarak görülmektedir (Güner, 2007), aksiyona dönüşümle süreç tamamlanmaktadır.

İşe bağlılıkla ilişkili olmakla birlikte özde ondan farklı değerlendirilebilecek birtakım kavramlar da bulunmaktadır. Bunlardan en sık rastlanana örgütsel bağlılıktır. Örgütsel bağlılık, işgörenlerin örgütle bütünleşmesi, örgütün değerlerine tutkuyla inanması, örgüte sadakat duygusuyla bağlanması ve onu geliştirmek için özen göstermesi ile ifade edilebilir (Balci, 2003; Bayram, 2004). Aralarındaki nüans farkı ise örgütsel bağlılıkta bir örgüte bağlanma ve o kurum için çalışmaya istek duyma hissi baskındır. İşe bağlılıkta ise daha dar anlamda işgörenin çalışmaya ve işine olan bağlılık ve isteği ön plandadır.

İşe bağlılık üç temel boyutta ele alınabilir: Sırasıyla işe istek duyma, işe adanma ve işe yoğunlaşma şeklinde incelenebilir. Birinci boyut işe istek duyma; işgörenin zihinsel ve bedensel açıdan zinde olma, hevesli ve istekli olma ve güçlükler çıksa bile bunlarla başa çıkma ile ilgilidir. İkinci boyut işe adanma; işgörenin işlerini anlamlı bulmaları, bir amaca hizmet etme olarak görmeleri ve işleriyle onur duymaları biçiminde ifade edilmektedir. Üçüncü boyut yoğunlaşma ise; işgörenlerin çalışırken işlerine tam manasıyla odaklanmaları, işlerini yaparken pozitif duygular hissetmeleri, sadece işlerini düşünmeleridir (Doğan ve ark., 2014; Hakanen ve ark., 2006; Schaufeli ve ark., 2002).

İşe bağlılık duygusunu hisseden işgören, işyeri için önemli ve yararlı olması hakkında düşünceler oluşturur ve yaptığı işlerden aldığı haz ve işin mükemmel bir şekilde yapılması konusunda isteği artar (Öztürk ve ark., 2011; Uygur, 2009). Bu bağlamda, yoğun rekabetin yaşandığı bankacılık sektöründe çalışanların işe bağlılığı, diğer tüm faktörleri sabit (ceteris paribus) kabul edersek önemli bir avantaj sağlayacaktır.

İşe Bağlılığı Etkileyen Faktörler

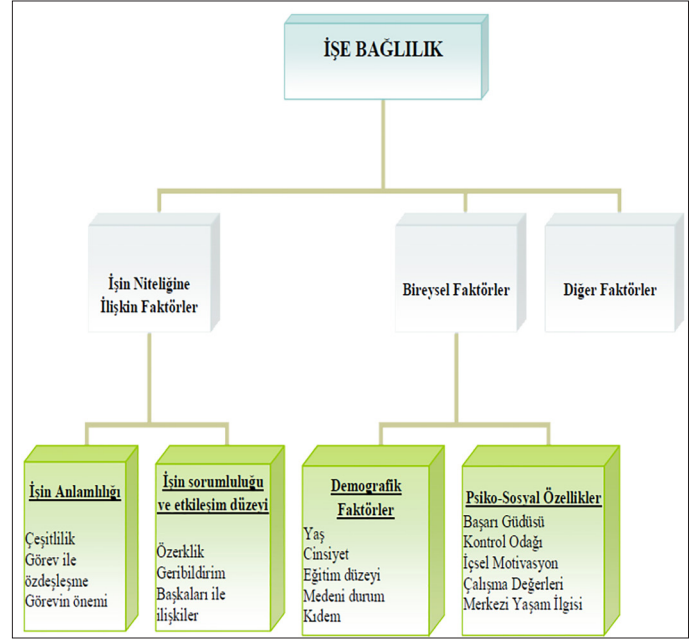
İşgörenin, yaptığı işinin önem derecesi olarak da ifade edilen işe bağlılık (Lambert, 2004) birçok insanın yaşamında önemli bir faktördür. İş yerinde işgörenler işlerini yaparken zihin ve duygu durumu olarak etkilenirler (Word & Park, 2009). İşe bağlılık ile esasında, işgörenin işini daha istekli olarak yapması ve bu sayede örgüt hedefleri ile uyum içinde çalışması sağlanmaktadır (DiefenLorff ve ark., 2002).

İşe bağlılığı etkileyen faktörler, yazarlarca çeşitli biçimlerde ifade edilmekle birlikte, ortak noktalar (Çakır, 2001) aşağıdaki şekilde uyarlanmıştır (Çiftçi, 2013).

İşe bağlılığı etkileyen faktörler Şekil 1'de görüldüğü üzere; işin niteliğine ilişkin faktörler, bireysel faktörler ve diğer faktörler üç temel başlık altında ve onların alt başlıkları olarak incelenebilir.

İşe bağlılık kavramı; iş tatmini, iş performansı, işgörenin işe geç kalma, devamsızlık ve işten ayrılma düşüncesi gibi çeşitli kavramlar ile de olumlu ve/veya olumsuz şekilde ilintilidir. İşe bağlılık, iş tatminini ve performansı olumlu olarak etkilerken, işten ayrılma niyeti, devamsızlık ve işe geç kalma gibi olumsuz olarak nitelenebilecek hususları engelleyici özellik göstermektedir.

Ayrıca, yönetimin yaklaşımı, çalışma koşulları, takdir edilme ve arkadaşlık da işe bağlılığı etkilemede önemli faktörler olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda banka çalışanlarına yönelik bahse konu faktörlerin olumlu olması durumunda işe bağlılığı artırıcı etki yapacağı söylenebilir.

Şekil 1.

İşe Bağlılığı Etkileyen Faktörler

Literatürde işe bağlılık üzerinde etki eden faktörlerin incelendiği çok sayıda çalışma vardır. Son dönemde yurt dışında gerçekleştirilen bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Yang ve ark. (2017), Çin'de çeşitli kuruluşlarda çalışanlardan (N = 544) anket yolu ile veri toplamışlardır. YEM analizinin gerçekleştirildiği çalışma sonucunda hizmetkar liderliğin işe bağlılığı öngördüğünü ve iş becerikliliğinin bu ilişkide kısmi aracılık rolü oynadığı tespit edilmiştir.

Engelbrecht ve ark. (2017), lider dürüstlüğü ve etik liderliğin, lidere duyulan güveni ve çalışanların işe bağlılığını nasıl etkileyebileceğini araştırmışlardır. Veriler, çeşitli ticari kuruluşlardan 204 çalışan tarafından doldurulan elektronik web tabanlı bir anket kullanılarak toplanmıştır. Veriler madde analizi ve yapısal eşitlik modellemesi ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi ile analiz edilmiştir. Yapısal modelde varsayılan tüm ilişkiler için ampirik destek sağlanmıştır. Bulgular, etik liderlerin çalışan bağlılığına elverişli etik ve güvene dayalı bir çalışma ortamı yaratmada oynadığı kilit rolü vurgulamaktadır.

Breevaart ve Bakker (2018), iş talepleri kaynaklar teorisini kullanmış, günlük dönüşümcü liderlik davranışı ile çalışanların işe bağlılığı arasındaki ilişkiyi araştırmak için zorluk stresi veya engelleyici stres etkeni çerçevesini ve liderlik teorisini bütünleştirmiştir. Günlük dönüşümcü liderlik davranışının (a) yüksek zorlu iş talepleri ile karakterize edilen günlerde çalışanın işe bağlılığını sürdürdüğünü ve (b) yüksek engelleyici iş talepleri ile karakterize edilen günlerde işe bağlılığı koruduğunu varsaymışlardır. Veriler öğretmenlerden, 2 haftalık bir süre boyunca her iş gününün sonunda kısa bir çevrimiçi anket doldurtularak elde edilmiştir. Gizil moderasyonlu yapısal eşitlik modellemesinin sonuçları, öğretmenlerin günlük zorluk taleplerinin (iş yükü ve bilişsel talepler), dönüşümcü liderliğin yüksek olduğu (düşüklere karşı) günlerde işe bağlılık ile pozitif bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, öğretmenlerin günlük engelleme talepleri (rol çatışması, ancak aileden işe çatışması değil) dönüşümcü liderliğin düşük olduğu günlerde (yükseğe karşı) işe bağlılık ile olumsuz bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Oh ve ark. (2018), Kore kurumsal ortamında otantik liderlik ve işe bağlılık arasındaki ilişkide temel değerleri uygulamanın aracılık etkisini araştırmışlardır. Güney Kore'deki üç büyük şirketin 281 çalışanından otantik liderlik, temel değerlerin uygulanması ve işe bağlılık hakkında öz-rapor verileri elde edilmiştir. Verileri analiz etmek için yapısal eşitlik modellemesi analizini benimsenmiştir. Analiz sonuçları, otantik liderliğin hem temel değerlerin uygulanması hem de işe bağlılık üzerinde doğrudan ve önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Soares ve Mosquera (2019), dört tür psikolojik sözleşme (ilişkisel, işlemsel, dengeli ve geçişsel) ile işe adanmışlık arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Spesifik olarak hem ilişkisel hem de dengeli sözleşmelerin daha yüksek düzeyde iş bağlılığına yol açtığını, geçiş ve işlemsel sözleşmelerin ise daha düşük düzeyde iş bağlılığına yol açtığı varsayılmıştır. Çalışma, önemli bir değişim geçiren bir Portekiz askeri organizasyonunda farklı türdeki psikolojik sözleşmelere ilişkin verileri analiz etmektedir. Kısmi en küçük kareler kullanan veri analizi sonucunda ilişkisel, işlemsel, dengeli ve geçişsel olarak adlandırılan psikolojik sözleşme bileşenlerinin işe bağlılığı etkilemektedir şeklinde tanımlanan hipotezleri doğrulanmıştır.

Grobelna (2019), bireysel ve işle ilgili özelliklerin çalışanların işe bağlılıkları üzerindeki etkilerini ve performans çıktıları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, olumlu duygulanım, çok zamanlılık ve görev öneminin çalışanların işe bağlılığı üzerindeki etkisinin araştırıldığı ve çalışanların iş performansları üzerindeki sonuçlarının analiz edildiği araştırma modelini geliştirmekte ve test etmektedir. Çalışma yapıları arasındaki ilişkiler, yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak test edilmiştir. Veriler, kuzey Polonya'nın bir turizm merkezindeki 222 otel irtibat çalışanından toplanmıştır. Çalışma bulguları, kişilik özellikleri olarak olumlu duygulanım ve çok zamanlılığın ve bir iş özelliği olarak görev öneminin, otel çalışanlarının işe bağlılığı üzerinde önemli ve olumlu bir etki yarattığını ve bunun da iş performans düzeylerini artırdığını doğrulamıştır.

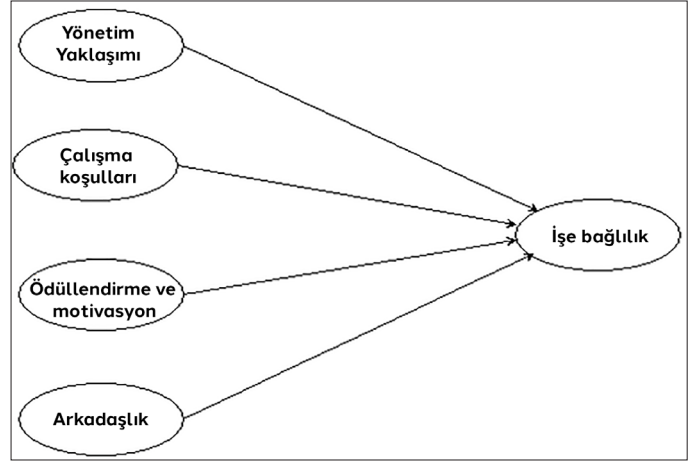
Liu ve Huang (2019), mesleki öz yeterliliğin örgütsel bağlılıkla nasıl ilişkili olduğunu ve dolaylı olarak işe bağlılığı nasıl etkilediğini incelemiştir. Katılımcılar, Çin'deki 328 yarı zamanlı işletme yüksek lisans öğrencisidir. Verileri analiz etmek ve önerilen aracılık etkisini değerlendirmek için yapısal eşitlik modellemesi ve ki-kare fark testleri kullanılmıştır. Sonuçlar, mesleki öz yeterliliğin örgütsel bağlılık üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ve örgütsel bağlılığın aracılığıyla işe bağlılık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Metodoloji

Araştırmadaki Amaç ve Hipotezler

Çalışmadaki temel amaç, banka çalışanlarının işe bağlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir saha araştırması yapmaktır. Yapılan saha araştırmasında banka çalışanlarının işe bağlılığı ile çalışma koşulları, yönetim yaklaşımı, arkadaşlık, ödüllendirme ve motivasyon faktörleri arasında nasıl bir ilişki olduğu irdelenmektedir. Araştırmada analiz sonucu elde edilen bulguların, banka performansını yükseltilmesine yardımcı nitelikte olması, çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Bu çalışmada banka çalışanlarındaki işe bağlılığı etkileyen faktörlerin işe bağlılık faktörü üzerine etkisini tespit etmek amacıyla bir yapısal eşitlik modeli önerilmiştir. Araştırma için önerilen model Şekil 2'de gösterilmektedir. Model söz konusu faktörlerin işe bağlılığı etkilediğini ifade etmektedir. Modelde yönetim yaklaşımı, çalışma koşulları, arkadaşlık, ödüllendirme ve motivasyon bağımsız gizil (latent) değişkenler, işe bağlılık ise bağımlı gizil değişken olarak tasarlanmıştır.

Şekil 2.

Araştırmanın Modeli

Çalışmada oluşturulan model çerçevesinde geliştirilen alternatif hipotezler aşağıda verilmiştir.

H₁: Banka çalışanlarının çalışma koşulları çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler.

H₂: Banka çalışanlarına yönelik yönetim yaklaşımı çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler.

H₃: Banka çalışanlarının ödüllendirilmesi ve motivasyonu (takdir edilmesi) çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler.

H₄: Banka çalışanları arasındaki arkadaşlık çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler.

Araştırmanın Yöntemi Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Konya'da devlet bankası, özel banka ve katılım bankası çalışanları oluşturmaktadır. Türkiye Bankalar Birliği 2018 yılı verilerine göre; Konya'da devlet ve özel bankalarda 2559 (https://veri.sistemi.tbb.org.tr/index.php?/tbb/report_bolgeler), katılım bankalarında (Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin internet sitesinde veri bulunmadığından Konya'daki katılım bankaları bölge müdürlüklerinden bilgi temini ile sağlanan) 547 olmak üzere toplam 3106 çalışan bulunmaktadır. Veriler banka çalışanları ile yüz yüze görüşme yapılarak anket metoduyla elde edilmiştir. Banka çalışanları arasında 1 ay (1 Ekim 2018 – 31 Ekim 2018) boyunca hafta içi her gün rastgele olarak seçilmiş zamanlarda rastgele seçme işlemi uygulanmış ve sorulara cevap verecek istekli çalışanlara anket yapılmıştır. Araştırmanın saha çalışmasında iş yoğunluğundan dolayı uygulanma sayısı 250 anketle sınırlı kalmıştır. Ancak banka çalışanlarından 30 tanesi anket formunun tamamını doldurmadığı tespit edildiğinden analiz toplam 220 banka çalışanınin tamamladığı cevaplar dikkate alınarak yapılmıştır. Banka çalışanlarına uygulanan anket formu 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışanların demografik özelliklerini tespit etmek için kullanılan sorular yer almaktadır. İkinci bölümde çalışanların işe bağlılık faktörünü ve işe bağlılığı etkileyen faktörleri tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan her faktördeki soru sayısı 10 adettir. Anket toplam 50 sorudan oluşmaktadır. Ankette kullanılan maddeler, Tolga Saylan'ın Minnesota İş Tatmin Ölçeğinden esinlenilerek hazırladığı ve özgün sorulardan oluşan ölçek kullanılarak hazırlanmıştır (Saylan, 2008). Anketteki sorular için beşli likert ölçeği kullanılmıştır. (1.Hiç Katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsız, 4.Katılıyorum, 5.Tamamen Katılıyorum)

Bulgular

Çalışmada öncelikle güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi, önceden tespit edilmiş bir ölçek türüne göre oluşturulmuş bir ankete verilen cevapların tutarlılığını ölçmede kullanılan bir yöntemdir. Güvenilirlik analizinde sıklıkla tercih edilen analiz Cronbach Alpha değerinin tespit edilmesidir.

Testin sonucunda belirlenen boyutlar için Cronbach Alfa katsayıları; Yönetim Yaklaşımı için 0.879, Çalışma Koşulları için 0.705, Ödüllendirme ve Motivasyon için 0,850, Arkadaşlık için 0.919, İşe Bağlılık için 0.918 ve ölçeğin tamamı için 0.957 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha değerinin 0.7'den büyük çıkması anket güvenilirliğinin yüksek olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmada yer alan ölçek, boyutlar ve genel açıdan güvenilir olarak değerlendirilebilir.

Demografik Bulgular

Araştırma kapsamına giren ankete katılan 220 banka çalışanına ait cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, banka türü ve bankadaki görevi değişkenlerine ait frekans dağılımı Tablo 1'de, yaş ve

Tablo 1.
Banka Çalışanlarının Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımı

Değişkenler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	100	45,5
	Erkek	120	54,5
Medeni Durum	Bekâr	90	40,9
	Evli	130	59,1
Öğrenim Durumu	Lise	4	1,82
	Ön Lisans	10	4,55
	Lisans	176	80
	Yüksek Lisans	28	12,72
	Doktora	2	0,91
Banka Türü	Devlet Bankası	114	51,8
	Özel Banka	48	21,8
	Katılım Bankası	58	26,4
Bankadaki Görevi	Gişe Yetkilisi	50	22,73
	Yetkili Yardımcısı	49	22,27
	Yetkili	58	26,37
	Yönetmen Yardımcısı	21	9,55
	Yönetmen	14	6,36
	Şube Müdürü	3	1,36
	Diğer (Müşteri İlişkileri Yöneticisi, Çağrı Merkezi Çalışanı vs.)	25	11,36

Tablo 2.
Çalışanların Yaş ve Bankadaki Çalışma Sürelerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişken	Frekans	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	220	22	48	31.25	4.793
Bankadaki Çalışma Süresi	220	1	25	6.33	4.203

Tablo 3.
Kolmogorov-Smirnov Test Sonuçları

	One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test					
		Yönetim Yaklaşımı	Çalışma	Ödül ve Motivasyon	Arkadaşlık	İşe Bağlılık
N	220	220	220	220	220	
Normal Parameters, b	Mean	3.4347	3.7591	2.8591	3.6477	3.5061
	Std. Deviation	.78399	.75128	.91351	.74426	.85588
Most Extreme Differences	Absolute	.129	.163	.081	.128	.078
	Positive	.057	.074	.063	.056	.040
	Negative	-.129	-.163	-.081	-.128	-.078
Test Statistic	.129	.163	.081	.128	.078	
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000c	.000c	.001c	.000c	.003c	

a. Test distribution is Normal.
b. Calculated from data.

bankadaki çalışma süresi değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcılardan, erkek çalışan (%54.5), evli olan (59.1), lisans mezunu (%80), devlet bankası çalışanı (%51.8) ve yetkili olarak çalışan (%26.37) ile en yüksek yüzdeye sahiptir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere çalışanların yaş ortalaması 31.25, bankadaki çalışma süresi ortalama 6.33 yıldır.

Açıklayıcı (Keşfedici) Faktör Analizi

Açıklayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda elde edilen 5 faktör toplam varyansın %60.340'ını açıklamaktadır. Birinci faktör olan ödüllendirme ve motivasyon toplam içinde %35.091 varyansa ve 13.335 öz değere sahiptir. Faktör 2 ve faktör 3 ise arkadaşlık ve yöntemi yaklaşımı ile ilgili ifadeleri içinde barındırırken sırasıyla bu faktörler toplam varyansın %9.160'ını ve %6.647'sini açıklamaktadır. Bu faktörlerin sırasıyla 3.480 ve 2.526 öz değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Dördüncü faktör çalışanların işe bağlılığıdır. Bu faktör toplam varyansın %5.279'unu açıklarken 2.006'lık bir öz değere sahiptir. Beşinci faktör olan çalışma koşulları toplam varyansın %4.163'ünü 1.582'lik bir öz değer ile açıklamaktadır. AFA uygulamasında 9,10,12,13,15,17,18,20,28,29,30 ve 44. ifadeler ölçekten çıkartılmışlardır (faktör yük ağırlıkları binşik ve düşük olduğundan). Çıkarılan ifadeler sonucunda faktör yüklerinin 0.519 ile 0.806 arasında değer aldığı belirlenmiştir.

Normallik Testi

Ele alınan faktörlerin normal dağılıma uygunluğunu belirlemek için tek örneklem Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi uygulanmıştır. Uygulanan test ile elde edilen p değerlerine (anlamlılık değeri) göre ($p = .000 < .05$), tüm faktörlerin normal dağılıma uygunluk göstermediği tespit edilmiştir (Tablo 3).

Regresyon Analizi

Araştırma kapsamındaki iş yerindeki; yönetim yaklaşımı, çalışma koşulları, ödüllendirme-motivasyon ve arkadaşlık faktörlerinin işe bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için uygulanan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere model anlamlıdır ($F=61.881, p = .000$). Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin varyansını açıklama oranı 0.735'tir. Modele ele alınan tüm bağımsız değişkenlerin işe bağlılık üzerindeki etkilerinin anlamlı olduğu ($p < .05$) belirlenmiştir. Standartlaştırmış katsayılar dikkate alınarak elde edilen regresyon modeli:

$$\hat{I}\delta = 0.156 \times \text{Çalış} + 0.162 \times \text{Yön} + 0.289 \times \text{OM} + 0.347 \times \text{Ark}$$

Bağımsız değişkenlerin tamamı pozitif katsayıya sahip olduğundan tüm değişkenlerin işe bağlılığı arttırdığı söylenebilir. En büyük etkiye sahip değişken arkadaşlık boyutudur ($\beta=0.347$).

Tablo 4.
Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar		t	p
	B	Std. Hata	Beta			
Sabit	-0.001	0.242			-0.004	.997
Yönetim yaklaşımı	0.177	0.064	0.162		2.78	.006
Çalışma Koşulları	0.177	0.063	0.156		2.799	.006
Ödüllendirme ve Motivasyon	0.271	0.051	0.289		5.364	0
Arkadaşlık	0.399	0.065	0.347		6.118	0

a. Bağımlı Değişken: İşe Bağlılık
R² = .735 F = 61.881 (sd = 4.215) p = .000

Tablo 5.
Faktörlerle ilgili İfadeler, Ortalamaları ve Standartlaştırılmış Faktör Yükleri

Faktörler / Cronbach Alfa(α) Değeri / ifadeler	Ortalama	Standartlaştırılmış Faktör Yükleri
Yönetim Yaklaşımı / Cronbach Alfa(α)= 0.879		
1. Yöneticilerim, işimizi nasıl yapacağımız konusunda görüş ve düşüncelerimizi alır.	3.446	0.722
2. Yöneticilerim, yetki ve sorumluluğu astları ile paylaşır.	3.455	0.717
3. Yöneticilerim, bankadaki sorunlara çözüm bulur.	3.641	0.778
4. Yöneticilerim, eleştiriye açıktır.	2.955	0.638
5. Yöneticilerim, inanç ve duygularımı dikkate alır.	3.532	0.722
6. Yöneticilerim, kişisel problemlerimi dinler ve yardımcı olur.	3.464	0.754
7. Yöneticilerim, işle ilgili problemlerimi dinler ve yardımcı olur.	3.677	0.668
8. Yöneticilerim, işlerimizi yaparken inisiyatif kullanmamıza izin verir.	3.309	0.549
Çalışma Koşulları / Cronbach Alfa (α)= 0.705		
1. İşimi kendi başıma yapabilmek için gerekli olan araç ve kaynağa sahibim.	3.827	0.472
4. Sorumluluklarımı, yetkilerimi ve benden tam olarak ne beklediğimi biliyorum.	3.891	0.566
6. Bankamda iş güvenencesi yüksektir.	3.596	0.705
9. Çalışma ortamında iş güvenliği yeterlidir.	3.723	0.711
Ödüllendirme ve Motivasyon / Cronbach Alfa (α)= 0.850		
1. Bankamın verdiği ücret motive olmamı sağlamaktadır.	2.877	0.769
2. Bankamın performans dayalı verdiği prim ve ikramiyeler tatmin edicidir.	2.659	0.734
3. Çalıştığım banka yiyecek, giyecek vb. Aynı yardımlar yapmaktadır.	3.027	0.567
4. Bankamda terfi politikası adil şekilde uygulanmaktadır.	2.723	0.76
6. Bankamın uyguladığı performans değerlendirme sistemi objektif kriterlere dayanmaktadır.	2.986	0.698
6. Bankamın verdiği ek imkanların (otomobil, konaklama vb.) yeterli olduğunu düşünmekteyim.	3.177	0.65
7. Bankam ek tatil vb. uygulamaları başarılarımızı ödüllendirmektedir.	2.564	0.512
Arkadaşlık / Cronbach Alfa (α)= 0.919		
1. İş arkadaşlarım ile iyi bir çalışma ekibi olduğumuza inanıyorum.	3.796	0.744
2. İş arkadaşlarım ve aileleri ile mesai dışında da vakit geçiriyor ve bundan zevk alıyorum.	3.455	0.636
3. İş yerimde tüm arkadaşlarım birbirini destekliyor.	3.282	0.734
4. İş arkadaşlarımız arasındaki uyum işteki başarıyı ve motivasyonumu olumlu yönde etkiliyor.	3.736	0.788
5. Örgüt içi iletişim son derece iyidir.	3.605	0.719
6. İş arkadaşlarımla ortak çalışmalarda rahatım.	3.832	0.799
7. İş arkadaşlarımla aynı ekipte çalışmaktan mutluyum.	3.727	0.87
8. Bölümümde çalışanlar arasında yardımlaşma iyi düzeydedir.	3.709	0.753
9. Çalışma arkadaşlarımın performansı tatmin edici düzeydedir.	3.6	0.613
10. Bu ekibin bir bireyi olmaktan mutluluk duyuyorum.	3.736	0.683
İşe Bağlılık / Cronbach Alfa (α)= 0.918		
1. Kendimi çalıştığım bankanın bir parçası olarak görmekteyim	3.718	0.791
2. Yapmakta olduğum işi kendi işim gibi benimseyerek yaparım	4.064	0.485
3. Yeniden işe girme durumu söz konusu olsa tekrar çalışmakta olduğum işimi seçerdim.	3.05	0.689
5. Çalışma hayatımın kalan bölümünde bu bankada devam etmekten mutlu olurum.	3.259	0.822
6. Ben iş yerindeki problemleri kendi problemim gibi görürüm.	3.782	0.604
7. Çalıştığım iş yerine kendimi duygusal açıdan bağlı hissetmekteyim.	3.432	0.877
8. Çalıştığım iş yeri bağlılığı hak ediyor.	3.341	0.860
9. Çalıştığım kurumdan dışarıda gururla bahsediyorum.	3.6	0.770
10. Bu kurumumu çalışacak ideal bir yer olarak başkalarına da tavsiye ederim.	3.309	0.800

Yapısal Eşitlik Modeli Bulguları

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM), sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan önemli bir veri analiz tekniğidir. YEM iki ayrı istatistiksel yöntemin bir karışımından meydana gelmektedir. Psikolojik olaylardan yola çıkarak faktör analizinin ilerleme göstermesi ve ekonometride temel alınan eşanlı eşitlik modellerindeki gelişimler YEM yönteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. YEM yöntemi, aralarında istatistiksel bağımlılık olan modellerle ilgili tümleşik hipotezleri içeren değişkenler arasındaki sebep ve sonuç ilişkisini ifade edebilen ve teorik modelleri tek bir parça halinde test edilmesine imkân sağlayan etkili bir model geliştirme ve analiz etme tekniğidir (Çelik, 2009; Kaplan, 2000).

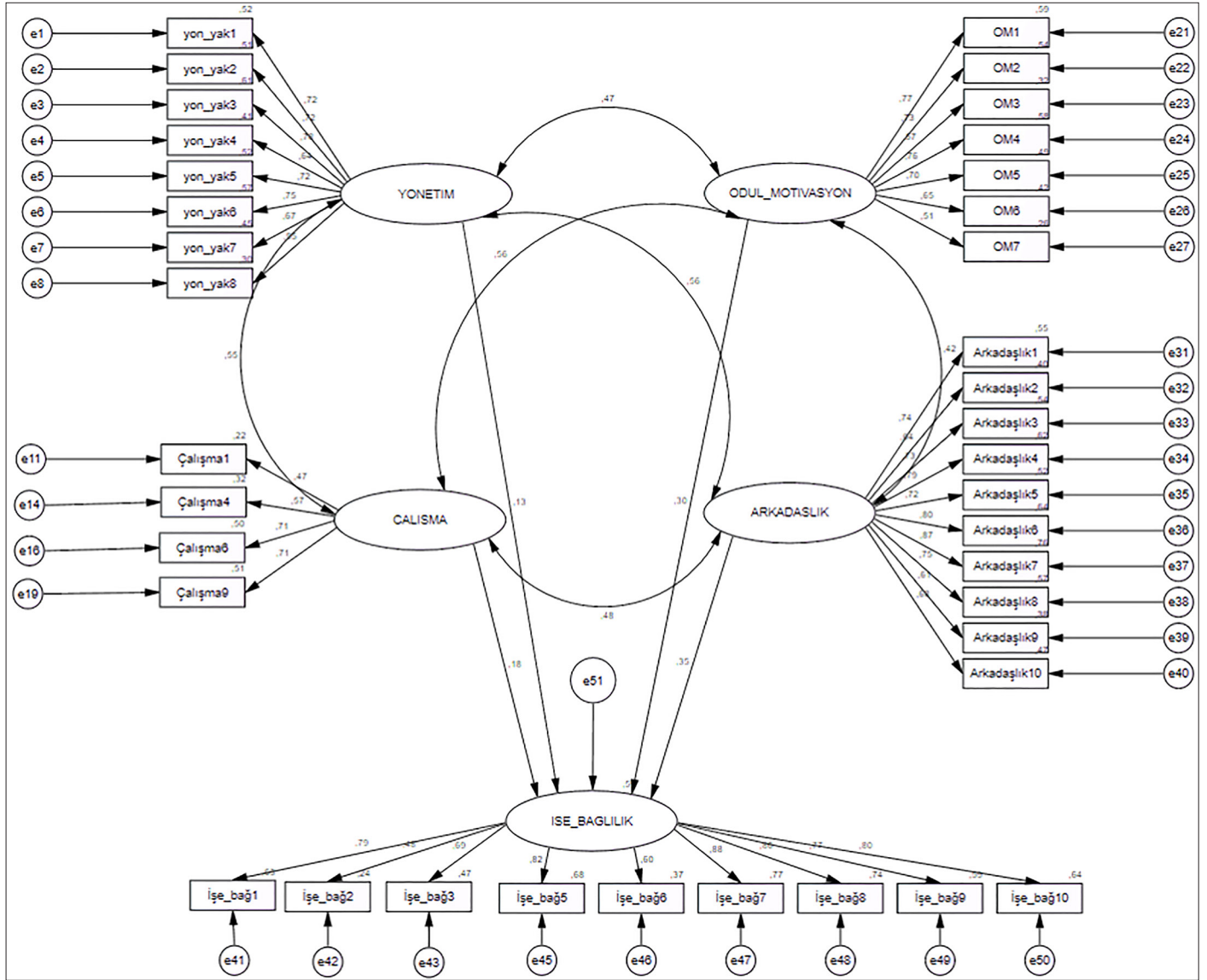
Verilerin analizinde IBM SPSS AMOS 22.0.0 programı kullanılmıştır. Modelin uyum indeksleri; $\chi^2=12244.798$, $sd=655$, $\chi^2/sd=1.900$, $RMSEA=0.064$, $SRMR=0.066$, $NFI=0.921$, $GFI=0.946$, $AGFI=0.913$, $NNFI=0.957$, $CFI=0.929$ olarak tespit edilmiştir. Bu uyum indeksleri dikkate alındığında modelin kabul edilebilir sınırlar içinde ol-

Tablo 6.
Standartlaştırılmış parametre tahmin değerleri, t değerleri, p değeri ve hipotezler

Hipotez	Faktörler Arasındaki İlişkiler	Standart Parametre Tahmin Değeri	Standart Hata	Değer		Sonuçlar
				t	p	
H1	Çalış → İş	0.181	0.16	2.058	.04	Doğrulandı
H2	Yön → İş	0.13	0.081	1.743	.081	Doğrulandı
H3	ÖM → İş	0.303	0.064	4.102	<.001	Doğrulandı
H4	Ark → İş	0.351	0.089	4.86	<.001	Doğrulandı

Yapısal Eşitlik

$$\text{İş} = 0.181 \times \text{Çalış} + 0.13 \times \text{Yön} + 0.303 \times \text{ÖM} + 0.351 \times \text{Ark}$$

Şekil 3.

Banka Çalışanlarının İşe Bağlılığını Etkileyen Faktörler Arasındaki İlişkide Önerilen Modele İlişkin Path Diyagramı

duğu söylenebilir (Çelik ve Yılmaz; 2016; 39). Verilerin istatistiksel olarak iyi uyuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmadaki faktörlerin içinde yer alan ifadeler, ortalamalar ve yapısal eşitlik modelinden elde edilen standartlaştırılmış faktör yüklerine ilişkin değerler Tablo 5'te verilmiştir.

Açıklayıcı faktör analizi ile çıkarılan maddelerden sonra yapılan YEM analizi sonuçlarına göre: Yönetim yaklaşımı bağımsız gizil değişkeninde 8 tane ifade yer almaktadır. Bu ifadelerin tümü pozitif

katsayıya sahiptir. Bu katsayılar içindeki en büyük değere üçüncü ifade sahiptir (0.778). Bu katsayı dikkate alındığında, bankanın yönetim yaklaşımındaki ilgisi arttıkça "Yöneticilerim, bankadaki sorunlara çözüm bulur." düşüncelerine sahip olması da artacak sonucu çıkmaktadır. Çalışma koşulları bağımsız gizil değişkeninde ise 4 tane ifade yer almaktadır. En büyük katsayı dokuzuncu ifadeye yer almaktadır (0.711). Bu ifade çalışma ortamında iş güvenliğinin yeterli olduğuna yöneliktir. Ödüllendirme ve motivasyon bağımsız gizil değişkeninde 7 tane ifade yer almaktadır. En yüksek

katsayı değeri birinci ifadededir (0.769). Bankanın verdiği ücretin çalışanların motivasyonunu yüksek derecede arttırdığını göstermektedir. Arkadaşlık bağımsız gizil değişkeninde 10 tane ifade yer almaktadır. En yüksek katsayı değeri yedinci ifadededir (0.87). Bu katsayı aynı ekte çalışmaktan mutlu olma durumunun arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde ve yüksek derecede etkilediğini göstermektedir. İşe bağlılık bağımlı gizil değişkeninde de 9 tane ifade yer almaktadır. Yedinci ifade en büyük katsayıya sahiptir (0.877). Çalışılan bankaya duygusal açıdan bağlı hissetme durumunun işe bağlılığı yüksek derecede arttırdığını göstermektedir.

Test edilen yapısal eşitlik modeli için path diyagramı Şekil 3'te gösterilmektedir. Yapısal eşitlikteki hipotezlerle ilgili sonuçlar ve tahmin edilen standartlaştırılmış parametre değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde; "Çalışma Koşulları (Çalış)" faktöründeki bir birimlik artışın "İşe Bağlılık (İş)" ta 0.181 birimlik, "Yönetim Yaklaşımında (Yön)" faktöründeki bir birimlik artışın İşe Bağlılık'ta 0.130 birimlik, "Ödüllendirme ve Motivasyon (ÖM)" faktöründeki bir birimlik artışın olması İşe Bağlılık'ta 0.303 birimlik ve "Arkadaşlık (Ark)" faktöründeki bir birimlik yükselme olması halinde İşe Bağlılık'ta 0.351 birimlik artış meydana getireceği söylenebilir. Bununla birlikte "Yön" → "İş" ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığından H_2 hipotezi doğrulanmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Küresel rekabetin artan hızı örgütlerin, işe bağlı iş görenlerle rekabette avantajlı konuma gelme isteğini artırmaktadır. Yazın incelemesinde, Saylan (2008) araştırmasında, yönetim yaklaşımı, çalışma koşulları, ödüllendirme ve motivasyon, arkadaşlık boyutlarının işe bağlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Yurt dışında işe bağlılığı etkileyen bileşenlerin incelendiği çalışma sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

Yan (2017), Çin'in çeşitli kurumlarında yapılan araştırma sonucunda hizmetkar liderliğin işe bağlılığa pozitif etkisi olduğunu; Engelbrecht vd. (2017), Güney Afrika'da ticari kuruluşlarda yaptığı çalışmada lider dürüstlüğü ve etik liderliğin, lidere duyulan güveninin işe bağlılığa pozitif etkisi olduğunu; Oh vd. (2018) Güney Kore'deki ilk on şirket arasında yer alan üç büyük özel sektör kuruluşunun çalışanlarına yaptığı araştırma neticesinde otantik liderliğin işe bağlılığa pozitif etkisi olduğunu; Soares ve Mosquera (2019), Portekiz askeri organizasyonunda yapılan araştırmasında ilişkisel, işlemsel, dengeli ve geçişsel psikolojik sözleşme bileşenlerinin işe bağlılıkta pozitif etkisi olduğunu; Grobela (2019), Polonya'nın bir turizm merkezinde gerçekleştirdiği çalışma sonuçları mesleki öz yeterliliğin örgütsel bağlılık üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ve örgütsel bağlılığın aracı rolü ile işe bağlılık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu; Liu ve Huang (2019), yarı zamanlı çalışan işletme yüksek öğrencilerine yönelik yapılan çalışmada mesleki öz yeterliliğin örgütsel bağlılık üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ve örgütsel bağlılığın aracı rolü ile işe bağlılık üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Yapılan çalışmada ele alınan ilk hipotez, " H_1 : Banka çalışanlarının çalışma koşulları çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler" şeklindedir. Elde edilen YEM sonuçları ile bu hipotez doğrulanmıştır (Çalış → İş: $\gamma=0.181$, $p=0.081$, $p<0.05$). Çalışma Koşullarının iyi olması personelin işe bağlılığını olumlu yönde arttırmaktadır.

Çalışmada ikinci olarak ele alınan hipotez, " H_2 : Banka çalışanlarına yönelik yönetim yaklaşımı çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler" şeklindedir. Ancak elde edilen YEM sonuçları ile bu hipotez

reddedilmiştir (Yön → İş: $\gamma=0.130$, $p=0.081$, $p<0.05$). Yani banka çalışanlarına yönelik yönetim yaklaşımında iyi davranmanın personelin işe bağlılığını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada üçüncü olarak ele alınan hipotez, " H_3 : Banka çalışanlarının ödüllendirilmesi ve motivasyonu (takdir edilmesi) çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler" şeklindedir. Elde edilen YEM sonuçları ile bu hipotez doğrulanmıştır (ÖM → İş: $\gamma=0.303$, $p=.000$, $p<.05$). Bu durum banka çalışanlarının banka tarafından ödüllendirilmesinin ve motivasyonunun personelin işe bağlılığını pozitif olarak etkilediğini göstermektedir.

Yapılan çalışmada ele alınan son hipotez ise " H_4 : Banka çalışanları arasındaki arkadaşlık çalışanların işe bağlılığını pozitif olarak etkiler" şeklindedir. Elde edilen YEM sonuçları ile bu hipotez doğrulanmıştır (Ark → İş: $\gamma=0.351$, $p=.000$, $p<.05$). Bu sonuç, banka çalışanları arasındaki arkadaşlığın iyi olması personelin işe bağlılığını olumlu yönde arttırdığını göstermektedir.

Katılımcılardan elde ettiğimiz bulgular örgütsel yaşamda, örneklem kapsamındaki banka çalışanlarının çalışma koşullarının, arkadaşlık ilişkilerinin, banka çalışanlarına yönelik ödüllendirme ve motivasyon yaklaşımlarının işe bağlılıklarını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ele alınan boyutlar açısından işe bağlılık üzerindeki en büyük pozitif etki ($\gamma=0.181$) ile arkadaşlık boyutu, en düşük pozitif etki ise ile çalışma koşulları boyutu olarak elde edilmiştir. Son dönemde işe bağlılık konusunda literatürde yer alan ve farklı sektörlerde yapılan bazı çalışma sonuçları incelendiğinde, işe bağlılığa etki eden faktörler, lider dürüstlüğü, etik liderlik, lidere duyulan güven, otantik liderlik, ilişkisel, çeşitli psikolojik sözleşme bileşenler, mesleki öz yeterlilik, örgütsel bağlılık boyutlarının olduğu gözlemlenmiştir. Etki eden bu boyutlar dikkate alındığında genel olarak çalışanların düşüncesinde, olması gereken "olumlu/uyumlu" faktörler olarak nitelendirilebilir. Çalışmamızda işe bağlılık üzerinde etkisi bulunan çalışma koşulları, arkadaşlık ilişkileri, ödüllendirme ve motivasyon faktörlerinin de çalışanların istediği ve olması gereken bileşenler olduğundan çalışmamızın literatürle uygunluk gösterdiği söylenebilir.

Araştırma sonucunda bankacılık sektöründe ulaştığımız tespitlerimizle uygulamacılar olan banka yöneticilerine, çalışma koşullarını iyileştirme, çalışanlarının ödüllendirilmesi ve motivasyonu (takdir edilmesi) ile arkadaşlığın iyi olması hususlarının işe bağlılığı pozitif yönde etkilediği vurgusu yapılarak, işgörenlerinin işe bağlılığını artırıcı bu hususları göz önüne alan bir örgüt iklimi oluşturmaları önerilebilir.

Son olarak araştırma, zaman, maliyet ve ulaşılabilirlik kısıtları nedeniyle Konya ilinde faaliyet gösteren devlet, özel ve katılım bankalarında çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Konuya ilgi duyan akademisyenlere araştırmanın, farklı bölgelerde, farklı şehirlerde ve daha büyük katılımı karşılaştırmalı olarak yapılması önerilebilir. Ayrıca, bundan sonraki araştırmaların farklı sektörleri de içerecek şekilde yapılması ve çıkacak sonuçlara göre sektörler arası karşılaştırma yapılabilmesi, bir kısıt olarak ifade edilen hususların daha genelleştirilebilir sonuçlara dönüşebilmesine olanak sağlayacak şekilde kapsamın genişletilmesi önerilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – A.A.Ş.; Tasarım – İ.A.; Denetleme – A.A.Ş.; Kaynaklar – A.A.Ş.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – İ.A.; Analiz ve/veya Yorum – İ.A.; Literatür Taraması – A.A.Ş.; Yazıyı Yazan – İ.A.; Eleştirel İnceleme – A.A.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – A.A.Ş.; Design – İ.A.; Supervision – A.A.Ş.; Resources – A.A.Ş.; Data Collection and/or Processing – İ.A.; Analysis and/or Interpretation – İ.A.; Literature Search – A.A.Ş.; Writing Manuscript – İ.A.; Critical Review – A.A.Ş.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Balcı, A. (2003). Örgütsel Sosyalleşme Kuram Strateji ve Taktikler, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Bayram, L. (2004). "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-139.
- Breevaart, K., and Bakker, A. B. (2018). Daily job demands and employee work engagement: The role of daily transformational leadership behavior, *Journal of occupational health psychology*, 23 (3), 338.
- Çakır, Ö. (2001). İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çelik, H. E. (2009). Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Bir Uygulama: Genişletilmiş Online Alışveriş Kabul Modeli, Doktora Tezi, *Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Eskişehir.
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2016). Lisrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Çiftçi, E. (2013). Genel Sinizmin ve Örgütsel Sinizmin İşe Bağlılık Düzeyine Etkisi: Konya İlindeki Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Diefendorff, J. M., Brown, D. J., Kamin, A. M. A. and Lord, R. G. (2002). Examining The Roles Of Job Involvement and Work Centrality In Predicting Organizational Citizenship Behaviors And Job Performance, *Journal of Organizational Behavior*, 23, 93-108.
- Doğan, T., Eryılmaz, A. ve Ercan, L. (2014). İşe Bağlılığın Öznel İyi Oluş Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 48-57.
- Engelbrecht, A. S., Heine, G. and Mahembe, B. (2017). Integrity, ethical leadership, trust and work engagement. *Leadership & Organization Development Journal*, 38 (3), 368-379.
- Eryılmaz, A. ve Doğan, T. (2012), "İş Yaşamında Öznel İyi Oluş: Utrecht İşe Bağlılık Ölçeğinin Psikometrik Niteliklerinin İncelenmesi", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 15, (1), 49-55.
- Grobelna, A. (2019). Effects of individual and job characteristics on hotel contact employees' work engagement and their performance outcomes: A case study from Poland, *International journal of contemporary hospitality management*, 31 (1), 349-369.
- Güner, A. R. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Örgütsel Bağlılık, İşe Bağlılık ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilerin Modellenmesi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Hakanen, J., Bakker, A. and Schaufeli, W. (2006). Burnout And Work Engagement Among Teachers, *Journal of School Psychology*, 43, 495-513.
- Kaplan, D. (2000). Structural Equation Modeling: foundations and extensions, *Sage Publications*, CA, 272.
- Lambert, E. G. (2004). The Effect of Job Involvement on Correctional Staff. (https://kucampus.kaplan.edu/documentstore/docs09/pdf/picj/vol3/issue1/The_Effect_of_Job_Involvement_on_Correctional_Staff_vol3_1.pdf).
- Liu, E. and Huang, J. (2019). Occupational self-efficacy, organizational commitment, and work engagement. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 47 (8), 1-7.
- Oh, J., Cho, D. and Lim, D. H. (2018). Authentic leadership and work engagement: the mediating effect of practicing core values, *Leadership & Organization Development Journal*, 39 (2), 276-290.
- Öztürk, V., Koçyiğit, S. Ç. ve Bal, E. Ç. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12 (1), 84-98.
- Saylan, T. (2008). Çalışanların İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., Roma, V. G. and Bakker, A. B. (2002). The Measurement Of Engagement And Burnout: A Two Sample Confirmatory Factor Analytic Approach, *Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92.
- Soares, M. E. and Mosquera, P. (2019). Fostering work engagement: The role of the psychological contract, *Journal of Business Research*, 101, 469-476.
- Türkiye Bankalar Birliği Veri Sistemi. (2018). https://verisistemi.tbb.org.tr/index.php?/tbb/report_bolgeler.
- Uygun, A. (2009). Örgütsel Bağlılık ve İşe Bağlılık, Barış Platin Kitabevi, Ankara.
- Yang, R., Ming, Y., Ma, J. and Huo, R. (2017). How do servant leaders promote engagement? A bottom-up perspective of job crafting. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 45 (11), 1815-1827.
- Word, J. and Park, S. M. (2009). Job Involvement in the Public and Nonprofit Sectors, *Review of Public Personnel Administration*, 29 (2), 103-133.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Job involvement is of great importance to the bank management. For this reason, bank managers pay attention to the determination of the factors affecting job involvement. In this study, it is aimed to determine the factors affecting the job involvement of bank employees and to calculate the impact levels of these factors.

Research Questions

Hypotheses tested in the scope of the research:

Do working conditions of bank employees positively affect job involvement?

Does management approach towards bank employees positively affect job involvement?

Does rewarding and motivation (appreciation) of bank employees positively affect job involvement?

Does friendship between bank employees positively affect job involvement?

Methodology

The population of the study consists of state bank, private bank and participation bank employees in Konya. The sample size is 250. Data was obtained through a questionnaire method by making face-to-face interviews with bank employees. The random selection process was applied among the bank employees at randomly selected times every week for 1 month, and a questionnaire was conducted to eager employees who would answer the questions. The questionnaire form consists of two parts. In the first section, there are questions used to determine the demographic characteristics of the employees. In the second part, there are statements to determine the factors affecting job involvement. In this study, the Structural Equation Model (SEM) method was used to determine the factors affecting bank employees' job involvement.

Results and Conclusions

In the study, after the explanatory factor analysis, reliability analysis was performed with the remaining items. Cronbach Alpha coefficients for the dimensions determined at the end of the test: It was found 0.879 for management approach, 0.705 for working conditions, 0.850 for rewarding and motivation, 0.919 for friendship, 0.918 for work involvement, and 0.957 for the whole scale. Since these values were found to be greater than 0.7, research was evaluated as reliable for the whole scale and its sub-dimensions.

The SEM analysis, which is the main application of the study, was performed by the IBM SPSS AMOS 22.0.0 program. SEM fit indexes of our model was determined as: $\chi^2=1244.798$, $sd=655$, $\chi^2/sd=1.900$, $RMSEA=0.064$, $SRMR=0.0658$, $NFI=0.921$, $GFI=0.946$, $AGFI=0.913$, $NNFI=0.957$, $CFI=0.929$. Taking into account these fit indexes, it was determined that the model is within acceptable limits.

The first hypothesis in the study is: *Working conditions of bank employees positively affect job involvement*. This hypothesis was confirmed by SEM analysis result.

The second hypothesis in the study is: *Management approach towards bank employees positively affect job involvement*. However, this hypothesis was rejected by SEM analysis result.

The third hypothesis in the study is: *Rewarding and motivation (appreciation) of bank employees positively affect job involvement*. This hypothesis was confirmed by SEM analysis result.

The last hypothesis in the study is: *Friendship between bank employees positively affect job involvement*. This hypothesis was confirmed by SEM analysis result.

This research was performed to bank employees in Konya province due to time, cost and accessibility constraints. It is advised that the research be realize in different regions and in different cities with larger sample size

Muhasebe mesleğinin geleceği: Endüstri 4.0 boyutunda yayınlanan akademik çalışmaların içerik analizi

The future of the accounting profession: Industry 4.0 content analysis of academic studies published

Gülsün İŞSEVEROĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi Mustafa-
fakemalpaşa Meslek Yüksekokulu,
Muhasebe ve Vergi Bölümü, Bursa,
Türkiye

ÖZ

Çalışmanın amacı, endüstri 4.0 boyutunda ivme kazanan teknolojik gelişmelerin muhasebe bilimine ve uygulamalarına getirdiği gelişmelerin izini sürmek ve geleceğe yönelik eğilimler hakkında öngörude bulunmaktır. Bu amaçla, konu ile ilgili 2010-2020 dönemlerinde Türkiye’de yayınlanmış akademik çalışmalar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada, endüstri 4.0 bağlamında yapılan yayınlar muhasebe alanında ele alınan konulara göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Çalışma ile elde edilen tespitlerin, teknolojik gelişmeler ışığında yeni yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, bilişim teknolojileri ve muhasebe, dijital muhasebe eğitimi, muhasebe denetimi ve teknoloji

JEL Kodları: M40, M42, M49

ABSTRACT

The aim of the study is to trace the developments brought about by the technological developments that have gained momentum in the dimension of industry 4.0 to accounting science and applications and to predict future trends. For this purpose, academic studies on the subject have been published in Turkey in the period 2010-2020 were analyzed using content analysis method. In the study, the publications made in the context of industry 4.0 were classified and analyzed according to the topics discussed in the field of accounting. It is expected that the findings obtained through the study will contribute to new studies in the light of technological developments.

Keywords: Industry 4.0, Information technologies and accounting, digital accounting education, accounting audit and technology

JEL Codes: M40, M42, M49

Giriş

Uygarıkların oluşumu ile başlayan ve M.Ö. 3000 yılına kadar uzanan bir geçmişe sahip olan muhasebe uygulamaları daha sonra Luca Pacioli döneminde muhasebe kuramlarının yerleşmesiyle şekillenmiştir. Muhasebenin bir bilim olarak doğuşu XIX. Yüzyıldır. 19 YY da muhasebe tekniğindeki gelişmelere istatistiğin katkısı önemli olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa ve Amerika’da başlayan sanayileşme devrimi ile muhasebe bilimi de küreselleşme boyutuna ulaşmıştır. İlk kez 19. yüzyıl endüstri 2.0 sanayi döneminin yaşandığı yıllarda Sir William Rowan Hamilton tarafından çift girişli defter tutma sistemi geliştirilmiştir (Güvemli,t.y.).

20. yüzyılın sonlarına doğru elektrikle çalışan hesap makinelerinden bilgisayar teknolojisine geçiş ile yaşanan endüstri 3.0 sanayi dönemi, dijital teknolojiye önemli bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde, bilgi teknolojileri muhasebe uygulamalarını elektronik ortama taşımış kullanılan paket programlar ve getirilen yasal düzenlemelerle e- belge, e- defter uygulamaları muhasebeye önemli bir ivme yaratmıştır. XXI. yüzyılda muhasebe ikinci büyük entegrasyonunu muhasebe ve finansal raporlama standartlarının ve denetim standartlarının küreselleşmesi ile yaşamıştır. Bu gelişmelerle birlikte, karar vericilerin bilgi gereksinimi paket programların çıktısı olan mali tablolar sunumu ile sınırlı kalmıştır. Mali tabloların bir tuşla hazırlanmasının getirdiği kolaylıklar önemli bir gelişme olmakla birlikte “Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları”nın getirdiği büyük verilerin kullanımı muhasebecilerin önündeki en büyük handicap haline gelmiştir.

21. yüzyılda insan zekasının büyük devrimi olan endüstri 4.0 dönemiyle akıllı sistemler adım adım derinlik kazanmaktadır. Muhasebe biliminin de, dijitalleşen iş süreçlerine evrilmesiyle meslek mensupların değişim potansiyeline entegre olması beklenmektedir.

Çalışmanın amacı işletmelerde “Endüstri 4.0” ın muhasebe bilimi üzerindeki gelişim seyrinin izini sürmektir. Bu bağlamda, öncelikle endüstri 4.0 ile ilgili genel bilgiler verilmiş daha sonra,

Geliş Tarihi/Received: 23.11.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 16.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Gülsün İŞSEVEROĞLU

E-posta: gissever@uludag.edu.tr

Cite this article: İşseveroğlu, G. (2022).

The future of the accounting profession: Industry 4.0 content analysis of academic studies published. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 10-21.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

“Endüstri 4.0’ın muhasebe mesleğine getirdiği ve getireceği kazanımlar özelinde” Türkiye’de yapılan akademik çalışmalar ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada, paradigmal yaklaşım izlemektedir. Bu yaklaşımla taranan akademik çalışmalar konularına göre gruplandırılmış, sonuç ve değerlendirilmeler bölümünde mesleğin kazanımları ve mesleğin geleceği proaktif yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Endüstri 4.0 Dönemine Proaktif Yaklaşım

Endüstri 4.0 (I4.0) ilk kez 2011 yılında Hannover Fuarı’nda Bosch yetkililerince “Nesnelerin İnterneti” söylemiyle Almanya’nın dikkatini çekmiş ve daha sonra *endüstri 4.0*’ın kuramsal yapısını oluşturan çalışmalar yayımlanmıştır. Kagermann ve diğerlerinin (2011) kuramsal çalışması ve ardından 2013 yılında “*Alman Ulusal Bilim ve Mühendislik Akademisi’nin (ACATECH) Endüstri 4.0 Stratejik İnisyatifinin Uygulanmasına Yönelik Stratejiler (Recommendations For Implementing The Strategic Initiative Industrie 4.0)*” adlı raporuyla teorik çerçevesi oluşturulmuştur.

Endüstri 4.0 döneminin diğer dönemlerden belki de en büyük farkı, coğrafi konumdan bağımsız olarak uygulayıcıların ve akademisyenlerin birikimlerini paylaşılabilir kılması ve 2000’li yılların getirdiği yapay zeka (artificial intelligence), bulut bilişim (cloud computing), büyük verilerin analizi (sorting of big data), artırılmış gerçeklik (augmented reality), nesnelerin interneti (Nİ) siber güvenlik ağları gibi teknolojilerin birbirleriyle etkileşime girmesi ve küresel boyutta ivme kazanmasıdır.

2000’li yıllara kadar fiziksel olarak depolanan finansal veriler endüstri 4.0’ın getirdiği teknolojik kazanımlarla dijital ortama taşınmış, üretilen verilerin % 98’inin elektronik ortamda saklanabilmesi mümkün hale gelmiştir (Cukier & Mayer Schoenberger, 2013). Reinsel ve ark. (2017), yaptıkları tahminde 2025 yılında dünya genelinde yaklaşık 160 zettabayt veri üretileceğini ancak, bu veriler içinde değerli olanların belirlenip analiz edilmesiyle teknolojik devrimde çığır açılacağını ifade etmişlerdir. Benzer bir çalışmada 2020’nin başında dijital evrenin 44 zettabayt veriden oluştuğu, 2025’e kadar, dünya çapında her 24 saatte bir yaklaşık 463 exabayt verinin de oluşabileceği tahmin edilmektedir. 2020’nin başında dijital evrendeki bayt sayısı, gözlemlenebilir evrendeki yıldız sayısının 40 katı kadar olduğu 2025 yılına kadar dünyada 75 milyar *nesnelerin interneti* (IoT) cihazı olacağı açıklanmıştır.

Heidari ve ark. (2014) ifade ettiği gibi, *endüstri 4.0* döneminde akıllı nesne, siber-fiziksel sistemlere entegre edilmiş bilgi gönderme- alma ve işleme, dijitalleşmeye dayalı özerk kararlar alma, duygusal ağ sistemleri gibi kavramların bireysel bakış açısıyla bazen anlaşılmasında zorlukta çekilebilecektir. Hatta üretim süreçlerinin dijitalleşmesi ve internet bağlantılı (Stock & Seliger, 2016) akıllı fabrikalarda üretim konseptinden kaynaklanan üretim süreçlerinin yeniden düzenlenmesi ve *endüstri 4.0* göre yeniden uyarlanması her şirkette benzersiz sonuçlar da doğurabilecektir (Ford, 2015).

Yakın gelecekte muhasebe - finans ve denetim mesleklerinin ortadan kalkacağı yönünde öngöründe bulunmak doğru olmasa da insan emeğinde hissedilir bir azalma olacağını söylemekte yanlış olmayacaktır. Nitekim pek çok çalışma gibi Ford’da (2009) siber fiziksel sistemlerin ve bilgisayar teknolojilerinin istihdam ve çalışma organizasyonu üzerindeki etkilerinin bir senaryosunu tasarladığı çalışmada,

yapay zeka ve yazılım otomasyonu gibi teknolojik uygulamaların sadece düşük ücretli, eğitimsiz çalışanları etkilemeyeceği, aynı zamanda gelişmiş analiz ve karar verme süreçlerini gerçekleştirebilecek makineler ve yazılım algoritmalarının yüksek vasıflı üniversite mezunlarını dahi tehdit altında bırakabileceği sonucuna ulaşmıştır. ABD’de 700 meslek dalının teknoloji adaptasyon düzeyi araştırılmış muhasebe ve denetim mesleklerinin %94 oranında akıllı sistemlere uyarlanabileceği yönünde çıkarım yapılmıştır (Schwab & Samans, 2016).

Teknolojik gelişim, disiplinler arası devinim başlatmıştır. Muhasebe biliminin de bu devinimde yerini alması kaçınılmaz görünmektedir. Akıllı sistemlerin etkisi ve üstünlüğü hissedilecek boyutta rekabet gücü sağlayacaktır (Nixon, 2012). Dünyada önemli bir muhasebe kuruluşu olan ACCA (*the Association of Chartered Certified Accountants*) küresel boyutta mesleğin geleceğinin araştırılması amacıyla 2016 yılında bu güne kadarki en büyük anket çalışmalarından birini gerçekleştirmiştir. 150 Ülkeden 36 yaşın altında ve yaklaşık 19.000 ACCA öğrencisi ve üyesinin katıldığı araştırmadan elde edilen veriler; Y kuşağının muhasebe mesleğindeki dijitalleşme ve küreselleşmeden kaynaklanan değişimle başa çıkmak için iyi bir donanıma sahip olduğunu, küresel bir bakış açısıyla teknolojiyi bir fırsat olarak gördüklerini ve kariyerlerinde istediklerini elde etmek için işleri hızla değiştirmeye hazır olduklarını tespit etmiştir.

Teknolojik kazanımlar, mesleki yapılanma ve mesleki görevler üzerinde değişim başlatmıştır. Değişimin yönü, hızı ve katkısı ise meslekler üzerinde farklı etkiye sahip olacaktır. Bu bağlamda, Frey ve Osborne (2013), mesleklerin bilgisayarlaşmaya ne kadar duyarlı oldukları sorusunu ele aldıkları bir çalışmada, risk altındaki potansiyel meslekleri analiz etmek ve bilgisayarlaşma olasılığı, ücretler ve eğitimsel kazanım arasındaki potansiyel korelasyonları değerlendirmek için, ABD işgücü piyasasındaki 702 mesleğin bilgisayarlaşma olasılığını tahmin etmişlerdir. ABD’deki mesleklerin yüzde 47’sinin teknolojiye entegre olacağını ve çalışanların işten çıkarılma riskine maruz kalacaklarını vurguladıkları çalışmada, muhasebenin de dahil olduğu yönetim ve finans grubundaki mesleklerin daha çok insan emeğinin vazgeçilmez olmasına dayalı olarak nispeten düşük bilgisayarlaşma yüzdesine dayısıyla düşük iş riskine sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Frey ve Osborne’a göre, robotlar sadece standartlaştırılmış programlar gerçekleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda gelecek zamanlarda rutinün ötesinde sofistike görevleri de yerine getirebileceklerdir.

Rusya’nın Güney Federal Üniversitesi’nde yapılan bir çalışmada, matris matematiğiyle oluşturulan yöntem sayesinde, muhasebe eğitiminde muhasebenin temellerini açıklamanın ve anlamının alternatif bir yolu hakkında faydalı bilgiler sunulmuştur. Muhasebe sorunlarının dijital bilgisayarlarda programlanabilme kolaylığı öğrencilerin matematiksel yetkinliğini artırırken muhasebe sistemini kavramalarını da kolaylaştıracağına işaret edilmiştir (Stoner & Vysotskaya, 2012).

Başka bir çalışmada, meslek mensuplarının bürolarda sıkışık kalmayacağı dönemlerin çok yakın olduğu öngörülmüş, sanal mekanlar sayesinde ofis maliyetlerinin de azaltacağı ifade edilmiştir. Yapılan araştırmalarda meslek mensuplarının mesleki anlamda rutin işleri yapanlar (vasıfsız iş gücü) ile teknoloji donanımlı yetkinlik gerektiren analiz ve planlama,

denetim ve uygulama işlerini yapanlar olarak sınıflandırılacağına yer verilmiştir. Bu öngörü devrim niteliğinde muhasebe eğitimini gerekli kılacaktır (Kruskopf ve ark., 2019).

Vysotskaya (2018), öncelikle muhasebe eğitiminin geleneksel yaklaşım yerine multi disiplinler olması gerektiği üzerinde durmuştur. İlk kez Sir William Rowan Hamilton tarafından geliştirilen çift girişli defter tutmaya yer verdiği çalışmasında muhasebe biliminde karmaşık sayıların ve rasyoların (kesirler) nasıl geliştiğini anlatırken endüstri 4.0 ile devam edecek sürecin nasıl lider bir platform haline geleceğini örneklerle ortaya koymuştur. Vysotskaya çalışmasında, muhasebe yöntemleriyle kayıt işlemlerinden finansal raporlamaya kadar ki tüm işlemlerin sürekli tekrarlandığını ancak, muhasebe tekniği çeşitliliğinin muhasebe sisteminin kavramsallaşmasını zorlaştırdığını ifade etmiştir. Muhasebe modelleri oluşturmak için en etkili araçlardan birinin matematiksel modelleme olabileceğine işaret ederken özellikle matris cebirine odaklanmıştır. Vysotskaya'nın önerdiği, matris yaklaşım süreci aşağıdaki gibidir

a. İşlemleri kaydetme ve defteri eşdeğer matrisler şeklinde sunma,

b. Başlangıç verilerini, matris cebir işlemleri sistemindeki eşdeğerlerine karşılık gelen test bakiyelerine (Trial Balances) dönüştürme,

c. Açılış ve kapanış hesabı bakiyelerini matris formundaki temel muhasebe denklemi ile ilişkilendirme,

d. Test bakiyelerine alacak formülleri belirleme,

e. Karşılık gelen test bakiyeleri tarafından sunulan verilerin eşdeğerleri sistemi olarak bir matris modeli belirleme.

Sonuç olarak sunulan denklemler ile T hesaplarından farklı olan alternatif bir yaklaşımın kullanılabilirliğini ileri sürmektedir. Yine Vysotsk göre, dijitalleşmenin iş süreçleri üzerindeki etkisi artmıştır. Muhasebe ve Endüstri 4.0'da kullanılan matris modelleme yöntemlerinin olanakları, anormal veya etkili olmayanları tanımlamanın yanı sıra, işlemleri izlemek için kapsamlı bir platform oluşturmanın temelini oluşturmaktadır. Böylece küresel olarak uzmanlar tarafından anlaşılma ve kabul edilme potansiyeline sahip bir matematiksel muhasebe modeli sunmaktadır.

Yakın bir gelecekte ekonomik faaliyetleri temsil eden; e- kayıt- e defter -e raporlama şeklindeki bilimsel muhasebecilik yerini dijital dönüşüme bıraktığında yazılımlar sayesinde tüm bu işler eş zamanlı olarak yapılabilecek ve bilgiler depolanacaktır. Finansal muhasebedeki bu devrim dijital sistemler sayesinde muhasebeci profilini de, değiştirecektir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmada, 2010-2020 yılları arasında ulusal dergilerde yayımlanmış "endüstri 4.0 ve muhasebe" kapsamındaki akademik çalışmalar incelenmiştir. Çalışma kapsamında, "bilgi teknolojileri ve muhasebe"; "dijital muhasebe eğitimi"; "muhasebe denetimi ve teknoloji" anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Tarama ile yaklaşık 90'ın üzerinde akademik makale incelenmiş ancak doğrudan konuya odaklan 66 çalışma esas alınmıştır. Nitel araştırma yaklaşımından biri olan içerik analiz yöntemi kullanılmış, muhasebe alanında akademik literatürde yapılan çalışmalar konularına göre sı-

nıflandırılarak sistematik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, yer alan çalışmalar; teknolojik kazanımların muhasebe eğitimine, muhasebe mesleğine, denetime, meslek etiğine etkileri açısından analiz edilmiştir. Çalışmaların % 23'ü muhasebe eğitimi %40'ı mesleki uygulamalar % 36'sı denetim ve % 0,1'i etik konularına odaklanmıştır.

Bu çalışmada 4.endüstri devriminin getirdiği fırsat ve riskler değerlendirilmiş hazırlıklı olunması gereken konuların neler olduğu ve olabileceği üzerinde durulmuştur. Bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak oluşturmak amaçlanmıştır.

Teknolojik Kazanımların Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkilerine Yönelik Çalışmalar

Dijital uygulamaya yerinde ve zamanında geçebilmek, her şeyden önce akıllı sistemlerin mesleğe yönelik eğitimlerine ağırlık verilmesiyle mümkündür. Muhasebe eğitiminde teknolojiye hakimiyet tercih olmaktan çıkmıştır. Meslek mensuplarının; mesleki bilgileri, teknolojik donanımları ve vizyöner yaklaşımları önemli boyut kazanmıştır.

Dijital bilgi çağının muhasebe eğitimi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda tespitler yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Kızıl ve ark. (2014) teknolojiyle bütünleşen muhasebe derslerinin ve uygulamalarının öğrencilerin başarısına etkisini değerlendirmek üzere çıktıkları yolda, bilgisayarlı derslerin işlenmesi konusunda farklı görüşlerle de karşılaşmışlardır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, okullarda bilgisayar laboratuvarı kurulmasının uygulama becerisi ve tecrübesi kazandıracığı yönünde görüş bildirmiştir. Bir kısım öğrencilerin görüşleri ise, uygulamalı derslerde muhasebe tekniğinin tam anlaşılmasının öğrenmeyi güçleştirdiği yönündedir. Fidan ve Subaşı (2015a), Devlet ve Vakıf üniversitelerinde muhasebe eğitimi veren ve %31 oranla ankete katılan 136 öğretim elemanının teknolojik araçlara yatkınlıklarını araştırılmışlardır. Öğretim elemanlarının büyük çoğunluğu teknolojik araçlara kendi imkanlarıyla ulaştıkları, okullarda donanımlı sınıfların yetersizliği, yazılım programlarına ulaşmanın sıkıntıları yönünde görüş bildirmişlerdir. Fidan ve ark. (2015b), üniversite akademisyenlerinin muhasebe anlatımlarında teknolojiden ne düzeyde yararlandıklarını belirlemek amacıyla öğrenciler üzerinde anket çalışması yapmışlardır. Devlet üniversitelerinden lisans düzeyindeki 566 öğrencinin aktif olarak katıldığı çalışmada öğrencilerin derslerin teknoloji bağlantılı işlenmesine eğildikleri tespit edilmiştir.

Koşan (2014) çalışmasında, mekânsal sınırlamayı ortadan kaldıran artırılmış gerçeklik sisteminin muhasebe eğitimine sağlayacağı katkı üzerinde durmuştur. İİBF Fakültesi ve Turizm Fakültesinde, muhasebe derslerinden başarısız olan öğrencilere uyguladığı anket sonucunda, derse katılmayan yada katılmakla birlikte muhasebe kayıtları üzerinde tekrar çalışan öğrenciler için kitaplarda yer alan örneklerin sadece kayıtsal olması sebebiyle anlaşılmasında zorluk yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilere, muhasebe konularının ve örnek çözümlerinin tekrar tekrar anlatılması gerektiğini düşündürmüştü, bunun için kitaplarda yazılı olarak anlatılan konu ve örnekler için artırılmış gerçeklik teknolojilerinden faydalanarak "kare kod" kullanılması önerilmiştir.

Yürekli ve Şahiner (2017) Akıllı sistemlerin muhasebe eğitimi üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, eğitimde dijital teknolojiye yatırım yapılmasının ve yeni müfredat oluşturul-

masının, akıllı sistemlerin meslek mensuplarının içselleştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir. Bulut sistemiyle bilgilerin tüm bilgi kullanıcılarına paylaşılmasının mümkün olacağı ve mesleğin güç kazanacağı vurgulanmaktadır.

Erturan ve Ergin (2018) "Muhasebe mesleğinde dijitalleşme: endüstri 4.0 etkisi" konulu kavramsal bir çalışmada, yakın bir gelecekte teknoloji donanımlı akıllı işletmeciliğin varlığı ile günümüz muhasebesinin farklı bir boyut kazanacağı üzerinde durmuşlardır. Geleceğe hazırlıklı olmak için geleneksel muhasebe eğitiminin teknoloji donanımlı olması gerekliliğine işaret edilmektedir. Muhasebecinin akıllı sistem içinde, geleneksel anlamda finansal verileri kaydeden ve raporlayan olarak var olamayacağını altı çizilmiştir. Muhasebeciden sistemin tasarlanmasında ve raporlanan verilerin analizinde danışmanlık ve denetim işlevi beklenmektedir. Muhasebeci kavramının "Finansal Veri Bilimcisi" olması önerilen çalışmada bir muhasebecinin işletme bilgi sisteminde yer alacak terabaytlarca veriyi analiz edip bilgi kullanıcılarına hazır hale getirebilmesi için istatistiki programlamayı bilmesi ve programla diline vakıf olması gerekecektir. Tüm finansal işlemler an ve an dijital sisteme yükleneceği bir süreçte muhasebe meslek mensuplarının dijital sistemin oluşturduğu veri algoritmalarını anlamlı bilgiye dönüştürerek karar vericilere raporlayacak analitik zekaya sahip olması beklenmektedir.

Mesleğin geleceğini ele aldığı çalışmasında Antepi (2018) ise, geleneksel eğitimden teknoloji donanımlı eğitime geçilmesinin gerekliliğini ve bunun için ders müfredatlarının güncellemesini, muhasebe meslek mensuplarının kurumsal olarak temsil edildiği meslek odaları tarafından eğitim faaliyetlerinin icra edilmesini, akademik kadroların da, yeni sisteme entegre olabilmeleri için gerekli eğitimlerin verilmesini vurgulamıştır.

Karacan ve Bayram'ın (2019) çalışmalarında, mesleki eğitimin, meslek mensuplarından beklenen yetkinlik doğrultusunda teknoloji tabanlı değişimle bağlantılı olarak verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tekbaş, (2018a), çalışmasında "Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe bilgilerini dijital sistemlerde doğru, etkin ve verimli kullanabilmeleri için teknolojik yetkinliğe ulaşmaları" gerektiğine işaret etmiş ve yetkinliğin kazanılması için dijital eğitimlere ağırlık verilmesinin yaşanan ve yaşanacak olan bir dizi sosyal ve teknik sorunların üstesinden gelinmesine katkı sağlayacağını açıklamıştır. Yine benzer bir çalışmasında Tekbaş (2018b) mesleğin, çağın gerçekleriyle örtüşmesi ve geleceğinin inşa edilmesi amacıyla, dijital yetkinliğe hazırlayacak eğitimler çerçevesinde yeniden tasarlanmasını önermiştir.

Üniversitelerin ilgili bölümlerinde yer alan muhasebe bilimi derslerinin ve içeriklerinin bilgi teknolojileriyle örtüşmesinin zorunluluğu üzerinde duran çalışmalarda genellikle temel muhasebe eğitiminin yeterli olduğu ama dijital bilgi çağının gerektirdiği eğitimden yoksun kalındığı dile getirilmektedir.

Nitekim Terzi ve ark. (2013) Türkiye'de İİBF'nin müfredatlarında yer alan mesleki dersleri araştırdıkları çalışmada *bilgisayarlı muhasebe* derslerinin yetersizliğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmadan sonra benzer bir çalışmada Allahverdi ve Kararer (2019) tarafından yapılmıştır. Türkiye'de 64 üniversitenin işletme bölümlerinde verilen muhasebe dersleri içeriğinin e-teknolojiye hakimiyeti araştırılmıştır. Mesleki genel bilgi ve

becerilere yönelik derslerin yeterli düzeyde verildiği sonucuna ulaşılrken, teknolojiyi kullanma becerilerini geliştirme ve yönetmeye yönelik derslerin yetersizliğinden bahsedilmiştir. Ders müfredatlarının ve ders içeriklerinin teknoloji tabanlı gelişmelere paralel olması için elektronik muhasebe uygulama yeterliliğini kazandıracak dersler önerilmiştir. "ERP yazılımları", "genelleştirilmiş denetim yazılımları" "bulut bilişim" önerilen derslerdir.

Ergüden ve ark. (2018) devrim niteliğindeki akıllı sistemlerin entegrasyonunun profesyonelce muhasebeye entegre edilmesinde akademik ve iş dünyasının yetkinliğinin gerekliliğine değindikleri çalışmalarında, okullarda muhasebe müfredatı programlanırken dijital sektör uygulamalarının sınıflara senkronize edilmesini önermişlerdir. Çalışmanın tartışma bölümünde, maliyet çıktılarıyla finansal muhasebe çıktılarının ve tüm işletme bölüm çıktılarının eş zamanlı koordinasyonunun gerçekleştirilmesiyle *etkin maliyet hedeflerine* ulaşılabileceği açıklanan konulardan biridir.

Kurnaz ve ark. (2019) teknolojik gelişimin muhasebe eğitimindeki boyutunu tespit etmek için meslek önderleriyle yaptıkları anket çalışması sonuçlarından biri, geline aşamada verilen eğitimde henüz sektörün ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte mesleki katkı sağlanmadığı yönündedir. Bununla birlikte meslek önderleri; tecrübe ve mezuniyet sonrası dijital eğitimlerin, eğitim kurumlarındaki teknoloji odaklı eğitimler kadar önemli olduğunu belirtmişlerdir. Öztürk ve Çarıkçı (2019), meslek lisesi, önlisans, lisans ve yüksek lisans düzeyindeki öğrencilerinin, mesleğin ulaştığı teknoloji düzeyi hakkındaki, bilgi düzeylerini tespit etmek için önemli ve kapsamlı bir çalışmaya imza atmışlardır. Yapılan anket çalışmasında bilgilendirme ve pratiğe yönelme çalışmalarına ağırlık verilmesinin sektörle işbirliğine gidilmesinin önemi üzerinde durmuşlardır.

Teknolojik Kazanımların Muhasebe Mesleği Üzerindeki Etkilerine Yönelik Çalışmalar

Teknoloji devrimi, muhasebe biliminin diğer disiplinlerle entegre olmasını ve eş zamanlı muhasebe uygulamalarını ön plana çıkarmaktadır. Teknolojik entegrasyonda muhasebe mesleğinin proaktif tutum içinde olması kaçınılmazdır. Bu bölümde yer alan akademik çalışmalarda özellikle, Türkiye'de muhasebe mesleği portföyünde yaygın olarak kullanılan bulut bilişim yazılımlarının meslek üzerindeki etkisi kavramsal boyutta incelenmiş ayrıca, uygulama pratiklerine yer verilerek getirdiği riskler ve fırsatlar tartışılmıştır.

Elitaş ve Özdemir (2014) bulut bilişim sisteminin mesleki uygulamalara getirdiği web tabanlı programları ayrıntılı olarak anlatırken, kullanıcılara sunulan hizmetleri de ele almışlardır. Özdemir ve Elitaş (2015) tarafından yapılan "Türkiye'de muhasebe alanında Bulut Bilişimin Riskleri" konulu bir başka çalışmada ise, muhasebe sektörünün bilişim teknolojilerinden en fazla yararlanan sektörlerden biri olduğuna işaret edilmiştir. Ancak, muhasebe paket programlarının kullanımı ile bilişim teknolojilerine eğinen muhasebe sektörü için bir dizi avantajlar olmakla birlikte karşılaşılabilecek risklerin de olduğuna yer verildiği çalışmada, geleneksel muhasebe yazılımı ile bulut bilişim tabanlı yazılımlar karşılaştırılmıştır. Uzaktan erişimin olmadığı ve tüm verilerin elle girildiği mevcut bir sistemden, uzaktan erişim mümkün olacağı ve verilerin otomatik girilebileceği, muhasebecilerin mevzuat değişikliklerini bulut bilişim sisteminden takip edebileceği,

fatura ve benzeri belgelerin ve beyannamelerin otomatik olarak doldurulabileceği ve bu yolla hataların azalabileceği, finansal raporların gerçek zamanlı oluşturulabileceği belirtilmektedir.

Benzer bir başka çalışmada Aytekin ve diğerleri (2016), geleneksel muhasebe sistemi ile teknolojinin ürünü olan bulut muhasebesini karşılaştırmışlardır. Çalışmalarında, söz konusu teknolojinin benimsenmesinin önemi anlatılırken hali hazırda Türkiye'de kullanılmakta olan *Micro, Luca, Eta, Vega Yazılım gibi* bulut bilişim yazılımları detaylı olarak ele alınmış ayrıca, karşılaşılabilecek riskler de açıklığa kavuşturulmuştur. Yine Allahverdi (2017), muhasebe uygulamalarının teknolojik entegrasyondan etkilenme potansiyelini belirlemek amacıyla bulut teknolojisinin getirdiği fırsat ve tehditleri SWOT analiziyle ortaya koymuştur. Özdoğan (2017)' da çalışmasında, bulut teknolojinin mesleki faaliyetlerin niteliğini geliştirdiğini ve insan zamanını çalan rutin işlerin büyük bir bölümünü ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Bulut bilişim bağlantılı muhasebe işlemlerini kavramsal olarak ele alan Buyruk Akbaba (2019) ise, işletmelerde bulut bilişim sistemlerinin kullanılmasıyla ortaya çıkan muhasebeleştirme süreci için mevcut hesap planında (THP) 26 Maddi Olmayan Duran Varlıklar grubundaki hesapların kullanılabilmesini önermektedir. Öz (2016) bulut bilişim sisteminin muhasebe uygulamalarına getirdiği kolaylıkları ve bu bağlamda, muhasebe standartlarını kapsayan altyapının sağlanmasıyla finansal raporların hazırlanmasının kolaylaşacağını açıklamıştır.

Güney ve Özyiğit (2015) teknoloji tabanlı muhasebe bilgilerinin, yönetim kararlarına olası etkilerini inceledikleri çalışmada öncelikle, muhasebe yazılım programları üzerinde ayrıntılı durmuşlar, dijital muhasebe bilgilerinin, planlama ve analiz sürecinde yönetim kararlarını etkileyen çok önemli bir bilgi sistemine dönüştüğüne vurgu yapmışlardır.

Can ve Kıymaz (2016) Tesco Kipa, Migros, CarrefourSA olmak üzere perakende alanında faaliyette bulunun şirketlerin dijitalleşme sürecinin muhasebe boyutunu, şirket yetkilileriyle yarı biçimsel mülakat tekniği ile incelemişlerdir. Mal girişlerinin ve çıkışlarının yazılım programlarıyla elektronik olarak sağlandığı kasa ile entegre olan pos cihazları sayesinde, işletmelerde önemli bir sorun teşkil eden "Sayım Tesellüm Noksanları/Fazlalıkları" hesabının kullanımından kaynaklanan zaman kaybının ve belirsizliklerin önlenmesinin önemli bir kazanım olduğu yetkililerce belirtilmiştir. Yapılan mülakatta, şirketlerin hazır programların sağladığı hizmet kadar bilgisayar teknolojilerinden yararlandıkları, akıllı sistemlere olan ihtiyacın hissedildiği açıklanmış ve öneriler getirilmiştir.

Çalışmalarda işletmelerde teknoloji yatırımlarının altyapı maliyetlerini artıracığı ancak üretim maliyetlerine olumlu katkı sağlayacağı da beklenmektedir.

Kaynak ve ark. (2016), tedarik maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla yararlanılan "Radyo frekanslı tanımlama teknolojisi"nin stokların, malzemelerin anlık kontrollerinin yapılmasını sağlayacağı ve böylece işçi maliyetlerinin azalacağına dikkat çekmişlerdir. Tutar (2019) kavramsal nitelikteki çalışmasında, endüstriyel devrimin muhasebe türlerine etkileri üzerinde durmuştur. Bu kapsamda, maliyet muhasebesinde teknoloji maliyetlerinin artacağını işçilik maliyetlerin azalacağını, yönetim muhasebesinde verilere anlık ulaşılması

sağlandığında raporlama hızının artacağını aynı zamanda karar verme süreçlerinde ve stratejik kararlarda performans üstünlüğünün sağlanacağını ve denetimde denetçinin risk yönetimindeki etkinliğinin artacağını ayrıca, meslek tanımının ve mesleki bilgi yetkinliğinin değişeceğini ifade etmiştir. İşletmelerin üretim faaliyetlerinde maliyetlerin kontrolden üretimin kalitesine, muhasebe işlemlerinde, günlük işlemlerden raporlamaya kadar tüm işlemler internet donanımlı nesnelere ile gerçekleştirilecektir.

Altuk Özden (2018), finansal raporlama standartlarında belirtilen varlıkların değerlendirme ölçüleri ve bu ölçülere ilişkin varılan yargılar üzerinde *endüstri 4.0*'ın etkisini konu edinmiştir. *Finansal varlıklar, stoklar, maddi ve maddi olmayan duran varlıklar* üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Yeni donanım yapısı gereksinimi artacağından, maddi olmayan varlıklardan örneğin haklar hesabı daha farklı bir yerde konumlanacaktır. Benzerliklere sahip stokların değer düşüklükleri akıllı sistem özellikleri sayesinde kolaylıkla hesaplanabilecektir. Sadeleşen değerlendirme ölçüleri meslek mensuplarının yaşadığı ikilemi azaltacak yada tamamen ortadan kaldıracaktır. Bütün bunlarla birlikte çalışmada, varlık ve borçların gerçeğe uygun değerlerinin hesaplanmasının gelecekte ne gibi sonuçlara neden olacağına dikkat çekilmektedir.

Endüstri 4.0'ın muhasebe mesleğine etkisini kuramsal olarak ele alan Arslan ve Demirkan (2019) akıllı fabrikalarda üretimden pazarlamaya kadar uzanan süreçte nesnelere interneti ve akıllı robotların direkt işçiliği üstleneceğini ve bu durumda "Direkt İşçilik Giderleri" "Endirekt giderler" gibi düşünüleceğini ve "730 Genel Üretim Maliyetleri" içerisinde gösterilmesinin uygun olacağını ileri sürmüşlerdir. Genel üretim giderlerinin dağılımı ile ilgili örnek bir çalışmaya da yer verilmiştir.

Gelecekte iş tanımları üzerinde yapay zekanın önemli değişiklikler getireceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Mesleğin sürdürülebilirliği bağlamında meslek önderlerinin muhasebe ve yasal bilgilerle birlikte teknoloji kullanım yetkinliğine sahip olmaları etkili pozisyonlar yaratacaktır. Nitekim teknoloji bağlantılı bilgiyi elde etmenin çok kolay olduğu öneminin bilgiyi yönetmek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Böylece değişim potansiyelinde mesleki görevler ve görev tanımları da değişecektir.

Rasgen ve Gönen (2019) muhasebe bilgi sisteminde ağırlığı olan emek gücünün sağladığı bilgi akışının, dijitalleşmenin getirdiği nesnelere internetiyle anlık olarak kaydedileceğini, sınıflandırılacağını ve özetleneceğini, bu doğrultuda muhasebe meslek mensuplarının görev tanımlarının verilerin analizi olacağını öngörmektedirler. Bir üretim işletmesi simülasyonunun örnek verildiği çalışmada, üretimden transfere kadar olan veri akışında muhasebe işlemlerinin akıllı sistemler ile sağlandığı anlatılmıştır. Ancak, işletmelerde dijital entegrasyonunun sağlanmasının alt yapı maliyetleri ve sürekli uyum sürecindeki maliyetleri artıracığı da beklenmektedir.

Aslan ve Özerhan (2017) meslek mensuplarına yönelik; büyük verinin mesleki yetkinlik üzerindeki etkisi, meslek mensuplarının kuşak farklılığı, uzmanlıkları, konumlandıkları bölge, mezun oldukları üniversite gibi demografik özellikleri özelinde yaptıkları anket çalışmasında, farklı yaklaşımlarla karşılaşılsa da büyük verinin etkisinin de büyük olacağı yönünde tespitler elde etmişlerdir. Stok maliyetlerinin hesaplanma-

sında barkod uygulaması yoluyla sağlanan verilerle gerçek zamanlı hesaplamaların yapılabileceği öngörülmektedir.

Meslek mensuplarının görev tanımlarının değişeceğini dile getiren bir diğer çalışma da Serçemeli (2018) Mesleğin “*Muhasebe Veri Stratejisti*” olarak yeniden konumlandırılmasını önermiştir. Muhasebeci ve denetçinin görevlerinin data ve data dosyaları üretmek değil datayı yönetmek olduğunun altını çizmiştir. Değişimin zorunlu kıldığı değişiklikleri üç boyutta ele almıştır. Yatırım bütçesi, teknik alt yapı, donanımlı teknik personel.

Yardımcıoğlu ve ark. (2019), endüstri 4.0 ve muhasebe mesleğinin dinamikleri arasındaki ilişkiyi irdelemişlerdir. Tektüfekçi (2019) çalışmasında, 2018 yılı itibarıyla e-Serbest Meslek Makbuzu, e-Müstahsil Makbuzu ve Defter Beyan Sistemi'ne geçilmesi ile başlayan uygulamalara yer vermiş ve İzmir ilinde sekiz mali müşavir ile nitel bir çalışmayı içeren “Odak Grup Görüşmesi” yapmıştır. Uygulamaya geçilmesiyle teknoloji tabanlı sıkıntılar yaşandığı, belge sistemine geçişte çok yoğunluk olmadığı, mali müşavirlerin, taraflar arasında kalmaktan kaynaklanan sorunlar yaşadığı dile getirilen görüşler arasındadır. Tektüfekçi'nin (Tüfekçi, 2013a, b; Tüfekçi, 2017) diğer çalışmalarında teknoloji odaklı gelişmelerin muhasebe uygulamalarına yansımalarını, konu edindiği görülmektedir. Uygulamaların yasal düzenlemelerine yer vermiş ve uygulayıcılarda aranacak nitelikler üzerinde durmuştur.

Gönen ve Solak (2017) İzmir ili merkez ilçelerinde faaliyetlerini sürdüren meslek mensuplarının; e-uygulamalarını, hizmet maliyetlerini ve veri güvenliğini değerlendirmelerine yönelik çalışma yapmışlardır. 162 meslek mensubunun yüzde 95'i e-uygulamaların bilişim maliyetlerini artıracaklarını belirtmiştir. Eğitim hizmetlerinden %21 oranında faydalandığı ancak uluslararası şirketlerde pozisyon alan meslek mensuplarının tamamının eğitimleri yakından takip ettikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların %60'ı hizmet maliyetlerinin arttığı, %52'si veri güvenliğinin sağlandığı, yönünde görüş bildirmişlerdir. Öte yandan Onat ve ark. (2017) Türkiye genelinde sektörün meslek adaylarında aradıkları nitelikleri araştırmışlardır. 6.313 iş alanını inceledikleri çalışmada Marmara Bölgesi %69'luk oranla en fazla teknoloji donanımlı meslek mensubuna ihtiyaç duyan bölge olarak belirlenmiş, adayların en az 2 yıl tecrübeli olmaları aranan nitelikler arasında sıralanmıştır.

Gacar (2019) yapay zeka teknolojisine entegrasyonda muhasebe sistemi kazanımlarının ve karşılaşılabilecek tehditlerin analizini yaptığı çalışmada, mesleğin teknolojik gelişmelerden önemli düzeyde fayda sağlayacağı ancak, Türkiye'de eğitim kurumlarının henüz tam hazır olmadığı, teknolojiyle mesleki bütünleşmenin sağlanamadığı, zayıflıklar olarak sıralanmaktadır. Meslek mevzuatının sık sık revizyona uğramasının getirebileceği adaptasyon zorluklarından bahsedilmektedir.

Türker (2018) *Monitoring Grubunun (Muhasebe Mesleğini İzleme Grubu)* mesleki beklentilerine geniş yer verdiği çalışmada mesleği etkileyen makro faktörler ve bu etkilerin sonuçları, meslek mensuplarının gelişmelerdeki rolü üzerinde ayrıntılı olarak durmuş düzenleyici otoritelerin, mesleğin teknoloji potansiyeli konusunda bilgilendirilmesi gerekliliğine işaret etmiştir.

Teknolojik Kazanımların Denetim Üzerindeki Etkilerine Yönelik Çalışmalar

Dijital bilginin üstsel olarak arttığı dönemde, denetim mesleğinin gereklerinin çağın gerçekleriyle örtüşmesi için mesleğin yeni konumda yerini alması gerekmektedir. Endüstri 1.0 hesap makinelerin kullanımı ile başlayan denetim çalışmalarını endüstri 2.0 dönemiyle excel uygulamaları takip etmiştir. Büyük verinin analitik incelemeleriyle devam eden endüstri 3.0 dönemini akıllı sistem ağlarının çepeçevre sarmaladığı *endüstri 4.0 dönemi* izlemektedir.

Bu bölümü, bilgi teknolojilerinin denetim çalışmalarına yansımalarını konu edinen yayınlar oluşturmaktadır.

Elitaş ve Karagül (2010) çalışmalarında, teknoloji tabanlı gelişmelerin muhasebe uygulamalarını doğrudan etkilediğini, muhasebe ile organik bağı olan denetim teknikleri ve faaliyetlerini de etkisi altına aldığını, nitelikli denetçiler ile kısa bir zaman diliminde daha güvenilir raporlama yapılabileceğini belirtmişler ve dijital denetim teknikleri üzerinde durmuşlardır. Teraman ve Tektüfekçi Şenççek' de, (2014), denetim faaliyetlerinin dijitalleşmesini konu edindikleri çalışmalarında, teknolojinin mesleğe katkılarına geniş yer vermişler, denetçi ve denetim işlevlerine etkilerinin yansımalarını bir uygulamayla anlatmışlardır.

Terzi (2012) hileli işlemlerin analiz edilmesinde *veri madenciliği ve benford kanunu*'nu kuramsal yaklaşımla ele almıştır. Yanık, ve ark. (2013), bir kamusal şeker fabrikasının 1.024 adet genel yönetim giderlerine ait veriyi aynı yöntemle analiz etmişler hileli bir işleme rastlamamışlardır. Başka bir çalışmada Çalış ve ark. (2014), sağlık sektöründe yer alan bir işletmenin bir yıllık satın alma verilerini teknoloji odaklı analiz yöntemi olan *Benford Kanunu'nun ilkelerini* esas alarak analiz etmişler, hileli işlem olup olmadığını araştırmışlardır. Örnek kalemler üzerinde durularak yapılan klasik denetimin aksine tüm veriler incelenilmiş belki de hiç ortaya çıkarılmayacak hileli işlemler dijital analiz sayesinde tespit edilmiştir. Benzer çalışmada Biçer ve Aydın (2015) teknoloji destekli denetime yönelik düzenlemelere yer verirken denetçinin de sahip olması gereken bilişim yeterliliği üzerinde durmuştur. Örnek bir ticaret işletmesinde stok hareketlerinin denetimi yapılmış stok giriş-çıkışlarında yaşanan hileli yaklaşımlar bilgi sistemleriyle tespit edilmiştir.

Önce ve İşgüden Kılıç (2012) tarafından yapılan klasik denetim yaklaşımından teknoloji tabanlı denetime geçişin değerlendirildiği çalışmada, Borsa İstanbul-100 endeksindeki şirketlerde iç kontrol sisteminin etkinliği üzerinde durulmuştur. Bilgisayar enformasyon sistemiyle iç denetim süreçlerinin daha kısa sürede tamamlanmasının yanında, yüksek oranda hataların azalmasıyla bilgi güvenilirliğinin arttığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. İşgüden Kılıç ve Anadolu (2018) teknoloji tabanlı muhasebe uygulamalarının muhasebe hata ve hileleri üzerindeki etkisini tespit etmek üzere İstanbul ilinde 53 SMMM ile anket çalışması yapmışlardır. Hata ve hileleri belirlemede ve önlemede %60 olumlu etkisi olduğuna yönelik görüşler oluşmuş, iç denetim ve iç kontrol sistemleri üzerinde ortalama %75, bağımsız denetim üzerinde ise %74 etkili olduğu hesaplanmıştır.

Karkacıer (2014) bilgi çağında elektronik olarak depolanabilen verilerin yığınlar haline geldiğine denetim için ayrılması gereken zamanın ve maliyetin sorunsallaştığına dikkat

çekmiş, Sermaye Piyasası Kurulu'nun denetimde, teknoloji eğilimine yönelik getirdiği düzenlemelere yer vermiştir. Şen (2016) akıllı sistemlerdeki hız tanımayan gelişmelerin raporlar üzerindeki etkisini kuramsal olarak incelemiş, Öztürk ve Acar (2015), işletmelerde eş zamanlı muhasebe uygulamalarının gerçekleşmesi ve finansal tabloların gerçeğe uygunluğu üzerindeki kaygıların bertaraf edilmesi için denetimin akıllı sistemlerle entegrasyonunun gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Güney (2016) teknoloji odaklı denetim yöntemleriyle, denetim sürecinin yönetilmesinden ve risklerin kontrol altına alınmasına kadarki çalışmalarda önemli bir ivme kazandığını kavramsal boyutta ele almıştır. Acar ve ark. (2016) geleneksel denetimle sürekli denetimi karşılaştırmışlardır. Güçlü bir teknoloji sistemiyle, sürekli denetimin en önemli kazanımının rakip işletmelerle rekabet üstünlüğü olduğunun altı çizilmiştir. Aytulun (2017) çalışmasında ise, Türkiye'nin teknoloji kullanımı döneminin henüz endüstri 3.0 düzeyinde olduğunu belirtirken, gelişmelerin mesleki denetime uyarlanmasında mevzuatla ilgili yapılan sık sık değişikliklerin yarattığı güçlükler ele alınmıştır.

Diğer taraftan Erturan ve Ergin (2017) nesnelerin internetinin denetime yeni bir boyut kazandıracığı üzerine kurulu çalışmalarında, denetimin işleyişini örümcek ağına benzetmişlerdir. Bu ağa ham verilerin ve denetim kriterlerin girilmesiyle nesnelerin interneti sayesinde denetçi maddi doğrulama ve uygunluk denetimini yer ve mekandan bağımsız olarak yapabilecek ve denetlenmiş bilgi verilerine kullanıcılar tek bir işlemle ulaşabileceklerdir. Kaban (2018) *Endüstri 4.0, "Nesnelerin İnterneti" - Akıllı İşletmeler ve Muhasebe Denetimi* çalışmasında, aslında endüstriyel enformasyon devriminde gerçek zamanlı bilgi ihtiyacını karşılayacak finansal raporların hazırlanmasıyla, denetçilerin iş yükünü oluşturan hata ve hile kaynaklı sorunların azalacağını ve bu sorunların sanal asistanlar yardımıyla görünlenebileceğini açıklamaktadır. Geleneksel denetimle *endüstri 4.0* denetim yaklaşımını ayrıntılı olarak ele aldığı çalışmada, denetim konusunun ve denetim türlerinin yerini akıllı sistemlerin denetimi alacağını, denetimin yer ve zamandan bağımsız olacağını, büyük veri etkisinin denetim standartlarında değişikliğe yol açacağını, denetimde örnekleme yerine tam sayımın yapılabilmesiyle hatalı kabul ve ret risklerinin azalacağını öngörmektedir. Artırılmış gerçeklik ile envanter sayımları, işletme ile tarafları arasındaki ilişkilere doğan her türlü dava, belge ve sözleşmelerin mutabakatının sağlanması sanal mekanda yapılabilecektir. Değerleme ve dağıtım gibi sorunsal işlemler akıllı kayıt sürecinde otomatik olarak gerçekleşecektir.

Esmeray'ın (2018) çalışması, geleneksel denetimden bilişim tabanlı denetime geçiş üzerine kuruludur. Geleneksel denetim geçmiş verilere dayanırken bilişim tabanlı denetim sürekli olarak gerçek zamanlı veriye odaklanmaktadır. Bu sayede, sürekli denetim ile finansal tabloların güvenilirliğinin yanında veri kalitesinin artırılması, verilerin örnekleme ile seçilmesinin aşılması tüm verilerin incelenebilmesi, yalnızca finansal bilgi değil finansal olmayan bilgilerinde denetlenmesi, denetim zamanının üç aylık- yıllık değil aylık- haftalık hatta günlük olması sağlanabilmektedir.

Öte yandan Güler (2018), teknolojiye eğilim sürecinde denetim sürecinin değişmeyeceğini ama denetçilerin bilgi teknolojilerine hakim olma yetkinliğinin zorunlu olduğunu dolayısıyla denetçilerin mesleki eğitimlerinin dijital eğitim-

lerle entegrasyonunun sağlanmasının gerektiğini açıklamaktadır. Erdoğan (2018) bilişim teknolojilerini kapsayan denetim sürecini, müşteri işletmeyle sözleşme yapılması, müşterinin finansal ve finansal olmayan verilerinin bir arada değerlendirilmesi, risk portföyünün belirlenmesi, kanıtların incelenmesi ve görüş oluşturması olmak üzere beş adımda özetlemiştir. Denetim sürecinde bilişim teknolojilerinin, büyük verinin değerlendirilmesinden görüş oluşturmaya kadar denetim mesleğini yeniden şekillendirdiğini ve gelecekte denetimcilerin konumunun makineleri yönetmek olacağını vurgulamıştır.

Akdoğan ve Akdoğan (2018) teknolojik gelişmelerin mesleki uygulamalar üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalarında, büyük veri ve bileşenleri üzerinde ayrıntılı durmuşlardır. Teknoloji egemenliğinin, her mesleği etkisi altına aldığı gibi muhasebe mesleğini ve denetimin icrasını da etkisi altına aldığı bir kez daha vurgulandığı çalışmada, risk ve raporlama süreçleri teknolojinin getirileriyle anlatılmıştır. Karabayır (2019) *Endüstri 4.0* ile muhasebe bilgi sisteminin denetime sağlayacağı katkıları öngörmüştür. Öncelikle zaman ve maliyet kazanımları üzerinde durmuş ve müşteri işletmenin uygulama hatalarının veya hilelerinin anlık farkındalığının mümkün olunmasıyla yönetimin uyarılabileceğini böylece raporların güvenilirliğinin artırılabilirliğini açıklamıştır.

Tüktüfekçi (2018a), teknolojik gelişmelere paralel olarak, denetimde Türkiye'nin hangi aşamada olduğuna cevap aradığı çalışmasında, kuramsal yapı üzerinde durmuştur. Ayrıca İzmir ilinde mali müşavirle yapılan görüşmelere de yer vermiştir. Başka bir çalışmada da Tüktüfekçi (2018b) elektronik veri ve belge sisteminde mevcut olan uygulamalara betimleyici istatistiksel içerikle katkı sağlamış, dijital belgelerin denetimini uyulama örnekleriyle gerçekleştirmiş ve bilgi ile uygulamayı pekiştirmiştir.

Mesleğin konumunun tespitine ve geleceğinin öngörülmesine yönelik yapılan çalışmalardan biri de Dursun ve ark. (2019)'nin çalışmalarıdır. Teknoloji devriminin muhasebe mesleğine etkilerini inceledikleri çalışmada, işletmenin tüm fonksiyonlarının dijitalleşmesiyle ürün kodları sayesinde finansal verilerin anlık olarak muhasebe sistemine yansması ve bu sayede hata ve hilelerin önüne geçilebilmesi beklenmektedir. Muhasebenin klasik fonksiyonlarının tamamen kalkacağı ortamda teknolojik yetkinliğe sahip meslek mensuplarından tahmin, analiz ve öngöründe bulunmaları istenecektir. Denetim boyutunda fiziksel sayımın tamamen kalkacağı tüm belge ve raporların *dijital ortamda inceleneyeceği ve denetim güvenilirliğinin artacağı* yönünde beklentiler bulunmaktadır.

Teknolojik Kazanımların Meslek Etiğine Yansımalarına Yönelik Çalışmalar

Çıtak ve Baskan (2020), Kırıkkale ilinde meslek önderlerinin görüşlerini anket çalışmasıyla araştırmışlar, dijitalleşmenin muhasebe meslek etiğine etkisini değerlendirmişlerdir. 322 meslek mensubundan 51'inin katılımının sağlandığı çalışmanın sonucunda, katılımcıların %56,8'i teknolojik gelişimin meslek etiğini etkileyeceğini, %62,8'i tarafsızlıklarını koruyacaklarını, %47'si teknoloji alt yapı açıklarının etik dışı uygulamaları kolaylaştırabileceğini, %72,6'sı ise, uygulamalarda titiz davranılacağını belirtmişlerdir.

Bulguların Değerlendirilmesi ve Sonuç

21 yüzyıl Milenyum çağında her alanda etkisini gösteren bilgi teknolojileri, özellikle 2011 yılında Almanya'nın öncülüğünde "endüstri 4.0 devrimi" terminolojisiyle ifade bulmuştur. Devrim niteliğindeki gelişmeler hemen tüm alanlarda olduğu gibi muhasebe bilimi alanında da birçok işlevinin akıllı sistemler tarafından gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Artık meslek mensuplarının mesleki rolleri veriyi elde etmekten öte, yığınlara dönüşen büyük veriyi multi disiplinler yaklaşımıyla yönetmek boyutuna ulaşmıştır.

Küresel boyutta gelişimi hızla devam eden bilgi teknolojilerinin Türkiye'de muhasebe bilimine yansımalarının izini sürmek ve gelecekteki çalışmaların seyrine katkı sağlamak amacıyla, 2010-2020 yıllarında literatürde yerini alan makale çalışmaları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar; bilişim sistemlerinin mesleki eğitim, mesleki uygulamalar, denetim işlevi, etik anlayış üzerindeki etkisini değerlendirmeyi konu edinmelerine göre sınıflandırılarak geleceğe yönelik mesleki fırsat ve olası risk öngörülerini değerlendirilmiştir.

Teknolojinin üstsel hız kazanmasıyla mesleki eğitimin değerlendirildiği çalışmalarda; üniversitelerin ilgili bölümlerinin ders planlarında yer alan mesleki dersler ve içerikleri incelenmiş, mevcut müfredat hakkında tespitler saptanmış ve beklentiler oluşmuştur. Muhasebe tekniğini ilgilendiren geleneksel hesaplamalara yeterince ağırlık verildiği mezunların bu konularda tam donanımlı iş hayatına başladıkları üzerinde durulmuştur. Ancak, teknolojinin bilgiye hakim olduğu çağda fiziki dökümanların hazırlanma bilgisinin ötesinde teknolojiyi kullanma becerisini içeren derslerin de eğitim sisteminde yerini alması gerekliliği önemle üzerinde durulan konulardan olmuştur.

Dijital bilgi sistemlerinin mesleki eğitime etkisi kapsamında yapılan çalışmalarda saptanan ortak görüşler-öneriler- öngörüler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- İşletme bölümlerinin *işletme mühendisliğine* dönüştürülmesi,
- Mesleki kariyerin ilk adımının atıldığı İİBF lisans programları ve önlisans programlarında yer alan derslerin *teknoloji bağlantılı, tahminleme ve analiz içerikli* olması,
- *Endüstri 4.0* ile yeni bir çığır açan *veri algoritmalarının sunduğu verileri anlamlı bilgiye dönüştürebilecek* yetkinlikle donanımlı meslek mensupları *yetiştirme sorumluluğunu üstlenen eğitim modelleri üzerinde çalışılması*,
- Eğitimde yeni bir konum ve donanım için *mesleki ve teknik eğitim politikalarının* dinamik bir yapıya kavuşturulması- ömür boyu öğrenme konsepti anlayışının benimsenmesi,
- Mesleğe adım atmaya hazırlanma süreci olan eğitim kurumlarında *Muhasebe derslerinin dijital ortamlarda ve dijital araçlar ile yürütülmesinin sağlanmasıyla adaptasyon etkinliğine ulaşılması*,
- Elektronik muhasebe uygulama yeterliliğini kazandıracak *"ERP yazılımları"*, *"genelleştirilmiş denetim yazılımları"* *"bulut bilişim"* gibi derslerin eğitim sisteminde yer alması,
- Hali hazırda üniversitelerin ilgili bölümlerinde mevcut olmayan *muhasebe ve üretim süreci ve bilgi teknolojileri sistemlerini* içeren bilgilerle donanmış yeni kuşak *muhasebe veri bilimcisi yetiştirecek bölümlerin açılması*,

- Eğitim kurumlarında dijital sektör uygulamalarının sınıflara senkronize edilmesi,
- Akademik kadroların entegrasyonu için *Yüksek Öğretim Kurumu'nun konuya özel bir önem vermesi, üniversitelerin çalıştay ve benzeri etkinliklerle yaklaşan devrime karşı hazırlıklı olması*.

İşletmelerde yaygın olarak kullanılan ve başta Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Temel Eğitim Staj Merkezi (TESMER) ile Türkiye Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği'nin de (TÜRMOB) desteklediği web tabanlı muhasebe yazılımları, çalışmalarda geniş yer bulmuş, ayrıntılı anlatılmıştır. Sistemin işletmelere sağladığı önemli bir üstünlük, her işletmenin iş hacmiyle orantılı olarak hizmet satın alabilmesi, alt yapı maliyetlerine katlanmak zorunda kalmamasıdır. İşletmelerin müşteri kitlesi arttığında esnek yapıya sahip olan bulut sitemiyle ek maliyetlere katlanmadan kapasite kullanımı da artırılabilen ve verilerin yedeklenmesi güvenilirliği maksimum seviyede sağlanmaktadır.

Alınan mesleki kararlar ve yasal düzenlemelerin hizmet sağlayıcı kurumlar tarafından yazılım programlarına entegrasyonu sayesinde mevzuatın günceliği sağlanabilmekte ve *Türkiye Finansal Raporlama Standartları paralelinde* mali raporlama yapılabilmektedir.

Bilgi sistemlerinin mesleki uygulamalara etkisini ve meslek mensuplarının dijital teknolojiye adaptasyonunu konu edinen çalışmalarda web tabanlı muhasebe programları tanıtılmasına geniş yer verilmiş mesleki uygulamalara getirdiği ve getireceği fırsatlar ve riskler değerlendirilmiştir.

Çalışmalarda saptanan ortak görüşler-öneriler- öngörüler;

- Öncelikle meslek kuruluşlarının ortak bir platform oluşturarak, meslek mensuplarını teknoloji bilgi ve uygulama eğitimleriyle desteklemesi ve ortak akılla mesleğin *yeni bir modellemesinin* yapılması,
- *Meslek mensuplarının sistem tasarlayabilmesi, esnek çalışabilen hızlı düşünebilen ve oluşabilecek hatalara çözümler getirebilen yetkinliğe sahip olması*,
- Geleneksel muhasebecilik anlayışından çıkıp, analiz yapabilen danışmanlık hizmeti sunabilen niteliklere sahip yetkinliğin kazanılması,
- Meslek adayları için programlanan *staj ve sınavların* teknoloji içerikli olması,
- Veri güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi için *siber güvenlik risklerinin ciddiye alınması*,
- *Yasal altyapı çalışmalarının hız kazanması*,
- Mesleğin adının, *mali mühendislik, işletme mühendisliği Muhasebe Veri Stratejisti* olarak yeniden şekillenmesi,
- Muhasebeci kavramının *Finansal Veri Bilimcisi* olması,
- Meslek mensupları istatistiki programlama dilinin yanı sıra genel amaçlı programlama dillerini de kullanabilmesi.

Dijital bilgi sistemlerinin denetim ve denetçi üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar incelendiğinde, literatürde denetim konusunun daha çok kuramsal olarak ele alındığı, teknolojiyle entegre boyutunda çalışmaların nispeten sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmalarda, işletmelerin teknoloji tabanlı denetim yöntemlerinden tam yararlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedenleri olarak,

denetimde teknoloji kullanımının *yeni bir alan olması, veri madenciliği kullanarak hata-hile denetimi yapmanın teknik bilgi birikimi gerektirmesi, ayrıca maliyetinin yüksek olması şeklinde ifade edilmiştir.*

Bilişim teknolojileri gerçek zamanlı ve sürekli bilgi akışıyla denetimi de kesintisiz kılmaktadır. Diğer bir deyişle, uzun bir zamanı kapsayan klasik denetim kültürü yerini *proaktif* denetim yaklaşımına bırakmaktadır.

Çalışmalarda saptanan ortak görüşler-öneriler- öngörüler;

- İşletmelerde *çığ* gibi büyüyen verilerin örnekler üzerinden izlenerek denetim yapılmasının yerini *veri madenciliği* aldığı,
- Usulsüzlüklerin tespitinde bilgi teknolojilerinin kullanımı *nitelikli uzmanları gerektirdiği*,
- *Büyük verinin anlık denetimi ile risklerin de eş zamanlı değerlendirilebileceği, kaynak kullanımında sağlıklı kontrollerin yapılabileceği*,
- Bu gün çok karmaşık görünen sistemlerin gelecekte yeni bilgi birikimleriyle *basit uygulamalara dönüşebileceği*,
- *Robotik uygulamaların denetimde yaygınlaşması ile nitelikli denetim sağlanmasının memnuniyet verici olduğu ancak meslek mensuplarının yerini alacağı kaygısının iş gücünde endişe yaratacağı*,
- Devletin vergi takibini kolaylaştıracağı,
- Denetim görüşlerinin karar vericilere makul bir güvence- den daha fazla güvence sağlayacağı.

Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin meslek etiğine yansımaları üzerinde literatürde tek bir çalışma yapıldığı dikkat çekmektedir.

Tüm sektörlerde yer alan küçük büyük tüm işletmelerin finansal yapısının esasını oluşturan muhasebe biliminin uygulamasında, meslek mensuplarının teknolojiye yetkinliği artması beklenmektedir.

Mesleğin icrasındaki baş döndürücü gelişmeler göstermiştir ki artık, geleneksel uygulamaların azalmasıyla meslek mensupları multi disiplinler bilgi birikimi ile donanımlı eleştirel düşünebilmeli ve analiz yapabilme becerisine sahip olmalıdır. Çünkü meslek elamanlarının görev tanımları değişmekte beklentiler yükselmektedir.

Mesleğin ilk adımı olan eğitimde eleştirel düşünebilme, analiz ve danışmanlık yapabilme yeteneğinin geliştirilmesine yönelik derslere ve içeriklere ağırlık verilmelidir. Öğrencilerin iletişim becerilerini kuvvetlendirebilecek uygulamalı dersler yaygınlaşmalıdır.

Muhasebe mesleği, vizyoner fikirleri mega trendlerdeki gelişmeleri içselleştirmeye yönelik yeni bir atılım sürecine girmiştir. Bu süreçte Türkiye’de yapılan çalışmalar incelenerek mesleğin konumu belirlenirken geleceğe yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Bundan sonraki çalışmaların pragmatizm yaklaşımıyla mesleğe katkıları beklenmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acar, D., Öztürk, M.S., Usul, H. (2016), “Dijital Ortamda Denetim: Sürekli Denetim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (5), 1561-1571.
- Akdoğan, N., Akdoğan, U. (2018), “Büyük Veri - Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi”, *Muhasebe Ve Denetim Bakış*, (55), 1-14.
- Allahverdi, M. (2017), “Bulut Muhasebe Sistemleri ve Bir SWOT Analizi”, *The Journal of Accounting and Finance*, July, Özel Sayı, 92-105.
4. Allahverdi, M., Kararer, M. (2019), “E-Dönüşümün Muhasebe Mesleği Yeterlilikleri Üzerindeki Etkileri ve Türkiye’de Lisans Düzeyi Muhasebe Eğitiminin Mesleki Yeterlilikler Açısından Analizi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21 (1), 246-273.
- Altuk Özden, V. E. (2018), “Endüstri 4.0 Ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı*, 1639-1650.
- Antepli, A. (2018), “Endüstri 4.0; Muhasebe Eğitimine ve Muhasebecilik Mesleğine Yansımaları”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5 (29), 3506-3514.
- Arslan, M.C., Demirkan, S. (2019), “Endüstri 4.0 ve Muhasebe Sistemine Etkisi Üzerine Kuramsal Bir İnceleme”, *Enderun Dergisi*, 3(1), 40-56.
- Aslan, Ü., Özerhan, Y. (2017), “Big Data, Muhasebe Ve Muhasebe Mesleği”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 862-883.
- Aytekin, A., Erdoğan, Y., Kavalcı, K. (2016), “Yeni Bir İş Modeli: Muhasebe Alanında Bulut Bilişim”, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi (ICAFFR)*, Özel Sayı. 16, 46-62.
- Aytulun, A. (2017), Yapay Zekâ, Endüstri ve Denetim, <https://istanbulymmo.org.tr> (Erişim: 12.Ekim2019).
- Biçer, A. A., Aydın, O. (2015), “Denetimde Bilgisayar Destekli Denetim Tekniklerinin (BDDK) Kullanımı ve Bu Yöntem İle Bir Suistimal Vakasının Tespiti, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, Özel Sayı, 14 (28), 213-229.
- Buyruk Akbaba, A. N. (2019), “Bulut Muhasebe Ve İşletmelerde Uygulanması”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 4 (82), 21-40.
- Can, A. V., Kıymaz, M. (2016), “Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayısı*, 107-117.
- Cukier, K., Mayer-Schoenberger, V. (2013), “The Rise of Big Data”, *Foreign Affairs* (May/June), 28-40.
- Çalış, Y. E., Keleş, E., Engin, A. (2014), “Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi Ve Bir Uygulama”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 63 (6), 93-108.
- Çıtak, F., Baskan, T. D. (2020), “Muhasebe Uygulamalarındaki Elektronik Gelişmelerin Muhasebe Meslek Etiğine Etkisi: Kırıkkale İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Özel Sayı, 22, 249 – 270.
- Dursun, G.D., Doğuş, E., Tutcu, B. (2019), “Mesleğin Dijitalleşmesi : Muhasebe 4.0”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(6), 263-271.
- Elitaş, C., Karagül, A.A. (2010), “Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, XII (2), 145-160.
- Elitaş, C., Özdemir, S. (2014), “Bulut Bilişim ve Muhasebede Kullanımı”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, 2, 93-108.
- Erdoğan, M. (2019), “Denetim 4.0 Ve Ötesi”, *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Kasım 12 (3), 809- 834.

- Ergüden, K., Türkylmaz, T. (2018), "Endüstri 4.0'ın Getirdiği Devrimsel Değişimler Işığında Muhasebe Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması", *Muhasebe Ve Denetime Bakış*, 54, 139-148.
- Erturan, İ. E., Ergin, E. (2018), "Muhasebe Mesleğinde Dijitalleşme: Endüstri 4.0 Etkisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (72), 153-165.
- Erturan, İ. E., Ergin, E. (2017), "Muhasebe Denetiminde Nesnelerin İnterneti Stok Döngüsü", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 75, 13-30.
- Esmeray, A. (2018), "Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Denetimine Katkısı", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Özel Sayı*, 20, 294-309.
- Fidan, M. E., Subaşı, Ş. (2015a), "Türkiye'deki Muhasebe Öğretim Elemanlarının Sayısal Çağda Teknoloji Kullanımına İlişkin Durum Tespiti", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 85-112.
- Fidan, M.E., Aslan, Ü., Subaşı, Ş. (2015b), "Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Öğrenci Görüşleri", *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies* 1(2) 34-61.
- Ford, M. (2009), "The Lights in the Tunnel: Automation, Accelerating Technology and the Economy of the Future. USA: Acculant Publishing", <https://www.amazon.com/Lights-Tunnel-Automation-Accelerating-Technology/dp/1448659817> (Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2020).
- Ford, M. (2015), "Industry 4.0: Who Benefits? "SMT Magazine, (7), 52-55. <http://www.magazines007.com/pdf/SMT-July2015.pdf> (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2020).
- Frey, C. B., Osborne, M. A. (2013), "The Future Of Employment: How Susceptible Are Jobs To Computerisation?", September 17, https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_Of_Employment.Pdf (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2020).
- Gacar, A. (2019), "Yapay Zekâ Ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat Ve Tehditler", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(Eurefe' 19), 389-394.
- Güler, E. (2018), "Endüstri 4.0'ın Muhasebe Ve Denetim Mesleğine Etkileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (78), 522-531.
- Güney, S., Özyiğit, H. (2015), "Muhasebedeki Verilerin Yönetimde Kullanılması ve Elektronik Muhasebe Verilerinin Yönetim Kararlarına Etkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 279- 297.
- Güney, C. (2016), "Bilgisayarlı Muhasebe Sistemlerinde Denetim Riskleri Ve Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (28), 344-364.
- Gönen, S., Solak, B. (2017), "Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması", *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 17(4), 63-80.
- Güvemli, O. (t.y.), "Tarih Eğitimi ve Muhasebe Tarihi Eğitimi", <http://muftav.org/images/stories/dergi/sayi2/5-21.pdf>, (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2020).
- Heidari, M., Allameh, E., De Vries, B., Timmermans, H., Jessurun, J., Mozaffar, F. (2014), "Smart-BIM virtual prototype implementation", *Automation in Construction*, 39, 134-144. <http://doi.org/10.1016/j.autcon.> (Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2020).
- İşgüden Kılıç, B., Anadolu, Z. (2018), "Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Özel Sayı: Nisan*, 55-97.
- Kablan, A. (2018), "Endüstri 4.0, "Nesnelerin İnterneti" - Akıllı İşletmeler Ve Muhasebe Denetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı, 1561-1579.
- Kagermann, H., Lukas, W., Wahlster, W. (2011), *Industrie 4.0 - Mit Dem Internet Der Dinge Auf Dem Weg Zur 4. Industriellen Revolution*, Vdi Nachrichten 13, Berlin.
- Karabayır, M. E. (2019), "Endüstri 4.0 Uygulamaları İle Muhasebe Ve Denetim İlişkisi", [Http.Www.Users.Asus/Downloads/Muhasebe_Ve_Denetimde_Guncel_Konular_Endustri4.0.Pdf](http://www.users.asus.com/downloads/muhasebe_ve_denetimde_guncel_konular_endustri4.0.pdf) (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2020).
- Karacan, S., Bayram, G. (2019), "Muhasebe Eğitimi ve Muhasebe Meslek Mensubunun Nitelikleri Üzerine Endüstri 4.0 Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 68 (12), 1163-1168.
- Karkacier, A. (2014), "Spk'da Bilgi Teknolojileri Denetimi Faaliyetleri", *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 2 (1), 11-17.
- Kaynak, R., Karadeniz, M., Durmaz, A. (2016), "İşletmelerde Radyo Frekanslı Tanımlama Teknolojisi (Rfid) Kullanımının Algılanan Faydası: Bir Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (3), 609-624.
- Kızıl, C., Şeker, S. E., Bozan, D. (2014), "Bilgi Teknolojileri Ve Bilgisayar Kullanımının Öğrencilerin Muhasebe Dersindeki Başarısına Etkisi", *The Journal Of Operations Research, Statistics, Econometrics And Management Information Systems*, 2 (2), 77-97.
- Koşan, L. (2014), "Muhasebe Eğitiminde Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları", *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 37-47.
- Kruskopf, S., Lobbas, C., Meinander, H., Söderling, K., Eds. Martikainen M., Lehner, O.M. (2019), "Digital Accounting: Opportunities, Threats and the Human Factor", *ACRN Oxford Journal of Finance and Risk Perspectives, Special Issue:8, Digital Accounting*, 1-15.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T., Çetin, Ö.O. (2019), "Dijitalleşmenin Muhasebe Eğitimine Etkileri: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma", https://www.academia.edu/40828367/Dijitallesmenin_Muhasebe_Egitimine_Etkileri_Muhasebe_Meslek_Mensuplari_Uzerine_Bir_Arastirma20191103_106593_54bqmx (Erişim Tarihi:12 Ekim 2020).
- Onat, O. Ö., Akın, O., Aydoğdu, A. (2017), "Türkiye'de Muhasebe Bilgi Teknolojileri Kullanımının Kariyer Planlaması Etkisi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı*, 9(21), 315-321.
- Öztürk, M. S., Çarıkçı, O. (2019), "Elektronik Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Geleceğin Muhasebecileri Üzerine Bir Araştırma", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 1007-1026.
- Özdemir, S., Elitaş, C. (2015), "The Risks of Cloud Computing in Accounting Field and the Solution Offers: The Case of Turkey", *Journal of Business Research Turk*, 7 (1), 43-59.
- Özdoğan, B. (2017), "Muhasebe 2.0: Yarının İşletmelerinin Muhasebe ve Uzmanlarından Beklentileri", <https://hburturkiye.com/blog/muhasebe-2-0-yarinin-isletmelerinin-muhasebe-ve-uzmanlarindan-beklentileri> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2020).
- Öz, Y. (2016), "Bulut Bilişim (Cloud Computing) ve Muhasebe", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7 (13), 63-79.
- Önce, S., İşgüden Kılıç, B. (2012), "İç Denetim Faaliyetinin Gelişen Ve Değişen Bilgi Teknolojileri Ortamı Açısından Değerlendirilmesi: İMKB-100 Örneği", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10 (17).
- Öztürk, M. S., Acar, D. (2015), "Sürekli Kontrol Ve Risk Değerlendirmesi Kapsamında Bir Sürekli Denetim Uygulaması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (4), 67-85.
- Nixon, R. (2012), "The Future of the Accounting Profession - 12 Future Predictions", *Proactive Accountants Network*, <http://proactiveaccountants.net> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2020).
- Rasgen, M., Gönen, S. (2019), "Endüstri 4.0 Ve Muhasebenin Dijital Dönüşümü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (3), 2898-2917.
- Reinsel, D., Gantz, J., Rydning, J. (2017), "Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical", IDC white paper, <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/Seagate-WP-DataAge2025-March-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2020).
- Serçemeli, M. (2018), "Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ", *Turkish Studies, Economics, Finance and Politics*, 13(30), 369-386.
- Schwab, K., Samans, R. (2016), "World Economic Forum: The Future of Jobs Report" <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2020).

- Stock, T., Seliger, G. (2016), "Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0." *Procedia CIRP*, 40(1cc), 536-541. <http://doi.org/10.1016/j.procir.2016.03.011> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2020).
- Stoner, G., Vysotskaya, A. (2012), "Introductory Accounting, with Matrices, at the Southern Federal University", *Issues Account. Educ. Russia*, 27, 1019-1044.
- Şen, İ. K. (2014), "Bilgi Teknolojilerindeki Değişimin Finansal Tablo- ların Bağımsız Denetimine Etkisi: Sürekli Denetim", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 383-404.
- Tekbaş, İ. (2018a), "Muhasebe Endüstrisinin Yeni Anahtarı: Dijital Okur Yazarlık", <https://hbrturkiye.com/blog/muhasebe-endustrisinin-yeni-anahtari-dijital-okuryazarlik> (Erişim Tarihi:11 Mayıs 2020).
- Tekbaş, İ. (2018b), "Endüstri 4.0 Çağında Mali Mühendislik" <https://hbrturkiye.com/blog/endustri-4-0-caginda-mali-muhendislik>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020).
- Tektüfekçi, F. (2013a), "Bilgi Teknolojileri Destekli Elektronik Muhasebe Uygulamalarına Bütüncül Bir Yaklaşım", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 79-99.
- Tektüfekçi, F. (2013b), "Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi: E-Muhasebe", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (2), 89-102.
- Tektüfekçi, F. (2017), "E-Dönüşüm Sürecinde E-Muhasebe Uygulamaları: Türkiye Örneği", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12 (1), 79-88.
- Tektüfekçi, F. (2018a), "Muhasebe Ve Denetim Ontolojisinde E- Dönüşüm Süreci Kapsamındaki Dijital Paradigmalara Teorik Ve Felsefi Açıdan Pragmatik Yaklaşım", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Özel Sayı, 20, 358-376.
- Tektüfekçi, F. (2018b), "Türkiye'de E-Dönüşüm Sürecinde Elektronik Belge ve Defter Kontrolü İle Denetimi Üzerine Bir İnceleme", *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 101-119.
- Tektüfekçi, F. (2019), "Endüstri 4.0 Kapsamında Dijital Dönüşümün Güncel Elektronik Muhasebe Uygulamalarına Yansımaları Ve Pragmatik Yaklaşım Olarak Mali Mühendislik", *Bilgi ve Ekonomi Dergisi (Beyder)*, 14(1), 43-56.
- Tereman, Ö., Tektüfekçi Şenççek, F. (2014), "Elektronik Ortamda Denetim Ve Yazılımların Kullanımına Yönelik Bir Uygulama", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 1309 -8039.
- Terzi, S. (2012), "Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliğinin Kullanımı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 54, 51-64.
- Terzi, S., Kıymetli, Ş., Solak, B. (2013), "Bologna Sürecinin Muhasebe Eğitimine Etkisi: Üniversitelerin İşletme Bölümlerinin Ders Programları Üzerine Bir İnceleme", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 59(3), 83-99.
- Tutar, S. (2019), "Endüstri 4.0'ın Muhasebe Mesleğine Olası Etkileri", *Uluslararası Ekonomi, İşletme Ve Politika Dergisi*, 3 (2), 323-344.
- Türker, M. (2018), "Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (1). 202-235.
- Vysotskaya, A. (2018), "Accounting Games: Using Matrix Algebra in Creating the Accounting Models", *Mathematics*, 6 (152), 1-9.
- Yanık, R., Samancı, T. H. (2013), "Benford Kanunu ve Muhasebe Verilerine Uygulanmasına Ait Kamu Sektöründe Bir Uygulama", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), s.335-348.
- Yardımcıoğlu, M., Karahan, M., Yörük, A. (2019), "Dijitalleşme İşığında Muhasebe Mesleğinin Geleceği". *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (61), 35-46.
- Yürekli, E. ve Şahiner, A. (2017), "Muhasebe Eğitimi Ve Endüstri 4.0 İlişkisi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (55), 152-162.
- Yücel, G. ve Adiloğlu, B. (2019), "Dijitalleşme - Yapay Zekâ Ve Muhasebe Beklentiler", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 47-60.

EXTENDED SUMMARY

Research Purpose

The aim of the study was brought to the accounting profession and Industry 4.0 will bring gains have been made in the literature regarding the academic studies conducted between 2010-2020 in particular in Turkey. The study follows a paradigmatic approach. The academic studies scanned with this approach were grouped according to their subjects, and the achievements of the profession and the future of the profession were evaluated with a proactive approach in the results and evaluations section.

Research Questions

The rapid development of information technology on a global scale continuing to trace the reflection in the accounting sciences in Turkey and to contribute to the future course of the study, answer the following questions were sought its place in the fields of literature study article.

What are the findings of the Studies on the Effects of Technological Gains on Accounting Education?

What are the findings of the Studies on the Effects of Technological Gains on the Accounting Profession?

What are the findings of the Studies on the Effects of Technological Achievements on Accounting Auditing?

What are the Findings of the Studies on the Effects of Technological Future Achievements on Professional Ethics?

Methodology

In the study, academic studies within the scope of "industry 4.0 and accounting" published in national journals between 2010-2020 were examined. Within the scope of the study, a search was made using the keywords "information technologies and accounting", "digital accounting education", "accounting auditing and technology". With the screening, more than 90 academic articles were examined, but 66 studies focused directly on the subject. Content analysis method, which is one of the qualitative research approach, was used and the studies in the academic literature in the field of accounting were classified according to their subjects and examined systematically. In this context, the studies included; It has been analyzed in terms of the effects of technological achievements on accounting education, accounting profession, auditing and professional ethics.

Findings

In studies evaluating vocational education; The vocational courses and their contents included in the lesson plans of the relevant departments of the universities were examined and it was emphasized that the traditional calculations related to the accounting technique were given enough weight and the graduates started a fully equipped business life on these issues. However, in the age when technology is dominant in knowledge, the necessity of taking the lessons that include the ability to use technology beyond the knowledge of preparing physical documents has also been emphasized in the education system.

Opportunities and risks to be brought by information systems have been evaluated in studies on the effects of professional practices and the adaptation of professionals to digital technology.

When the studies on the effect of digital information systems on auditing and auditors are examined, it is noteworthy that the studies integrated with technology are relatively limited. It has been concluded that enterprises cannot fully benefit from technology-based control methods. The reasons for this are that the use of technology in auditing is a new field, that performing error-cheat checking using data mining requires technical knowledge, and its cost is high.

Conclusions

In the application of accounting science, which constitutes the basis of the financial structure of all small and large enterprises in all sectors, it is expected that the competence of professionals in technology will increase. The dazzling developments in the practice of the profession have shown that, with the decrease of traditional practices, the members of the profession should have the ability to think critically and analyze, equipped with multi-disciplinary knowledge. Because the job descriptions of the professionals are changing and expectations are rising.

In education, which is the first step of the profession, lessons and contents should be focused on developing the ability to think critically, analyze and consult. Practical lessons that can strengthen students' communication skills should be widespread.

The accounting profession has entered into a new breakthrough process aimed at internalizing visionary ideas and developments in megatrends. In this process, the position of the profession in Turkey were made by examining studies identified for determining future. Future studies are expected to contribute to the profession with the pragmatic approach.

Örtülü sermaye uygulamasında ortaya çıkabilecek kur farklarının değerlendirilmesi

Evaluation of foreign exchange rate that may arise in thin capitalization

Fatih PEKŞEN

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, Ankara, Türkiye

öz

Türkiye'de uygulanan Kurumlar Vergisi Kanunu düzenlemesinde bazı vergi güvenlik önlemleri bulunmaktadır. Bu vergi güvenlik müesseselerinden biri olan "örtülü sermaye" 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Anılan düzenleme, kurumların ortaklarından veya ortaklarla ilişkili olan kişilerden temin ederek kullandıkları borçların, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin üç katını aşan kısmının bir borçlanma değil, kuruma örtülü olarak konulmuş olan bir sermaye olarak kabul edilmesi prensibinden hareket etmektedir. Bu uygulamaya göre sermaye olarak kabul edilen söz konusu borçlanmalara isabet eden faizler ile döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak, döviz kurlarındaki yükselmeler nedeniyle ortaya çıkan olumsuz kur farklarının örtülü sermayeye isabet eden kısmının, kurum kazancının tespitinde gider olarak dikkate alınması mümkün değildir. Buna paralel olarak, döviz kurlarındaki düşüşler neticesinde ortaya çıkan olumlu kur farklarının örtülü sermayeye isabet eden kısmının da kurum kazancının tespitinde kambiyo karı olarak dikkate alınmaması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, kurumların finansman ihtiyaçlarını karşılamak için ortakları veya ortakla ilişkili kişilerden temin ettikleri döviz cinsinden borçlanmaların, kur farklarının örtülü sermaye kapsamında değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Örtülü sermaye, kur farkı, vergi güvenlik önlemi, kanunen kabul edilmeyen gider

JEL Kodları: K34, H20, M40

ABSTRACT

There are some tax security measures in the Corporate Tax Law practice in Turkey. One of these tax security institutions, "Thin Capitalization", is regulated in Article 12 of the Corporate Tax Law No. 5520. The aforementioned regulation is based on the principle that the debts borrowed by the institutions from their partners or persons related to the partners, exceeding three times the equity capital of the institution at any time during the accounting period, is not considered as a borrowing, but as a capital that has been put into the institution in disguise. According to this practice, it is not possible to consider the part of the negative exchange rate differences that arise due to the increases in foreign exchange rates, which corresponds to the thin capitalization, as an expense in the determination of corporate earnings, regarding the interests corresponding to the said borrowings, which are accepted as capital, and foreign currency borrowings. In parallel with this, the part of the positive exchange rate differences that arise as a result of the decrease in exchange rates, which corresponds to the thin capitalization, should not be taken into account as foreign exchange profit in determining the corporate income. The purpose of this study is to evaluate the foreign exchange borrowings and exchange differences obtained from partners or related parties in order to meet the financing needs of institutions within the thin capitalization.

Keywords: Thin capitalization, foreign exchange rate, tax security precaution, legally nondeductible expenses

JEL Codes: K34, H20, M40

Giriş

Bir ülkenin en önemli gelir kaynağını teşkil eden vergi gelirleri, farklı türdeki vergiler aracılığıyla elde edilmektedir. Türkiye'de merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde en büyük paya vergiler sahiptir. Söz konusu vergi türleri içinde Gelir ve Kurumlar Vergisi dolaysız vergi olma özelliğine sahip olan iki farklı vergi türüdür. Kurumlar vergisi, tüzel kişiliğe sahip olan işletmelerin vergilendirilmesi amacıyla düzenlenmiş olup, hangi kurumların vergi mükellefi olduğuna ilişkin hükümlere ilgili Kanunda yer verilmiştir (5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006).

Kurumlar, ticari faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya çıkan finansman ihtiyaçlarını banka veya benzeri finans kurumlarından temin ettikleri kredilerle karşılayabildikleri gibi bazı durumlarda ortakları veya ortakları ile ilişkili olan üçüncü kişilerden borç temin etme yoluna da gitmektedirler. Ancak Türkiye'de de dünyadaki örneklerine benzer şekilde, vergi idaresi tarafından vergi gelirlerini koruyabilmek amacıyla bazı uygulamalar düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemelere, günümüz ticari hayatında oldukça sık karşılaşılan, şirket ortaklarının sermaye dışındaki bir yolla işletmeye kaynak sağlamları veya şirket hesabında yer alan fonların ortaklar tarafından usulsüz olarak kullanılmasını engellenmek için yer verilmiştir (Güçenme Gençoğlu & Ertan, 2012).

Geliş Tarihi/Received: 28.01.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30.12.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Fatih PEKŞEN

E-posta: fatih_peksen@yahoo.com

Cite this article: Pekşen, F. (2022).

Evaluation of foreign exchange rate that may arise in thin capitalization. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 22-28.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Kurumların veya şirketlerin sermaye yapısının, ortaklarından, grup içi şirketlerden, ilişkili kişilerden alınan ve belirli unsurları ihtiva eden borçlardan oluşması halinde örtülü sermaye kavramı ortaya çıkmaktadır (Kızılot, 2002). Başka bir ifadeyle, kurumların finansman ihtiyacının giderilmesi için ortak veya ortakla ilişkili olan üçüncü kişilerden yapılan borçlanmalarda, temin edilen meblağların borç olarak kabul edilebilecek tutarı sınırsız değildir. Kanun koyucu 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12. maddesinde yapmış olduğu düzenleme ile söz konusu borçlanmalara bir sınırlama getirmiştir. Bu düzenlemeye göre, bahsedilen borçlanmaların hesap dönemi içerisinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin 3 katını aşan kısmının artık bir borçlanma olarak değil, kurumlara örtülü bir şekilde sermaye olarak konulan nakdi bir değer olarak dikkate alınması gerekmektedir (Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006).

Diğer taraftan, kurumların ortakları ve ortakları ile ilişkili kişilerden temin ederek işletmede kullandıkları borçlanmalar Türk Lirası cinsinden olabileceği gibi bazen döviz cinsinden de yapılabilmektedir. Döviz cinsinden yapılan söz konusu borçlanmalarda, borçların geri ödenmesi aşamasında veya geçici vergi dönemleri itibariyle yapılan değerlendirme işlemlerinde döviz kurlarında meydana gelen değişimler ile bağlantılı olarak kur farkları hesaplanmaktadır.

Bu çalışmada, örtülü sermaye olarak belirlenen döviz cinsinden borçlanmalar üzerinden hesaplanan olumlu ve olumsuz kur farklarının, borç alan kurumlar ve borç veren kişiler açısından durumu değerlendirilerek örnek olay üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Genel Olarak Örtülü Sermaye Kavramı

Kurumların ve işletmelerin vergi ödemekten kaçınma çabalarına karşın, idarenin bu durumu önleme çalışmasının sonuçlarından birisi örtülü sermayedir. Örtülü sermaye, kurum ortaklarının işletmelerine sermaye olarak koymaları gereken değerleri bazı vergisel avantajlar sağlamak amacıyla kurumlarına borç olarak verdikleri takdirde gerçekleşmektedir. Özellikle uluslararası boyuta sahip ulusal şirketler, örtülü sermaye ile yurt dışına kaynak transfer ederek yabancı sermaye özelliği kazanır ve yurtiçinde yabancı sermayeye sağlanan bazı vergisel avantajlardan yararlanmaktadır. Bu durum, uluslararası şirketlerle ulusal şirketler arasında ve ulusal şirketlerin kendi aralarında vergi yükünün azaltılmasından kaynaklanan bir rekabet eşitsizliğine neden olmaktadır (Gökçay, 2016).

Bu nedenle, vergi idaresi ve kanun koyucu, söz konusu eşitsizliği gidermek ve gerçek vergi matrahını tespit edebilmek için ortakların şirketlere verdikleri borçların vergisel etkilerine ilişkin bazı kurullar düzenlemiştir. Örtülü sermayenin tespit edilebilmesi için sahip olunan şirketin yaptığı borçlanmanın ortaklardan veya ilişkili sayılan kişilerden yapılması, alınan borç miktarının kanunlarda düzenlenen oranların üzerinde olması gibi unsurlar belirlenmiştir (Vardar, 2019).

Türkiye'de Örtülü Sermaye Kavramı ve Mevzuattaki Yeri

Örtülü sermaye uygulaması Türk vergi sisteminde, kurum ortaklarının vergi matrahını aşındırmak için işletmelerine borç vererek sermaye koymaktan kaçınmalarını önlemek için düzenlenmiştir. Yürürlükten kaldırılan 1949 tarih ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda konuya ilişkin hükümler bulunmaktayken, 2006 yılında yürürlüğe giren 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12. maddesinde de hükümlere yer verilmiştir.

Bahsedildiği üzere, vergi gelirlerinin korunması, vergi matrahının aşınmasının ve vergi adaletsizliğinin önlenmesi amacıyla alınan güvenlik tedbirlerinden birisi olan örtülü sermaye müessesesi Kurumlar Vergisi Kanunu'nda düzenlenmiştir. Mezkur Kanun'un

12. maddesinde yer verilen örtülü sermaye uygulaması; kurumların ortaklarından veya ortaklarla ilişkili olan kişilerden temin ederek kullandıkları borçların, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin üç katını aşan kısmının bir borçlanma değil, kuruma örtülü olarak konulmuş bir sermaye olarak kabul edilmesi prensibinden hareket etmektedir (Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006).

Bununla birlikte, 1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde de örtülü sermaye uygulamasına ilişkin geniş açıklamalar yer almaktadır.

Örtülü Sermaye Uygulamasında Ortak ve Ortakla İlişkili Kişi

Örtülü sermaye uygulamasında ortak kavramı, kurumların hisselerine sahip olmak suretiyle yönetim ve denetiminde söz sahibi olan gerçek ve tüzel kişiler ile kurumların sermayelerine iştirak ettikleri diğer kurumları kapsamaktadır. Kurumların Borsa İstanbul'da işlem gören hisse senetlerine sahip olmak suretiyle kullanılan ortaklık ilişkisinde, bu şekilde elde bulunduran hisse senetlerinin en az % 10 una sahip olma şartı bulunurken, bunun dışındaki ortaklık ilişkilerinde herhangi bir pay sınırı bulunmamaktadır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ortakla ilişkili kişi kavramı olup, kanun koyucu bu kavramı; "*Ortağın doğrudan veya dolaylı olarak en az % 10 oranında ortağı olduğu veya en az bu oranda oy veya kâr payı hakkına sahip olduğu bir kurumu ya da doğrudan veya dolaylı olarak, ortağın veya ortakla ilişkili bu kurumun sermayesinin, oy veya kâr payı hakkına sahip hisselerinin en az % 10'unu elinde bulunduran bir gerçek kişi veya kurum*" şeklinde tanımlamıştır (Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006).

Ayrıca ortak ve ortakla ilişkili kişi konumunda olan banka veya benzeri finans kurumlarından yapılan borçlanmalar örtülü sermaye uygulamasında % 50 oranında dikkate alınmaktadır.

Temin Edilen Borcun İşletmede Kullanılması Gerekliliği

Kurumların ortak veya ortakla ilişkili kişilerden temin ettikleri borçlanmaların örtülü sermaye sayılması için bu borçlanmaların işletmede ve işletme için kullanılmış olması gerekmektedir. Ortak veya ortakla ilişkili kişilerden temin edilmesine rağmen işletmede kullanılmayan borçlanmalar örtülü sermaye kapsamında değerlendirilmemektedir.

Kurumlar tarafından temin edilen borçların tamamının veya bir kısmının ortak veya ortakla ilişkili kişilere geri ödenmesi halinde, artık borcun veya geri ödenen kısmının ödendiği tarihten itibaren işletmede kullanılmayacağından, örtülü sermaye hesabında dikkate alınmaması gerekmektedir (1 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, 2007).

Örtülü Sermaye Uygulamasında Öz Sermaye Kavramı

Ortak veya ortakla ilişkili kişilerden temin edilen borçlanmaların kıyaslanacağı öz sermaye tutarı, kurumların 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre belirlenen dönem başındaki öz sermaye tutarını ifade etmekte olup söz konusu tutar, ilgili yıl açılış bilançosunda yer alan bilgilerden hareketle *[(Dönen Varlıklar + Duran Varlıklar) - Yabancı Kaynaklar]* formülü ile hesaplanmaktadır. Kurumların ortaklarından yapmış oldukları borçlanmaların örtülü sermaye kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, hesap dönemi başındaki bilançoda yer alan öz sermaye ile karşılaştırılarak tespit edilecektir. Ancak, işletmenin dönem başı öz sermayesinin sıfır veya negatif olması halinde, şirketin ortak ve ortaklarla ilişkili kişilerden yaptığı tüm borçlanmalar örtülü sermaye olarak değerlendirilecektir (1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, 2007).

Örtülü Sermaye Sayılmayan Borçlanmalar

Kurumların yapmış oldukları bazı borçlanmalar ortak veya ortakla ilişkili kişilerden yapılmış olsa bile örtülü sermaye olarak dikkate alınmamaktadır. Kanun koyucu örtülü sermaye sayılmayacak borçlanmaları aşağıdaki şekilde belirlemiştir (Kurumlar Vergisi Kanunu, 2006).

a) Kurumların ortaklarının veya ortaklarla ilişkili kişilerin sağladığı gayri nakdi teminatlar karşılığında üçüncü kişilerden yapılan borçlanmalar.

b) Kurumların iştiraklerinin, ortaklarının veya ortaklarla ilişkili kişilerin, banka ve finans kurumlarından ya da sermaye piyasalarından temin ederek aynı şartlarla kısmen veya tamamen kullandığı borçlanmalar.

c) 5411 sayılı Bankacılık Kanununa göre faaliyette bulunan bankalar tarafından yapılan borçlanmalar.

ç) 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu kapsamında faaliyet gösteren finansal kiralama şirketleri, 90 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında faaliyet gösteren finansman ve faktoring şirketleri ile ipotek finansman kuruluşlarının bu faaliyetleriyle ilgili olarak ortak veya ortakla ilişkili kişi sayılan bankalardan yaptıkları borçlanmalar

Buna göre yukarıda belirtilen şartlarda yapılan borçlanmalar, borç alan kurumun dönem başı öz sermayesinin üç katını aşıya dahi örtülü sermaye olarak dikkate alınmayacak, bunların dışında yapılan borçlanmalar var ise, bu borçlanmalarla birlikte öz sermaye kıyaslamasına dâhil edilmeyecektir.

Örtülü Sermaye Uygulamasının Amacı

Bir vergi güvenlik müessesesi olan örtülü sermaye uygulaması, sermaye olarak kabul edilmesi gerekirken borç olarak değerlendirilen tutarlar üzerinden hesaplanan faiz, kur farkı gibi unsurların, borç alan kurumlar tarafından gider olarak dikkate alınmasının, dolayısıyla kurumların vergi matrahının aşındırılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Başka bir ifadeyle, kurumların ilişkili olduğu kişiler tarafından kuruma gerçekte sermaye olarak konulması gereken ve bu nedenle de yalnızca kurumun kar veya zararına ortak olmayı sağlayan meblağlar bazen borç olarak değerlendirilebilmektedir. Borç olarak değerlendirilen tutarlar karşılığında faiz ve benzeri unsurların ödenmesi ve bu şekilde kurum kazancının bir kısmının vergi ödemediği kurum bünyesinden çıkarılmasının önlenmesi bu düzenlemenin amacı olarak ifade edilebilir (Tekin & Kartaloğlu, 2010).

Ayrıca örtülü sermaye olarak dikkate alınması gereken borç tutarları üzerinden hesaplanan faiz ve benzeri unsurlar, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibariyle borç veren kişilere dağıtılmış kâr payı veya dar mükellefler için ana merkeze aktarılan tutar olarak kabul edilmektedir. Söz konusu tutarların net tutarlar olarak kabul edilerek brüte iblağ edilmesi ve brüt tutarlar üzerinden tevkifat yapılarak bir nevi sermaye iradi olan kar paylarının vergilendirilmesi sağlanmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, dağıtılmış kar payı veya ana merkeze aktarılan tutar olarak kabul edilen unsurların arasında, örtülü sermaye olarak tespit edilen borç tutarları üzerinden hesaplanan kur farklarının bulunmamasıdır.

Döviz Cinsinden Yapılan Borçlanmalar Üzerinden Hesaplanan Kur Farklarının Örtülü Sermaye Uygulamasındaki Durumu

Kur farkı, yalnızca ulusal para ile yabancı paralar arasında bir değişimin yapılması anlamına gelmemektedir. Bunun yanında, ulusal

para/yabancı para mülkiyetine belirli bir süre için sahip olunması, bu süre zarfında da paralardan birinin diğerine nazaran değer kazanması/kaybetmesi gerekir. Yani kur farkının oluşabilmesi için mutlaka belli bir değer kazanma/kaybetme süreci de gerekmektedir (Arslan, 2019).

Örtülü sermaye müessesesi ve yapılan borçlanmalarda bazen kur farkları oluşabilmektedir. Şöyle ki, kurumların ortakları ve ortakları ile ilişkili kişilerden temin ederek işletmede kullandıkları borçlanmalar Türk Lirası cinsinden olabileceği gibi döviz cinsinden de olabilmektedir. Döviz cinsinden yapılan söz konusu borçlanmalarda, borçların geri ödenmesi aşamasında veya geçici vergi dönemleri itibariyle yapılan değerlendirme işlemlerinde döviz kurlarında meydana gelen değişimler ile bağlantılı olarak kur farkları hesaplanmaktadır.

Hesaplanan kur farklarının örtülü sermaye uygulamasındaki durumu, borç alan kurumlar ile borç veren ortak ve ortakla ilişkili kişiler bakımından ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Kur Farklarının Borç Alan Kurumlar Açısından Değerlendirilmesi

Borç alan kurumların dönem başı öz sermayesinin 3 katını aştığı için örtülü sermaye kapsamında değerlendirilen döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak Kanun'da açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre, geri ödeme anında veya geçici vergi dönemleri itibariyle yapılan değerlendirme işlemlerinde, döviz kurlarındaki yükselmelere bağlı olarak hesaplanan olumsuz kur farklarının, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 11. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uyarınca kurum kazancının tespitinde gider olarak dikkate alınması mümkün değildir.

Bu durum, döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak, geri ödeme anında veya geçici vergi dönemleri itibariyle yapılan değerlendirme işlemlerinde, döviz kurlarında düşüş meydana gelmesi nedeniyle borç alan kurumlar lehine oluşan olumlu kur farklarının nasıl değerlendirileceği sorusunu akıllara getirmektedir.

Mali İdare, bu konu ile ilgili olarak 1 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde; "Kurumların kullanmış olduğu borçların örtülü sermaye kapsamında değerlendirilmiş olması halinde, örtülü sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faiz, kur farkları ve benzeri giderlerin, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11 inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine göre gider olarak yazılması mümkün bulunmadığından, örtülü sermaye kabul edilen borçlanmalarda TL'nin değer kazanması sonucu oluşacak kur farkı gelirlerinin de söz konusu borcun örtülü yoldan konulan bir sermaye olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak, vergiye tabi kurum kazancının tespitinde gelir olarak dikkate alınması söz konusu olmayacaktır." şeklinde açıklamalara yer vermiştir.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, örtülü sermaye kapsamında değerlendirilen döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak, döviz kurlarında meydana gelen düşüş sebebiyle borç alan kurumlar lehine oluşan olumlu kur farklarının, kurum kazancının tespitinde kambiyo kârı olarak dikkate alınmaması gerekmektedir.

Kur Farklarının Borç Veren Kişiler Açısından Değerlendirilmesi

Örtülü sermaye olarak kabul edilen döviz cinsinden borçlanmalar üzerinden kaydi olarak hesaplanan veya ödenen olumsuz kur farklarının, borç veren kişiler açısından kar payı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususu özellik arz eden bir durumdur.

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12. maddesinin 7. bendinde yer verilen düzenleme ile örtülü sermaye olarak tespit edilmesi

gereken borç tutarları üzerinden hesaplanan faiz ve benzeri unsurlar, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla borç veren şahıslara dağıtılmış kâr payı ya da dar mükellefler için şirket merkezine aktarılan tutar olarak kabul edilmektedir. Söz konusu tutarların net tutarlar olarak kabul edilerek brüte iblağ edilmesi ve brüt tutarlar üzerinden tevkifat yapılarak bir nevi sermaye iradı olan kâr paylarının vergilendirilmesi sağlanmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, dağıtılmış kâr payı veya ana merkeze aktarılan tutar olarak kabul edilen unsurların arasında örtülü sermaye sayılan borçlanmalar üzerinden hesaplanan kur farklarının bulunmamasıdır.

Bu uygulamadaki temel düşünce, döviz cinsinden borçlanmanın Türk Lirası karşılığının yükselmesine rağmen, ana borç tutarının ait olduğu para birimindeki değerinin, bir başka ifade ile borç veren kişi için ifade ettiği değer değişmemesidir. Örneğin kuruma 1.000-Dolar borç veren bir ilişkili kişi, bu borcu yine 1.000-Dolar olarak tahsil edecektir. Borcun verildiği tarih ile geri ödendiği tarih arasında döviz kurlarının yükselmesi nedeniyle ortaya çıkan kur farkı, borç miktarını değiştirmemekte, borç verene ekstra bir kazanç sağlamamakta, sadece borç alan kurumun Türk Lirası cinsinden katlandığı maliyeti arttırmaktadır.

Örtülü sermaye sayılan borçlanmalar üzerinden hesaplanan faiz ve benzeri unsurlar ile kur farkları arasındaki ayırım tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Borç tutarı üzerinden hesaplanan faiz ve benzeri unsurlar, borç veren ilişkili kişiye kurum tarafından borç tutarına ilave olarak ekstra bir ödeme yapılması, yani dolaylı olarak kurum kârının ilişkili kişiye aktarılması sonucunu doğurmaktadır. Borç tutarı ile ilgili olarak ortaya çıkan kur farkları ise daha önce de belirtildiği üzere, geri ödenen borç miktarını değiştirmemekte, borç veren ilişkili kişiye ekstra bir kazanç yaratmamaktadır.

Bu sebeple, örtülü sermaye sayılan borçlanmalar üzerinden hesaplanan faiz ve benzeri tutarlar, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği hesap döneminin son günü itibarıyla, dağıtılmış kâr payı veya dar mükellefler için ana merkeze aktarılan net tutarlar sayılarak tevkifata konu edilirken, örtülü sermaye sayılan döviz cinsinden borçlanmalara isabet eden kur farkları borç veren kişiler tarafından elde edilen kâr payı olarak görülmemekte ve tevkifat uygulamasına konu edilmemektedir.

Kur Farklarına İlişkin Örnek Olay

Örtülü sermaye kapsamında değerlendirilen döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak çalışmanın önceki bölümlerinde izah edilen hususlar aşağıdaki örnek üzerinde somut olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Örnek: 2018 takvim yılı dönem başı öz sermaye tutarı 7.000.000-TL olan ABC A.Ş.'nin, ortağından temin ettiği borç miktarlarının kaydedildiği "331 Ortaklara Borçlar" hesabında yer alan tutarlar ve söz konusu hesapta 2018 takvim yılı içerisinde gerçekleşen işlemlere ait bilgiler aşağıdaki gibidir.

Tablo.1:
ABC A.Ş. 331-Ortaklara Borçlar Hesabı

Tarih	Tutar (Döviz)	Tutar (TL)	Döviz Kuru	Borç Bakiye (Döviz)	Borç Bakiye (TL)	İşlem
01.01.2018	100.000	451.000	1€ = 4,51 TL	100.000	451.000	Dönem Başı
17.01.2018	15.000	69.900	1€ = 4,66 TL	85.000	381.100	Borç Ödeme
05.03.2018	5.000	23.350	1€ = 4,67 TL	80.000	357.750	Borç Ödeme
31.07.2018	5.000.000	28.500.000	1€ = 5,70 TL	5.080.000	28.857.750	Borç Alma
15.08.2018	250.000	1.865.000	1€ = 7,46 TL	4.830.000	26.992.750	Borç Ödeme
19.10.2018	100.000	639.000	1€ = 6,39 TL	4.730.000	26.353.750	Borç Ödeme
31.12.2018	4.730.000	26.353.750	1€ = 6,02 TL	4.730.000	28.474.600	Dönem Sonu

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere; mükellef kurumun "331 Ortaklara Borçlar" hesabında, geçmiş yıldan devreden 100.000- Euro karşılığı 451.000-TL borç bakiyesi bulunmaktadır. Kurum tarafından söz konusu borca karşılık; 17.01.2018 tarihinde 15.000-Euro karşılığı 69.900-TL, 05.03.2018 tarihinde ise 5.000-Euro karşılığı 23.350-TL olmak üzere toplam 20.000-Euro karşılığı 93.250-TL ödeme yapılmış ve bu tarih itibarıyla borç bakiyesi 357.750-TL olmuştur.

Ortak veya ortakla ilişkili kişiden yapılan borçlanmalarda örtülü sermayeden bahsedebilmek için borç alınan toplam tutarın diğer bir anlatımla borç bakiyesinin, kurumun dönem başı öz sermayesinin 3 katını aşması gerekmektedir. Kurumun dönem başı öz sermayesinin 7.000.000-TL olduğu düşünüldüğünde, 7.000.000-TL*3=21.000.000-TL'yi aşmayan borçlanmalar örtülü sermaye kapsamında değerlendirilmeyecektir.

Mükellef kurumun 5.000.000-Euro karşılığı 28.500.000-TL borç aldığı 31.07.2018 tarihi itibarıyla, toplam borç bakiyesi 28.857.750 TL olmuş ve dönem başı öz sermayenin 3 katı olan 21.000.000-TL'yi aşmıştır. Bu durum 31.07.2018 tarihi itibarıyla örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiğini göstermektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken, dönem başı öz sermaye tutarı ile sadece 31.07.2018 tarihinde alınan borç tutarı değil, bu borcun da eklenmesi ile oluşan "331 Ortaklara Borçlar" hesabının net borç bakiyesi kıyaslamaya tabi tutulmalıdır. Bu durumda, kurumun dönem başı öz sermayesinin 3 katını aşan borçlanma tutarı olan 28.857.750-TL-21.000.000-TL=7.857.750-TL nin 31.07.2018 tarihi itibarıyla örtülü sermaye olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Mükellef kurumun "331 Ortaklara Borçlar" hesabında yer alan borç tutarları ile ilgili olarak, borçların geri ödenmesi anında ve geçici vergi dönemleri itibarıyla hesaplanarak sonuç hesaplarına intikal ettirilen kur farkları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo.2:
ABC Şirketi Ortaklara Olan Borçların Değerlemesi

Tarih	İşlem Tutarı (Euro)	İşlem Tutarı (TL)	Döviz Kuru	Net Borç Bakiye	İşlem Türü	Kambiyo Zararı (TL)	Kambiyo Karı (TL)
17.01.2018	15.000	69.900	1€ = 4,66	381.100	Borç Ödeme	2.250	-
05.03.2018	5.000	23.350	1€ = 4,67	357.750	Borç Ödeme	800	-
31.03.2018	-	-	1€ = 4,86	357.750	Değerleme	28.000	-
30.06.2018	-	-	1€ = 5,30	357.750	Değerleme	35.200	-
15.08.2018	250.000	1.865.000	1€ = 7,46	28.857.750	Borç Ödeme	472.000	-
30.09.2018	-	-	1€ = 7,11	26.992.750	Değerleme	6.810.300	-
19.10.2018	100.000	639.000	1€ = 6,39	26.992.750	Borç Ödeme		72.000
31.12.2018	-	-	1€ = 6,02	26.353.750	Değerleme		5.155.700
TOPLAM	370.000	2.597.250				7.348.550	5.227.700

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği 31.07.2018 tarihinden önce, mükellef kurum tarafından ortaklardan alınan borca karşılık çeşitli ödemeler yapılmış, ayrıca yine bu tarihten önce 31.03.2018 ve 30.06.2018 tarihlerinde, borç bakiyesi değerlendirilmesine tabi tutularak toplamda 66.250-TL kambiyo zararı gider hesaplarına intikal ettirilmiştir.

Örtülü sermaye şartlarının 31.07.2018 tarihinde gerçekleştiği göz önüne alındığında, her ne kadar öz sermaye/borç kıyaslamasına bu tarihten önce alınmış borçlar da dâhil edilmiş olsa da, örtülü sermayenin gerçekleştiği tarihten önce gider hesaplarına intikal ettirilmiş olan kambiyo zararlarının gider hesaplarından tenzil edilmesi söz konusu değildir.

Tablo.3:
Örtülü Sermayeye İsbet Eden Kambiyo Zararı

Tarih	Dönem Başı Öz Sermaye	Dönem Başı Öz Sermayenin 3 Katı (a)	Ortaktan Alınan Borç Bakiye Tutarı (b)	Örtülü Sermaye Tutarı (c) = (b-a)	Örtülü Sermaye Oranı (d) = (c/b)	Kambiyo Zararı (e)	Örtülü Sermayeye İsbet Eden Kambiyo Zararı (d*e)
15.08.2018	7.000.000	21.000.000	28.857.750	7.857.750	%27	472.000	128.522,08
30.09.2018	7.000.000	21.000.000	26.992.750	5.992.750	%22	6.810.300	1.511.977,30
							1.640.499,38

Tablo.4:
Örtülü Sermayeye İsbet Eden Kambiyo Karı

Tarih	Dönem Başı Öz Sermaye	Dönem Başı Öz Sermayenin 3 Katı (a)	Ortaktan Alınan Borç Bakiye Tutarı (b)	Örtülü Sermaye Tutarı (c) = (b-a)	Örtülü Sermaye Oranı (d) = (c/b)	Kambiyo Karı (e)	Örtülü Sermayeye İsbet Eden Kambiyo Karı (d*e)
19.10.2018	7.000.000	21.000.000	26.992.750	5.992.750	%22	72.000	15.840
31.12.2018	7.000.000	21.000.000	26.353.750	5.353.750	%20	5.155.700	1.031.140
							1.046.980

Bu doğrultuda, örtülü sermaye şartlarının gerçekleştiği 31.07.2018 tarihinden itibaren gider hesaplarına intikal ettirilen kambiyo zararlarının ise örtülü sermayeye isabet eden kısımlarının aşağıdaki şekilde hesaplanarak gider hesaplarından tenzil edilmesi gerekir.

Bununla birlikte, örtülü sermaye sayılan borçlanmalara isabet eden toplam 1.640.499,38-TL kambiyo zararı, borç veren ortak tarafından elde edilen bir kâr payı olarak değerlendirilmeyecek ve tevkifat uygulamasına konu edilmeyecektir.

Öte yandan, döviz kurunun düşmesi nedeniyle kurum lehine ortaya çıkan olumlu kur farklarının örtülü sermayeye isabet eden kısmının da aşağıdaki şekilde hesaplanarak kurumun gelir hesaplarından tenzil edilmesi gerekmektedir. ABC A.Ş. ortaya çıkan tüm kur farklarını gelir hesaplarına yansıtarak beyan etmiştir. Ancak tabloda yer alan hesaplamalarda belirtildiği üzere, örtülü sermayeye isabet eden kambiyo kârı toplamı olan 1.046.980-TL'nin gelir hesaplarından çıkarılması yerinde olacaktır.

Yukarıdaki tablolarda görüleceği üzere, örtülü sermaye şartlarının oluştuğu tarih ve bu tarihten sonra ilk geri ödemenin yapıldığı tarihte, örtülü sermaye tutarı 7.857.750-TL, örtülü sermaye oranı ise % 27 olarak gerçekleşmiştir. Ancak daha sonraki tarihlerde, geri ödemelere bağlı olarak net borç bakiyesinin azalması nedeniyle, örtülü sermaye tutarı ve oranı azalmaktadır. Örtülü sermayeye isabet eden kur farklarının hesaplanması sırasında, her aşamada bu azalmalara bağlı olarak örtülü sermaye tutarının yeniden hesaplanması gerekmektedir.

Örtülü Sermaye Üzerinden Hesaplanan Kur Farklarında Karşı Mükellefler Nezdinde Yapılacak Düzeltme İşlemleri

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12. maddesinin 7. bendinde, "Daha önce yapılan vergilendirme işlemleri, tam mükellef kurumlar nezdinde yapılacak düzeltmede örtülü sermayeye ilişkin kur farklarını da kapsayacak şekilde taraf olan mükellefler nezdinde buna göre düzeltilir. Şu kadar ki bu düzeltmenin yapılabilmesi için, örtülü sermaye kullanan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması şarttır." hükmü yer almaktadır.

Bu hükümden, örtülü sermayeye isabet eden kur farklarının yalnızca tam mükellef kurumlardan yapılan borçlanmalarda düzeltme konusu yapılacağı, tam mükellef gerçek kişi, dar mükellef gerçek kişi ve dar mükellef kurumlardan yapılan borçlanmalarda, kur farklarının düzeltme konusu yapılmayacağı anlaşılmaktadır.

Daha açıklayıcı bir ifade ile borç veren ilişkili kişinin tam mükellef kurum olması durumunda, örtülü sermaye sayılan borç-

lanmayla ilgili olarak, bu kurum tarafından gelir kaydedilen kur farkları, faiz ve benzeri ödemelerin gelir hesaplarından çıkarılması gerekmektedir. Borç veren ilişkili kişinin tam mükellef gerçek kişi, dar mükellef gerçek kişi veya dar mükellef kurum olması durumunda ise, bunlar tarafından gelir yazılan kur farkları hariç, faiz ve diğer ödemelerin gelir hesaplarından çıkarılması gerekmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu düzeltmelerin yapılabilmesi için örtülü sermaye kullanan kurum adına tarh edilen vergilerin kesinleşmiş ve ödenmiş olması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kurumlar vergisinde yer alan vergi güvenlik tedbirlerine ilişkin düzenlemelerden birisi olan "örtülü sermaye" uygulamasına ilişkin hükümlere 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12. maddesinde yer verilmiştir. Anılan düzenleme, kurumların kendi ortaklarından veya ilişkili kişilerden alarak işletme için kullandıkları borçların, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin üç katını aşan kısmının bir borçlanma değil, kuruma örtülü olarak konulmuş olan bir sermaye olarak kabul edilmesini öngörmektedir. Bu uygulamaya göre sermaye olarak kabul edilen söz konusu borçlanmalara isabet eden faizler ile döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak, döviz kurlarındaki yükselmeler nedeniyle ortaya çıkan olumsuz kur farklarının örtülü sermayeye isabet eden kısmının, kurum kazancının tespitinde gider olarak dikkate alınması mümkün değildir. Buna paralel olarak, döviz kurlarındaki düşüşler neticesinde ortaya çıkan olumlu kur farklarının örtülü sermayeye isabet eden kısmının da kurum kazancının tespitinde kambiyo karı olarak dikkate alınmaması gerekmektedir.

Başka bir ifadeyle, kurumların finansman ihtiyaçlarını karşılamak için ortakları veya ortakla ilişkili kişilerden temin ettikleri döviz cinsinden borçlanmalar ile ilgili olarak, borcun geri ödenmesi aşamasında veya geçici vergi dönemleri itibarıyla yapılan kur değerlendirme işlemlerinde hesaplanan olumsuz kur farklarından örtülü sermayeye isabet eden kısımlar, borç alan kurumlar tarafından gider hesaplarına intikal ettirilmemelidir.

Benzer şekilde döviz kurundaki düşüş nedeniyle ortaya çıkan olumlu kur farklarının örtülü sermayeye isabet eden kısımlarının da kurumlar açısından kambiyo karı olarak dikkate alınmaması gerekmektedir.

Diğer taraftan, örtülü sermayeye isabet eden kur farkları, borç veren ortak veya ortaklarla ilişkili kişiler açısından elde edilen bir kazanç olarak, diğer bir anlatımla kar payı olarak kabul edilemeyeceğinden, bu tutarlar üzerinden tevkifat uygulanmayacaktır.

Bu çalışmada, kur farklarının örtülü sermaye olarak değerlendirilen borçlanmalar üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. İlk olarak Türkiye’de ihtiyari sermaye uygulamasının şartları açıklanmaya çalışılmıştır. Örtülü sermayenin vergi gelirlerini nasıl etkileyebileceğinden bahsedilmiştir. Araştırmanın son bölümünde verilen bir örnekle konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılan en önemli yönü budur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- 1 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, 03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı Resmi Gazete
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 21.06.2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazete
- Arslan, E. (2019). KDV Matrahına Dâhil Olan Kur Farklarının Kanuna Rağmen Fiilen Uygulanamaması Sorunu, *Mali Çözüm Dergisi*, 29(156), 215-244.
- Gökçay, Ş.E. (2016). Approaches to Identifying Thin Capitalization and The Case of Turkey, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 59. Seri, 77-101.
- Gücenme Gençoğlu, Ü., Ertan, Y. (2012). Türkiye’de Örtülü Sermaye Ve Örtülü Kazanç Dağıtımı: İMKB 50 Endeksinde Bir Uygulama, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim Sayısı, 85-100.
- Kızılot, Ş. (2002). *Türk Vergi Hukukunda Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye*, Ankara, Yaklaşım Yayınları.
- Tekin, C., & Kartaloğlu, E. (2010). *Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları*, İstanbul, Denetim Turkey Yay. 2. Baskı.
- Vardar, Z. (2019). Vergi Güvenlik Önlemi Olarak Örtülü Sermaye Uygulamasının 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Açısından Değerlendirilmesi: Örtülü Kazanç Yoluyla Vergiden Kaçınma, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 6, 1-9.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The purpose of this study is to evaluate the debts in foreign currency borrowed by the institutions from their partners within the scope of thin capitalization.

Research Questions

What are the terms and conditions of thin capitalization in Turkey? What transactions are made for exchange differences arising from borrowings that are thin capitalization? How are the exchange differences arising due to the foreign currency debts borrowed from the partners of the institutions reflected in the accounts?

Literature Review

Before starting the research, a large literature review was made on the subject. Both the law, notification and the books and articles written on the subject were searched. A concrete example is given to better understand the relationship between thin capitalization and exchange differences.

Methodology

In this study, the effect of exchange rate differences on borrowings considered as thin capitalization is analyzed. It first tried to explain the terms of the application of discretionary capital in Turkey. It was mentioned how implicit thin capitalization can affect tax revenues. While conducting the research, legal regulations were examined first. Later, a literature review was conducted on thin capitalization. Especially previously written books and articles were read in detail. With an example given in the last part of the research, it is aimed to understand the subject better. This is the most important aspect that makes this research different from others.

Results and Conclusions

In this study, the concept of thin capitalization and the effect of exchange rate difference are explained in Turkey. The laws of different countries accept thin capitalization as a loan substituted for capital; however, Turkish tax law recognizes thin capitalization as an act of tax avoidance. Thin capitalization is regulated in Article 12 of the Corporate Tax Law No. 5520 in 2006. The debts of institutions borrowed from their partners and exceeding 3 times their equity capital at the beginning of the period are defined as thin capitalization. Finally, regarding the borrowings in foreign currency obtained from the partners to meet the financing needs of the institutions, the parts corresponding to the disguised capital from the negative exchange differences should not be transferred to the expense accounts by the borrowing institutions. At the same time, regarding foreign exchange borrowings considered within the scope of thin capitalization, positive exchange differences arising in favor of borrowing institutions due to the decrease in exchange rates should not be taken into account as foreign exchange profit in determining the corporate income.

Investigation of green consumers 'subjective well being within the scope of purchase behavior, attitudes and personality traits

Yeşil tüketicilerin öznel iyi oluşlarının satın alma davranışları, tutumları ve kişilik özellikleri kapsamında araştırılması

Tuğba YILDIZ¹
Aysel ERCİŞ²

¹Department of Transportation Services, Bayburt University, Demirözü Vocation School, Bayburt, Turkey
²Department of Business, Production Management and Marketing, Atatürk University, Faculty of Business Administration and Economics, Erzurum, Turkey

ABSTRACT

Environmental problems that increase with global developments require individuals to behave more environmentally. The determination of this requirement depends on increasing the awareness of individuals and motivating green consumer behaviors. At this point, one of the most important factors is the happiness and satisfaction levels of people's lives, known as subjective well-being. The increase in the subjective well-being of individuals creates a win-win relationship between the environment and the consumer, and presents the gains of being a green consumer back to the consumer as life satisfaction. In this study, personality traits were first examined in order to define green consumers correctly. Later, the effect of personality traits on the environment and helping attitudes was revealed, and finally, the effect of green purchasing behavior on subjective well-being, which is an important indicator of social welfare, was investigated. The results revealed that personality traits affect green consumers' attitudes towards both the environment and helping, and these attitudes have an effect on green purchasing behavior. In addition, it was determined that green purchasing behavior was effective on the output variable of the model, subjective well-being.

Keywords: Green consumers, subjective well-being, personality traits, helping attitude, environmental attitudes

Öz

Küresel gelişmelerle birlikte artan çevresel sorunlar, bireylerin her geçen gün daha çevreci davranmasını gerekli kılmaktadır. Bu gerekliliğin ortaya koyulması bireylerin farkındalıklarının artmasına ve yeşil tüketici davranışlarının motive edilmesine bağlı olarak değişmektedir. Bu noktada en önemli faktörlerden biri öznel iyi oluş olarak bilinen, insanların yaşamlarına ilişkin mutluluk ve memnuniyet düzeyleridir. Bireylerin öznel iyi oluşlarındaki artış çevre ve tüketici arasında kazan kazan ilişkisi yaratmakta, yeşil tüketici olmanın kazanımlarını yaşam doyumu olarak yine tüketiciye geri sunmaktadır. Bu çalışmada yeşil tüketicilerin doğru tanımlanması için ilk olarak kişilik özellikleri incelenmiştir. Daha sonra kişilik özelliklerinin çevreye ve yardım etmeye yönelik tutumlar üzerindeki etkisi ortaya konulmuş ve son olarak yeşil satın alma davranışının toplumsal refahın önemli bir göstergesi olan öznel iyi oluş üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, kişilik özelliklerinin yeşil tüketicilerin hem çevreye hem de yardım etmeye yönelik tutumlarını etkilediğini, bu tutumların ise yeşil satın alma davranışı üzerinde etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca yeşil satın alma davranışının modelin çıktı değişkeni öznel iyi oluş üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil tüketici, öznel iyi oluş, kişilik özellikleri, yardım etmeye yönelik tutum, çevreye yönelik tutumlar

Introduction

Most of the theoretical and empirical studies conducted in the field of green marketing have been carried out on topics such as businesses meeting the increasing needs and expectations of green consumers effectively, and environmentally friendly products reaching their sales targets (Banytė et al., 2010). The number of studies focusing on the social and psychological foundations of green consumption in a market where psychographic variables are so important is limited. In other words, the answer to the question "who buys what, when and why?" has not been sought (Gilg et al., 2005). The psychological studies conducted so far on environmentally friendly behaviors have focused on determining the individual factors encouraging this behavior, designing the interventions based on these factors, and evaluating these interventions (Wu et al., 2013). A limited number of studies in the literature have addressed the effect of environmentalist behavior on the subjective well-being of the individual. In the relevant literature, on the other hand, it has been observed that green behavior has

This research is derived from the first author's doctoral dissertation. This research derived from "Investigation of Green Consumers 'Subjective Well Being Within The Scope of Purchase Behavior, Attitudes and Personality Traits (Yeşil Tüketicilerin Öznel İyi Oluşlarının Satın Alma Davranışları, Tutumları ve Kişilik Özellikleri Kapsamında Araştırılması)" doctoral dissertation, which was completed on 31.08.2020 by Tuğba YILDIZ and under the supervision of Professor Aysel ERCİŞ in Atatürk University, Erzurum/Turkey, Institute of Social Science, Department of Business Administration, Product Management and Marketing Field

Received/Geliş Tarihi: 16.02.2021

Accepted/Kabul Tarihi: 26.10.2021

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Tuğba YILDIZ
E-mail: yldztgb13@gmail.com

Cite this article: Yıldız, T., & Erçiş, A. (2022). Investigation of green consumers 'subjective well being within the scope of purchase behavior, attitudes and personality traits. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 29-42.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

affected the individual's life satisfaction and happiness (Csutora & Zsóka, 2013; Welsch & Kühling, 2010).

Both because of the limited number of studies carried out on the individual outcomes of green consumers and the importance of the individuals' psychographic characteristics in green marketing, in the present study, green consumers were analyzed within the framework of psychological variables and it was attempted to determine the precursors of green consumption. In the study in which the precursors and consequences of green purchase behavior were examined, the sample of the study was composed of green consumers. Especially because of the fast increase in the number of green consumers, studying green consumer approach and their qualities is gaining importance. In this context, it is important to conduct a research in order to determine the characteristics, personalities, life styles, tendencies to buy environmentally friendly products and attitudes of green consumers. Thus, it will be possible to take effective steps in terms of green marketing (Banyté et al., 2010). In addition, in order to develop correct green marketing strategies, it is important to understand the driving forces that are effective on the consumers' purchasing environmentally friendly products (Anwar et al., 2019). For this reason, in the study, personality traits, environmental attitude, helping attitude, and purchase behavior were discussed.

The study also focused on the outcomes of being a green consumer. In order to address the effects of environmentalist purchase behaviors of green consumers, subjective well-being was included in the model as the output variable. Green consuming plays an effective role on the individual's life satisfaction and emotions, and it was discussed in the study from this perspective. Thus, in addition to determining the precursors encouraging environmentalist behavior, the consequences of green consuming were also examined. To this end, starting from the personality traits of green consumers, the effect of their environmentally friendly consumption on their subjective well-being was investigated. In the study, by examining the individual happiness of the green consumers after consuming environmentally friendly products, the positive effect of being an environmentally sensitive consumer on individual well-being was also attempted to be revealed.

Literature Review

Five-Factor Personality Model

The phenomenon of personality is one of the most researched topics among the studies examining human behaviors. There are various approaches to investigate personality. However, recently, the five-factor theory which argues that personality traits can be evaluated under five factors has come to the fore. The five factors, which was used in the beginning to classify only personality traits, has become a personality theory over time (Inanç & Yerlikaya, 2008). There are many different approaches in the literature regarding the concept of personality. It is seen that the five-factor model, which is suggested to have originated from the observable behaviors displayed by individuals by focusing on individual differences in order to explain personality, is widely preferred in both national and international research conducted in the literature (Tekin et al., 2012). This is because it is thought that the five-factor model gathers different views of explaining behavior under one roof. In other words, research conducted reveals that studies regarding personality can be compiled in five factors. These factors have been determined as extraversion,

emotional stability/neuroticism, agreeableness, conscientiousness and openness to experience/culture in many intercultural studies (Bacanlı et al., 2009). As personality is a very important part of what motivates our beliefs, values and attitudes, it can be claimed that basic differences in personality can affect loyalty to the environment (Milfont & Sibley, 2012). Environmentally friendly behaviors, which aim to minimize the negative impact on nature, are affected by many factors such as personality. That is to say, personality has a direct influence on environmentally oriented behavior (Fitriana et al., 2019).

Extraversion – Introversion

Extrovert individuals are warm and active people. Besides, individuals with this property seek excitement, have a tendency to have positive affect and live in a community (McCrae & Costa Jr, 1985). Introvert individuals, on the other hand, are lonely and self-enclosed (Hills & Arglye, 2001). To Wuertz (2015), openness to experience is related to individuals' displaying environmentally friendly behaviors. On the other hand, there is a relationship between the individuals' concerns about the environment and the extraversion property (Abdollahi et al., 2017).

Agreeableness - Aggression

It can be claimed that agreeable individuals act in accordance with their surroundings, and try to find a solution by displaying a mild and quiet attitude in the face of a negative event (Merdan, 2013). Individuals with low agreeableness, on the other hand, can be described with adjectives such as aggressive, stubborn, and discordant (Somer & Goldberg, 1999). Besides, these individuals are often prejudiced, & they often criticize other people and praise themselves (Goldberg, 1990). The personality trait of agreeableness is positively correlated with environmentalism (Hirsh & Dolderman, 2007).

Conscientiousness - Undirectedness

Individuals with high conscientiousness are attentive, perfect, orderly, responsible and meticulous, while those with low conscientiousness are irresponsible, untidy and messy (Roccas et al., 2002). Individuals with low conscientiousness are careless, unreliable, unprincipled, unstable, daydreamer, and hedonists (Hammond, 2001). Sensitivity to the environment is related with the individuals' ability to assume responsibility and qualities to make long term plans. The qualities in question can be explained by the individual's being a responsible person (Milfont & Sibley, 2012: 189). While individuals with a sense of responsibility are expected to carefully obey social instructions and norms regarding environmentalist activities, those with lower sense of responsibility are believed to deal with situations that require responsibility with sloppiness and resort to easy methods (Hirsh, 2010).

Emotional Stability- Neuroticism

The opposite polar of emotional stability can be expressed as neuroticism or emotional instability. This dimension reflects a personality that is nervous, worried, needing other's approval, lacking self-confidence, continuously changing with an inconsistent mood, and unstable (Girgin, 2007). Individuals with low neuroticism, on the other hand, are stable, self-sufficient, balanced, cold-blooded, and easygoing people (Hammond, 2001). Neuroticism is effective on environmental awareness. Individuals with high neuroticism have a tendency to search for more information about environmental issues and approach the evaluation of environmental issues in a less optimistic way. Therefore, they display positive pro-environmental attitudes and are interested in nature. The feeling of worry, which is typically thought to be

associated with neuroticism, which manifests itself in the form of interpretation of the events in life less positively, can create the source of motivation to be inclined to current global environmental problems (Liem & Martin, 2015). The surprising relationship between environmental concern and emotional stability can be explained by the existence of environmental issues among the concerns of these people who worry about various life issues (Gifford & Nilsson, 2014).

Innovation- Conservatism (Intelligence/Openness-Unintelligence)

Individuals who have openness traits are open to experience, have many areas of interest, are original, intelligent and creative (Soliño & Farizo, 2014). Individuals who score high in this dimension have a tendency to be intellectual, creative, sensitive and open-minded. Those with low scores tend to be conservative (Roccas et al., 2002). This dimension has been named as intelligence by some researchers, as culture by others, and as openness to experience by some others (Somer et al., 2002). There exists a positive relationship between openness to experience trait and green purchase behavior (Gordon-Wilson & Modi, 2015). Openness to experience, which can be characterized by abstract thinking and flexibility, is also associated with the tendency to think long term environmental problems such as climate change (Brick & Levis, 2016).

Environmental Attitudes

In environmental studies that deal with the individual psychologically, environmental attitudes are addressed as an important construct (Milfont & Duckitt, 2010). The attitude element is generally explained as a responsive inclination that individuals have towards any phenomenon or an object in their environment. In other words, the concept of attitude can be expressed as the potential behavior type that an individual is expected to exhibit towards a situation, event or phenomenon (Inceoğlu, 2011). Environmental attitude can be described as the individual's caring about issues related to nature or being interested in these issues. In addition, as environmental attitudes are the determinants of the behaviors regarding this issue, it is important to examine them. This is because attitudes are an important factor that is effective on whether the individual acts environmentally or not. The individuals' displaying pro-environment attitude can increase or decrease depending on some variables such as age, education, socio-economic status, values and personality (Gifford & Sussman, 2012). Thompson and Barton (1994) have classified environmental attitude as ecocentric, anthropocentric, and antipathic. In the present study, Thompson and Barton's environmental attitude classification was used. The antipathic dimension refers to the individual's being insensitive towards environmental issues (Erten, 2007). Individuals with such attitude believe that environmental issues are being exaggerated (Erciş & Türk, 2016). As the sample of the study consisted of environmentally friendly consumers, the antipathic dimension was not addressed, and ecocentric and anthropocentric attitudes were examined.

Ecocentric Attitude

Individuals with ecocentric attitude act in an environmentally sensitive way and support the solution of problems related to nature. These individuals display a positive attitude towards the environment (Thompson & Barton, 1994). The ecocentric view has a holistic approach. Accordingly, it is thought that the whole ecosystem is important. That is, the whole is emphasized rather than any piece or part that exists in this system (Borland et al., 2016).

Anthropocentric Attitude

On the anthropocentric view, nature is dealt with in terms of material or physical benefits that can be provided for people. Hence, nature is deemed important if it can benefit people. That is, people's needs are at the center, and everything should serve in order to meet the needs of people. Moreover, anthropocentricism can be defined as a human-centered approach to the existence of nature in terms of meeting the human needs (Abun & Racoma, 2017). According to the anthropocentric attitude, one of the reasons for preserving biodiversity is to ensure that people's lives are sustained in a quality way. That is, it is a thought structure which emphasizes that we must protect the world so that individuals can live a better life. As an instability or deterioration that could be experienced in nature would easily affect individuals, the environment should in fact be protected for the future of the individuals (Martinelli, 2008).

Helping Attitude

Helping attitude refers to how individuals think and believe regarding people's helping or supporting others (Webb, 2000). Since it is expected that helping behavior will have a positive effect on society, it is important to examine the precursors of this variable (Ucho et al., 2013). Positive social behaviors can be expressed as outright behaviors that aim to provide benefits for others. At the same time, it includes a variety of actions such as providing help, sharing and comfort for other individuals (Rishipal & Devgun, 2019). The general society-oriented attitudes in question have a positive effect on individuals' green consumption values (Do Paço et al., 2019). In other words, social norms and the society perceiving a situation attractive are effective in the individual's becoming an environmentalist (Bukhari et al., 2017; Park & Ha 2012). Individuals who treat the environment in a friendly way are aware of environmental problems as well as how the consequences of their behaviors would affect the environment. In addition, such individuals consider making efforts in order to individually help so as to overcome the environmental problems that occur in the nature (Minton & Rose, 1997). In other words, individuals' interest in the environmental issues or their participation in the improvement of this situation can be associated with their benevolence behaviors. That is, desire regarding helping contributes to the preservation of the nature (Story & Forsyth, 2008).

Green Purchase Behavior

Green products are environmentally friendly products that have the minimum effect on the environment in terms of their content and their production methods. Adopting these products is a social responsibility of the society for future generations. Green consumers are aware that based on the fact that the resources of the world are limited, the environmental harm is directly and indirectly related with the use of these resources, and that the consumer's power and preference can be used in order to create a positive environmental transformation (Jaiswal, 2012). Individuals' purchasing green products can be described as purchasing goods that are environmentally beneficial. In other words, consuming in consideration of the environment can be thought as green purchase behavior. In this type of consumption, individuals prefer environmentally friendly products such as light bulbs that are recyclable, reusable and provide energy saving. Through purchasing ecologically safe products, natural habitats can be preserved (Mainieri et al., 1997). Attitudes regarding green consumption are among the most important determinants that drive the individual to exhibit green behavior (Zhao et al., 2014).

Subjective Well Being

The essence of subjective well-being is the individual's emotional and cognitive evaluation of his/her life. Besides, subjective well-being refers to a general evaluation of individuals' lives (Kim-Prieto et al., 2005). There is a positive relationship between individuals' environmentalist behaviors and their life satisfaction (Schmitt et al., 2018). In addition, there is also a positive relationship between purchasing environmentally friendly products behavior and the individual's satisfaction with his/her life. In this context, sustainable behaviors of consumers increase not only the welfare of the society and the world, but also the individual's life satisfaction level (Xiao & Li, 2011). Subjective well-being is not composed of a single-dimension structure. When the measurement of subjective well-being is examined in the historical process, it is seen that there is a tendency towards using multi-dimensional scales rather than one-dimensional ones. Subjective well-being is a structure consisting of life satisfaction and positive and negative affect (Eryilmaz & Ercan, 2010).

Life Satisfaction

Life satisfaction represents a report that shows how individuals evaluate their lives as a whole. In other words, it covers a general evaluation that individuals make about their lives (Diener, 2006). Life satisfaction, which expresses that people evaluate their lives positively in line with the criteria they determine, constitutes the cognitive dimension of subjective well-being. In addition, the life satisfaction dimension reflects people's evaluation of their lives (Atak, 2011).

Positive Affect

Positive, or nice emotions are a part of subjective well-being. This is because these emotions reflect the individual's reactions to the events which show that his/her life progresses in a desired direction (Diener, 2006). Positive affect constitutes a part of emotional dimension and this concept harbors positive emotions such as joy and peace that the individual feels in the aftermath of events (Öztürk, 2015).

Negative Affect

Negative emotions, which form the other part of the emotional dimension, include negative feelings such as anger and guilt that individuals feel after the events (Öztürk, 2015). The negative emotionality of the person reflects the negative tendency regarding the situations (Kaya et al., 2015).

Research Methodology

Purpose, Scope and Limitations of the Research

The aims of the study can be listed as follows: To determine the personality traits of consumers who buy environmentally friendly products, To investigate the effect of environmentally friendly consumers' personality traits on environmental attitudes, To reveal the effects of the personality traits of consumers who buy environmentally friendly products on their attitude towards helping, To investigate the effects of consumers' environmental attitudes (ecocentric and anthropocentric attitudes) and helping attitudes on green product (environmentally friendly) purchasing behavior, To determine the effect of environmentally friendly product purchasing behavior on the subjective well-being of green consumers.

Within the scope of this study, the effect of personality traits on the environment and helping attitude was tried to be determined. In addition, these attitudes are discussed on green purchasing behavior. Finally, the determination of the effects of green prod-

uct purchasing behaviors of environmentally friendly consumers on subjective well-being was investigated in line with the data collected from consumers who are members of environmental associations and are therefore assumed to have environmental awareness. The main mass of the research consists of green consumers, in other words, environmentally friendly consumers. In order to reach this audience easily, the sampling frame was determined and members of environmentalist organizations such as TEMA, Greenpeace, DOĞDER, DOĞAÇEV, TÜRÇEK and voluntary were selected.

While determining the subjective well-being of green consumers, environmentally friendly products were included as the product group in the study. In this regard, it was attempted to determine the emotions experienced as a result of the purchase of environmentally friendly products in general rather than a specific product and life satisfaction levels of green consumers.

Sampling Process

Individuals' being a member of environmentalist organizations and their voluntary activities for the environment were accepted as an indicator of being an environmentalist, and consumers who were members of such organizations and worked voluntarily for the environment were determined as the sample of the study. In this context, popular environmentalist organizations which operate in our country, and stand out with the number of their active members were included in the sample. In this respect, the members and volunteers of environmentalist organizations such as TEMA, Greenpeace, DOĞDER, DOĞAÇEV and TÜRÇEK constituted the sample mass. The convenience sampling method was used in the study in order to have easy access to the sample group. For this purpose, the survey link prepared was shared through the online groups of the environmentalist organizations and social media. In two months, 519 members and volunteers responded to the survey that was sent in February 2020. Surveys with mistakes and deficiencies were eliminated, and the study was conducted with 516 surveys. It is believed that the number of participants had the adequate quantity to represent the main mass which had a homogeneous structure.

Data Collection Method

In order to identify the individuals' personality traits, the study conducted by John and Srivastava (1999) was benefited from. The scale developed by Thompson and Barton (1994) was employed in order to reveal the respondents' environmental attitudes. This scale is composed of the dimensions of ecocentricism, anthropocentricism and general apathy toward environmental issues. Since the attitudes of environmentally sensitive green consumer were examined within the scope of the study, only ecocentric and anthropocentric attitudes were investigated. The scale developed by Nickell (1998) was employed in order to identify the participants' helping attitudes. The study conducted by Kim and Choi (2005) was benefited from so as to determine the participants' green purchase behaviors. The subjective well-being of the participants consists of three dimensions. Among these dimensions, life satisfaction dimension was determined through the scale developed by Diener et al., (1985), and positive/negative affect were revealed through PANAS scale developed by Watson et al., (1988). The data obtained were analyzed with SPSS 21.0 and AMOS 20 package statistical programs. Descriptive statistics, confirmatory factor analysis, and structural equation modeling were used in the analysis of the data.

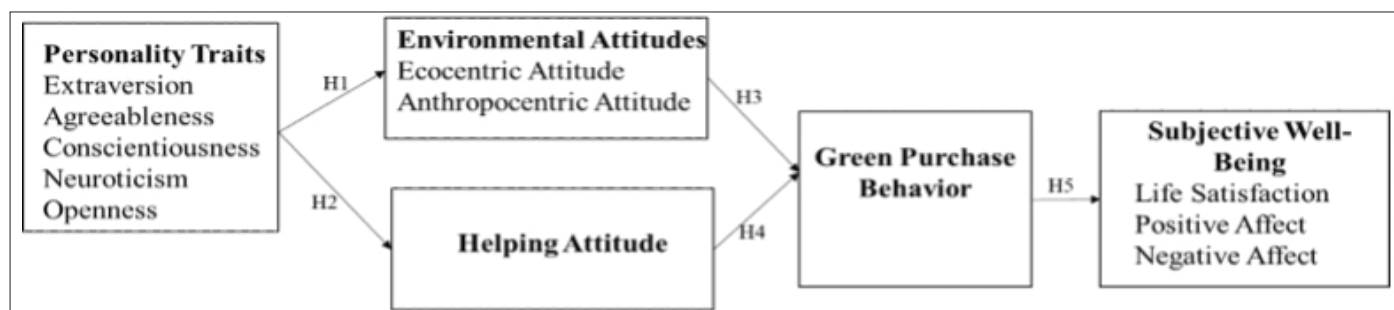

Figure 1.
Research Model

Research Model

As seen in Figure 1, the hypotheses of the study were as follows:

H1: Personality traits are effective on environmental attitudes. This research hypothesis was divided into the following sub-hypotheses:

H1a: Personality traits are effective on ecocentric attitude.

H1a₁: Extraversion is effective on ecocentric attitude.

H1a₂: Agreeableness is effective on ecocentric attitude.

H1a₃: Conscientiousness is effective on ecocentric attitude.

H1a₄: Neuroticism is effective on ecocentric attitude.

H1a₅: Openness is effective on ecocentric attitude.

H1b: Personality traits are effective on anthropocentric attitude.

H1b₁: Extraversion is effective on anthropocentric attitude.

H1b₂: Agreeableness is effective on anthropocentric attitude.

H1b₃: Conscientiousness is effective on anthropocentric attitude.

H1b₄: Neuroticism is effective on anthropocentric attitude.

H1b₅: Openness is effective on anthropocentric attitude.

H2: Personality traits are effective on helping attitude. This research hypothesis was divided into the following sub-hypotheses:

H2a₁: Extraversion is effective on helping attitude.

H2a₂: Agreeableness is effective on helping attitude.

H2a₃: Conscientiousness is effective on helping attitude.

H2a₄: Neuroticism is effective on helping attitude.

H2a₅: Openness is effective on helping attitude.

H3: Environmental attitudes are effective on green purchase behavior. This research hypothesis was divided into the following sub-hypotheses:

H3a: Ecocentric attitude is effective on green purchase behavior.

H3b: Anthropocentric attitude is effective on green purchase behavior.

H4: Helping attitude is effective on green purchase behavior.

H5: Green purchase behavior is effective on subjective well-being. This research hypothesis was divided into the following sub-hypotheses:

H5a: Green purchase behavior is effective on life satisfaction.

H5b: Green purchase behavior is effective on positive affect.

H5c: Green purchase behavior is effective on negative affect.

Results

Membership Status of Respondents to Environmental Organizations

The majority of the respondents were TEMA (Turkish Foundation for Combating Soil Erosion) members (41.1%). Of the respondents, 27.7% were members of Greenpeace, 6.4% were members of

Table 1.
Membership Status of Respondents to Environmental Organizations

Membership Status of Environmental Organizations	N	%
VOLUNTARY	40	7,8
TEMA	212	41,1
GREENPEACE	143	27,7
DOĞÇEV	33	6,4
DOĞADER	64	12,4
TÜRÇEK	19	3,7
OTHER	5	1,0
TOTAL	516	100

Table 2.
Demographic Characteristics of Respondents

		N	%
Gender	Woman	278	53,9
	Man	238	46,1
Marital Status	Married	214	58,5
	Single	302	41,5
Age	18-28	215	41,7
	29-39	175	33,9
	40-50	87	16,9
	51-61	30	5,8
	62 and over	9	1,7
Education Level	Primary School	1	0,2
	High School	28	5,4
	Undergraduate	347	67,2
	Postgraduate	112	21,7
	Doctorate	28	5,4
Job Groups	Private sector employees	161	31,2
	Student	141	27,3
	Housewife	17	3,3
	Retired	26	5,0
	Civil Servant	66	12,8
	Self-employment	38	7,4
	Employee	9	1,7
	Other	58	11,3
Income	1000 TL and below	129	25,0
	1001-2000 TL	33	6,4
	20001-3000 TL	51	9,9
	30001-4000 TL	70	13,6
	40001-5000 TL	81	15,7
50001-6000 TL	58	11,2	
60001 TL and over	94	18,2	
Total		516	100

DOĞÇEV (Preserving and Sustaining the Nature and the Environment Association), 12.4% belonged to DOĞADER (Preserving the Nature and the Environment Association), 3.7% were members of TÜRÇEK (Turkey Environmental Preservation and Greening Orga-

nization), 1% belonged to other environmentalist organizations, and 7.8% were environmental volunteers.

Demographic Characteristics of Respondents

It was found that 53.9% of the participants were female, 58.5% were married, 41.7% were in the age range between 18-28, 67.2% had undergraduate degree, 31.2% worked in the private sector, and 25% had a monthly income of 1,000 TL and below.

Mean and Standard Deviation Values of the Scales Used in the Scope of the Research

For the extraversion dimension, the expression “outgoing, social” has the highest value with an average of 4.04. The expression “is full

of energy” is in the second place with an average of 3.90. In the light of these results, it can be said that green consumers spend their lives in a friendly and social way. Also, these people are full of energy.

In terms of the agreeableness dimension, the expression “is helpful and unselfish with others” has the highest value with 4.20, while the expression “is considerate and kind to almost everyone” takes the second place with a value of 4.05. In other words, these people who are members of environmental organizations are selfless people who like to help other people. Similarly, it is possible to say that these people are kind people who think about other individuals and treat them kindly.

The expression “is reliable worker” has the highest value with 4.27 for the dimension of conscientiousness. In the second place, there is the expression “does a thorough job” with 4.10. In this context, it can be said that green consumers give importance to reliability in their working life and try to do their jobs properly and properly.

Table 3.
Means and Standard Deviation Values of Expressions Related to Personality Traits

	Mean	Standard Deviation
Extraversion		
Is talkative	3,72	1,168
Is reserved (R)	3,73	1,059
Is full of energy	3,90	1,137
Generates a lot of enthusiasm	3,77	1,073
Tends to be quiet (R)	3,28	1,216
Has an assertive personality	3,71	1,150
Is sometimes shy, inhibited (R)	3,27	1,210
Is outgoing, social	4,04	1,103
Agreeableness		
Tend to find fault with others (R)	3,98	1,039
Is helpful and unselfish with others	4,20	1,127
Starts quarrels with others (R)	3,58	1,202
Has a forgiving nature	3,89	1,162
Is generally trusting	3,64	1,154
Can be cold aloof (R)	3,26	1,302
Is considerate and kind to almost everyone	4,05	1,067
Is sometimes rude to others (R)	3,75	1,120
Likes to cooperate with others	3,94	1,093
Conscientiousness		
Does a thorough job	4,10	1,078
Can be somewhat careless (R)	3,44	1,160
Is reliable worker	4,27	1,081
Tends to be disorganized (R)	3,34	1,387
Tends to be lazy (R)	3,81	1,134
Perseveres until the task is finished	4,08	1,115
Does things efficiently	4,03	1,060
Makes plans and follows through with them	3,80	1,159
Is easily distracted (R)	3,52	1,155
Neuroticism		
Is depressed, blue	2,30	1,105
Is relaxed, handles stress well (R)	2,57	1,189
Can be tense	2,92	1,141
Worries a lot	2,65	1,182
Is emotionally stable, not easily upset (R)	2,79	1,194
Can be moody	2,48	1,217
Remains calm in tense situations (R)	2,30	1,135
Gets nervous easily	2,43	1,191
Openness		
Is original, comes up with new ideas	3,87	1,060
Is curious about many different things	4,11	1,111
Is ingenious, a deep thinker	3,82	1,053
Has an active imagination	3,91	1,104
Is inventive	3,93	1,037
Values artistic, aesthetic experiences	3,77	1,190
Prefers work that is routine (R)	3,14	1,166
Likes to reflect play with ideas	4,10	1,042
Has few artistic interests (R)	3,80	1,166
Is sophisticated in art, music or literature	3,29	1,196

Table 4.
Means and Standard Deviation Values of Statements Related to Environmental Attitudes

	Means	Standard Deviation
Ecocentric Attitude		
One of the worst things about overpopulation is that many natural areas are getting destroyed for development	4,32	1,034
I enjoy spend time in nature.	4,44	0,956
Sometimes it makes me sad to see forests cleared for agriculture	4,32	1,044
I prefer wildlife reserves to zoos	3,89	1,416
I need time in nature to be happy	4,41	0,944
Sometimes when I am unhappy I find comfort in nature	4,38	0,924
It makes me sad to see natural environments destroyed	4,50	0,944
Nature is valuable for its own sake	4,53	0,937
Being out in nature is a great stress reducer for me	4,43	0,948
One of the most important reasons to conserve is to preserve wild areas	4,42	0,930
To me, animals are as valuable as people.	4,36	1,002
Human are as much a part of the ecosystem as other animals	4,43	0,990
Anthropocentric Attitude		
The worst thing about the loss of the rain forest is that it will restrict the development of new medicines	3,30	1,248
The best thing about camping is that it is a cheap vacation	3,04	1,364
It bothers me that humans are running out of their supply of oil	4,34	1,085
Science and technology will eventually solve our problems with pollution, overpopulation, and diminishing resources.	3,39	1,254
The thing that concerns me most about deforestation is that there will not be enough lumber for future generations	3,31	1,453
One of the most important reasons to keep lakes and rivers clean is so that people have a place to water sports.	2,46	1,438
The most important reason for conservation is human survival	3,37	1,436
One of the best things about recycling is that it saves money	2,94	1,373
Nature is important because of what it can contribute to the pleasure and welfare of humans	2,96	1,513
We need to preserve resources to maintain a high quality of life.	3,71	1,390
One of the most important reasons to conserve is to ensure a continued high standard of living	2,99	1,483
Continued land development is a good idea as long as a high quality of life can be preserved	2,51	1,369

For the neuroticism dimension, “can be tense” is the variable with the highest value with 2.92. The expression “is emotionally stable, not easily upset (R)” ranks second with 2.79. At this point, it can be said that the participants may experience tension, but they are not easily upset.

For the openness dimension, the variable “is curious about many different things” has the highest value with 4.11, while the expression “likes to reflect play with ideas” with 4.10 takes the second place. When the indicators in the table are examined, it has been revealed that the environmentalist consumers participating in the research are individuals who are curious about different fields and are interested in different ideas and are willing to share them.

According to the mean and standard deviation values of environmentalist attitudes;

On behalf of its ecocentric dimension, “nature is valuable for its own sake” expression has the highest value with an average of 4.53. “it makes me sad to see natural environments destroyed” expression ranks second with an average of 4.50. In the light of these results, it is possible to say that green consumers find nature valuable on its own and are sorry for harming nature.

On behalf of the anthropocentric attitude dimension, the variable “it bothers me that humans are running out of their supply of oil” has a high value with an average of 4.34. In the second place is the statement “we need to preserve resources to maintain a high quality of life.” with 3.71. At this point, it can be said that green consumers are uncomfortable with individuals fighting for oil and they think that resources should be protected in order to ensure quality of life.

Table 5.
Means and Standard Deviation Values of Statements Related to Helping Attitude

	Means	Standard Deviation
Helping Attitude		
Helping others is usually a waste of time (R)	4,34	1,086
When given the opportunity, I enjoy aiding others who are in need.	4,28	1,066
If possible, I will return the lost money to its owner.	4,44	0,990
Helping friends and family is one of the great joys in life.	4,34	0,993
I would avoid aiding someone in a medical emergency if I could (R)	4,03	1,220
It feels wonderful to assist others in need.	4,42	0,969
Volunteering to help someone is very rewarding.	4,40	0,985
I dislike giving directions to strangers who are lost (R)	4,01	1,271
Doing volunteer work makes me feel happy.	4,39	0,961
I donate time or money to charities every month.	3,33	1,241
Unless they are part of my family, helping the elderly isn't my responsibility. (R)	4,23	1,107
Children should be taught about the importance of helping others.	4,50	0,970
I plan to donate my organs when I die with the hope that they will help someone else live.	3,84	1,263
I try to help with the activities of the school or my social circle.	4,29	0,961
I feel at peace with myself when I have helped others.	4,40	0,961
If the person in front of me in the check-out line at a store was a few liras short, I would pay the difference.	4,08	1,102
I feel proud when I know that my generosity has benefited a needy person.	4,12	1,150
Helping people does more harm than good because they come to rely on others and not themselves. (R)	3,78	1,185
I rarely contribute money to a worthy cause. (R)	3,35	1,304
Giving aid to the poor is the right thing to do.	4,19	1,058

The variable “children should be taught about the importance of helping others.” has the highest value with an average of 4.50 in terms of attitude towards helping. In second place with 4.44, “if possible, I will return the lost money to its owner.” statement is included. In the light of these results, it was revealed that the participants saw helpfulness as an important element that should be taught to children. In addition, it can be said that respondents consider helping people who have lost their money whenever possible

In the name of green purchase behavior, “when I have a choice between two equal products, I purchase the one less harmful to other people and the environment.” variable has the highest value with an average of 4.11. This statement was followed by the variable “I have avoided buying a product because it had potentially harmful environmental effects” with 4.00. When the expressions that stand out on an mean basis in terms of green purchasing

Table 6.
Means and Standard Deviations of Statements Related to Green Purchase Behavior

	Means	Standard Deviations
Green Purchase Behavior		
I make a special effort to buy paper and plastic products that are made from recycled materials.	3,77	1,114
I have switched products for ecological reasons.	3,97	1,055
When I have a choice between two equal products, I purchase the one less harmful to other people and the environment	4,11	1,075
I make a special effort to purchase environmentally friendly chemicals (eg detergents, cleaning solutions, etc.).	3,80	1,168
I have avoided buying a product because it had potentially harmful environmental effects	4,00	1,152

Table 7.
Means and Standard Deviation Values of Expressions Related to Subjective Well-being

	Means	Standard Deviation
Life Satisfaction		
In most ways my life is close to my ideal.	3,39	1,086
The conditions of my life are excellent.	3,03	1,108
I am satisfied with my life	3,60	1,043
So far I have gotten the important things I want in life	3,35	1,104
If I could live my life over, I would change almost nothing	2,72	1,167
Positive Affect		
Interested	4,14	0,851
Excited	3,86	1,013
Strong	4,10	0,965
Enthusiastic	4,22	0,893
Proud	4,12	0,997
Alert	4,06	0,923
Inspired	3,85	1,125
Determined	4,12	0,927
Attentive	4,21	0,883
Active	4,13	0,966
Negative Affect		
Distressed	1,86	1,005
Upset	1,87	1,122
Guilty	1,63	0,977
Scared	1,66	0,989
Hostile	1,37	0,820
Irritable	1,72	1,036
Ashamed	1,95	1,093
Nervous	1,82	1,086
Jittery	1,72	1,051
Afraid	1,67	1,012

behavior are evaluated, it was determined that the participants thought about people and the environment while choosing between products. In addition, it has been observed that they avoid buying products that may harm the environment.

The mean and standard deviation values of subjective well-being are from subjective well-being dimensions;

In terms of life satisfaction, the expression “I am satisfied with my life” has the highest value with an average of 3.60. This statement was followed by the variable “in most ways my life is close to my ideal.” with 3.39. The participants stated that they were satisfied with their lives and were close to their ideals in most aspects.

In the name of positive emotion, the variable “enthusiastic” and the expression “attentive” stood out with averages of 4.22 and 4.21, respectively. It was observed that the respondents felt emotions willingly and attentively while consuming or using green, that is, environmentally friendly products.

For negative affect, the “ashamed” variable ranked first with 1.95, followed by “upset” and “sad”. As a result of the respondents being green consumers, the negative emotion they feel as a result of consumption of environmentally friendly products is quite low.

Reliability and Validity

Cronbach’s alpha values were presented in table 8 and results showed that these scales had enough reliability to keep on hypothesis tests.

Confirmatory factor analysis was performed in order to test whether the scales of personality traits, environmental attitudes, helping attitude, green purchase behavior, and subjective well-being used in the study were a good fit for the sample.

Before moving on to the test of the research model, confirmatory factor analysis was performed to test the validity of each scale for the research, and the scales were analyzed in terms of goodness

Table 8.
Reliability Tests

	Cronbach’s Alpha
Personality Traits	0,911
Extraversion	0,820
Agreeableness	0,746
Conscientiousness	0,764
Neuroticism	0,738
Openness	0,918
Environmental Attitudes	0,927
Ecocentric Attitude	0,962
Anthropocentric Attitude	0,903
Helping Attitude	0,911
Green Purchase Behavior	0,891
Subjective Well-Being	0,856
Life Satisfaction	0,880
Positive Affect	0,924
Negative Affect	0,932

Table 9.
Goodness of Fit Values of the Variables Included in the Research Model

	X ²	Df	X ² /df	RMSEA	RMR	AGFI	NFI	CFI	GFI
Personality Traits	653,118	207	3,155	,065	,061	,868	,932	,952	,901
Environmental Attitudes	340,874	138	2,469	,053	,080	,911	,966	,979	,935
Helping Attitude	168,165	42	4,004	,076	,021	,910	,973	,980	,943
Green Purchase Behavior	15,518	4	3,880	,021	,075	,958	,990	,992	,989
Subjective Well-Being	679,612	265	2,565	,055	,056	,881	,918	,948	,903

of fit values. As a result of the confirmatory factor analysis, it was observed that goodness of fit values of some of the scales were not within acceptable limits, and modifications were made. With the suggested modifications, statistically inappropriate variables were eliminated. The values obtained as a result of the modification are shown in Table 9.

As can be seen in the table, (X²)/df ratios are below the reference value, and RMSEA values are at an acceptable level. It is also seen that NFI, CFI, GFI and AGFI values are at an acceptable level of goodness of fit values. In addition to the confirmatory factor analysis, convergent validity was also analyzed. CR and AVE values are shown in Table 10.

Research Model Test

The research model is a comprehensive model that analyzes the subjective well-being of green consumers by addressing personality traits and environmental attitudes as well as green purchase behavior. Therefore, model test was performed through 2 different paths.

X²/sd= 4.932, RMSEA=0.087, RMR=0.054, AGFI=0.898, NFI=0.937, CFI=0,949, GFI=0.940

When all these fit values are evaluated together, it is seen that the research model is meaningful as a whole. t values, standardized coefficients, error variances, p values, and R² values regarding structural model 1 (Path 1) are presented in Table 11.

It was seen that personality traits dimensions (extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness, neuroticism) had an effect on environmental attitude dimensions (ecocentric and anthropocentric). At the same time, environmental attitudes were effective on green purchase behavior. It was also observed that green purchase behavior was effective on subjective well-being dimensions (life satisfaction, positive and negative affect). It was accepted together with the H1, H3 vs H5 sub-hypotheses.

X²/sd= 4.943, RMSEA=0.088, RMR=0.053, AGFI=0.912, NFI=0.951, CFI=0,960, GFI=0.950

Table 10.
CR and AVE Values

	CR	AVE
Extraversion	0,833	0,558
Agreeableness	0,883	0,603
Conscientiousness	0,932	0,733
Neuroticism	0,798	0,497
Openness	0,889	0,623
Ecocentric Attitude	0,974	0,776
Anthropocentric Attitude	0,890	0,505
Helping Attitude	0,966	0,722
Green Purchase Behavior	0,892	0,624
Life Satisfaction	0,882	0,601
Positive Affect	0,925	0,554
Negative Affect	0,927	0,561

Table 11.
Standardized Path Coefficients Belonging to Structural Model 1 (Path 1)

			Estimates	t Values	Standardized Coefficients	Error Variances	P	R ²
EA	<	PT	0,572	12,889	0,612	0,044	***	0,374
GPB	<	EA	0,970	14,000	0,773	0,069	***	0,597
SW	<	GPB	0,381	9,631	0,832	0,040	***	0,692
O	<	PT	1,000		0,880			0,775
N	<	PT	0,264	5,124	0,233	0,051	***	0,054
C	<	PT	1,156	33,306	0,948	0,035	***	0,900
A	<	PT	1,072	30,879	0,911	0,035	***	0,830
E	<	PT	1,039	35,056	0,878	0,030	***	0,771
ET	<	EA	1,000		0,861			0,741
AT	<	EA	0,456	6,514	0,320	0,070	***	0,102
LS	<	SW	1,000		0,470			0,221
PA	<	SW	0,697	6,428	0,402	0,108	***	0,162
NA	<	SW	-0,262	-2,566	-0,138	0,102	,010	0,019

Table 12.
Standardized Path Coefficients Belonging to Structural Model 2 (Path 2)

			Estimates	t Values	Standardized Coefficients	Error Variances	P	R ²
HA	<	PT	0,656	15,346	0,601	0,043	***	0,361
GPB	<	HA	0,782	23,937	0,726	0,033	***	0,527
SW	<	GPB	0,381	9,631	0,832	0,040	***	0,692
O	<	PT	1,000		0,878			0,771
N	<	PT	0,266	5,151	0,234	0,052	***	0,055
C	<	PT	1,161	33,258	0,950	0,035	***	0,903
A	<	PT	1,073	30,715	0,911	0,035	***	0,829
E	<	PT	1,041	35,028	0,877	0,030	***	0,769
LS	<	SW			0,470			0,221
PA	<	SW	0,697	6,428	0,402	0,108	***	0,162
NA	<	SW	-0,262	-2,566	-0,138	0,102	***	0,019

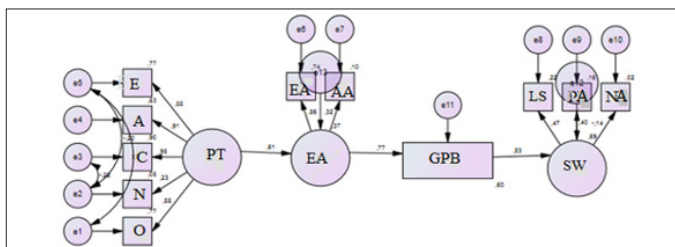

Figure 2.
Path 1: Path Analysis Regarding the Examination of the Subjective Well-Being of Green Consumers Within the Scope of Purchase Behaviors, Environmental Attitudes and Personality Traits

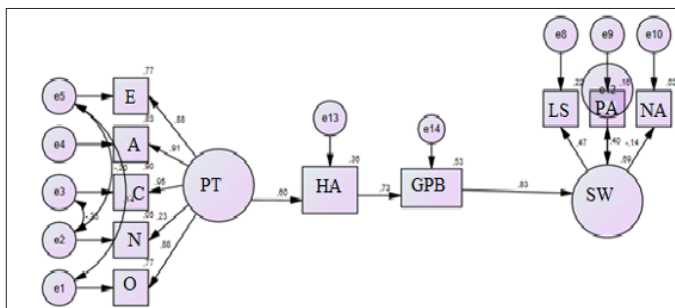

Figure 3.
Path 2: Path Analysis Regarding the Examination of the Subjective Well-Being of Green Consumers Within the Scope of Purchase Behaviors, Helping Attitudes and Personality Traits

When all these fit values are evaluated together, it is seen that the research model is meaningful as a whole. t values, standard-

ized coefficients, error variances, p values, and R² values regarding structural model 2 (Path 2) are presented in Table 12.

It was accepted together with the H2 and H5 sub-hypotheses, H4. It has been observed that personality traits dimensions (extraversion, agreeableness, Conscientiousness, openness, neuroticism) have an effect on the helping attitude. At the same time, the helping attitude has an effective on green purchase behavior. It was observed that green purchase behavior has an effect on subjective well-being dimensions (life satisfaction, positive and negative affect).

Conclusion and Recommendations

When the values obtained as a result of Path 1 model test were evaluated, it was determined that extraversion, agreeableness, conscientiousness, openness and neuroticism, which comprise the five dimensions of personality traits, affected both ecocentric and anthropocentric attitudes. Tang and Lam (2017) reported that personality traits of an individual affected his/her environmental attitudes. It was concluded that the first dimension of personality traits, extraversion, was effective both on ecocentric and anthropocentric attitudes.

Of the personality traits, agreeableness is closely associated with the individual's environmental concern (Akhtar, 2019). Another dimension of personality traits, agreeableness, was found to be effective on both ecocentric and anthropocentric attitudes. Another personality trait that is effective on environmental attitudes is conscientiousness. There is an interaction between the individual's environmental concern and conscientiousness trait. Environmental concern is associated with neurotic trait (Hirsh, 2010). The individual's concerned structure triggers his/her envi-

ronmental concerns. Finally, the openness dimension of personality traits affects environmental attitudes. In his study, Alcorn (2018) also found that the openness dimension of personality traits positively affected environmental attitude.

As a result of Path 2 model test personality traits had an effect on helping attitude, and that helping attitude was effective on green purchase behavior. It was also observed in this path analysis that green purchase behavior was effective on subjective well-being of green consumers. Consumers' personality traits can help us to turn their behaviors into a more sustainable life style. In this context, caring about other people, taking steps to help them and acting ethically are traits that can be associated with sustainability (Furchheim et al., 2013). The personality trait of extraversion is a dimension that is effective on individuals' benevolence. Tendencies such as benevolence that support sharing are positively related with agreeableness (Matzler et al., 2008). Agreeableness trait affects individuals' acting in cooperation and behaving benevolently. The personality trait of conscientiousness affects the individual's sharing behaviors such as benevolence and their attitudes in this respect (Abdel-Aal & Khairy, 2016). The personality trait of conscientiousness makes individuals consider benevolence positively. The trait of neuroticism, which represents sad and extremely worried personality structure, is another effective dimension on benevolence attitude. However, in the literature, it was reported that there was a negative relationship between neuroticism trait and helping attitude (Ucho et al., 2013). On the other hand, according to Baruah and Buragohain (2014), helping attitude refers to the individual's being worried and concerned about other people's welfare. The fact that the study sample consisted of green consumers who were concerned about the environment may be effective on the positive result obtained. Besides, according to negative situation relaxation model, when the individual feel bad, s/he can be directed towards helping others in order to get rid of this negative situation (Miller & Carlson, 1990). Worried neurotic individuals can also feel worried in order to meet the needs of the people in their surroundings. Neurotic individuals can approach individuals who are in a difficulty and show interest in them. The individual's being open to experience, being able to produce new ideas or having a creative structure affect his/her being benevolent (Van Emmerik et al., 2004). The personality trait of openness affect individuals' pro-society value orientations (Carlo et al., 2005). These individuals who are described as open to experience and have original ideas volunteer to help other people.

Another finding obtained in the study was that ecocentric and anthropocentric attitudes were effective on green purchase behavior. Uçar and Canpolat (2019), on the other hand, indicated that ecocentric and anthropocentric attitude is positively related with environmental behavior. The individual's being benevolent is also effective on his/her showing effort to buy environmentally friendly products. An individual who loves helping others feels peaceful when the environment is provided with positive outcomes. In this process, the individual's empathizing, positively contributes to his/her benevolence (Tangney et al., 2007). The feeling of empathy, which is a source of motivation for individuals to become benevolent, also affects their displaying environmentalist behaviors (Berenguer, 2007).

In addition to its many benefits, green purchase behavior also affects the individual's subjective well-being. Environmentalist behaviors regarding sustainability create positive results in

terms of the individual's psychology (Corral-Verdugo et al., 2011; Tapia-Fonllem et al., 2013).

The following suggestions can be made on the basis of the findings obtained from the study:

Companies can take care to ensure that advertisements or promotional activities of environmentally friendly products have a cheerful and energetic content. With extroverts at the forefront of environmental activities, more people can be environmentally friendly. Companies should support consumers to take more responsibility in their environmental programs. Since neurotic people will put more effort in solving environmental problems, these people can be used as guides or coordinators in programs. Innovators can be used to expand the existing market and find new markets. Companies can donate some of their environmentally friendly product purchases for charity. Displaying the image of a responsible company in the green market in terms of philanthropy is seen as the right strategic step. Again, companies can communicate to consumers that they fulfill their social responsibilities by supporting community-oriented projects. Enterprises in the green product market should emphasize more in their promotions how the purchase of green products has a positive effect on human health as well as the positive impact on the environment. Firms can engage in advertising activities to convey the positive effects of green consumption on the individual, as well as its contribution to the environment, society and economy. In this context, while appealing to the market, companies should emphasize the life satisfaction and positive affect that purchasing environmentally friendly products create in the individual.

Although there are studies in the literature on the contribution of green marketing on the environment and economy, the number of studies examining the satisfaction that the individual receives as a result of green consumption is limited. Therefore, in the studies to be conducted, the outcomes that the individual gains as well as the positive contribution of green consumption to the environment can be addressed. In future research by dealing with the moderating effect of perceived consumer effectiveness in the path to purchase intention or behavior, the power of individual's self-confidence in the flow can be examined. In the studies to be conducted on the positive effect of environmentally friendly product purchase on the individual, self-respect can be examined as the output variable.

In addition the effect of egoistic values, altruistic values and biospheric values can be investigated. Besides, as helping attitude is a variable that is addressed in a limited way in terms of green marketing, original studies can be conducted by examining the precursors and consequences of this variable within the scope of environmentally friendly consumption. In the studies to be conducted on psychological variables, green consumers can be better analyzed by doing research within the scope of the individual's self, sense of self and emotions regarding sense of self. Also, the effect of the variables regarding psychological benefits on the attitude towards environmentally friendly products can be analyzed. Finally, consumers' attitudes towards green brands, their purchase intentions and their emotions in the post-purchase period can be investigated.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – T.Y., A.E.; Design – T.Y., A.E.; Supervision – A.E.; Resources – T.Y., A.E.; Data Collection and/or Processing – T.Y., A.E.,;

Analysis and/or Interpretation – T.Y., A.E.; Literature Search – T.Y., A.E.; Writing Manuscript – T.Y.; Critical Review – T.Y., A.E.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – T.Y., A.E.; Tasarım – T.Y., A.E.; Denetleme – T.Y., A.E.; Kaynaklar – T.Y., A.E.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – T.Y., A.E.; Analiz ve/veya Yorum – T.Y., A.E.; Literatür Taraması – T.Y., A.E.; Yazıyı Yazan – T.Y.; Eleştirel İnceleme – T.Y., A.E.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

References

- Abdel-Aal, E. M., & Khairy, H. A. (2016). Assessing hotel employees' knowledge sharing attitude and behavior: personality traits perspective. *Journal of Association of Arab Universities for Tourism and Hospitality*, 13(2), 101-112.
- Abdollahi, A., Hosseinian, S., Karbalaei, S., Beh-Pajooch, A., Keshavarz, Y., & Najafi, M. (2017). The big five personality traits and environmental concern: the moderating roles of individualism/collectivism and gender. *Romanian Journal of Psychology*, 19(1), 1-9.
- Abun, D., & Racoma, A. (2017). Environmental attitude and environmental behavior of catholic colleges' employees in Ilocos Sur, Philippines. *Texila International Journal of Academic Research*, 4(1), 1-30.
- Akhtar, F. (2019). Big-five personality traits and pro-environmental investment specifics from an emerging economy. *Global Business Review*, 1-18.
- Alcorn, M. R. (2018). *Personality and environmental behavior: perspectives of employees working in green and non-green restaurants* [Doctoral thesis]. Kansas State University.
- Anwar, K., Adi, P. H., & Afif, N. C. (2019). The effect of consumer ethical beliefs on green buying intention: social dilemma as a mediating variable. *ICORE*, 5(1), 252-261.
- Bacanlı, H., İlhan, T., & Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261-279.
- Banytė, J., Brazionienė, L., & Gadeikienė, A. (2010). Investigation of green consumer profile: a case of lithuanian market of eco-friendly food products. *Economics and Management*, 15, 374-383.
- Baruah, J., & Buragohain, P. (2014). Helping attitude of the secondary school students. *Empyreal Institute of Higher Education*, 2(4(1)), 70-75.
- Buragohain, P., & Munda, B. (2018). Impact of helping attitude exercises on helping attitude among adolescent students. *Indian Journal of Positive Psychology*, 9(4), 477-481.
- Berenguer, J. (2007). The effect of empathy in proenvironmental attitudes and behaviors. *Environment and Behavior*, 39(2), 269- 283.
- Borland, H., Ambrosini, V., Lindgreen, A., & Vanhamme, J. (2016). Building theory at the intersection of ecological sustainability and strategic management. *Journal of Business Ethics*, 135(2), 293-307.
- Brick, C., & Lewis, G.J. (2016). Unearthing the "green" personality: Core traits predict environmentally friendly behavior. *Environment & Behavior*, 48(5), 635-658.
- Bukhari, A., Rana, R. A., & Bhatti, U. T. (2017). Factors influencing consumer's green product purchase decision by mediation of green brand image. *International Journal of Research*, 4(7), 1620-1632.
- Carlo, G., Okun, M. A., Knight, G. P., & De Guzman, M. R. T. (2005). The interplay of traits and motives on volunteering: agreeableness, extraversion and prosocial value motivation. *Personality and Individual Differences*, 38(6), 1293-1305.
- Casas, A. B., & Burgess, R. A. (2012). The practical importance of philosophical inquiry for environmental professionals: a look at the intrinsic/instrumental value debate. *Environmental Practice*, 14(3), 184-189.
- Corral-Verdugo, V., Mireles-Acosta, J. F., Tapia-Fonllem, C., & Fraijo- Sing, B. (2011). Happiness as correlate of sustainable behavior: a study of pro-ecological, frugal, equitable and altruistic actions that promote subjective wellbeing. *Human Ecology Review*, 95-104.
- Csutura, M., & Zsóka, Á. (2013). Are green consumers happier consumers?. *Sustainable Consumption Transitions Series*, 3, 24- 34.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Journal of Happiness Studies*, 7, 397-404.
- Do Paço, A., Shiel, C., & Alves, H. (2019). A new model for testing green consumer behaviour. *Journal of Cleaner Production*, 207, 998-1006.
- Dost, M.T. (2005). Developing a subjective well-being scale: validity and reliability studies. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 103-111.
- Erciş, A., & Türk, B. (2016). Etik çerçevesinde tüketim, tüketici ve çevre: ekolojik okuryazarlığın moderatör rolü. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2), 1-24.
- Erten, S. (2007). The adaptation study of the ecocentric, anthropocentric and antipathetic attitudes toward environment. *Eurasian Journal of Educational Research*, 7, 67-74.
- Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2010). An analysis of the relationship between subjective well being and perceived control. *Elementary Education Online*, 9(3), 952- 959.
- Esmailpour, M., & Bahmiary, E. (2017). Investigating the impact of environmental attitude on the decision to purchase a green product with the mediating role of environmental concern and care for green products. *Management & Marketing. Challenges for the Knowledge Society*, 12(2), 297-315.
- Fitriana, D. E. N., Miyarsah, M., & Rusdi, R. (2019). The analysis of pro-environmental behavior (PEB) through by personality at senior high school students. *Indonesian Journal of Science and Education*, 3(1), 48-52.
- Furchheim, P., Jahn, S., & Zanger, C. (2013). When altruism is perceived to be rare would materialists buy green?. *ACR North American Advances*, 501-502.
- Gifford, R., & Sussman, R. (2012). *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology*. New York: Oxford University Press.
- Gifford, R., & Nilsson, A. (2014). Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: a review. *International Journal of Psychology*, 49(3), 141-157.
- Gilg, A., Barr, S., & Ford, N. (2005). Green consumption or sustainable lifestyles? identifying the sustainable consumer. *Futures*, 37(6), 481-504.
- Girgin, B. (2007). *Beş faktör kişilik modelinin işyerinde duygusal tacize (mobbing) etkileri* [Master's thesis]. Dumlupınar University.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative "description of personality": the big-five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1229.
- Gordon-Wilson, S. and Modi, P. (2015). Personality and older consumers' green behaviour in the UK. *Futures*, 71, 1-10.
- Hammond, M. S. (2001). The use of the five factor model of personality as a therapeutic tool in career counselling. *Journal of Career Development*, 27(3), 153-165.
- Hills, P., & Argyle, M. (2001). Happiness, introversion-extraversion and happy introverts. *Personality and Individual Differences*, 30(4), 595-608.
- Hirsh, J. B., & Dolderman, D. (2007). Personality predictors of consumerism and environmentalism: a preliminary study. *Personality and Individual Differences*, 43(6), 1583-1593.
- Hirsh, J. B. (2010). Personality and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*, 30(2), 245-248.
- İnanç, B.G., & Yerlikaya, E.E. (2008). *Kişilik kuramları*. Pegem Akademi.
- İnceoğlu, M. (2011). *Tutum algı iletişim*. Siyasal Kitapevi.
- Jan, H. (2017). Helping attitude of professional and non professional college students. *International Journal of Advanced Educational Research*, 2455- 6157.

- Jaiswal, N. (2012). Green products: availability, awareness and preference of use by the families. *Indian Journal of Environmental Education*, 12, 21- 25.
- John, O.P., & Srivastava, S. (1999). *The big five trait taxonomy: history, measurement and theoretical perspectives*. O. P. John; R. W. Robins ve L. A. Pervin (Editors), *Handbook of Personality: Theory and Research* (Second Press) (ss. 102- 138), New York: Guilford Press.
- Kaida, N., & Kaida, K. (2016). Pro-environmental behavior correlates with present and future subjective well-being, environment. *Development and Sustainability*, 18(1), 111-127.
- Kaya, Ö., Özok, A. F., Özçalık, F. and Akalp, H. (2015). Pozitif ve negatif duygusallığın tasarım birimi çalışanları üzerindeki etkisi (hazır giyim sektörü örneği). *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 417-491.
- Kim, Y., & Choi, S. M. (2005). Antecedents of green purchase behavior: an examination of collectivism, environmental concern, and PCE. *Advances in Consumer Research*, 32, 592-599.
- Kim-Prieto, C., Diener, E., Tamir, M., Scollon, C., & Diener, M. (2005). Integrating the diverse definitions of happiness: a time-sequential framework of subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 6(3), 261-300.
- Kim, J. (2016). Personality traits and body weight: evidence using sibling comparisons. *Social Science & Medicine*, 163, 54-62.
- Kvasova, O. (2015). The big five personality traits as antecedents of eco-friendly tourist behavior. *Personality and Individual Differences*, 83, 111-116.
- Liem, G. A. D., & Martin, A. J. (2015). Young people's responses to environmental issues: exploring the roles of adaptability and personality. *Personality and Individual Differences*, 79, 91-97.
- Mainieri, T., Barnett, E. G., Valdero, T. R., Unipan, J. B., & Oskamp, S. (1997). Green buying: the influence of environmental concern on consumer behavior. *The Journal of Social Psychology*, 137(2), 189-204.
- Martinelli, D. (2008). Anthropocentrism as a social phenomenon: semiotic and ethical implications. *Social Semiotics*, 18(1), 79-99.
- Matzler, K., Renzl, B., Müller, J., Herting, S., & Mooradian, T. A. (2008). Personality traits and knowledge sharing. *Journal of Economic Psychology*, 29(3), 301-313.
- McCrae, R.R., & Costa, P.T. Jr. (1985). Updating norman's "adequacy taxonomy": Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 710-721.
- McCarty, J. A., & Shrum, L. J. (1994). The recycling of solid wastes: Personal and cultural values and attitudes about recycling as antecedents of recycling behavior. *Journal of Business Research*, 30 (May), 53-62.
- Merdan, E. (2013). Beş faktör kişilik kuramı ile iş değerleri ilişkisinin incelenmesi: bankacılık sektöründe bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4(7), 140-159.
- Milfont, T. L., & Sibley, C. G. (2012). The big five personality traits and environmental engagement: Associations at the individual and societal level. *Journal of Environmental Psychology*, 32(2), 187-195.
- Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2010). The environmental attitudes inventory: A valid and reliable measure to assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 80-94.
- Miller, N., & Carlson, M. (1990). Valid theory-testing meta-analyses further question the negative state relief model of helping. *Psychological Bulletin* 1990, 107 (2), 215-225.
- Minton, A. P., & Rose, R. L. (1997). The effects of environmental concern on environmentally friendly consumer behavior: an exploratory study. *Journal of Business Research*, 40(1), 37-48.
- Morsünbül, Ü. (2014). Hızlı büyük beşli kişilik testi türkçe versiyonu geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Düşünen Adam : Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 27(2), 316-322.
- Nickell, G.S. (1998). *The helping attitudes scale*. 106th Annual Convention of the American Psychological Association. San Francisco, August.
- Onur, A., Sahin, E., & Tekkaya, C. (2012). An investigation on value orientations, attitudes and concern towards the environment: The case of Turkish elementary school students. *Environmental Education Research*, 18(2), 271- 297.
- Öztürk, A. (2015). Öğretmenlerin sahip oldukları yaşam amaçları ve sosyal desteğin öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 338-347.
- Park, J., & Ha, S. (2012). Understanding pro-environmental behavior: A comparison of sustainable consumers and apathetic consumers. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 40(5), 388-403.
- Pavalache-Ilie, M., & Cazan, A. M. (2018). Personality correlates of pro-environmental attitudes. *International Journal of Environmental Health Research*, 28(1), 71- 78.
- Rishpal, & Devgun, V. (2019). Prosocial behavior and grit among criminals and non-criminals. *International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management (IJAIEM)*, 8(3), 1-7.
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The big five personality factors and personal values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 789-801.
- Schmitt, M. T., Aknin, L. B., Axsen, J., & Shwom, R. L. (2018). Unpacking the relationships between pro-environmental behavior, life satisfaction, and perceived ecological threat. *Ecological Economics*, 143, 130-140.
- Siedlecki, K. L., Salthouse, T. A., Oishi, S., & Jeswani, S. (2014). The relationship between social support and subjective well-being across age. *Social Indicators Research*, 117(2), 561-576.
- Soliño, M., & Farizo, B. A. (2014). Personal traits underlying environmental preferences: A discrete choice experiment. *Personal Traits & Environmental Preferences*, 9(2), 1-7.
- Somer, O., & Goldberg, L. R. (1999). The structure of Turkish trait-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(3), 431-450.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar A. (2002). Beş faktör kişilik envanteri'nin geliştirilmesi I: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-33.
- Story, P. A., & Forsyth, D. R. (2008). Watershed conservation and preservation: Environmental engagement as helping behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 28(4), 305-317.
- Tang, C. M. F., & Lam, D. (2017). The role of extraversion and agreeableness traits on gen y's attitudes and willingness to pay for green hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(1), 607-623.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *The Annual Review of Psychology*, 58, 345-372.
- Tapia-Fonllem, C., Corral-Verdugo, V., Fraijo-Sing, B., & Durón-Ramos, M. F. (2013). Assessing sustainable behavior and its correlates: A measure of pro-ecological, frugal, altruistic and equitable actions. *Sustainability*, 5(2), 711-723.
- Tekin, Ö. A., Turan, S. N., Özmen, M., Turhan, A. A., & Kökçü, A. (2012). Beş faktör kişilik özellikleri ve örgütsel çatışma yönetimi arasındaki ilişkiler: Ankara'daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir uygulama. *Journal of Yasar University*, 27(7), 4611-4641.
- Thompson, S. C. G., & Barton, M. A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology*, 14(2), 149-157.
- Ucho, A., Ogwuche, C. H., & Anhang, S. T. (2013). The influence of psychosocial factors on helping behaviour of Benue State University undergraduates. *IFE Psychologia: An International Journal*, 21(2), 91-99.
- Uçar, M. B., & Canpolat, E. (2019). Modelling preservice science teachers' environment-friendly behaviours. *Australian Journal of Teacher Education*, 44(2), 1-14.
- Van Emmerik, I. H., Jawahar, I. M., & Stone, T. H. (2004). The relationship between personality and discretionary helping behaviors. *Psychological Reports*, 95(1), 355-365.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Webb, D. J., Green, C. L., & Brashear, T. G. (2000). Development and validation of scales to measure attitudes influencing monetary donations to charitable organizations. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(2), 299-309.

- Welsch, H., & Kühling, J. (2010). Pro-environmental behavior and rational consumer choice: Evidence from surveys of life satisfaction. *Journal of Economic Psychology*, 31(3), 405-420.
- Wu, D. W. L., DiGiacomo, A., & Kingstone, A. (2013). A sustainable building promotes pro-environmental behavior: An observational study on food disposal. *PLoS one*, 8(1), 1-4.
- Wuertz, T. R. (2015). *Personality traits associated with environmental concern* [Doctoral thesis]. Walden University.
- Xiao, J. J., & Li, H. (2011). Sustainable consumption and life satisfaction. *Social Indicators Research*, 104(2), 323-329.
- Zabkar, V., & Hosta, M. (2013). Willingness to act and environmentally conscious consumer behaviour: Can prosocial status perceptions help overcome the gap?. *International Journal of Consumer Studies*, 37(3), 257-264.
- Zhao, H. H., Gao, Q., Wu, Y. P., Wang, Y., & Zhu, X. D. (2014). What affects green consumer behavior in China? A case study from Qingdao. *Journal of Cleaner Production*, 63, 143- 151.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çalışmanın Amacı

Çalışmada yeşil tüketicilerin sahip oldukları kişilik özelliklerinden yola çıkılarak çevre dostu tüketimlerinin ve yardım etmeye yönelik tutumlarının öznel iyi oluşlarına olan etkisi incelenmiştir. Araştırmada, yeşil tüketicilerin çevre dostu ürün tüketiminden sonraki bireysel mutlulukları araştırılarak doğaya duyarlı bir tüketici olmanın kişisel refaha olan olumlu etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma Soruları

Çalışmanın amacı doğrultusunda ele alınan temel sorular şu şekildedir: Kişilik özellikleri çevreye yönelik tutumlar üzerinde etkili midir? Kişilik özellikleri yardım etmeye yönelik tutum üzerinde etkili midir? Çevreci tutumlar yeşil satın alma davranışı üzerinde etkili midir? Yardım etmeye yönelik tutum yeşil satın alma davranışı üzerinde etkili midir? Yeşil satın alma davranışı öznel iyi oluş üzerinde etkili midir?

Literatür Araştırması

Pavalache-Ilie ve Cazan (2018) göre kişilik özellikleri ile çevreye yönelik tutum arasında ilişki bulunmaktadır (Kvasova, 2015). Sınırlı sayıda çalışmada kişilik özelliklerini yeşil tutum ve niyetin öncülü olarak araştırılmıştır (Tang ve Lam, 2017). Antroposentrik bakış açısına göre doğa sadece insanların yararına olduğu sürece değerli olarak kabul edilmektedir (Casas ve Burgess, 2012). Ekoloji merkezci tutum biyo merkezlik gibi ekosistemin varlığı ve korunmasına ilişkin sonuçlarla ilgilenmektedir. (Onur vd., 2012). Yardım etmeye yönelik tutum başkalarının refahı için istekli ve ilgili olmayı ifade etmektedir. Böyle bir düşünce başkalarına yardım etmeye gönüllü olmayla ilişkilidir. Diğer bir deyişle, başka insanların refahını önemsemek ve onlara yardım etmek için hareket etmek yardım etmeye yönelik tutumu yansıtmaktadır (Jan, 2017). Kişilik özellikleri insanların hayatlarını etkilediği gibi yardımsever olmalarını da etkilemektedir (Kim, 2016). “Endişe”, “çevresel etki hakkında bilgi” ve “gönüllü şekilde hareket etme” kavramları, çevreye duyarlı tüketici davranışlarının kilit belirleyicileri olarak görülmektedir (Zabkar ve Hosta, 2013) Tüketicilerin yeşil ürün satın alma kararları üzerinde çevreye yönelik tutumlarının olumlu etkisi bulunmaktadır (Esmaeilpour ve Bahmiary, 2017). Toplumsallık duygusu kişilerin yeşil pazarlamaya ilişkin faaliyetlere katılımlarını etkilemektedir. Çünkü kolektivist kişiler daha işbirlikçi olma eğilimindedirler ve başkalarına yardım etmeye daha istekli olmaktadırlar (McCarty ve Shrum, 1994). İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır ve bu doğrultuda problemler ortaya çıktığında bir kişi empati kurarak diğerine yardım edebilmektedir. İnsanların çoğunlukla ihtiyacı olanlara yardım etmeye istekli oldukları bilinmektedir. Yani yardım etmeye yönelik tutum hem kişisel hem de toplumsal açıdan olumlu sonuçların ortaya çıkmasında etkili olan bir düşünce yapısıdır (Buragohain ve Munda, 2018). Öznel iyi oluş insanların hayatına yönelik öznel yargılarını ve duygularını barındırmaktadır (Dost, 2005). Öznel iyi oluş ile ilişkili olumlu sonuçlar nedeniyle, kişinin refahına veya iyi olmasına katkıda bulunan faktörleri anlamak önemlidir (Siedlecki vd., 2014). Welsch ve Kühling (2010) yaşam doyumu ile yeşil tüketim arasında ilişki olduğunu açıklamışlardır. Çevresel davranışlarda bulunmak hem doğaya faydalı olmayı hem de psikolojik olarak olumlu sonuçları beraberinde getirecektir. Çünkü çevreci davranışlar sadece doğanın korunması için değil, aynı zamanda kişinin yaşamında genel olarak olumlu duygular yaratmada etkilidir. Böylece çevreci davranış ve kişinin psikolojik olarak iyi hissetmesi arasındaki ilişki uzun vadede öznel iyi oluşun devam etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaida ve Kaida, 2016).

Yöntem

Bireylerin çevreci kuruluşlara üye olması ve çevre için gönüllü olarak faaliyet göstermeleri çevreciliğin bir göstergesi olarak kabul edilmiş; bu kuruluşlara üye ve çevre gönüllüsü olan tüketiciler örneklem olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ülkemizde faaliyet gösteren, bilinirliği yüksek ve aktif üye sayısı ile öne çıkan çevreci kuruluşlar örnekleme dahil edilmiştir. Bu çerçevede, TEMA, Greenpeace, DOĞDER, DOĞAÇEV ve TÜRÇEK gibi çevreci kuruluşların üyeleri ve gönüllü kişiler örnek kütleyi oluşturmaktadır. Örneğe kolay ulaşabilmek amacıyla, kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, çevreci kuruluşların online grupları ve sosyal medya aracılığı ile hazırlanan anket linki paylaşılmıştır. 2020-Şubat ayında gönderilen anketlere 2 ay içerisinde toplam 519 üye ve gönüllü cevap vermiştir. Hatalı ve eksik olan anketler elenmiş 516 anket üzerinden çalışma yürütülmüştür. Katılımcı sayısının, homojen bir yapıya sahip olan ana kütleyi temsil edecek niceliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Veriler SPSS 21.0 ve AMOS 20 paket istatistik programları kullanılarak analiz edilmişlerdir. Verilerin analizinde ise; tanımlayıcı istatistikler, Doğrulamalı Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Modellemesi uygulanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yol 1 model testi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde kişilik özelliklerin beş boyutunu oluşturan dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, yenilikçilik ve nevroktikliğin hem ekosentrik hem de antroposentrik tutumu etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte çevreye yönelik tutumların yeşil satın alma davranışını etkilediği tespit edilmiştir. Yeşil tüketicilerin öznel iyi oluşlarının, kişilik özellikleri, yardım etmeye yönelik tutumları ve satın alma davranışları kapsamında ele alındığı “Yol 2” model testi sonucunda; kişilik özelliklerinin yardım etmeye yönelik tutum üzerinde, yardım etmeye yönelik tutumun ise yeşil satın alma davranışı üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu yol analizinde yeşil satın alma davranışının yeşil tüketicilerin öznel iyi oluşlarını etkilediği görülmüştür.

Pandeminin sağlık hizmetleri talebine etkisi: Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi üzerine bir uygulama

The effect of the pandemic on health services demand:
An application on Atatürk University Faculty of Dentistry

Zeynep KARACA¹

Kadir İNAN^{2*}

¹Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye
²Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye

*100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, İktisat bölümü

öz

Sağlık talebine etki eden faktörlerin bilinmesi, tüketici davranışlarının belirlenmesi ve sağlık hizmetlerinin sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Küresel pandemi süreci de sağlık hizmetleri talebini önemli ölçüde etkilemektedir. Tüketiciler pandemiden kaynaklı olarak, sağlık hizmetleri taleplerini erteleyebilmektedirler. Bu durum sağlık hizmetleri talebine etki eden faktörlerin belirlenmesini daha da önemli hale getirmiştir. Bu çalışmada kişilerin pandemiden dolayı sağlık hizmeti taleplerini erteleyip ertelemedikleri ve buna bağlı olarak pandeminin sağlık hizmeti talebi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma verileri anket yoluyla elde edilmiş ve sıralı logit model kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre ulaşım süresinin artması, ulaşımında kullanılan vasıta sayısının artması, hanede 65 yaş üzeri bireylerin varlığı ve çocuk sayısının artması, kişilerin sağlık taleplerini pandemiden dolayı ertelemelerine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, sağlık hizmetleri talebi, sıralı logit model

JEL Kodları: C35, DO1, I12

ABSTRACT

Knowing the factors that affect health demand is important for determining consumer behavior and continuity of health services. The global pandemic process has significantly affected the demand for healthcare services. Due to the pandemic, consumers can postpone their demands for healthcare services. This situation made the determining of factors even more important which are affecting the demand for health services. In this study, it has been investigated whether people postpone their healthcare demands due to the pandemic and the effect of the pandemic on healthcare demand. Study data were obtained by conducting a survey and analyzed using the Ordered Logit model. According to the results of the study, the increase in transportation time, the increase in the number of vehicles used in transportation, the presence of individuals over the age of 65 in the household and the increase in the number of children cause people to postpone their health demands due to the pandemic.

Keywords: Pandemic, health service demand, ordered logit model

JEL Codes: C35, DO1, I12

Giriş

Yeni koronavirüs salgını 2019 yılının Aralık ayının sonlarına doğru Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkmıştır. Hastalığın tam olarak tanımlanması ise 13 Ocak 2020 tarihinde yapılmıştır. Yeni koronavirüs 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edilmiştir. Türkiye'de ise ilk vaka 11 Mart 2020'de görülmüştür (Sağlık Bakanlığı, 2021).

Koronavirüs ortaya çıktıktan hemen sonra dünya genelinde ekonomik ve sosyal alanda yıkıcı etkisini göstermiş ve sosyal hayatı durma noktasına getirmiştir. Birçok sektörü hem arz hem talep açısından sekteye uğratan pandemi sürecinin şüphesiz en büyük etkisi sağlık hizmetleri alanında olmuştur. Sağlık kurumlarının bir kısmının koronavirüsle mücadele için ayrılması ve bazı kurumlarında eksik kapasite ile çalışmalarını sağlık hizmetleri arzında bir azalmaya yol açmıştır. Sağlık arzında meydana gelen kısıtlamalara karşılık talep kısmında da bir azalma söz konusudur. Burada özellikle pandeminin oluşturduğu şok etkisi ve hastalarda meydana gelen asimetric bilgi artışı sağlık hizmetleri talebi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuştur.

Sağlık hizmetleri talebine etki eden faktörlerin bilinmesi, arz ve talep yönlü davranışların belirlenmesi ve fayda maliyet ölçümleri için önemlidir. Ayrıca toplumun sağlık statüsünün bilinmesi, doğru planlamaların yapılması ve kullanım kolaylığının sağlanması için de önem arz etmektedir (Erdem & Pirinççi, 2010). Hanehalklarının sağlık talebine etki eden faktörlerin belirlenmesi ve bu bağlamda gerekli politikaların üretilmesi, hastaların zorunlu bir mal niteliğinde olan sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için önemlidir. Küresel bir salgın olan koronavirüsün etkilerinin en aza indirilmesi ve sağlık sektöründe mevcut arz-talep dengesinin bozulmaması için pandeminin sağlık talebi üzerindeki etkileri ve bu talebi ne yönde değiştirdiğinin bilinmesi ülkeler için hayati önem taşımaktadır.

Geliş Tarihi/Received: 05.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Zeynep KARACA
E-posta: zeynep.karaca@erzurum.edu.tr

Cite this article: Karaca Z, & İnan K. (2022). The effect of the pandemic on health services demand: An application on Atatürk University Faculty of Dentistry. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 43-49

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bu makalenin amacı pandemi sürecinin sağlık hizmetleri talebi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada kişilerin pandemiden dolayı sağlık hizmeti taleplerini erteleyip ertelediklerini araştırılmıştır. Pandeminin sağlık talebi üzerindeki etkisi kişisel özellikler ve ilgili sağlık kuruluşunun fiziksel özellikleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle sağlık hizmetleri talebine teorik olarak değinilmiştir. Daha sonra literatürdeki yerli ve yabancı çalışmalara yer verilerek sağlık hizmetleri talebinin mevcut durumu sunulmuştur. Son kısımda ise veriler analiz edilerek politika önerilenlerinde bulunulmuştur.

Sağlık Hizmetleri Talebi

Sağlık hizmetleri, toplumun sağlık statüsünün iyileştirilmesi, toplum sağlığının korunması, gerekli tedavilerin yapılması ve sakat kalanların kendilerini idame edebilmelerini sağlayacak her türlü çalışmaların yapılmasıdır. Sağlık hizmetleri; koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri, rehabilite edici sağlık hizmetleri ve sağlığın geliştirilmesi hizmetleri olarak dörde ayrılmaktadır (Şenol, 2006). Sağlık hizmetleri; belirsizlik altında seçim, asimetrik bilgi ve önceden tahmin edilememe gibi özelliklerinden dolayı diğer mal ve hizmetlerden ayrı tutulmak zorundadır. Sağlık hizmetlerinin amacı önce bireysel ve toplumsal koruma sağlamak sonrasında ise tedavi etmektir. Böylece sadece bireyin değil aynı zamanda toplumun da sağlığını garanti edilmektedir. Çünkü hasta olan her birey toplumu da riske atmakta ve topluma sosyal bir maliyet yüklemektedir (Mutlu & Işık, 2012).

Tüketicilerin belirli bir dönem için belirli bir fiyattan satın almak istedikleri mal ve hizmet miktarı "talep edilen miktar" olarak ifade edilmektedir. Arzu edilen bu miktar efektif talebi gösterir ve sürekli bir akımı belirtmektedir (Yaylalı, 2004). Sağlık hizmetleri talebi ise, iktisadi teoriye uygun olarak, belirli bir dönemde tüketicilerin satın almak istedikleri toplam sağlık hizmetleri miktarı olarak ifade edilebilir.

Sağlık hizmetleri talebi türetilmiş bir taleptir ve diğer mal ve hizmet taleplerinden farklı olarak incelenmelidir. Çünkü sağlık hizmetleri üretilirken ikamesi mümkün olmayan üretim faktörleri kullanılmaktadır. Sağlık hizmetlerini türetilmiş bir talep yapan ikinci faktör ise bu faktörlere yönelik talebin belirlenmesinde arz edicilerin önemli rol oynamasıdır. Bunun nedeni herhangi bir tedavi süreci ve yönteminin sadece hasta tarafından belirlenemez oluşudur (Mutlu & Işık 2012). Sağlık hizmetleri talebi iki farklı karar sürecinin sonucuna bağlı olarak ortaya çıkar. İlk olarak kişi sağlık hizmetine yani muayene ya da tedaviye ihtiyacı olduğuna karar vererek sağlık kurumlarına başvuruda bulunur. İkinci olarak sağlık hizmeti sunucuları tedaviye ihtiyaç olup olmadığına ya da sürecin nasıl işleyeceğine karar verirler (Santos & Windmeijer, 2001).

Sağlık hizmetleri talebi, sağlık hizmetlerine olan talebin belirleyenleri ve sağlık hizmetlerini talep edenler son yıllarda daha fazla göz önünde bulundurulmuş araştırılmaya dâhil edilmektedir. Bireylerin sağlık hizmetleri kullanımındaki davranışsal farklılıklar ve bu talebe etki eden faktörler her geçen gün sağlık kurumlarının ve politika yapıcıların daha çok ilgisini çekmektedir (Gökkaya & Erdem, 2017).

Sağlık hizmeti talebini hasta, doktorlar ve diğer bazı etkenler belirlemektedir. Genellikle sosyal ve kültürel değişkenler olarak nitelendirilebileceğimiz bu faktörleri; fiyat, eğitim düzeyi, zevk ve tercihler, gelir düzeyi ve diğer faktörler olarak sıralayabiliriz. Burada diğer faktörleri nüfus, yaş, cinsiyet ve kentleşme olarak açıklayabiliriz (Mutlu & Işık 2012).

Hasta ve doktorların ortak kararının bir sonucu olan sağlık hizmetleri talebi diğer mal ve hizmetlere benzer olarak çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir. Bu faktörler hanehalkının geliri, sağlık hizmetlerinin fiyatı ve hanehalkı tercihleri, hanehalkı büyüklüğü, sağlık kurumlarının fiziki alt yapısı, eğitim, sağlık personelinin davranış biçimleri ve finansman yöntemi olarak sayılabilir (Arefnya, 2018; Yaylalı ve ark., 2012).

Bireylerin sağlık hizmetlerini nasıl finanse ettikleri talep üzerinde önemli bir belirleyicidir. Kişinin sağlık sigortası sahipliği talebi artırmaktadır. Çünkü bu durum ödemeleri ve dolayısıyla maliyetleri düşürdüğü için doğal olarak kişiler daha fazla sağlık hizmeti talep edeceklerdir. Sağlık hizmetleri finansmanında devletin belirli bir oranda yer alması da sağlık hizmetlerine olan talebi artırmaktadır (Yıldırım, 2019).

İktisadi teoriye uygun olarak gelir düzeyi arttıkça normal bir mal olan sağlık hizmetlerinden daha çok talep edileceğini söyleyebiliriz. Sağlık hizmetleri kullanımı hanehalklarının geliri ile doğru orantılıdır. Hane reisinin gelirindeki bir artış hanehalklarının daha az geleneksel tedavi yöntemleri kullanmasına ve daha fazla modern tıbbi kullanıma yol açmaktadır (Cisse, 2011).

Toplumsal davranış ve tercihler, o kültürdeki herhangi bir hastalığa atfedilen değer, kişilerin sağlık talebi tercihleri üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Hanehalklarının sosyal ve ekonomik özellikleri (Şenol, 2006) ile sağlık personelinin davranışları ve sağlık kurumlarının fiziksel altyapıları da sağlık hizmetlerinin talebiyle ilişkilidir (Yaylalı ve ark., 2012).

Sağlık hizmetlerinin fiyatı kişiler için yüksek önem arz etmektedir. Sağlık hizmetlerinin fiyatı artınca talep edilen miktar düşmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalarda sağlık hizmetleri fiyat esnekliği inelastik olarak bulunmuştur. Ancak kişilere devletler ya da özel sektör tarafından sağlanan sağlık sigortaları fiyat etkisini kiracıları için fiyatın sağlık hizmetleri talep edilen miktarı üzerindeki etkisi kalkacaktır (Saraçoğlu & Öztürk, 2015).

Eğitim düzeyinin sağlık hizmeti talebi üzerindeki etkisi belirsizdir. Eğitim düzeyi arttıkça kişinin daha sağlıklı besleneceği ve bilinç düzeyi artacağı için daha az sağlık hizmetine ihtiyaç duyacağı varsayılmaktadır. Diğer taraftan eğitim düzeyi ile birlikte daha fazla üst düzey sağlık hizmeti (checkup-kontrol) talep edileceğinden dolayı sağlık hizmetleri talebini artıracığı ön görülmektedir (Dewar, 2017). Cisse (2006) ve Muriithi (2013) eğitim düzeyinin sağlık talebi üzerindeki etkisini pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bulmuşlardır.

Hanedeki birey sayısı ile sağlık hizmetleri kullanımı ters orantılıdır. Hanedeki kişi sayısı arttıkça kişi başına gelir düzeyi azalacağından hanehalklarının daha az sağlık hizmeti talep edecekleri düşünülebilir. Ancak Muriithi (2013) hanedeki kişi sayısının artması ile hayat standartlarının azalacağını ve bu yüzden daha fazla sağlık hizmetleri talep edileceğini ileri sürmüştür. Cisse (2006)'ye göre hanehalkı sayısı artınca hanehalklarının hastalarını modern sağlık tesislerine gönderme oranları düşmekte, geleneksel tıbbı veya kendi uyguladıkları tedavi yöntemlerine başvurumaktadırlar. Yani hane büyüklüğü çok yüksek olduğunda, söz konusu hanehalkının modern sağlık tesislerinden tıbbi yardım isteme oranı azalmaktadır.

Literatür Özeti

Son yıllarda sağlık talebi üzerine yapılan araştırmaların giderek önem kazandığı görülmektedir. 2020 yılı itibarıyla yaşanan küresel salgın ile birlikte bu talep yapısının belirlenmesi daha da önem kazanmıştır. Çalışmalarda ekonometrik analiz için farklı modeller kullanılsa da genel olarak Logit modellerin tercih edildiği görülmektedir. Çalışmalar

kentsel ya da kırsal bölgeleri kapsamaları bakımından ve ulusal ya da bölgesel olmaları bakımından iki farklı kategoride incelenebilir.

Sahn ve ark., (2003) Tanzanya için ve Qian ve ark., (2009) Çin'in Gansu eyaleti için yaptıkları çalışmalarda kırsal alanlarda sağlık hizmeti talebini etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre fiyat ve ulaşım kırsal alanlarda sağlık talebinin önemli belirleyicileridir.

Sağlık talebini ulusal boyutta inceleyen çalışmalara bakıldığında Amaghionyeodiwe (2008) Nijerya için, Kermani ve ark., (2008) İran için, Cisse (2011) Fildişi Sahili için, Awiti (2014) Kenya için ve Erdem ve Pirinççi (2010), Özkoç (2013), Saraçoğlu ve Öztürk (2017), Kara ve Yıldırım (2019) ve Doğan (2020) Türkiye için sağlık talebini ulusal boyutta incelemiştir. Bölgesel boyuttaki çalışmalar bakıldığı zaman Yaylalı ve ark., (2012) Erzurum için, Özcan ve ark., (2013) Yalova için, Muriithi (2013) Nairobi için, Gökkaya ve Erdem (2017) Isparta için, Yaprak ve Ecevit (2020) Kayseri için il bazlı olarak çalışma yapmışlardır. Kentsel alanlar için yapılan çalışmalarda gelir düzeyi, eğitim, yaş, medeni durum, cinsiyet ve ailedeki birey sayısının sağlık hizmetleri talebinin önemli belirleyicileri olduğu bulunmuştur. Farklı tarih ve farklı ülkelerde yapılan çalışmalar için sağlık talebini etkileyen değişkenlerin aynı olduğu görülse de bu değişkenlerin talep miktarı üzerindeki etkisi farklılık göstermektedir. Kermani ve ark., (2008), Cisse (2011), Özkoç (2013) ve Yaylalı ve ark., (2012)'ne göre gelir düzeyi ve yaş arttıkça sağlık hizmetlerine olan talep artmaktadır. Kara ve Yıldırım (2019)'a göre gelir düzeyindeki artış sağlık talebini azaltıcı bir etkiye sahiptir. Yaylalı ve ark., (2012)'nin yaptıkları çalışmaya göre ailedeki birey sayısı arttıkça sağlık talebi artmaktadır. Buna karşın Awiti (2014), Saraçoğlu ve Öztürk (2017) ve Yaprak ve Ecevit (2020)'e göre sağlık talebi ve hanedeki birey sayısı arasında ters orantı vardır. Yine Kermani ve ark., (2008), Kara ve Yıldırım (2019)'a göre fiyat ve eğitim düzeyindeki artış sağlık talebini azaltmaktadır. Bunlardan farklı olarak Cisse (2011) ve Saraçoğlu ve Öztürk (2017) ulaşım süresindeki artışın sağlık talebini azalttığı sonucuna varmışlardır.

Kırsal alanlarda yapılan çalışmalara benzer olarak kentsel alanlar için de mesafe ve fiyat değişkenleri sağlık talebi üzerindeki önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır ve sağlık talebi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Bu çalışmalardan farklı olarak İlhan ve ark., (2006) Ankara ilinde birinci basamak sağlık kuruluşlarına yönelik talebi araştırmıştır. Çalışma sonuçlarına göre gelir ve eğitim düzeyi arttıkça birinci basamak sağlık kuruluşlarından koruyucu sağlık hizmetleri talep edilmesi azalmaktadır. Özcan ve ark., (2013) sağlık sektöründe bilgi asimetrisinin hasta memnuniyeti üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre hasta memnuniyeti ile bilgi düzeyi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Muriithi (2013), Nairobi için yaptığı çalışmada hastanın alternatif tıp tercihleri ve asimetrik bilginin, Gökkaya ve Erdem (2017) ise alternatif tıp tercihi sigorta sahipliğinin sağlık talebi üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Gökkaya ve Erdem (2017) ve Yaprak ve Ecevit (2020)'e göre hastalık şiddeti arttıkça sağlık talebi de artmaktadır.

Model, Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmada kullanılan veriler Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde yapılan anketlerden elde edilmiştir. Araştırmanın ana kütlesi 1-31 Ocak 2021 tarihlerinde Diş Hekimliği fakültesine başvuran hasta sayısı olup toplamda 1000 kişidir. Araştırmanın örnek kütlesi ise araştırmaya katılmayı kabul eden 200 kişiden oluşmaktadır. Araştırma yüz yüze görüşme tekniği ile anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Anketler pandemi kuralları çerçevesinde ve yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Anketler ilgili tarihlere

hasta alımı yapılan pedodonti, restoratif diş tedavisi, endodonti, ortodonti ve protetik diş tedavisi bölümlerini kapsamaktadır.

Çalışmada hem literatürden hem de Sağlık Bakanlığı'nın koronavirüsle mücadele için uygulamalarından hareketle, koronavirüsün sağlık talebi üzerinde önemli etkilerini ortaya koyabilecek nitel ve nicel bilgileri kapsayan değişkenler kullanılmıştır. Çalışmada kurulan model denklem 1'de ve tüm değişkenler tanımları ile birlikte Tablo 1'de verilmiştir.

$$ERTELEME = \beta_0 + \beta_1 \text{ sayı} + \beta_2 \text{ zaman} + \beta_3 \text{ vasıta} + \beta_4 \text{ çocuk} + \beta_5 \text{ güvence} + \beta_6 \text{ üst} + \beta_7 \text{ cinsiyet} + \beta_8 \text{ fiziki} + \beta_9 \text{ ftemizlik} \quad (1)$$

Çalışma verileri logit modelin bir alt türü olan sıralı logit model kullanılarak analiz edilmiştir. Sıralı logit model, bağımlı değişkenin üç veya daha fazla değişken kategorisine sahip olması durumunda başvuru bir yöntemdir ve logit modelin bir uzantısıdır. Sıralı logit model genel olarak çok durumlu logit modele benzese de paralel eğriler varsayımlarından dolayı farklılık göstermektedir. Sıralı logit model, bağımlı değişkene ait kategorilerin aralık ölçek ile ölçülememesi ve sıralı kategoriler arasındaki uzaklıkların farklı olmasından dolayı klasik regresyon yerine tercih edilmektedir (Barak, 2005; Kramer, 1996). Çok durumlu logit ve probit modeller, çok alternatifli durumlarda kesikli değerler olsa bile kategorik bağımlı değişkenin sıralı yapısını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu gibi durumlarda sıralı logit ve sıralı probit modellerine başvurulmaktadır (Özer, 2004).

Sıralı logit modeli, sıralı probit modelden farklı kılan ise kalıntıların lojistik olarak dağılmasıdır. Sıralı logit model, sıralı probit modelinde benzerlik fonksiyonu yerine kümülatif lojistik dağılım ve lojistik fonksiyon yerleştirilmesi ile elde edilir. M kategoriyeye sahip bir sıralı logit modelin olasılıklarına ait denklemler

$$P_m = F(\beta'x)$$

$$P_{m-1} = F(\beta'x + \alpha_1) - F(\beta'x)$$

$$P_{m-2} = F(\beta'x + \alpha_1, \alpha_2) - F(\beta'x + \alpha_1)$$

•
•

$$P_m + P_{m-1} + P_{m-2} = F(\beta'x + \alpha_1, \alpha_2)$$

•••

$$P_m + P_{m-1} + \dots + P_2 = F(\beta'x + \alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_{m-2}) \text{ ve}$$

$$P_1 = F(\beta'x + \alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_{m-2})$$

şeklinde ve burada $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_{m-2} > 0$ olmalıdır (Akin, 2002: 76).

Tablo 1.
Modelin Değişkenleri, Tanımları ve Kategorileri

Değişkenin Kısaltması	Değişkenin Tanımı	Kategori/Değerler
erteleme	Pandemiden dolayı sağlık talebinin kaç kez ertelendiği	1: Erteleme yok 2: 1-2 kez
3: 3+ sayı	Pandemi döneminde kişinin kaç kez dış hekimliğine geldiği	1: 1 kez 2: 2-3 kez
3: 4+ zaman	Ulaşım süresi	0: 0-60 dk 1: 61+
vasıta	Ulaşım için kaç vasıta kullanıldığı	0: En Fazla 1 adet 1: 2+
çocuk	Çocuk sayısı	0: En Fazla 1 adet 1: 2+
güvence	Sağlık güvencesinin varlığı	0: Yok / 1: Var
üst	Hanede 65 yaş üstü birey varlığı	0: Yok / 1: Var
cinsiyet	Cinsiyet durumu	0: Kadın / 1: Erkek
fiziki	Sağlık kurumunun fiziki olarak yeterli bulunup bulunmadığı	0: Hayır/ 1: Evet
ftemizlik	Sağlık kurumunun fiziki olarak temiz bulunup bulunmadığı	0: Hayır/ 1: Evet

Ampirik Bulgular

Çalışma verileri STATA paket programında sıralı logit model kullanılarak analiz edilmiştir. Modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığını kontrol etmek için VIF testi uygulanmış ve paralel eğriler varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmek için de Brant Testi yapılmıştır. Ek olarak bağımlı değişkenin olasılık dağılımına etkilerinin ve bağımsız değişkenlerin değerlerinin nasıl değiştiğinin görülebilmesi için marjinal değerler hesaplanmıştır.

Modelin uygunluğunun testi için olabilirlik oranı testi kullanılmıştır. LR Ki-Kare değerine ait P değeri, %5 önem düzeyinde ve 9 serbestlik derecesinde tablo değerinden daha büyük çıktığından dolayı kurulan modelin uygun olduğuna karar verilmiştir ($\chi^2=53,50$). Pseudo-R² gölge bağımlı değişkenli modellerde yaygın olarak kullanılan alternatif bir R²'dir. Modelde ise Pseudo-R² değeri 0.1250 olarak elde edilmiştir. Logit modeller ile yapılan çalışmalarda R² değerleri oldukça düşük çıkabilir. Ancak burada sadece R² değerine dayanarak modelin uyum iyiliğinin yorumlanması yanlıştır. Çünkü bu ölçüler varyansa değil benzerlik değerlerindeki değişikliğe bağlı olarak hesaplanır. Uyum iyiliğinin belirlenmesi için katsayıların beklenen işareti ve bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlılığına bakılması daha uygundur (Çağlayan & Astar, 2010). Prob>chi² değeri model sonuçlarında katsayı değerlerinin hepsinin istatistiksel olarak açıklanmasında anlamlı olduğunu göstermektedir (Prob > chi² = 0.0000). Logit modelde elde edilen çıktı sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2'de sıralı logit model tahmin sonuçlarına yer verilmiştir. Sıralı logit modellerde katsayılar yorumlanırken, katsayıların işaretine ve büyüklüklerine bakılarak yorumlama yapılabilir (Williams, 2019). Tahmin sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerden zaman, üst, çocuk ve vasıta değişkenleri bağımlı değişkeni pozitif yönlü olarak etkilerken; güvence, cinsiyet, sayı, fiziki ve ftemizlik değişkenleri ise negatif yönlü olarak etkilemektedir. Yani hanede 65 yaş üzeri birisinin varlığı, çocuk sayısının artması, ulaşımında 2 adet ve üzeri araç kullanılması ve ulaşım süresinin uzaması kişilerin sağlık talebini ertelemesi ihtimalini ve sayısını artırmaktadır. Kişilerin sağlık güvencesinin olması, cinsiyet olarak erkek olunması, diş hekimliğine gelme sayısının artması, sağlık kurumunun fiziki olarak yeterli bulunması ve fiziki temizliğinin yeterli olduğunun düşünülmesi, kişilerin sağlık taleplerini ertelemelerini önlemektedir. Kişilerin pandemiden dolayı sağlık hizmetlerini ertelemelerindeki en önemli değişken ise çocuk sayısıdır.

Modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığını kontrol etmek için VIF testi yapılmıştır. Tablo 3'te VIF test sonuçları

Tablo 2.
Sıralı Logit Model Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	z	%95 Güven Aralığı	
zaman	0.72**	0.3312083	-2.17	-1.36915	-0.70842
güvence	-1.19**	0.4614571	-2.59	-2.09819	-2.89318
üst	0.79**	0.2903327	2.68	0.2085205	1.346604
fiziki	-0.54***	0.3170522	-1.72	-1.16780	0.0750192
sayı	-0.50*	0.167398	-2.99	-0.828784	-0.172595
çocuk	1.26*	0.3364725	3.74	0.5996603	1.918608
ftemizlik	-0.87**	0.3466989	-2.50	1.54626	-0.187225
cinsiyet	-0.58***	0.2935405	-1.96	1.151268	-0.000610
vasıta	1.14*	0.4281945	2.67	0.3049982	1.98349
Kesim Noktası 1	-2.53	0.5953782		-3.70071	-1.36687
Kesim Noktası 2	-1.29	0.5733488		-2.42053	-0.173050

*p<0.01; **p<0.05; ***p<0.10

yer almaktadır. Tabloda yer alan Mean VIF değerleri 1 ile 5 arasında olduğu için modelde çoklu doğrusal bağlantı problemi yoktur.

Paralel eğriler varsayımı sıralı logit modellerin varsayımlarından biridir. Eğer paralel eğriler varsayımı sağlanamazsa elde edilen sıralı logit model sonuçları güvenilir değildir. Brant testi sıralı logit modellerde, modelin paralel eğriler varsayımını ihlal edip etmediğini test etmek için yaygın olarak kullanılan bir testtir. Tablo 4 modelin paralel eğriler varsayımını sağlayıp sağlamadığını gösteren Brant Testi sonuçlarını vermektedir. Önemsiz bir genel ki-kare değeri sıralı logit varsayımlarının karşılandığını gösterir. Bağımsız değişkenlerden en az bir tanesinin varsayımı ihlal etmesi ise oldukça yaygın bir durumdur (Williams, 2018). Tablo 4'e göre paralellik varsayımı sadece çocuk değişkeni tarafından ihlal edilmiştir (P<0.05). Ancak paralel eğriler varsayımının sadece tek bir değişken

Tablo 3.
VIF Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	VIF	1/VIF
zaman	1.28	0.779616
güvence	1.22	0.822692
üst	1.04	0.962672
fiziki	1.09	0.919905
sayı	1.05	0.953058
çocuk	1.23	0.812890
fthemizlik	1.07	0.936822
cinsiyet	1.06	0.944715
vasıta	1.29	0.776809

Tablo 4.
Brant Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	chi2	p>chi2	df
Genel Ki-Kare	10.95	0.279	9
zaman	0.09	0.759	1
güvence	0.02	0.881	1
üst	0.36	0.548	1
fiziki	3.70	0.054	1
sayı	0.58	0.445	1
çocuk	3.95	0.047	1
fthemizlik	0.10	0.748	1
cinsiyet	0.22	0.640	1
vasıta	0.21	0.646	1

Tablo 5.
Bağımsız Değişkenlerin Marjinal Değerleri

Değişkenler	Kategori	Erteleme yok	1-2 kez	3 kez ve üzeri
sayı	1: 1 kez	0.473	0.283	0.245
	2: 2-3 kez	0.597	0.239	0.164
	3: 4+	0.709	0.184	0.106
zaman	0: 0-60 dk	0.648	0.216	0.136
	1: 61 +	0.473	0.283	0.245
vasıta	0: En Fazla 1 adet	0.473	0.283	0.245
	1: 2 +	0.222	0.274	0.504
çocuk	0: En Fazla 1 adet	0.759	0.156	0.084
	1: 2 +	0.473	0.283	0.245
güvence	0: Yok	0.214	0.270	0.517
	1: Var	0.473	0.283	0.245
üst	0: Yok	0.473	0.283	0.245
	1: Var	0.292	0.295	0.413
cinsiyet	0: Kadın	0.335	0.299	0.365
	1: Erkek	0.473	0.283	0.245
fiziki	0: Hayır	0.342	0.300	0.359
	1: Evet	0.473	0.283	0.245
fthemizlik	0: Hayır	0.274	0.291	0.435
	1: Evet	0.473	0.283	0.245

tarafından ihlal edilmesi literatürde normal kabul edildiğinden ve genel ki-kare değerinin %5'ten büyük olmasından dolayı modelin bütünü için paralellik varsayımının sağlandığı söylenebilir.

Logit modellerde olduğu gibi sıralı logit model kullanılırken de parametrelerin yorumlanması zor olabilir. Burada marjinal etkilerin yorumlanması, böylece bağımlı değişkene ait olasılık etkilerinin bağımsız değişkenler üzerindeki etkisinin görülmesi, sonuçları daha anlaşılır hale getirecektir (Williams, 2021).

Tablo 5'te bağımsız değerlerin marjinal etkileri verilmiştir. Tablo değerlerinden, sayı değişkeni marjinal sonuçlarına göre kişilerin Diş Hekimliği Fakültesi'ne gelme sayıları ile sağlık talebini ertelemeleri arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Yani bir kişinin Diş Hekimliği Fakültesi'nden sağlık hizmeti alma sayısı arttıkça, pandemiden dolayı sağlık talebini erteleme olasılığı giderek azalmaktadır. Pandemi döneminde 4 kez veya daha fazla Diş Hekimliği Fakültesi'ne gelen bir kişinin sağlık hizmeti talebini erteleme olasılığı %30'dur. Yani bu kişinin sağlık hizmeti talebini ertelememe olasılığı %70'tir. Yine aynı kişinin sağlık hizmeti talebini 2 veya 3 kez erteleme olasılığı %18'e düşerken 4 kere ve daha fazla erteleme olasılığı ise %10 oranına düşmektedir.

Kişilerin Diş Hekimliği Fakültesi'ne ulaşım süreleri yani zaman arttıkça sağlık hizmeti talebini erteleme olasılıklarının arttığı görülmektedir. Ulaşım süresinin artması sağlık talebini azaltmaktadır. Ulaşım süresinin 60 dakikadan daha az olması durumunda kişilerin sağlık taleplerini ertelememe olasılıkları, erteleme olasılıklarından yaklaşık %20 daha fazladır. Yani ulaşım süresinin 60 dakikadan az olması kişilerin sağlık talepleri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Ulaşımında kullanılan vasıta sayısı en fazla 1 adet olan kişilerin sağlık taleplerini ertelememe olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ulaşım için kullanılan vasıta sayısının 2 adet ve daha fazla olması durumunda ise kişilerin taleplerini 3 kez veya daha fazla erteleme olasılıkları %50 olarak bulunmuştur. Vasıta değişkeni marjinal değerlerine bakıldığında zaman ulaşım için kullanılan vasıta sayısı en fazla 1 olması durumunda kişilerin sağlık taleplerini ertelememe olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ulaşımında kullanılan vasıta sayısının artmasının ve geçen sürenin uzamasının bulaş riskini artıracığından dolayı sonuçlar iktisadi beklentimizle uyumludur.

Çocuk sayısı bakımından en fazla 1 çocuk sahibi olan kişilerin sağlık talebini ertele olasılığı bakımından 1. sınıfta (erteleme yok) bulunma olasılıkları %76 iken 2. sınıfta olma ihtimalleri yani 1 ya da 2 kez erteleme olasılıkları %16'ya düşmektedir. İlgili talebin 3 kez ve daha fazla ertelenme olasılığı ise %8'e düşmektedir. Çocuk sayısı bakımından 2 veya daha fazla çocuk sahibi olan kişilerin sağlık taleplerini daha fazla erteleme olasılıklarının da giderek azaldığı görülmektedir.

Sağlık kuruluşunu fiziki olarak ve temizlik olarak yeterli bulan kişilerin sağlık taleplerini ertelemek istemedikleri görülmektedir. Bu 2 değişken içinde her kategorideki kişilerin sağlık hizmeti talep etme olasılıkları daha yüksek çıkmıştır. Hanede 65 yaş üzeri birisinin bulunması halinde kişilerin sağlık taleplerini erteleme olasılıkları bakımından 2. kategoride ve 3. kategoride bulunma ihtimalleri daha yüksek olarak bulunmuştur. Yani hanede 65 yaş ve üzeri bir bireyin bulunması halinde kişilerin sağlık taleplerini 1-2 kez erteleme olasılıkları yaklaşık %30 iken 3 kez ve daha fazla erteleme olasılıkları %41 olarak bulunmuştur. Pandemi şartlarının sağlık talebi üzerindeki etkisi cinsiyet üzerinden incelendiğinde kadınların pandemiden dolayı sağlık taleplerini erteleme olasılıklarının erkeklere göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyet olarak ka-

dın olunması durumunda sağlık talebinin ertelenmesi olasılığının 2. ve 3. kategoriler için daha yüksek olduğu görülmektedir. Model değişkenlerinin marjinal değerleri genel olarak iktisadi beklentilerimizle uyumlu olarak bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

2020 yılının ilk çeyreğinden beri hayatımızda etkisini iyice hissetmeye başladığımız koronavirüs salgını birçok alanda talep davranışlarımızı değiştirmiştir. Şüphesiz bu alanların en önemlilerinden bir tanesi de sağlık alanıdır. Sağlık hizmetleri talebinin belirleyicilerinin bilinmesi fayda-maliyet ölçümlerinin yapılması, doğru politika yapılması ve hizmet kullanım kolaylığı sağlaması açısından önem arz etmektedir (Erdem & Pirinççi, 2010). Pandeminin ekonomi üzerindeki negatif etkisi ve sağlık hizmetlerini sekteye uğratması bununla birlikte bireylerin bulaş riskine karşı kişisel önlemler almaları sağlık hizmetleri talebinin yeniden ve bu hususlar ışığında incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada pandemiden dolayı kişilerin sağlık taleplerini erteleyip ertelediklerini ve pandeminin ilgili talebi hangi yönde etkilediği araştırılmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre sağlık kuruluşuna ulaşım süresinin 60 dakikanın üzerine çıkması, ulaşım yapılırken 1'den fazla vasıta kullanılması, hanede 65 yaş ve üzeri birisiyle ikamet ediliyor olması ve çocuk sayısının artmasının kişilerin sağlık taleplerini ertelemelerine neden olduğu görülmüştür. Sağlık talebini ertelemeye en önemli değişkenler önem sırasına göre; çocuk sayısı, değiştirilen vasıta sayısı, hanede 65 yaş üzeri birey varlığı ve ulaşım zamanı olarak sıralanabilir. Kişilerin sağlık güvencesinin olması, pandemi döneminde diş hekimliğine gelme sayısının artması, cinsiyet olarak erkek olunması, sağlık kurumunun fiziki olarak yeterli bulunması ve fiziki temizliğinin yeterli olduğunun düşünülmesi, kişilerin pandemi döneminde sağlık taleplerini ertelemelerini önlemektedir. Modelde yer verilen değişkenlerin sağlık hizmetleri talebi üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir ve iktisadi beklentimizle uyumludur.

Çalışma sonuçlarımız yerli ve yabancı literatürle benzer sonuçlar içermektedir. Saraçoğlu ve Öztürk (2017) İstanbul, Ankara ve İzmir için, Cisse (2011) Fildişi için, Erdem ve Pirinççi (2010) Türkiye için, Amaghionyeodiwe (2008) Nijerya için yaptıkları çalışmalarda ulaşımın sağlık talebi üzerinde önemli bir etkisinin olduğuna ve ulaşım süresi arttıkça sağlık talebinin azaldığı sonucuna varmışlardır. Erdem ve Pirinççi (2010) Türkiye için, Muriithi (2013) Nairobi için yaptıkları çalışmada cinsiyetin; Qian ve ark., (2009) Çin'in Gansu eyaleti için, Gökkaya ve Erdem (2017) Isparta için yaptıkları çalışmada sağlık güvencesinin; Sahn ve ark., (2003) Tanzanya için yaptıkları çalışmada fiziki yapı ve temizliğin; Nairula (1994) Nepal için yaptığı çalışmada çocuk sayısındaki artışın sağlık hizmetleri talebinin önemli belirleyicileri olduğu sonucuna varmışlardır.

Sağlık güvencesi olmayan kişilerin pandemi döneminde sağlık taleplerini erteledikleri görülmektedir. Kişilerin olası bir bulaş riskine binaen böyle bir tedbir aldıkları ihtimalinden dolayı işsiz ve gelir düzeyi düşük kişiler için sağlık sigortası politikaları yeniden gözden geçirilebilir. Ek olarak pandemi süresi için geçici bir güvence sistemi sağlanabilir. Çalışmamızda sağlık kurumuna ulaşımında vasıta sayısının artmasının sağlık talebini ertelettiği görülmüştür. Pandemi süresi boyunca halk otobüslerinin güzergâhları sağlık kurumlarını kapsayacak şekilde düzenlenerek sağlık talebinin ertelenmesi önenebilir. Sağlık kurumlarının fiziki olarak eksiklerinin giderilmesi ve fiziki temizliğin yeterli hale getirilmesi de pandeminin sağlık talebi üzerindeki negatif etkilerinin giderilmesine yardımcı olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – Z.K., K.İ.; Tasarım – Z.K., K.İ.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – Z.K., K.İ.; Analiz ve/veya Yorum – Z.K., K.İ.; Literatür Taraması – Z.K., K.İ.; Yazıyı Yazan – Z.K., K.İ.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek: Çalışma finansal destek almamıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – Z.K., K.İ.; Design – Z.K., K.İ.; Data Collection and/or Processing – Z.K., K.İ.; Analysis and/or Interpretation – Z.K., K.İ.; Literature Search – Z.K., K.İ.; Writing Manuscript – Z.K., K.İ.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest.

Financial Disclosure: The study received no financial support.

Kaynaklar

- Akın, F. (2002), Kalitatif Tercih Modelleri Analizi, Ekin Kitabevi, Bursa
- Amaghionyeodiwe, L. A. (2008). "Determinants of the choice of health care provider in Nigeria. *Health care management science*. 11(3), 215-227.
- Arefnya, N. (2018). "Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Kullanımının Belirleyicileri: Bir Mikro Veri Analizi". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara
- Awiti, J. O. (2014). "Poverty and health care demand in Kenya". *BMC health services research*, 14(1), 1-17.
- Barak, A. (2005), "Sıralı (Ordinal) ve Multinomial Logit Modeller Üzerine Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cisse, A. (2011). "Analysis of Health Care Utilization in Côte d'Ivoire. The African Economic Research Consortium", 62882, Nairobi, Kenya.
- Çağlayan, E., & Astar, M. (2010). "Logit ve Probit Modellerinde Uyum İyiliği Ölçüleri". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 1-12.
- Doğan, E. (2020). "Gelir Düzeyi ve Sağlık Hizmet Talebi İlişkisi: Mikro Veriler ile Türkiye Örneği". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2376-2392.
- Erdem, R., & Pirinççi, E. (2010). "Sağlık Hizmetlerinde Kullanım ve Kullanımı Etkileyen Faktörler". *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 20(1).
- Gökkaya, D., & Erdem, R. (2017). "Sağlık Hizmetleri Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Hastalık Şiddeti Algısıyla Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 149-184.
- İlhan, M. N., Tüzün, H., Ayca, S., Aksakal, F. N., & Özkan, S. (2006). "Birinci Basamak Sağlık Kuruluşuna Başvuranların Sağlık Hizmeti Kullanma Özellikleri ve Bazı Sosyoekonomik Belirteçlerle Değişimi: Sağlık Reformu Öncesi Son Saptamalar". *Toplum Hekimliği Bülteni*, 25(3), 33-41.
- Kermani, M. S., Ghaderi, H., & Yousefi, A. (2008). "Demand for Medical Care in The Urban Areas Of Iran: An Empirical Investigation. *Health Economics*", 17(7), 849-862.
- Kılıç, D. ve Çalışkan, Z., (2013), "Sağlık Hizmetleri Kullanımı ve Davranışsal Model", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 2(2): 192-206.
- Kramer, B. (1996), "An Ordered Logit Model for The Evaluation of Dutch Non-Life Insurance Companies", *De Economist*, 144(1), s. 79-91.
- Muriithi, Moses K. "The determinants of health-seeking behavior in a Nairobi slum, Kenya." *European Scientific Journal* 9.8 (2013).
- Mutlu, Ayşegül, ve A. Kadir Işık. "Sağlık ekonomisine giriş". Ekin Kitabevi, 2012.
- Niraula, B. B. (1994). "Use of Health Services in Hill Villages in Central Nepal, *Health Transition Review*", 4(2), 151-166.
- Oğuz, K., & Mert Y. "Grossman Modeli Çerçevesinde Sağlık Talebinin Analizi." *Journal of Yaşar University* 15: 180-191
- Özcan, S., Baş, K., & Taş, Y. (2013). "Sağlık Sektöründe Bilgi Asimetrisinin Hasta Memnuniyetine Etkisi: Yalova Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Bir Uygulama". In *International Conference On Eurasian Economies* (pp. 820-830).
- Özer, H., (2004), "Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller Teori ve Bir Uygulama". 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özkoç, H., (2013) "Hastaların sağlık kurumu tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: uygunluk analizi ve nested logit model". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15.2: 267.
- Öztürk Y., Zeynep, ve Eyyüp E. "Sağlık Hizmetleri Talebinin Nested Multinomial Logit Model İle Analizi: Kayseri İlinde Bir Uygulama". (2020).
- Qian, D., Pong, R. W., "Yin, A., Nagarajan, K. V., & Meng, Q. (2009). Determinants of health care demand in poor, rural China: the case of Gansu Province". *Health Policy and Planning*, 24(5), 324-334.
- Sağlık Bakanlığı (2021), *Covid-19 Nedir ?*, 04.03.2021 Tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden alındı.
- Sahn, D. E., Younger, S. D, & Genicot, G. (2003, May). The Demand For Health Care Services in Rural Tanzania. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 65(2), 241-260.
- Saraçoğlu, S., ve Fahriye Ö. "Sağlık hizmetlerine yönelik talebin belirleyicileri: Türkiye üzerine bir uygulama". *İş ve Hayat* 2.4 (2017): 293-342.
- Silva, João MC S., & Frank W. (2001). "Two-part multiple spell models for health care demand". *Journal of Econometrics* 104.1: 67-89.
- Şenol, V. (2006). "Kayseri il merkezinde sağlık hizmetlerinin kullanımı ve algılanan sağlık ile ilişkisi." *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri*.
- Wang, X., Pasco, R. F., Du, Z., Petty, M., Fox, S. J., Galvani, A. P., ... & Meyers, L. A. (2020). Impact of social distancing measures on coronavirus disease healthcare demand, central Texas, USA. *Emerging infectious diseases*, 26(10), 2361.
- Williams, R. (2018). "Ordered Logit Models–Basic & Intermediate Topics". *University of Notre Dame*.
- Williams, R. A. (2020). "Ordinal independent variables". SAGE Publications Limited.
- Yaylali, M., Kaynak, S., & Karaca, Z. (2012). Sağlık Hizmetleri Talebi: Erzurum İlinde Bir Araştırma/Health Services Demand: A Study in Erzurum. *Ege Akademik Bakis*, 12(4), 563.

EXTENDED SUMMARY

Aim: Factors that affect healthcare services have been investigated. It is essential to know the health services demand structure for effective policies and service sustainability. The global pandemic that occurred in the last quarter of 2019 has affected demand behavior in many areas. Therefore, it is important to re-examine the health services demand structure under pandemic conditions. This study investigated whether people postpone their healthcare demands due to the pandemic and its effect on healthcare demand.

Method: The data were obtained through surveys conducted at Atatürk University, Faculty of Dentistry. The surveys were conducted face to face and in accordance with pandemic rules. 200 questionnaires were applied, and this number was determined according to the daily number of patients accepted by the dentistry faculty and pandemic conditions. In the study, variables including qualitative and quantitative data that can reveal the important effects of coronavirus on health demand were used, based on both the literature and the practices of the Ministry of Health for combating coronavirus. The data were analyzed using the sequential logit model, a subtype of the logit model, in the STATA package program.

Results: According to the results, the increase in transportation time and the number of vehicles, individuals over the age of 65 in the household, and the number of children cause people to postpone their health demands during the pandemic. The number of children, the number of vehicles changed, the presence of individuals over 65 years of age in the household, and transportation time are the most important variables. Having health insurance, the number of visits to dentistry being male, the physical condition of the institution, and physical cleaning are considered factors that make people delay their health demands during the pandemic.

Özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları ve örgütsel bağlılık düzeylerinin demografik özellikler açısından incelenmesi: Elazığ Kaan proje çalışanları örneği

Examination of self-efficiency and organizational commitment levels of private security officers in terms of demographic characteristics: The Example of Elazığ Kaan project employees

Uğur DEMİRCİ

Emniyet Genel Müdürlüğü, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı, Ankara, Türkiye

Araştırma, Polis Akademisi Başkanlığı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 22/06/2020 tarih ve 2020/03 sayılı kararı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 01.07.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Uğur DEMİRCİ
E-posta: ugurdemirci@yahoo.com

Cite this article: Demirci, U. (2022). Examination of self-efficiency and organizational commitment levels of private security officers in terms of demographic characteristics: The Example of Elazığ Kaan project employees. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 50-62.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de gerçekleştirilen iş birliği kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileri ile bu kapsamda görev yapmayanların örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik algıları arasında fark olup olmadığını tespit etmektir. Nicel paradigma çerçevesinde gerçekleştirilen araştırma, betimsel tarama şeklinde desenlenmiştir. Araştırmanın evrenini Elazığ’da çalışan özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmada tam sayım yöntemi kullanılmış olmasına rağmen araştırmaya tüm çalışanlar katılmamıştır. Araştırma kapsamında elde edilen 385 çalışana ilişkin veri kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilmiş olan Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Schwarzer ve Jerusalem (1981) tarafından geliştirilmiş olan Öz Yeterlilik Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan analiz neticesinde proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle bu kapsamda görev yapmayanların örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik algı düzeyleri arasında fark olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel güvenlik, iş birliği, öz yeterlilik, örgütsel bağlılık

JEL Kodları: M54, J24, J28

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine whether there is a difference between the organizational commitment and self-efficacy perceptions of the private security officers working within the scope of the cooperation in Turkey and those who don't work in this scope. The research carried out within the framework of the quantitative paradigm was planned as a descriptive survey. The universe of the research consists of private security officers working in Elazığ. Although the full count sample was used in the study, not all employees participated in the research. Data on 385 employees obtained within the scope of the study were used. In the research, Organizational Commitment Scale by Allen and Meyer (1990) and Self-Efficacy Scale by Schwarzer ve Jerusalem (1981) were used as a data collection tool. As a result of the analysis conducted within the aim of the research, it was determined that there was no difference between the organizational commitment and self-efficacy perception levels of the private security officers working within the scope of the Project and those who did not work in this scope.

Keywords: Private security, cooperation, self-efficacy, organizational commitment

JEL Codes: M54, J24, J28

Giriş

Tüm dünyada polis ve özel güvenlik görevlileri arasında iş birliği projeleri geliştirilerek genel güvenliğe azami katkı sağlanması amaçlanmaktadır (Demirci, 2020b). Son dönemde gerçekleştirilen projelerin en önemlilerinden birisi de Türkiye’de gerçekleştirilen “Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesidir. Tümöyle yerli dinamikler çerçevesinde yapılandırılmış olan proje halihazırda 81 ilde 2503 noktada 11.574 polis memuru ve 68.727 özel güvenlik görevlisinin katılımıyla devam etmektedir¹.

Dünyada gerçekleştirilen iş birliği projelerinin genel olarak amaçlarına ulaştıkları, suçların azaltılmasında etkili oldukları ve kamu kaynaklarında tasarruf sağlanması yönünde fayda sağladıkları bilinmektedir (Chinwokwu, 2018; Law Enforcement-Private Security Consortium, 2009). Bununla birlikte gerçekleştirilen

¹ Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı, Erişim, 18.06.2021, <https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/kaan>

rılmış olan güvenlik iş birliği projeleri kapsamında görev yapan polis memurları ve özel güvenlik görevlilerinin çeşitli iş tutumlarının da pozitif yönde etkileneceğini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Demirci, 2019a, b; Demirci, 2021; Nalla ve ark., 2009).

Günümüzde özel mülkiyetlerin yanında, kamusal ve yarı kamusal alanlarda da görev yapabilen özel güvenlik görevlileri bu yönleriyle genel güvenliğe önemli ölçüde katkı sağlamaktadırlar (Demirci, 2020a; Stewart, 1985). Bu nedenle özel güvenlik görevlilerinin ortaya koydukları güvenlik hizmet kalitesinin genel güvenlik açısından da önemli olduğu değerlendirilebilir. Örgütler tarafından sunulan hizmetin kalitesini etkileyen faktörler arasında örgütsel bağlılık (Sü Eröz & Ünal, 2013) ve öz yeterlilik algısı (Ulusoy, 2017) gibi iş tutumları da bulunmaktadır. Örgütlerin etkinlik ve verimliliklerini de olumlu yönde etkileyen bu iki iş tutumunun (Buluç & Demir, 2015; Zincirkıran ve ark., 2015) özel güvenlik görevlilerine kazandırılması bu nedenle önem taşıyabilir.

Özel güvenlik görevlileri, polis memurlarıyla gerçekleştirilen iş birliği projesi kapsamında görevlerine ilişkin deneyim kazanabilir ve bu sayede işlerini anlamlandırabilir, iş birliği kapsamında gerçekleşen iletişim sayesinde polis memurlarından aldıkları geri bildirim vasıtasıyla görevlerine ilişkin belirsizlikleri ortadan kaldırılabılır, bilgi eksikliklerini kapatabilir ve proje bağlamında elde edilen başarıdan pay elde edebilirler. Örgütsel bağlılığın yönetim şekli, örgütsel iletişim ve ödüllendirme gibi çeşitli örgütsel faktörlerden etkilendiği (İnce & Gül, 2005; Lok & Crawford, 2004) göz önüne alındığında, gerçekleştirilen iş birliği projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin pozitif etkilenebileceği değerlendirilebilir. Bununla birlikte öz yeterlilik algısının oluşmasında bireysel deneyimlerin, diğer kişilerden öğrenilen deneyimlerin ve başarıya yönelik sosyal inkanın etkili olduğu bilinmektedir (Bandura, 2010). Bu nedenle de, gerçekleştirilen iş birliği projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algılarının gelişmesi beklenebilir.

Araştırma, "Türkiye'de gerçekleştirilen iş birliği projesi olan KAAAN kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileri ile bu kapsamda görev yapmayanların örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik algıları arasında fark var mıdır?" sorusuna cevap bulmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca alan yazında örgütsel bağlılığın ve öz yeterlilik algısının çeşitli demografik özelliklere göre farklılaştığını ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların demografik özelliklerine göre örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik algılarında fark olup olmadığının tespiti de araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

Alan yazında güvenlik iş birliği sürecinde görev yapanların örgütsel bağlılık ve öz yeterlilik algıları üzerinde gerçekleştirilmiş bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte alan yazında özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılıklarına demografik özelliklerinin etkisine ilişkin araştırmalar kısıtlıdır. Özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algılarına demografik özelliklerinin etkisine ilişkin araştırmaya ise alan yazında rastlanılmamıştır. Ayrıca alan yazında diğer meslek çalışanlarının hem örgütsel bağlılık, hem de öz yeterlilik algılarına demografik özelliklerin etkisine ilişkin araştırma sonuçları farklılık göstermektedir. Tüm bu nedenlerle Elazığ ilinde KAAAN Projesi sürecinde gerçekleştirilen bu araştırmanın alan yazında önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel Bağlılık

Bireyin örgüte olan ilgisi, özdeşleşme gücü (Mowday ve McDade, 1979: 84) veya psikolojik bağı (Caldwell vd., 1990:247) olarak kısaca tanımlanabilen örgütsel bağlılık kavramı, farklı disiplinlerde

çalışan birçok araştırmacı tarafından değişik şekillerde tanımlanmaktadır (Avcı & Küçükusta, 2009). Angle ve Perry (1986) örgütsel bağlılığı; bir çalışanın örgüt amaçlarını benimsemesi, örgüt lehine çalışma ve örgütte kalma istekliliği olarak tanımlarken O'Reilly ve Chatman (1986) bireyin üyesi olduğu örgütün özelliklerini içselleştirerek örgüt bakış açısına uygun hareket etme derecesi olarak tanımlamaktadır. Buchanan (1974) ise örgütsel bağlılığı, örgüt hedeflerine ve değerlerine karşı duygusal bağlanma ve bireysel değerlerden ayrı şekilde örgüte taraftar olma şeklinde ifade etmektedir. Mowday ve ark., (1982) ise örgütsel bağlılığı, örgüte bağlanma ve sadakat olarak belirtmektedir. Yapılan farklı tanımlamaların nedeni tutumun çok boyutlu olmasından ileri gelmektedir (Meyer & Allen, 1991).

Örgütsel bağlılığı açıklamaya çalışan araştırmaların birçoğunda farklı boyutlar ortaya konulmuştur (Cohen, 2007). Bunlar, Becker'in (1960) Yan-Bahis Teorisi, Etzioni'nin (2004) sınıflandırması, Kanter'in (1968) sınıflandırması, O'Reilly ve Chatman'ın (1986) sınıflandırması ve Allen ve Meyer'in (1990) sınıflandırması şeklinde sayılabilir. O'Reilly ve Chatman (1986) ile Allen ve Meyer'in (1990) sınıflandırmaları bunların içinde en önem verilenleridir (Meyer & Herscovitch, 2001). O'Reilly ve Chatman (1986) örgütsel bağlılığı uyum bağlılığı, özdeşleşme bağlılığı ve içselleştirme bağlılığı şeklinde üç boyutlu açıklarken Allen ve Meyer (1990) duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olarak sınıflandırmaktadır. Araştırma kapsamı gereği Allen ve Meyer'in (1990) sınıflandırmasına değinilecektir.

Duygusal bağlılık, örgütle benzer değerler taşımaktan kaynaklanan bir bağlılıktır ve çalışanın örgüte duygusal olarak bağlanmasını ve onunla özdeşleşmesini ifade etmektedir. Devam bağlılığı, iş alternatiflerinin bulunmaması veya ayrılma maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı ortaya çıkan bağlılığı anlatmaktadır (Meyer ve ark., 2002). Normatif bağlılık ise ahlaki olarak sorumluluk hissetmekten kaynaklanan bağlılığı ifade etmektedir (Allen & Meyer, 1990). Duygusal bağlı çalışanlar istedikleri için, devam bağlılığı olan çalışanlar ihtiyaçları olduğu için ve normatif bağlılığı yüksek olan çalışanlar da zorunlu oldukları için örgüte bağlıdırlar (Akgündüz & Güzel, 2014).

Örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların iş doyumları yüksek olmakta, örgütle daha uyumlu olarak üretkenlikleri artmaktadır. Sorumluluk duygusu içerisinde hareket eden bu çalışanlar örgüte daha az maliyete neden olmaktadır (Balci, 2010). Yüksek düzeyde örgütsel bağlılık devamsızlığın azalması ve çalışan devir oranı düşüklüğü ile sonuçlanmaktadır (Mowday ve ark., 1982). Örgütsel bağlılık örgütlerin performansları üzerinde doğrudan pozitif etkilidir (Zincirkıran ve ark., 2015). Örgütsel bağlılık ayrıca etkinlik ve verimlilik üzerinde etkili olduğu bilinen iş tatmini (Alper Ay ve ark., 2015), motivasyon (Doğan ve ark., 2017) ve örgütsel vatandaşlık davranışı (Erdoğan, 2009) gibi iş tutumları üzerinde de pozitif etkilidir. Düşük örgütsel bağlılık ise yüksek düzeyde işgören devri, yüksek devamsızlık, işe geç kalma, düşük iş kalitesi ve örgüte sadakatsizlikle sonuçlanmaktadır (Tiryaki, 2005).

Örgütsel bağlılığı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır (Balay, 2000; Mowday ve ark., 1979). Örgütsel bağlılığı etkileyen kişisel faktörler arasında yaş, cinsiyet, motivasyon, sektör, eğitim düzeyi gibi özellikler sayılabilirken (Aka, 2018; Çöl & Gül, 2004; Salami, 2008), örgütsel iletişim, örgütsel güven, örgüt kültürü, ödüllendirme, yaptırımlar, lider yönetim şekli, örgüt kültürü ve ücret (İnce & Gül, 2005; Lok & Crawford, 2004) gibi unsurlar da örgütsel faktörler olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, alternatif iş imkânları da örgütsel bağlılığı etkileyen bir diğer faktör olarak karşımıza

çıkılmaktadır (Lambert & Hogan, 2009). Örgütsel bağlılığı etkileyen iş tutumları da bulunmaktadır. Alan yazında motivasyon (Bilge ve ark., 2015), iş doyumu (Karataş & Güleş, 2010), mesleki bağlılık (Cihanıroğlu ve ark., 2015), iş yaşam kalitesi (Yalçın ve ark. 2016), örgütsel adalet (Yazıcıoğlu & Topaloğlu, 2009), örgütsel güven (Akgündüz & Güzel, 2014), psikolojik sermaye (Çoban, 2013), örgütsel iklim, örgütsel sağlık (Korkmaz, 2011), örgütsel öğrenme (Avcı & Küçükusta, 2009) ve örgütsel destek (Özdevecioğlu, 2003) gibi değişkenlerin örgütsel bağlılık üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır.

Alan yazında özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin çeşitli demografik özelliklerine göre farklılaştığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan birinde evli özel güvenlik görevlilerinin bekârlara, orta düzey yöneticilerin diğer çalışanlar ve üst düzey yöneticilere göre daha yüksek örgütsel bağlılık düzeyine sahip oldukları, katılımcıların yaşları ve eğitim seviyeleri yükseldikçe ise örgütsel bağlılık düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir (Sü Eröz & Ünal, 2013). Bununla birlikte diğer meslek gruplarında çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin çeşitli demografik özelliklerine göre farklılaştığını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak sonuçlar birbirleriyle örtüşmemektedir. Yapılan çalışmaların birinde özel sektör çalışanlarının kamu çalışanlarına göre daha yüksek örgütsel bağlılığa sahip olduğu (Aka, 2018), bir diğerinde ise bunun tam tersi şekilde olduğu (Demirel, 2009) tespit edilmiştir. Polis memurlarının katılımıyla gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada üniversite eğitimi almamış olanların üniversite eğitimi almış olanlara göre ve terfi imkanı olanların bu imkana sahip olmayanlara göre daha yüksek örgütsel bağlılık düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir (Kula ve ark., 2015). Diğer taraftan yapılan bir çalışmada polis memurlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin sadece çalışılan birime göre farklılaştığı, diğer demografik özelliklere göre anlamlı bir farklılık oluşmadığı ortaya konulmuştur (Candan & İnce, 2016). Bu alan yazın incelemesi neticesinde araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H1. Özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeyleri demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

Öz Yeterlilik Algısı

Öz yeterlilik algısı, bireyin bir konuda hedefe ulaşılmasını sağlayacak davranışları gerçekleştirebilmesine ilişkin kişisel yargısı olarak ifade edilebilir (Bieschke, 2006:80). Öz yeterlilik, bireyin bir durum veya sorunla başa çıkıp çıkamayacağıyla ilgili kişisel inancıdır (Tuckman, 1991) ve karşılaştığı olumsuz durumlarla başa çıkabilmesine ilişkin güven düzeyine işaret etmektedir (Aypay, 2010). Öz yeterlilik algısı bireyin zor görevleri yapabilme, özel durumları olan zorluklarla baş edebilme hususundaki kişisel inancı ifade eder (Luszczynska ve ark., 2005). Bandura (2010), öz yeterlilik algısının bireyin hayatını etkileyecek olaylara müdahale edebilme yeteneklerine olan inancını ifade ettiğini belirterek bu temel inancın insanın motivasyonunun, başarısının ve duygusal refahının temel olduğunu belirtmektedir (Bandura 1997).

Öz yeterlilik algısının oluşmasında dört temel bilgi etkili olmaktadır. Bunlar, bireysel deneyimler, diğer kişilerden öğrenilen deneyimler, başarıya yönelik sosyal ikna ve bireyin içinde bulunduğu duygusal ve psikolojik durum olarak ifade edilebilir (Bandura, 2010). Öz yeterlilik üzerindeki en büyük etki ise doğrudan deneyimler yoluyla elde edilen bilgidir (Bandura, 1986). Öte yandan öz yeterlilik algısı birey yaşantısını, bilişsel, motivasyonel, duygusal ve seçim süreci olmak üzere dört temel yolla şekillenmektedir. Birey hedeflerini, kendini değerlendirebilme kapasitesi doğrultusunda belirlemektedir. Bireyin öz yeterlilik algısı yükseldikçe

kendisi için belirlediği amaçlar ve bu amaçlara ulaşma bağlılığı da artmaktadır. Öz yeterlilik algısı ayrıca motivasyonun da temelinde yer almaktadır. Birey inançlarını, neyi başarabileceği düşüncesiyle şekillendirir ve buna göre kendisine hedefler seçer. Birey ayrıca bir şeyi başarabileceği potansiyeli olduğuna inandığında stresi azalır. Son olarak bireyler başa çıkamayacaklarına inandıkları durumlardan kaçınırlar ve kolayca üstesinden geleceklerine inandıkları durumları ve sosyal ortamları seçerler (Bandura, 2010).

Öz yeterlilik algısı yükseldikçe birey analitik düşünür ve başarılı eylemler içerisinde bulunur (Bandura & Wood, 1989). Öz yeterlilik başarı ile doğrudan ilişkilidir (Walker ve ark., 2006; Yeşilyurt, 2013). Bununla birlikte öz yeterlilik algısı; iş doyumu (Buluç & Demir, 2015), örgütsel vatandaşlık davranışı (Şeşen, 2010), örgütsel muhalefet (Bakan ve ark., 2017), pozitif duygulanım (Martin, 2002), lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik (Bolat, 2011) gibi örgütlerin etkinlik ve verimlilikleri üzerinde etkili olan iş tutumları üzerinde de pozitif etkilidir.

Alan yazında öz yeterliliği etkileyen öz saygı (Adıgüzel, 2018) ve iş doyumu (Akgündüz, 2013) gibi iş tutumları bulunmaktadır. Ayrıca alan yazında çeşitli demografik özelliklerin de öz yeterlilik üzerinde etkili olduğu (Bleidorn ve ark., 2016; Katrancı, 2019; Oğuz, 2009; Orth & Robins, 2014) ifade edilmektedir.

Özel güvenlik görevlilerinin demografik özelliklerinin öz yeterlilikleri üzerinde etkili olup olmadığına ilişkin alan yazında bir araştırmaya rastlanılmamış olmakla birlikte diğer çalışanların katılımıyla gerçekleştirilmiş olan çalışmaların sonuçları çeşitli demografik özelliklerin öz yeterlilik üzerinde etkili olduğunu işaret etmektedir. Ancak bu araştırma sonuçları birbirleriyle örtüşmemektedir. Yönetici hemşirelerin katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, katılımcıların yaşları ve tecrübeleri yükseldikçe öz yeterlilik algılarının azaldığı ve eğitim seviyeleri yükseldikçe öz yeterlilik algılarının yükseldiği tespit edilmiştir (Katrancının, 2019). Bir başka çalışmada ise öz yeterlilik algısının gençlikten başlayarak yükseldiği ve 50-60 yaş arasında en yüksek seviyeye ulaşarak yaşlandıkça gerilediği belirlenmiştir (Orth & Robins, 2014). Bununla birlikte 48 farklı ülkeden örneklem üzerinde gerçekleştirilen bir diğer araştırmada, öz yeterliliğin gençlikten başlayarak orta yaşlılığa kadar arttığı, erkeklerin kadınlara göre daha yüksek öz yeterlilik algısına sahip oldukları, araştırma sonuçların genel olarak tüm ülkelerde aynı doğrultuda gerçekleşmesiyle birlikte ülkelerdeki kültürel farklılıklar nedeniyle cinsiyet ve yaş değişkeninin öz yeterlilik üzerindeki etkisinin farklılaşabildiği tespit edilmiştir (Bleidon ve ark., 2016). Öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilen araştırmada ise erkek adayların kadınlara göre daha yüksek öz yeterlilik algısına sahip oldukları belirlenmiştir (Oğuz, 2009). Bu alan yazın incelemesi neticesinde araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

H2. Özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği Projesi ve Bu Kapsamda Görev Yapanların Öz Yeterlilik Algısı ile Örgütsel Bağlılık Düzeyleri

Ticari olarak 1970'li yıllarla birlikte büyümeye başlayan özel güvenlik sektörü (Jones & Newburn, 1995), 2000'li yıllara gelindiğinde birçok ülkede en büyük güvenlik sağlayıcısı haline gelmiştir. Sektörün günümüzde ulaştığı ekonomik büyüklüğün yanında özel güvenlik görevlilerinin üstlendiği güvenlik rolü de önemli ölçüde artış göstermiştir (Sarre & Prenzler, 2011). Günümüzde özel güvenlik görevlileri tüm dünyada sadece özel alanlarda değil, AVM ve iş merkezleri

gibi yarı kamusal, havaalanı ve kurumlar gibi kamusal alanlarda da görev yapar hale gelmiştir. Bu sayede ise koruma ve suç önleme kurumlarının önemli bir paydaşı haline gelmiştir (Stenning, 2000).

Özel güvenlik alanındaki gerek fonksiyonel gerekse de ekonomik değişim özel güvenlik görevlilerinin genel kolluk görevlileriyle ilişkisinin de artmasına sebep olmuştur (Golsby ve O'Brien, 1996). Genel kolluk görevlileri ve özel güvenlik görevlileri günümüzde birçok alanda beraber çalışabilmektedir. Özel güvenlik görevlileri ve genel kolluk görevlilerinin bu ilişkisinin ve dolayısıyla bu ilişkinin kamu güvenliğine katkı sağlayabileceğinin farkına varan kamu yöneticileri yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde iş birliği projeleri geliştirmeye başlamıştır. Tüm dünyada birçok ülkede farklı hedeflere yönelik çeşitli projeler geliştirilmiştir (Cowan, 2010; Prenzler & Sarre, 2012; Sarre & Prenzler, 2011; Tiley & Hopkins, 1998; Van den Berg, 1995). Bu projelerin en önemlilerinden biri de Türkiye'de tümüyle yerli dinamikler göz önüne alınarak planlanan ve hayata geçirilen KAAN Projesidir (Demirci, 2020a).

Türkiye'de gerek kamu, gerekse de özel sektör bünyesinde çalışan özel güvenlik görevlilerinin görev yaptıkları alanlarda etkin ve verimli şekilde güvenlik hizmeti sunmalarının sağlanarak kendilerinin genel güvenliğe azami katkılarının elde edilmesi amacıyla 2018 yılı sonunda KAAN Projesi başlatılmıştır. Pilot il olarak seçilen İstanbul'daki kamu üniversiteleri, kamu hastaneleri, havaalanları, alışveriş merkezleri ve toplu taşıma alanlarında çalışan özel güvenlik görevlileri ile kendileriyle iş birliği yapacak olan genel kolluk personeline proje kapsamında belirlenen eğitimler verildikten sonra uygulamaya geçilmiştir. Proje kapsamında oluşturulan güvenli iletişim ağı vasıtasıyla özel güvenlik görevlilerinin genel güvenliğe ilişkin bildirimlerinin ilgili polis memurlarına ulaştırılması ve bu suretle olaylara zamanında müdahale edilerek genel güvenliğinin sağlanmasında etkin iş birliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Demirci, 2020b). İstanbul'da gerçekleştirilen pilot uygulamadan elde edilen olumlu sonuçlar neticesinde kademeli olarak proje tüm yurda yayılmıştır. Proje kapsamında 80.000'in üzerinde polis memuru ve özel güvenlik görevlisine eğitimler verilmiştir. Proje hali hazırda tüm Türkiye'de 2.503 noktada, 11.574 genel kolluk personeli ve 68.727 özel güvenlik görevlisinin katılımıyla devam etmektedir².

Tüm dünyada gerçekleştirilmiş olan bu projelerin büyük çoğunluğunun özel amaçlarına ulaştığı ve suçların azaltılmasında etkili oldukları anlaşılmaktadır (Chinwokwu, 2018). Bununla birlikte güvenlik iş birliği kapsamında görev yapan genel kolluk ve özel güvenlik görevlilerinin çeşitli iş tutumlarının bu süreçte pozitif etkilediği de bilinmektedir (Demirci, 2019a, b; Demirci, 2021a; Nalla ve ark., 2009).

Özel güvenlik görevlilerinin sunmuş oldukları güvenlik hizmetinin kalitesi, özeldelik korudukları alanlardaki bireylerin güvenlik algılarına yaptığı katkı kadar, genel güvenliğe yapmış oldukları katkı açısından da önem taşımaktadır (Demirci, 2020b). Sunulan hizmet kalitesini etkileyebilecek birçok faktör bulunmakla birlikte (Öncü ve ark., 2010) çeşitli iş tutumlarının da bunun üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Demirel, 2009; Mendoza & Maldonado, 2014). Örgütlerinin sunmuş oldukları hizmetin niteliği açısından önemli olan iş tutumlarından birisi örgütsel bağlılıktır (Su Eröz & Ünal, 2013). Bu nedenle, özel güvenlik örgütlerinin etkinlik ve verimliliklerini de pozitif etkileyebilme potansiyeli olan örgütsel bağlılığın (Zincirkıran ve ark., 2015) özel güvenlik görevlilerine kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Gerçekleştirilen güvenlik iş birliği

projeleri, özel güvenlik görevlilerinin yaptıkları işi anlamlandırma-larına, deneyim kazanmalarına ve bu sayede öz yeterlilik algılarının yükselmesine sebep olarak kendilerinin örgütsel bağlılıklarının pozitif etkilenmesi potansiyeline sahip olabilir. Bununla birlikte özellikle KAAN projesi, genel kolluk ve özel güvenlik görevlileri arasında etkin iletişim mekanizması ortaya koyarak kendilerine geri bildirim yapılmasına olanak sağlayabilir. Ayrıca proje kapsamında kendilerine verilen eğitimler sayesinde özel güvenlik görevlileri mesleklerine ve yaptıkları işe ilişkin bilgi eksikliklerini giderebilme imkanı bulabilirler. Bu şekilde özel güvenlik görevlilerinin görevlerine ilişkin belirsizlikleri kaldıracabilecekleri, kendilerinin başarı algılarının yükseltilmesi ve görevlerini daha etkin yerine getirebilecekleri beklenebilir. Bu kapsamda; yönetim şekli, örgütsel iletişim ve ödüllendirme gibi çeşitli örgütsel faktörlerin örgütsel bağlılığın öncülleri (İnce & Gül, 2005; Lok & Crawford, 2004) olduğu göz önüne alınarak KAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin pozitif etkilenebileceği öngörülebilmektedir. Alan yazında güvenlik iş birliği sürecinde özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılıklarını tespiti yönelik bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın bir diğer hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H3. KAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları bu kapsamda görev yapmayanlarınkinden daha yüksektir.

Özel güvenlik görevlilerinin sunmuş oldukları hizmet kalitesini etkileyebilecek iş tutumlarından birisi de öz yeterlilik algısıdır (Qiu ve ark., 2020; Ulusoy, 2017). Özel güvenlik örgütlerinin etkinlik ve verimlilikleri üzerinde etkili olabilecek iş tutumlarını pozitif etkileme potansiyeline sahip olan öz yeterlilik algısı (Buluç & Demir, 2015; Martin, 2002; Şeşen, 2010) başarıyla da doğrudan ilişkili olduğundan (Yeşilyurt, 2013) özel güvenlik görevlileri ve yöneticileri açısından büyük önem taşımaktadır. Başta KAAN Projesi olmak üzere gerçekleştirilmiş olan tüm iş birliği projeleri, polisle yapılan iletişim ve iş birliği neticesinde özel güvenlik görevlilerinin bireysel deneyimlerinin ve tecrübelerinin artmasına, proje kapsamında elde edilen başarılarından pay edinilmesi suretiyle de kendilerini daha başarılı hissetmeleri yoluyla öz yeterlilik algılarının yükselmesine katkı sağlama potansiyeline sahip olabilir. Öz yeterlilik algısının oluşmasında bireysel deneyimler, diğer kişilerden öğrenilen deneyimler, başarıya yönelik sosyal ikna ve bireyin içinde bulunduğu duygusal ve psikolojik durum gibi dört temel bilgi etkili olduğu (Bandura, 2010) göz önüne alınarak genel kollukla iş birliği sürecinde görev yapan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algılarının pozitif etkilenmesi beklenebilir. Alan yazında bu yönde bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın bir diğer hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

H4. KAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları bu kapsamda görev yapmayanlarınkinden daha yüksektir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmanın amacı, Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle proje kapsamında görev yapmayanların öz yeterlilikleri ile örgütsel bağlılıkları arasında fark olup olmadığını tespit etmektir. Çalışma nicel paradigma çerçevesinde betimsel tarama şeklinde desenlenmiştir.

² Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı, Erişim, 18.06.2021, <https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/kaan>

Evren, örneklem ve verilerin toplanması

Araştırmanın evrenini, Elazığ ilinde çalışan özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği 2020 yılı Kasım ayı itibarıyla Elazığ'da 1.936 özel güvenlik görevlisi çalışmaktadır. Araştırmada tam sayım kullanılmıştır. Araştırma, Polis Akademisi Başkanlığı Yayın Etiği Kurulundan gerekli izin ve onay alındıktan sonra, projenin Elazığ'da uygulanma sürecinde gerçekleştirilmiştir.

Proje süreci ve verilerin toplanması

Türkiye'de genel kolluk ile özel güvenlik görevlileri arasında var olan ilişki ve iş birliğinin istenilen düzeyde olmadığı fark edilmesi üzerine 05.11.2018 tarihinde Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı tarafından "Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu-KAAN Projesi" hayata geçirilmiştir. Üç aşamada hayata geçirilen proje, öncelikle İstanbul'da başlanmış ve Mart 2020 döneminde 22 Büyükşehir il kapsama alındıktan sonra Ağustos 2020 dönemiyle de geriye kalan 51 il dahil edilmesini takiben tüm Türkiye'ye yayılmıştır.

Proje çerçevesinde öncelikle ilgili İl Emniyet Müdürlüğü yöneticilerine projenin amacı ve kapsamı tanıtılmaktadır. Akabinde İl Emniyet Müdürlüğü personeli, iş birliği neticesinde ilin genel güvenliğine katkı sağlayacağı değerlendirilen özel güvenlik görevlilerince korunan yerler tespit edilmektedir. Bu yerlerde çalışan özel güvenlik görevlilerine ve kendileriyle iş birliği ve iletişim içerisinde olacak genel kolluk personeline Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı eğitimcileri tarafından gerekli eğitimler verilmektedir. Eğitimleri müteakip, özel güvenlik görevlileri ve polis memurları arasında anlık iletişim gerçekleştirmek üzere WhatsApp grupları oluşturulmaktadır. Böylelikle özel güvenlik görevlilerinin genel güvenliğe aykırı gördükleri olayları genel kolluğa bildirmesi sağlanarak olaylara anlık müdahale edilmesi ve şüphelilerin yakalanması amaçlanmıştır (Demirci, 2020). Proje halihazırda Türkiye'nin 81 ilinde 2.503 ayrı noktada 11.574 polis memuru ve 68.727 özel güvenlik görevlisinin katılımıyla devam etmektedir.

Araştırmaya başlanmadan önce Polis Akademisi Başkanlığı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 22.06.2020 tarihinde 2020/03 sayılı Onay alınmıştır. Elazığ Emniyet Müdürlüğü yöneticileriyle Temmuz 2020 döneminde gerekli toplantılar gerçekleştirildikten sonra belirlenen noktalarda çalışan 540 Özel güvenlik görevlisine ve kendileriyle iş birliği içerisinde bulunacak olan 213 Polis memuruna eğitimler verilmiştir. WhatsApp grupları oluşturulduktan sonra proje 2020 yılı Temmuz ayı sonunda faaliyete geçirilmiştir. Elazığ'da polis memurlarıyla özel güvenlik görevlileri arasında iletişim ve iş birliği başladıktan ve özel güvenlik görevlileri tarafından olaylara ilişkin bildirimler yapılmaya başlandıktan sonra çevirim içi hazırlanmış olan anket 25.10.2020 tarihinde il özel güvenlik şube müdürlüğü personeli tarafından tüm katılımcılara ulaştırılmıştır. Anket, 11.11.2020 tarihine kadar katılıma açık kalmış ve ankete katılım gerçekleşmediğinden bu tarihte erişime kapatılmıştır. Araştırma kapsamında tasnife uygun 385 gözlem birimi elde edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formundan yararlanılmıştır. Anket formu, katılımcıların demografik özelliklerini içeren altı, Örgütsel Bağlılık Ölçeğine ilişkin 24 ve Öz Yeterlilik Ölçeğine ilişkin 10 olmak üzere toplam 40 ifadeden oluşmaktadır. Araştırmada beşli Likert kullanılmıştır ve soruların cevapları 1.Kesinlikle Katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Katılıyorum ve 5.Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği, Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilmiştir. 24 ifadeye sahip olan ölçek Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı ve Normatif Bağlılık olmak üzere üç boyuta sahiptir. Ölçek, Türkçe'ye çevrildikten sonra geçerlilik ve güvenilirliği test edilerek araştırmalarda kullanılmıştır (Durna & Eren, 2005; Gürkan, 2006; Özdevecioğlu, 2003; Ünal, 2017).

Öz Yeterlilik Ölçeği, Schwarzer ve Jerusalem (1981) tarafından geliştirilmiş ve Yeşilay (1997) tarafından Türkçe'ye uyarlandıktan sonra geçerlilik ve güvenilirliği test edilerek birçok araştırmada kullanılmıştır (Ayık ve ark., 2015; Aypay, 2010; Bolat, 2011; Kılıç, 2013; Tarakçı, 2019).

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan özel güvenlik görevlilerinin 282'si (%73,2) Kaan Projesi kapsamında görev yapmakta iken 103'ü (%26,8) bu kapsamda görev yapmamaktadır. Bu katılımcıların 184'ü (%47,8) kamuda istihdam edilmekle birlikte 201'i (%52,2) özel sektörde çalışmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğunu 30 yaş ve üzeri, erkek, 2-5 yıl arası iş tecrübesine sahip, lise mezunu özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır (Tablo 1).

Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin iç tutarlılıklarının tespiti amacıyla Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Cronbach Alpha değeri .845, Öz Yeterlilik Ölçeğinin Cronbach Alpha değeri .909 olarak hesaplanmıştır (Tablo 2). George ve Mallery (2003), .700 ve üzeri Cronbach Alpha değerinin yüksek güvenilirliği işaret ettiğini belirtmektedir. Elde edilen değerler ışığında her iki ölçeğin de yeterli güvenilirlik seviyesinde olduğu değerlendirilmiştir.

Geçerlilik Analizi

Ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi için en yüksek olabilirlik kestirim (maximum likelihood) tekniği kullanılmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığı değerlendirilmiştir. Her iki ölçeğe ait tüm maddelerin skewness ve kurtosis değerleri -2 ile +2 arasında gerçekleştiğinden verilerin normal dağılım gösterdiği değerlendirilmiştir (George & Mallery, 2010).

Tablo 1.
Katılımcıların demografik özellikleri

		Özel güvenlik görevlisi (N)	%
Yaş	18-23 yaş arası	9	2,3
	24-29 yaş arası	78	20,3
	30-35 yaş arası	164	42,6
	36 ve üzeri yaş	134	34,8
Cinsiyet	Erkek	345	89,6
	Kadın	40	10,4
Çalışma Süresi	1 yıl ve altı	42	10,9
	2-5 yıl arası	166	43,1
	6-10 yıl arası	109	28,3
	11 yıl ve üzeri	68	17,7
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	14	3,6
	Lise	252	65,5
	Ön lisans	65	16,9
	Lisans	52	13,5
Sektör	Lisansüstü	2	0,5
	Kamu	184	47,8
	Özel	201	52,2
Kaan Kapsamında Çalışma	Evet	282	73,2
	Hayır	103	26,8
Toplam		385	100

Tablo 2.
Güvenilirlik ve yakınsak geçerlilik testleri sonuçları

Faktörler	Madde sayısı	Composite Reliability	AVE	Cronbach's Alpha
Öz Yeterlilik	10	,916	,727	,909
Örgütsel Bağlılık	17	,912	,670	,845
Duygusal	6	,883	,747	,884
Devam	5	,678	,552	,704
Normatif	6	,807	,650	,799

Tablo 3.
Örgütsel Bağlılık Ölçeği birinci DFA sonuçları

X2	df	CMIN/DF	GFI	IFI	CFI	RMSEA
1149,222	249	4,615	,775	,730	,728	,097
Kabul edilebilir uyum	<5	>,90	>,90	>,90	<,08	
Mükemmel uyum	<3	>,95	>,95	>,95	<,05	

Tablo 4.
Örgütsel Bağlılık Ölçeği ikinci DFA sonuçları

X2	df	CMIN/DF	GFI	IFI	CFI	RMSEA
292,513	112	2,612	,918	,931	,930	,065
Kabul edilebilir uyum	<5	>,90	>,90	>,90	<,08	
Mükemmel uyum	<3	>,95	>,95	>,95	<,05	

Tablo 5.
Öz Yeterlilik Ölçeği DFA sonuçları

X2	df	CMIN/DF	GFI	IFI	CFI	RMSEA
62,160	31	2,005	,968	,986	,986	,051
Kabul edilebilir uyum	<5	>,90	>,90	>,90	<,08	
Mükemmel uyum	<3	>,95	>,95	>,95	<,05	

Tablo 6.
Örgütsel Bağlılık Ölçeğine ilişkin ANOVA ve t Testleri sonuçları

		N	X	Ss	F	t	p	
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK	Genel	Genel	385	3,72	,58730			
		KAAN kapsamı	282	3,71	,58810		-,320	,750
		KAAN dışı	103	3,73	,58770			
	Duygusal	Genel	385	3,94	,70545			
		KAAN kapsamı	282	3,92	,72589		-,979	,329
		KAAN dışı	103	4	,64633			
	Devam	Genel	385	3,81	,65667			
		KAAN kapsamı	282	3,8	,63088		-,289	,773
		KAAN dışı	103	3,82	,72561			
	Normatif	Genel	385	3,42	,76254			
		KAAN kapsamı	282	3,43	,75442		,374	,709
		KAAN dışı	103	3,39	,78759			
Yaş	18-23 arası	9	4,02	,47516	1,550		,201	
	24-29 arası	78	3,79	,62553				
	30-35 arası	164	3,67	,56916				
	36 ve üzeri	134	3,71	,58885				
Cinsiyet*	Erkek	345	3,75	,57067		2,951	,005	
	Kadın	40	3,43	,65576				
Sektör*	Kamu	184	3,78	,54006		2,197	,029	
	Özel	201	3,65	,62229				
Eğitim düzeyi	İlköğretim	14	3,85	,43883	1,802		,128	
	Lise	252	3,72	,59584				
	Ön lisans	65	3,76	,60083				
	Lisans	52	3,62	,54666				
	Lisansüstü	2	3,82	,16638				
Çalışma süresi	1 yıl ve altı	42	3,85	,66071	1,671		,173	
	2-5 yıl arası	166	3,65	,56796				
	6-10 yıl arası	109	3,73	,58152				
	11 yıl ve üzeri	68	3,76	,58699				

Örgütsel Bağlılık Ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi neticesinde CMIN/DF değerinin dışındakilerin yeterli uyum değerlerine ulaşamadığı görülmüştür (Tablo 3). Ölçeğe ait maddelerin faktör yük değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğe ilişkin maddelerin faktör yük değerlerinin minimum 0.32 olması beklenmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013) ancak ölçek maddelerine ilişkin faktör yük değerlerinin -,054 ile ,840 arasında değiştiği ve 7 maddenin (5,7,13,14,16,17,24) yeterli faktör yük değerine sahip olmadığı (,129; ,281; ,194; ,091; ,263; ,181; -,054) tespit edilmiştir. Faktör yük değeri en düşük olan 24 numaralı maddeden başlayarak sırayla önce tek tek sonrasında da eşleştirilerek ölçekten çıkartılmışlardır. Her defasında analiz tekrar edilerek faktör yük değerleri ve uyum indeksi değerleri kontrol edilmiştir. Ancak bu 7 maddenin tümü ölçekten çıkarılmadan standart regresyon ağırlıklarında herhangi bir değişiklik meydana gelmediğinden bu maddeler ölçekten çıkartılmıştır. Madde çıkarım işlemi sonrasında ölçeğe ilişkin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) tekrarlanmıştır.

Örgütsel Bağlılık ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen ikinci doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarında tüm değerlerin yeterli uyum seviyesine ulaştığı tespit edilmiştir (Tablo 4). Ölçek maddelerinin faktör yük değerleri incelendiğinde ,349 ile ,839 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca ölçeğe ilişkin yakınsak geçerliliği ölçmek amacıyla Bileşik Güvenilirlik (Composite Reliability-CR) ve Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) testleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin yeterli yapı geçerliliğine ulaşabilmesi için CR değerinin ,70'i, AVE değerinin de ,50'yi geçmesi beklenmekle beraber (Fornell & Larcker, 1981) ,60 ile ,70 arasındaki CR değerinin kabul edilebilir olduğu da ifade edilmektedir (Hair ve ark., 2010). Hatta Hair ve ark., (2006) AVE değerinin ,50'yi geçmesi ve CR değerinin de bundan yüksek olması durumunda yeterli yapı geçerliliği bulun-

Tablo 7.
Örgütsel Bağlılık Ölçeğine ilişkin varyans homojenliği testi sonuçları

	Levene istatistiği	df1	df2	p
KAAN kapsamında çalışma	,127	1	383	,722
Cinsiyet	1,489	1	383	,223
Sektör	2,782	1	383	,095
Yaş	1,118	3	381	,342
Eğitim düzeyi	,412	4	380	,800
Çalışma süresi	1,700	3	381	,167

Tablo 8.
Öz Yeterlilik Ölçeğine ilişkin ANOVA ve t Testleri sonuçları

		N	X	Ss	F	t	p	
ÖZ YETERLİLİK	Genel	Genel	385	4,18	,59812			
		KAAN kapsamı	282	4,18	,59037		,86	,932
		KAAN dışı	103	4,17	,62177			
	Yaş	18-23 arası	9	4,34	,65596	,496		,685
		24-29 arası	78	4,21	,60567			
		30-35 arası	164	4,18	,60650			
		36 ve üzeri	134	4,14	,58292			
	Cinsiyet	Erkek	345	4,19	,59112		1,408	,166
		Kadın	40	4,04	,64760			
	Sektör	Kamu	184	4,23	,56102		1,881	,061
Özel		201	4,12	,62663				
Eğitim düzeyi	İlköğretim	14	4,26	,55554	,169		,954	
	Lise	252	4,17	,58963				
	Ön lisans	65	4,19	,63628				
	Lisans	52	4,17	,62035				
	Lisansüstü	2	4,40	,56569				
Çalışma süresi	1 yıl ve altı	42	4,28	,67796	,766		,514	
	2-5 yıl arası	166	4,14	,63095				
	6-10 yıl arası	109	4,21	,50126				
	11 yıl ve üzeri	68	4,14	,60944				

duğunu ifade etmektedir. 17 madde üzerinden gerçekleştirilen CR ve AVE testleri sonuçlarına göre ölçeğin yeterli yapı geçerliliğini sağladığı değerlendirilmiştir (Tablo 2).

Öz Yeterlilik Ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre tüm değerlerin yeterli uyum seviyesine ulaştığı tespit edilmiştir (Tablo 5). Ölçek maddelerinin standart regresyon ağırlıkları .541 ile .849 arasında değiştiği anlaşılmıştır. Ayrıca ölçeğe ilişkin yakınsak geçerliliği ölçmek amacıyla Bileşik Güvenilirlik (Composite Reliability-CR) ve Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) testleri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen CR ve AVE testleri sonuçlarına göre ölçeğin yeterli yapı geçerliliğini sağladığı değerlendirilmiştir (Tablo 2).

Araştırmaya katılan tüm özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeyleri tüm alt boyutlarla birlikte yüksek düzeyde gerçekleşmiştir (Tablo 6). Ayrıca özel güvenlik görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Ölçeğine vermiş oldukları cevaplar çerçevesinde proje kapsamında çalışma, cinsiyet ve çalışılan sektör bağlamında aralarında fark olup olmadığını tespit etmek üzere t Testi; yaşları, eğitim düzeyleri ve çalışma sürelerine ilişkin fark olup olmadığını tespit etmek üzere varyans homojenliği ve ANOVA Testi yapılmıştır. Yapılan varyans homojenliği testi neticesinde verilerin homojen dağıldığı ($p > .05$) değerlendirilmiştir (Levene, 1960) (Tablo 7).

Özel Güvenlik Görevlilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri

Gerçekleştirilen t Testleri neticesinde proje kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlileriyle bu kapsamda görev yapmayanların örgütsel bağlılık düzeyleri arasında fark bulunmadığı ancak, cinsiyetleri ve çalıştıkları sektöre göre örgütsel bağlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ($p < .05$) tespit

Tablo 9.
Öz Yeterlilik Ölçeğine ilişkin varyans homojenliği testi sonuçları

	Levene istatistiği	df1	df2	p
KAAN kapsamında çalışma	,007	1	383	,935
Cinsiyet	,013	1	383	,908
Sektör	,048	1	383	,827
Yaş	,382	3	381	,766
Eğitim düzeyi	,398	4	380	,810
Çalışma süresi	1,698	3	381	,167

edilmiştir. Ölçek ortalamaları incelendiğinde erkek özel güvenlik görevlilerinin kadınlara göre; kamuda çalışanların da özel sektörde çalışanlara göre örgütsel bağlılıklarının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte gerçekleştirilen ANOVA testleri neticesinde katılımcıların yaşları, eğitim düzeyleri ve çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık düzeylerinde herhangi bir istatistiksel fark olmadığı ($p < .05$) görülmüştür (Tablo 6). Bu sonuçlara göre "H1 Özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeyleri demografik özelliklere göre farklılaşmaktadır." hipotezi kısmen desteklenirken, "H3. KAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılık düzeyleri bu kapsamda görev yapmayanlarınkinden daha yüksektir." hipotezi desteklenmemiştir.

Özel Güvenlik Görevlilerinin Öz Yeterlilik Algıları

Araştırmaya katılan tüm özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları yüksek düzeyde gerçekleşmiştir (Tablo 8). Bununla birlikte özel güvenlik görevlilerinin Öz Yeterlilik Ölçeğine vermiş oldukları cevaplar çerçevesinde proje kapsamında çalışma, cinsiyet ve çalışılan sektör bağlamında aralarında fark olup olmadığını tespit etmek üzere t Testi; yaşları, eğitim düzeyleri ve çalışma sürelerine ilişkin fark olup olmadığını tespit etmek üzere varyans homojenliği ve ANOVA Testi yapılmıştır. Yapılan varyans homojenliği testi neticesinde verilerin homojen dağıldığı ($p > .05$) değerlendirilmiştir (Levene, 1960) (Tablo 9).

Araştırmaya katılan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik ölçeğine vermiş oldukları cevaplar üzerinde gerçekleştirilen ANOVA ve t Testleri sonucunda hiçbir başlıkta (KAAN kapsamında çalışma, yaş, cinsiyet, sektör, eğitim düzeyi, çalışma süresi) istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı ($p < .05$) görülmüştür (Tablo 6). "H2.

Özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır." hipotezi ile "H4. KAAAN Projesi kapsamında görev yapan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algıları bu kapsamda görev yapmayanlarınkinden daha yüksektir." Hipotezi desteklenmemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma, Elazığ'da gerçekleştirilen KAAAN Projesi kapsamında geliştirilen iş birliğinin örgütsel bağlılığı pozitif etkileyebilecek çeşitli örgütsel faktörler (İnce & Gül, 2005; Lok & Crawford, 2004) ve öz yeterlilik algısının oluşumunda rol oynayan deneyimler ve başarıya yönelik ikna gibi çeşitli faktörler (Bandura, 2010) üzerinde etkili olabileceği öngörülerek gerçekleştirilmiştir. Ancak araştırma sonuçları bu hipotezleri doğrulamamaktadır. Proje sürecinde ortaya konmaya çalışılan iş birliğinin istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş olması ihtimali araştırma sonuçlarının bu şekilde ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış olabilir. Proje sürecinde gerçekleşen iş birliğinin özel güvenlik görevlilerinin bilgi ve tecrübelerini artırıcı yönde şekillendirilmesi, yaptıkları görevin önemi ve mahiyetinin kendilerine iyi anlatılması özellikle özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algılarının artırılması yönünde fayda sağlayabilir. Özellikle özel güvenlik görevlilerinin gerçekleştirmiş oldukları bildirimler sonrasında kendilerine geri bildirim yapılması, bu suretle başarılarının sonuçlarının kendilerine anlatılması ve var ise görevlerine ilişkin eksikliklerini giderici bilgilerin kendilerine bildirilmesi önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

Araştırmada özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılıkları yüksek düzeyde tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Çayırbaş'ın (2013) yaptığı araştırma sonuçlarıyla uyumaktadır. Sü Eröz ve Ünal (2013) ise yaptıkları araştırmada özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılıklarını orta düzeyde tespit etmiştir. Örgütsel bağlılığı etkileyen bireysel ve örgütsel birçok faktör bulunmaktadır (Balay, 2000; Mowday ve ark., 1979; Lambert & Hogan, 2009; Salami, 2008). Araştırmanın yapıldığı pandemi dönemi göz önüne alındığında iş alternatiflerinin az olması da bu bağlılık düzeyini olumlu etkilemiş olabilir. Ancak özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılığın alt boyutları bağlamında ortalamaları incelendiğinde duygusal ve devam bağlılık düzeylerinin normatif bağlılık düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar özel güvenlik görevlilerinin zorunluluktan öte örgütlerine istedikleri için veya daha fazla sorumluluk duygusu taşıdıkları için bağlı olduklarını işaret etmektedir. Özel güvenlik yöneticileri açısından bu sonuç önem taşımaktadır. Örgütlerin etkinlik ve verimliliği açısından önemli katkıları bulunan örgütsel bağlılığın (Alper Ay ve ark., 2015; Zincirkıran ve ark., 2015) kazanılmasının yanında sürdürülmesi de önem taşımaktadır. Bu doğrultuda özel güvenlik şirket ve birim yöneticileri çalışanlarının örgütsel bağlılıklarını sürdürebilmek için örgüt içi iletişimi güçlendirebilir, ücret politikalarını gözden geçirebilir, daha katılımcı bir yönetim anlayışı sergileyebilir, örgütsel desteği sağlayabilir ve iş yaşam kalitelerini artırıcı tedbirler alabilirler (İnce & Gül, 2005; Lok & Crawford, 2004; Özdevcioğlu, 2003; Yalçın ve ark., 2016).

Araştırmada erkek özel güvenlik görevlilerinin kadınlara göre daha yüksek örgütsel bağlılığa sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç Babadağ'ın (2015) ve Aka'nın (2017) yaptığı araştırma sonuçlarıyla uyumaktadır. Ancak alan yazında bulunan bu yöndeki araştırma sonuçları birbirleriyle uyumamaktadır. Kara (2016) ve Sü Eröz ve Ünal (2013) yaptığı araştırmalarda özel güvenlik görevlilerinin cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık düzeylerinde herhangi bir fark olmadığını tespit etmiştir. Küçüközkan (2015) ise yaptığı araştırmada sağlık personeli olan kadınların erkeklerden daha fazla örgütsel bağlılık düzeyine sahip oldu-

ğunu belirlemiştir. Bununla birlikte bu araştırmada ayrıca kamuda çalışan özel güvenlik görevlilerinin özel sektörde çalışanlara göre daha yüksek örgütsel bağlılığa sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç Demirel'in (2009) yaptığı araştırma sonucuyla uyumakla birlikte alan yazında özel sektör çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının kamu çalışanlarınınkinden daha yüksek olduğunu tespit eden araştırmalar da bulunmaktadır (Aka, 2017). Kamu sektörünün iş güvencesi göz önüne alındığında araştırma sonuçlarının bu şekilde neticelenmesi doğal görünmekle birlikte örgütsel bağlılığı etkileyen birçok faktörün bulunduğu gözden kaçırılması gerekir. Bu nedenle demografik farklılıklar diğer faktörler ile birlikte ele alınarak yapılacak holistik değerlendirmeler daha net sonuçlar ifade edecektir. Nihayetinde örgüt yöneticileri açısından çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerini yüksek tutmak amaç olacağından, bu araştırma kapsamındaki örneklem açısından kadın ve özel sektör çalışanı özel güvenlik görevlilerinin örgütsel bağlılıklarını artırıcı tedbirler alınarak erkekler ve kamu çalışanları düzeyine yükseltmeleri önem taşımaktadır. Özel güvenlik yöneticilerinin bu yönde tedbirler alması önerilebilir.

Araştırmada özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilik algılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de özel güvenlik görevlilerinin öz yeterlilikleri üzerine gerçekleştirilmiş bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle elde edilen bu sonuç araştırmanın bir diğer önemini işaret etmektedir. Araştırmanın alan yazına önemli katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Çalışanların, dolayısıyla da örgütlerin etkinlik ve verimlilikleri açısından önem taşıyan öz yeterlilik algısını etkileyen en önemli bilgi deneyimle elde edilmiştir (Bandura, 1986). Özel güvenlik görevlilerinin öz yeterliliklerini geliştirmek ve bunu sürdürmek isteyen yöneticiler, öncelikle hizmet içi eğitime önem vermeli ve bu eğitimde edinilen bilginin anlamlandırılabilmesi için bu eğitimlere görev başında uygulamalı olarak devam ederek tecrübelerinin artmasını sağlamalıdır. Görev başında anlık yapılan geri bildirimler de çalışanın edindiği bilgiyi anlamlandırarak tecrübeye çevirmesi açısından önem taşımaktadır (Demirci ve ark., 2020). Diğer taraftan özel güvenlik görevlilerinin öz yeterliliklerini etkileyen faktörlerin tespit edilmesi bu yönde alınacak tedbirleri belirleyebilme yönünde yardımcı olacaktır. Bu nedenle özel güvenlik görevlilerinin öz yeterliliklerini tespiti yönelik araştırmalara ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma Elazığ'da çalışan özel güvenlik görevlilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Başka bölgelerde yapılacak araştırma sonuçları farklılaşabilir. Bu durum araştırmanın bir kısıtı olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte polis özel güvenlik iş birliği ve algısı henüz yeni çalışılan bir konudur. Bu nedenle araştırma sonuçları ulusal ve uluslararası alan yazına önemli katkı yapma potansiyeli taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Adıgüzel, N.S. (2018), Basketbol Hakemlerinin Fiziksel Öz Saygıları ile Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 129-137.
- Aka, B. (2017), *Kamu ve Özel Sektörde Çalışan Yöneticilerin Kuşak Farklılıkları ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İzmir İlinde Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aka, B. (2018), *Bebek Patlaması, X ve Y Kuşağı Yöneticilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Kamu ve Özel Sektör Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9(20), 118-135.
- Akgündüz, Y. (2013), Konaklama İşletmelerinde İş Doyumu, Yaşam Doyumu ve Öz Yeterlilik Arasındaki İlişkinin Analizi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 180-204.
- Akgündüz, Y. ve Güzel, T. (2014), Örgütsel Adalet ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Aracılık Etkisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 1-18.
- Allen, N.J. and Meyer, J.P. (1990), The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to The Organization, *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Alper Ay, F., Alper, A., Bircan, H. ve Öncül M.S. (2015), Örgütsel Bağlılığın İş Tatmini Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 767-776.
- Angle, H. L. and Perry, J. L. (1986), Dual Commitment and Labour-Management Relationship Climates, *Academy of Management Journal*, 29, 31-50.
- Avcı, N. ve Küçükusta, D. (2009), Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 33-44.
- Ayık, A., Savaş, M. ve Yücel E. (2015), İlkokullarda Görev Yapan Müdürlerin Genel Öz Yeterlilik İle Örgütsel Bağlılık Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2.
- Aypay, A. (2010), Genel Özyeterlilik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (2), 113-131.
- Babadağ, M. (2015), Demografik Faktörlerin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Uygulama, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 313-332.
- Bakan, İ., Doğan, İ.F. ve Yılmaz, Y.S. (2017), Çalışanlarda Mesleki Öz Yeterlilik Algısı İle Örgütsel Muhalefet İlişkisi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 54-70.
- Balay, R. (2000), *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Balcı, A. (2010), Örgütsel Sosyalleşme Kuram Strateji ve Taktikler, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 27-28.
- Bandura, A. (1986), *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1995), *Self-Efficacy in Changing Societies*, New York: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1997), Exercise of Personal and Collective Efficacy in Changing Societies. In Albert Bandura (Ed). *Self-Efficacy in Changing Societies* (1-46). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (2010), Self-Efficacy. In *Corsini Encyclopedia Of Psychology*. 1 3. John Wiley & Sons, Doi: 10(9780470479216).
- Bandura, A. and Wood, R.E. (1989), Effect of Perceived Controllability and Performance Standards on Self-Regulation of Complex Decision-Making. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(5), 805-814.
- Becker, S. (1960), Notes on The Concept of Commitment, *American Journal of Sociology*, 66(1), 32-40.
- Bieschke, K. J. (2006), Research Self-efficacy Beliefs and Research Outcome Expectations: Implications for Developing Scientifically Minded Psychologists, *Journal of Career Assessment*, 14 (1), 77-91. doi: 10.1177/1069072705281366
- Bilge, H., Bal, V. ve Gönlügür, A. (2015), İçsel-Dışsal Motivasyon ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Araştırılması, *Maliye Finans Yazıları*, 104, 83-104.
- Bleidorn, W., Arslan, R.C., Denissen, J.J.A., Rentfrow, P.J., Gebauer, J.E., Potter, J. and Gosling, S.D. (2016), Age and Gender Differences in Self-Esteem: A Cross-Cultural Window, *Journal of Personality and Psychology*, 111 (3), 396-410.
- Bolat, O.İ. (2011), Öz Yeterlilik ve Tükenmişlik İlişkisi: Lider-Üye etkileşiminin aracılık etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 255-266.
- Buchanan, B. (1974), Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations, *Administrative Science Quarterly*, (19 / 4), 533-546.
- Buluç, B. ve Demir, S. (2015), İlk ve Orta Okul Öğretmenlerinin Öz-Yeterlilik Algıları ile İş Doyumları Arasındaki İlişki, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 289-308.
- Caldwell, D.F., Chatman, J.A. and O'Reilly, C.A. (1990), Building Organizational Commitment: A Multifirm Study, *Journal of Occupational Psychology*, 63: 245-261.
- Candan, H. ve İnce, M. (2016), Siber Kaytarma ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Chinwoku, E. C. (2018), An Assessment of The Relationship between Private Security Companies and The Police in Crime Prevention in Lagos Metropolis, Nigeria, *International Journal of Police Science & Management*, 20 (1), 80-93.
- Cihangiroğlu, N., Teke, A., Özata, M. ve Çelen, Ö. (2015), Mesleki Bağlılık ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 57, 367-372.
- Cohen, A. (2007), Commitment Before and After: "An Evaluation and Reconceptualization of Organizational Commitment", *Human Resource Management Review*, 17(3), 336-354.
- Cowan, R. (2010), Security Makeover Saves City. *Security Insider*, 14(6), 20-23.
- Çayırbaş, F. (2013), Özel Güvenlik Sektöründe Çalışanların Örgütsel Bağlılık, İş Motivasyonu, İş Performans Düzeyleri ve Bir Uygulama, *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 1(1), 34-53.
- Çoban, A. (2013), Psikolojik Sermayenin Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerindeki Rolü, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 17-33.
- Çöl, G. ve Gül, H. (2004), Kişisel Özelliklerin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri ve Kamu Üniversitelerinde Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 291-306.
- Demirci, U. (2019a), Özel Güvenlik Polis İşbirliğinin Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Doyumları Üzerine Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 490-503.
- Demirci, U. (2019b), The Effect of Private Security Police Cooperation Perception on Private Security Officers' Professional Commitment Level, *The International Journal of Business & Management*, 7(4), 71-81.
- Demirci, U. (2020a), *Polis-Özel Güvenlik İşbirliği, Öncülleri, Sonuçları: Bir Alan Yazın Taraması*, 18.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiri, 871-880.
- Demirci, U. (2020b), *Türkiye'de Polis Özel Güvenlik İşbirliği Örneği-KAAN: Bir Eylem Araştırması*, Uluslararası Marmara Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiri, 423-442.
- Demirci, U. (2021a), Polis Özel Güvenlik İşbirliğinin Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Stresleri Üzerine Etkisi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* (Yayın Sürecinde).
- Demirci, U. (2021b), Türkiye'de Polisler Gerçekleştirilen İşbirliğinin Özel Güvenlik Görevlilerinin Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Üzerindeki Etkisi, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* (Yayın Sürecinde).
- Demirci, U., Arslan, H., Kılınc, E., Baran, Ö ve Yarılgıç, A. (2020), Danışman Geribildiriminden Öğrenileni Anlamlandırma: Afganistan'da Bir Eylem Araştırması, *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(1), 207-236.
- Demirel, Y. (2009), Örgütsel Bağlılığın İç Hizmet Kalitesi Üzerine Etkisi: Kamu ve Özel Sektör Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 269-281.
- Doğan, İ.F., Bakan, İ. ve Oğuz, M. (2017), Çalışanların Motivasyonları Üzerinde Örgütsel Bağlılık Mı Mesleki Bağlılık Mı Daha Etkili?, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 71-86.

- Durna, U. ve Eren, V. (2005), Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 210-219.
- Erdoğan, İ. (2009), Örgütsel Bağlılığın Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Etzioni, A. (1975), *A Comparative Analysis of Complex Organizations: On Power, Involvement and Their Correlates*, New York: Free Press.
- George D. ve Mallery P. (2003). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Golsby, M. ve O'Brien, R. (1996), *A Co-Operative Approach to Crime Prevention: Police and Security Working Together*. Perth: Australian Institute of Security and Applied Technology, Edith Cowan University
- Gürkan, G. Ç. (2006), Örgütsel Bağlılık: Örgütsel İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde Örgüt İklimi ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Araştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hair J.F., Black W.C., Babin B.J et.all. (2010), *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. and Tatham, R. L. (2006), *Multivariate Data Analysis* (6. baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- İnce, M. ve Gül, H. (2005), *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık*, Çizgi Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Jerusalem, M. and Schwarzer, R. (1981), *Fragebogen Zur Erfassung Von "Selbstwirksamkeit. Skalen Zur Befindlichkeit und Personenlichkeit*. (In R. Schvarzer (Ed.)). (Forschungsbericht No. 5). Berlin: Freie Universität, Institut für Psychologie.
- Jones, T. and Newburn, T.(1995), How Big is the Private Security Sector?, *Policing and Society*, 5 (3), 221-232.
- Kanter, R. M. (1968), Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanism in Utopian Communities, *American Sociology Review*, 33(4), 499-517.
- Kara, T. (2016), *Stadyumlarda Çalışan Özel Güvenlik Personelinin Örgütsel Bağlılık ve İş Anlamı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş, S. ve Güleş, H. (2010), İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Tatmini ile Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 74-89.
- Katranç, N. (2019), *Yönetici Hemşirelerde Öz-Yeterlilik Ölçeği Geliştirme ve Karar Verme ile İlişimini Belirleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kılıç, T. (2013), *Bireysel ve Kolektif Yeterlilik Süreci, Belirleyicileri ve Sonuçlarına İlişkin Bir Model Önerisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, M. (2011), İlköğretim Okullarında Örgütsel İklim ve Örgütsel Sağlığın Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 117-139.
- Kula, S., Taşdöven, H. ve Dönmez, M. (2015). Eğitimin, Mesleki Tecrübenin ve Terfi İmkanlarının İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Güvenlik Sektörü Analizi. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 129-149.
- Küçüközkan, Y. (2015), Örgütsel Bağlılık ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Hastanelerde Çalışan Sağlık Personeli Üzerinde Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 14-37.
- Lambert, E. ve Hogan, N. (2009), The Importance of Job Satisfaction and Organizational Commitment in Shaping Turnover Intent A Test of A Causal Model, *Criminal Justice Review*, 34(1), 96-118.
- Law Enforcement-Private Security Consortium. (2009), *OPERATION PARTNERSHIP. Trends and Practices in Law Enforcement and Private Security Collaborations*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice. Erişim tarihi: 15.05.2021 <https://info.publicintelligence.net/PublicPrivatePolicing.pdf>
- Levene, H. 1960. *Robust Tests for Equality of Variances*. (Ed. I. Olkin), Contributions to Probability and Statistics (s. 278-292). Stanford University Press, Palo Alto, California.
- Lok, P. and Crawford, J. (2004), The Effect of Organisational Culture and Leadership Style on Job Satisfaction and Organisational Commitment: A Cross-National Comparison, *Journal of Management Development*, 23(4), 321-338.
- Luszczynska A., Scholz, U. and Schwarzer, R. (2005), The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies, *The Journal of Psychology*, 139(5), 439-457.
- Luszczynska, A., Gutierrez-Dona, B. and Schwarzer, R. (2005), General Self-Efficacy in Various Domains of Human Functioning: Evidence from Five Countries, *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89.
- Martin, J. J. (2002), Training and Performance Self-Efficacy, Affect, and Performance in Wheelchair Road Racers, *The Sport Psychologist*, 16(4), 384-395.
- Mendoza, M.L. ve Maldonado, C.O. (2014). Meta-Analytic of The Relationship between Employee Job Satisfaction and Customer Satisfaction. *Suma de Negocios*, 5(11), 4-9.
- Meyer, J.P. and Allen, N.J. (1991), A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment, *Human Resource Management Review*, 1, 61-89.
- Meyer, J.P. and Herscovitch, L. (2001), Commitment in The Workplace: Toward A General Model, *Human Resource Management Review*, 11(3), 299-326.
- Meyer, J.P., Stanley, D.J., Herscovitch, L. and Topolnitsky, L. (2002), Affective, Continuance, and Normative Commitment to The Organization: A Meta-Analysis of Antecedents, Correlates and Consequences, *Journal of Vocational Behavior*, 61, 20-52.
- Mowday R., Steers R. and Porter L. (1979), The Measurement of Organizational Commitment, *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224-247.
- Mowday, R. T., Porter, L.W. and Steers, R. M. (1982), *Employee - Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism, and Turnover*, New York: Academic Press
- Mowday, R.T. and McDade, T.W. (1979), Linking Behavioral and Attitudinal Commitment: A Longitudinal Analysis of Job Choice and Attitudes, *Academy of Management Proceedings*, 84-89.
- Nalla, M.K., Madan, M. and Mesko, G. (2009), The Role of Perceived Relationships between Slovenian Police Officers Vis-A-Vis Private Security Personnel in Predicting Job Satisfaction, *VARSTVOSLOVJE*, 11(2), 329-344.
- Oğuz, A. (2009), Öğretmen Adaylarının Öğretmen Özyeterlilik İnançlarının İncelenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 281-294.
- O'reilly, C. and Chatman, J. (1986), Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification, and Internalization on Prosocial Behavior, *Journal of Applied Psychology*, 71, 3, 492-499.
- Orth, U. and Robins, R.W. (2014), The Development of Self-Esteem, *Current Psychological Science*, 23 (5), 381-387.
- Öncü, M.A., Kutukuz, D. ve Koçoğlu, C.M. (2010). Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 45, 237-252.
- Özdevecioğlu, M. (2003), Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *D.E.Ü.İ. B.F. Dergisi*, 18(2), 113-130.
- Prenzler, T. and Sarre, R. (2012), Public-Private Crime Prevention Partnerships (In: Prenzler T. (Eds)) *Policing and Security in Practice. Crime Prevention and Management Series*, Palgrave Macmillan, London
- Qiu, S., Dooley, L.M. ve Xie, L. (2020). How Servant Leadership and Self-Efficacy Interact to Affect Service Quality in The Hospital Industry: A Polynomial Regression with Response Surface Analysis. *Tourism Management*, 78, 1-12.
- Salami, S.O. (2008), Demographic and Psychological Factors Predicting Organizational Commitment among Industrial Workers, *Anthropologist*, 10(1), 31-38.
- Sarre, R. and Prenzler, T. (2011), Private Security and Public Interest, *ARC Report*, 1-149.
- Stenning, P. C. (2000), Powers and Accountability of Private Police, *European Journal On Criminal Policy and Research*, 8(3), 325-352.
- Stewart, J. K. (1985). Public Safety and Private Police. *Public Administration Review*, 45 (Special Issue: Law and Public Affairs), 758-765.

- Sü Eröz, S. ve Ünal, A. (2013), Özel Güvenlik Kurumlarında Çalışan İşgö-
renlerin İş Tatminleri ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin Be-
lirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Araştırma, *Bingöl Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 101-126.
- Şeşen, H. (2010), Kontrol Odağı, Genel Öz Yeterlilik, İş Tatmini ve Örgütsel
Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Ankara'da
Bulunan Kamu Kurumlarında Bir Araştırma, *Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 195-220.
- Tarakçı, U.A. (2019), Örgütlerde Öz Yeterlilik Algısı ve Performans İlişkisin-
de Kişilik Profillerinin Düzenleyici Rolü ve Koçluk Hizmeti Alan Çalış-
anlar Üzerinde Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıke-
sir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekiner, M. A. ve Harputlu, M. (2020), Özel Güvenlik ile Polis İşbirliğinin
Özel Güvenlik Görevlilerinin İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkisi,
Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(76), 2056-2067.
- Tilley, N. and Hopkins, M. (1998), *Business As Usual: An Evaluation of The
Small Business and Crime Initiative*, London: Home Office.
- Tiryaki, T. (2005), Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri, (Ya-
yınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bi-
limler Enstitüsü, Yönetim Organizasyon Ana Bilim Dalı.
- Tuckman, B. W. (1991), *Educational Psychology. From Theory to Applicati-
on*, Florida: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Ulusoy, H. (2017). *Turist Rehberlerinin Kültürel Zeka Düzeyi ve Öz Yeterlilik
İnançlarının Hizmet Sunumuna Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans
Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, Z.M. (2017), *The Relationships between Needs for Meaning-Based
Person-Job Fit and Work-Family Conflict, Organizational Commit-
ment and Meaning in Life: Mediating Role of Meaningful Work*, (Ya-
yınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü.
- Van den Berg, E. (1995), Crime Prevention on Industrial Sites: Security Th-
rough Public-Private Partnerships, *Security Journal*, 6(1), 27-35.
- Walker, C. O., Green, B. and Mansell, R. A. (2006), Identification with Acade-
mics, Intrinsic/Extrinsic Motivation and Self-efficacy as Predictors
of Cognitive Engagement, *Learning and Individual Differences*, 16,
1-12. doi:10.1016/j.lindif.2005.06.004
- Yalçın, S., Yıldırım, İ. ve Akan, D. (2016), Öğretmenlerin İş Yaşam Kaliteleri
ile Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Erzincan Üni-
versitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 205-224.
- Yazıcıoğlu, İ. ve Topaloğlu, İ.G. (2009), Örgütsel Adalet ve Bağlılık İlişkisi:
Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, *İşletme Araştırmaları Der-
gisi*, 1, 3-16.
- Yeşilyurt, E. (2013), Academic Self-efficacy Perceptions of Teacher Can-
didates, *Mevlana International Journal of Education*, 3 (1), 93-103.
<http://mije.mevlana.edu.tr>
- Zincirkıran, M. Çelik, G.M., Ceylan, A.K. ve Emhan, A. (2015), İşgö-
renlerin Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti, İş Stresi ve İş Tatmininin Ö-
rgütsel Performans Üzerindeki Etkisi: Enerji Sektöründe Bir Araştır-
ma, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(600), 59-71.

EXTENDED SUMMARY

Purpose of the Study

The purpose of this study is to determine whether there is a difference between the organizational commitment and self-efficacy perceptions of the private security officers working within the cooperation project and those who don't work in it.

Research Question

The research was carried out to find an answer to the question "Is there any difference between the perception of organizational commitment and self-efficacy of private security officers working within the scope of KAAN, which is a cooperation project carried out in Turkey, and those who don't work in this scope?"

Literature Review

It is aimed to gain maximum contribution to public safety by developing cooperation projects between police and private security officers all over the world. One of the most important projects carried out in the recent period is the KAAN Project held in Turkey. The project, which has been completely structured within the framework of local dynamics, continues with the participation of 11.574 police officers and 68.727 private security officers at 2.503 points in 81 city.

It has been determined that the cooperation projects carried out in the world generally achieve their goals, are effective in reducing crimes and provide saving in public resources (Chinwokwu, 2018; Law Enforcement-Private Security Consortium, 2009). In addition, there are studies revealing that various job attitudes of police officers and private security officers working within the scope of security cooperation projects is also positively affected (Nalla et al., 2009; Demirci, 2019a; Demirci, 2019b; Demirci, 2021).

Today, private security officers, who can work in public and semi-public areas as well as private properties, contribute significantly to public security with these aspects (Stewart, 1985; Demirci, 2020a). For this reason, it can be considered that the security service quality provided by private security officers is also important in terms of public security. Among the factors affecting the quality of the service provided by organizations are job attitudes such as organizational commitment (Sü Eröz & Ünal, 20113) and self-efficacy perception (Ulusoy, 2017).

Within the scope of the cooperation project with police officers, private security officers can gain experience in their duties and thus make sense of their work, eliminate the ambiguities. Regarding their duties through the feedback receive from the police officers, private security officers may make up for the information gaps and gain a share of the success achieved in the context of the project.

Considering that organizational commitment is affected by various organizational factors such as management style, organizational communication and rewarding (Lok & Crawford, 2004; İnce & Gül, 2005), it can be evaluated that the organizational commitment levels of private security officers may be positively affected. It is also known that individual experiences, experiences learned from others and social persuasion for success are effective in the formation of self-efficacy perception (Bandura, 2010). For this reason, it can be expected that the self-efficacy perceptions of private security officers working within the scope of the cooperation project will improve.

Methodology

The study was designed as a descriptive survey within the framework of quantitative paradigm. The universe of the study consist of private security officers working in Elazığ city. As of November 2020, when the research was carried out, 1.936 private security officers worked in Elazığ. Whole count method was used in the study. However, since not all employees participated in the research, data on 385 employees obtained within the scope of the study were used. In the research, a questionnaire form was used as a data collection tool which contain Organizational Commitment Scale by Allen and Meyer (1990) and Self-Efficacy Scale by Schwarzer ve Jerusalem (1981). The research was carried out during the implementation process of the KAAN project in Elazığ, after obtaining the necessary permission and approval from the Turkish Police Academy Publication Ethics Committee.

Results and Conclusions

The research was carried out by considering that the cooperation developed within the scope of the KAAN Project conducted in Elazığ can be effective on various organizational factors that can positively affect organizational commitment, and on various factors such as experiences that play a role in the formation of the perception of self-efficacy and persuasion for success. The research results do not confirm these hypotheses. Especially during the project process, it was expected that the knowledge and experience gained by the private security officers during the communication and cooperation process with police officers would have an impact on their self-efficacy. Shaping the cooperation realized during the project process in a way to enhance the knowledge and experience of private security officers and explaining the importance and nature of the task they perform can be beneficial in increasing their self-efficacy. It is especially important to give feedback to them after the notifications made by private security officers, thereby explaining the results of their achievements and, if any, informing them about their deficiencies.

In the study, organizational commitment of private security officers was determined at a high level. Considering the pandemic period in which the research was conducted, the low number of job alternatives may have positively affected this level of commitment. However, when the averages of the private security officers in the context of the sub-dimensions of organizational commitment were examined, it was found that the emotional and continuing commitment levels were higher than the normative commitment levels. These results indicate that the private security guards are attached to their organizations for what they want or because they have a greater sense of responsibility. This result is important for private security supervisors.

In the research, it was determined that male private security officers have higher organizational commitment than women. However, this study also found that private security officers working in the public sector have higher organizational commitment than those

working in the private sector. Considering the job security of the public sector, it expected for the results of the research to be concluded in this way, but it should not be overlooked that there are many factors affecting organizational commitment. For this reason, holistic evaluations that will be made by considering demographic differences together with other factors will express more clear results.

In the research, it was determined that the self-efficacy perceptions of the private security officers were at a high level. There has been no research conducted on the self-efficacy of private security officers in Turkey. Therefore, this result points out another importance of the research. It is considered that the research will make a significant contribution to the literature. The most important information affecting the self-efficacy perception, which is important for the efficiency and productivity of the employees, and therefore the organizations, is the experience obtained (Bandura, 1986). Supervisors who want to develop and maintain the self-efficacy of private security officers should give importance to in-service training and to increase their experience by continuing these trainings with on the job training in order to make sense of the knowledge gained in this training. Instant feedback on the job is also important for the employee to make sense of the information he / she has acquired and turn it into experience (Demirci et.all., 2020).

As with any research, this research has its limitations. The research was carried out with the participation of private security officers working in Elazig. Research results in other regions may differ.

Kulüp imajının lisanslı ürün satın alma davranışına etkisi

The effect of club image on licensed product purchasing behavior

Barış YILMAZ
Yusuf ÖCEL

¹Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri
Fakültesi, Düzce, Türkiye
²Düzce Üniversitesi İşletme Fakülte-
si, Düzce, Türkiye

öz

Bu çalışmanın amacı; kulüp imajının lisanslı ürün satın alma davranışı üzerine etkisini araştırmaktır. Araştırma örneklemini daha önce lisanslı ürün satın alma deneyimine sahip rastgele seçilmiş taraftarlardan meydana gelmektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına bakıldığında, kulüp imajı açısından ve lisanslı ürün satın alma davranışı açısından ikişer boyut ortaya çıkmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre kulüp imajı alt boyutları ile lisanslı ürün satın alma davranışı alt boyutları içinden yüksek ve orta düzeyde anlamlı, pozitif ilişkilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Regresyon analizleri sonucunda; kulüp imajı boyutlarının lisanslı ürün satın alma davranışı boyutları yönünden anlamlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Yapılan t-testi ve tek yönlü ANOVA analizlerinde katılımcıların medeni durumları, meslekleri ve ortalama gelirleri dışında kalan tüm demografik özellikleri ile kulüp imajı ve lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarına yönelik algıları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kulüp imajı, lisanslı ürün, spor pazarlaması

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of club image on licensed product buying behavior. Explanatory factor analysis results, two by one dimensions in terms of club image and licensed product purchasing behavior have emerged. Looking the correlation analysis, it was concluded that there were high, moderately significant positive relationships between the sub-dimensions of club image and sub-dimensions of licensed product purchasing behavior. Regression analysis, it was determined that the dimensions of the club image have a significant effect on the dimensions of licensed product purchasing behavior. In the t-test and one-way ANOVA analyzes applied to the data, it was determined that there were significant differences between the participants' demographic characteristics except for their marital status, occupation and average income, and their perceptions of the dimensions of club image and licensed product purchasing behavior.

Keywords: Club image, licensed product, sports marketing

Giriş

Spor, bireysel veya toplu olarak yapılan, kendi içerisinde sürekli değişen ve gelişen kurallara sahip bir etkinliktir. Ayrıca spor, insanların fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan gelişimine katkıda bulunarak toplumların gelişmesinde aktif rol oynayan bir olgudur (Aksoy ve ark., 2012). Spor, günümüz insanların günlük yaşamına olan etkisi katlanarak artmaktadır (Ekmekçi ve ark., 2010).

Sektör olarak spor endüstrisi dünya genelinde tüm sektörler arasında ilk sırada yer almaktadır. Sadece ABD'deki spor ve ilişkili sektörlerde yaklaşık 5.5 milyon kişi çalışmaktadır. Günümüzde spor kulüpleri gelirlerini arttırabilmeleri için spor ve pazarlamanın dinamiklerini çok iyi anlamaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Finansal başarıyı sağlayan kulüplerin sportif başarıya ulaşmaları daha kolay olacaktır. Dolayısıyla spor kulüpleri lisanslı ürün satış işlemlerine daha çok önem vermeleri ve milyarlarca ulaşan pazardan paylarını almaya çalışmalıdırlar.

Literatürde kulüp imajı ve lisanslı ürün satın alma davranışları ile ilgili ayrı ayrı birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak Kulüp imajının lisanslı ürün satın alma davranışına etkisini ortaya koyan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın önemi literatürde bulunan bu boşluğu doldurmak ve ileride yapılacak araştırmalara yol göstermek açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu araştırma tüketicilerin lisanslı ürün satın alma davranışına farklı bir açıdan bakarak firmaların kulüp imajları ile ilgili ne yönde geliştirmeler yapmaları gerektiği, spor tüketici davranışlarını daha iyi anlamaları ve taraftarlar tarafından ilgi görebilecek çeşitli lisanslı ürünler üretmek gelirlerini arttırmaları açısından faydalı olacaktır.

Kulüp İmajına İle İlgili Kavramsal Çerçeve

İmaj; tüketicinin güveni kazanmada önemli bir güce sahiptir. Güven sayesinde tüketiciler daha kolay satın alma kararı verebilirler. Bu yüzden imaj, işletmeler için bir pazarlama ve yönetim stratejisi olarak görülmektedir (Flavia'n ve ark., 2005). İmaj bir kişi veya topluluğun, herhangi bir firma, ürün, marka, kişi ya da ülkeye ilişkin inanç, tutum ve izlenimlerinin toplamıdır (Barich & Kotler, 1991). Küreselleşen spor endüstrisi

Geliş Tarihi/Received: 21.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 08.09.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Barış YILMAZ

E-posta: barisylmaz@duzce.edu.tr

Cite this article: Yılmaz, B., & Öcel, Y. (2022). The effect of club image on licensed product purchasing behavior. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 63-70.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

sayesinde kulüpler imaj çalışmalarına daha çok önem vermektedirler. Bu kapsamda spor kulüpleri taraftarlar üzerinde güven inşa etmeyi amaçlamaktadırlar (Richelieu, 2016). Kulüp taraftarlarının sahip olduğu inançlar, değerler ve düşünceler bütünü kulüp imajını oluşturmaktadır. Bu nedenle, etki gücü yüksek kulüp imajı, spor tüketicilerinin dikkatini çekerek başarılı bir marka değeri oluşturmayı amaçlamalıdır. Kulüp imajı sayesinde marka değerinin kalitesi artarken medya araçları ve sivil toplum örgütleri vasıtası ile halkın üstünde doğrudan veya dolaylı olarak bir etki meydana gelmektedir (Kim ve ark., 2014). Aynı zamanda Alvesson (1990)'a göre kulüp imajı taraftarlar üzerinde bir etki bırakır. Bu etki ise takımlara karşı duyulan sevgi ve diğer duyguların sonucu olarak ortaya çıkar. Taraftarı oldukları spor kulüpleri için ne hissettikleri ve ne bildiklerine ilişkin algıların bütünü kulüp imajını meydana getirir (Jung, 2012). Kulüp imajı, lisanslı ürün satışlarının da artması dahil olmak üzere çeşitli olumlu sonuçlar doğurabilecek önemli bir kavramdır Gladden ve ark., 1998). Kulüp imajı spor kulüpleri için hayati öneme sahip bir bileşendir. Taraftarlara ve halka tutarlı ve istikrarlı bir kulüp görünümü sunmak için eşsiz bir fırsat olarak değerlendirilmelidir (Bauer ve ark., 2008).

Lisanslama ve Lisanslı Ürün ile İlgili Kavramsal Çerçeve

Lisans anlaşması, bir kurumun diğer bir kuruma belli bir imtiyaz hakkı veya bir bedel karşılığında sembol, isim patentini kullanma hakkı vermesi olarak tarif edilebilecek anlaşma şeklidir (Berkowitz ve ark., 2000). Lisanslı ürün tanımı ise, spor kulübüne ait adı, sembolü, logosunun basılı olduğu forma, atkı, bandana, bere, oyuncak, krampon, bayrak, ev ürünleri, giyim, aksesuar, hatıralık ürünler ve emsali lisansa tabi olan ürünlerin bütünüdür. Bir başka kavram olan lisanslama işlemi ise spor pazarlamasının güçlü ve dinamik bir unsuru olarak kabul görmüştür. Bu kavram bireyin spor müsabakalarına duygusal olarak katılma taahhüdü olarak tarif edilebilecek taraftar benlikleri ile yakından ilişkilidir (Sutton ve ark., 1997). Taraftarlar sadakat duygusu sahip bireylerdir. Bu duygu ve dürtü ile takımlarını desteklemekte ve kendilerini kulüplerine ait hissetmek için bir takım davranışlarda bulunmaktadır (Mael & Ashforth, 1992) Yeni lisanslı ürünler satın alarak spor müsabakalarına gittiklerinde, kendilerini takımlarının birer parçası olarak görürler ve hayranı oldukları spor kulübünün başarısına katkı sağladıklarına inanırlar (Sutton ve ark., 1997). Spor branşları arasında en fazla futbola konu olan lisanslı ürünlerin satıldığı görülmektedir. 4 büyük kulübün tamamı hem online mağazalarından hem de perakende satış yapan mağazalarında lisanslı ürünlerini taraftarların beğenisine sunmaktadır (Alpyağıl, 2014). 2012 yılı itibarıyla ülkemizdeki lisanslı ürün satış rakamları tahmini 220 milyon TL seviyesindedir. Örneğin; Fenerbahçe 2012 yılı verilerine göre 80 Milyon TL'lik satış rakamlarına ulaşmıştır. Bu rakamlar Fenerbahçe'yi 2012 yılında pazarın lideri yapmıştır (Murray, 2013). Ancak, Galatasaray 2019-2020 sezonunda 127 milyon TL'lik satış rakamına ulaşarak pazar liderliğini Fenerbahçe'den devralmıştır (www.sportif.galatasaray.org, 2020). Spor kulüplerinin öncelikli hedefleri sportif başarıya ulaşmaktır. Sportif başarı ise ancak mali başarıyla desteklenmediği takdirde kalıcı olabilmektedir.

Yöntem

Bu araştırmanın temel amacı, spor kulüpleri imajının lisanslı ürün satın alma davranışı üzerine etkisini incelemektir. Araştırmada kullanılan anket formuna ilişkin 05.12.2019 tarihinde etik kurul kararı verilmiştir (Belge No: 2019/99 E.). Anket formu içerik olarak toplamda 3 bölüm ve 35 ifadeden oluşmaktadır.

Araştırma Grubu

Araştırmaya daha önce lisanslı ürün satın almış olan tesadüfi seçilmiş bireylerden oluşturmaktadır. Çalışmada olasılık temelli olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi

uygulanmıştır. Taraftarlar ile yüz yüze görüşülmüş olup, anket doldurmaları istenmiştir. Araştırma grubu Düzce ilinde ikamet eden kişilerden seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak Araştırma kapsamında kullanılan anket formu "spor kulüplerinin imajı formu", "lisanslı ürün satın alma formu" ve "demografik bilgi formu" şeklinde üç bölümden oluşmaktadır.

Spor kulüplerinin imajı formu: Araştırmada kullanılan taraftarların spor kulüplerinin imajı ölçeği Kırdar'ın (2006) çalışmasından alınmıştır. Taraftarların bakış açısıyla kulüplere ait imaj düzeyleri belirlenmiştir.

Lisanslı ürün satın alma formu: Lisanslı ürün satın alma ölçeği Aytaç ve Yenel'in (2012) çalışmalarının yararlanılarak oluşturulmuştur. Kullanılan ölçeğin genel anlamda güvenilirlik değerleri (Cronbach Alpha değeri) 0,81 olarak bulunmuştur.

Demografik bilgi formu: Yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, gelir ve eğitim düzeyi gibi soruları içermektedir.

Verilerin Toplanması:

Düzce ilinde ikamet eden kişiler arasından araştırmanın verilerini toplamak üzere ilk önce ankete katılması gereken asgari kişi sayısı belirlenmiştir ve sonrasında 20/12/2019-30/04/2020 tarihleri arasında veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında; kişilere çalışmanın özeti ve amacı anlatılmıştır.

Elde edilen veriler üzerinde faktör, korelasyon, çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, medeni durumları, meslekleri, eğitim düzeyleri ve ortalama gelirlerine ilişkin t-testi ve tek yönlü ANOVA analizleri uygulanmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

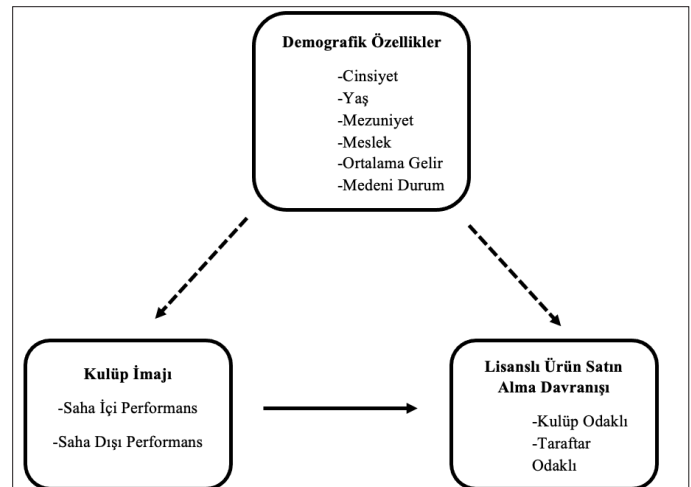
Yukarıda ki araştırmada bahsedilen ilişkiler ve araştırma modeli dikkate alınarak kulüp imajının lisanslı ürün satın alma davranışına etkileri ile ilgili geliştirilen hipotezler aşağıdaki şekildedir:

Temel hipotez:

"H₁: Kulüp imajı lisanslı ürün satın alma davranışını etkilemektedir."

Alt hipotezler:

"H_{1ab}: Kulüp imajının alt boyutlarından a) saha dışı performansa dayalı uygulamalar, b) saha içi performansa dayalı uygulamalar li-

Şekil 1.

Araştırma Modeli

sanslı ürün satın alma davranışı alt boyutlarından kulüp odaklılığını etkilemektedir.”

“H_{1cd}: Kulüp imajının alt boyutlarından c) saha dışı performans dayalı uygulamalar, d) saha içi performans dayalı uygulamalar lisanslı ürün satın alma davranışı alt boyutlarından taraftar odaklılığını etkilemektedir.”

Araştırmada katılımcıların demografik özellikleri ile kulüp imajı ve lisanslı ürün satın alma davranışı düşüncelerine yönelik oluşturulan temel ve alt hipotezler şu şekildedir:

Temel hipotez:

“H₂: Katılımcıların demografik özellikleri ile kulüp imajına yönelik düşünceleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.”

Alt hipotezler:

“H_{2abcde}: Katılımcıların demografik özelliklerinin arasından a) cinsiyetlerine, b) yaşlarına, c) eğitim durumlarına, d) mesleklerine, e) ortalama gelirlerine, f) medeni durumlarına yönelik düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.”

Temel hipotez:

“H₃: Katılımcıların demografik özellikleri ile lisanslı ürün satın alma davranışı düşünceleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.”

Alt hipotezler:

“H_{3abcde}: Katılımcıların a) cinsiyetlerine, b) yaşlarına, c) eğitim durumlarına, d) mesleklerine, e) ortalama gelirlerine, f) medeni durumlarına göre lisanslı ürün satın alma davranışını hakkında düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.”

Bulgular

Araştırmaya katılım sağlayan kişilere ait cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ortalama gelir, medeni durum ve desteklenen takım gibi bilgileri ile ilgili betimsel bulgular Tablo 1’de gösterilmektedir.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan kulüp imajı için yapılan açıklayıcı faktör analizi katılımcıların spor kulüplerinin imajlarına ilişkin neler düşündüklerini belirlemeye yönelik sonuçları kapsamaktadır. Yapılan faktör analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde kulüp imajının boyutlarını belirlemek için verilere faktör analizi yapılmıştır. Kaiser Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett-testi sonucunun yeterli düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır (KMO değeri 0,919 Barlett-testi sonucu $p < 0,001$). Kulüp imajına ilişkin toplam açıklanan varyansın %67,855 olduğu analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle varlığı meydana çıkan 2 faktörün birlikte varyansın büyük çoğunluğunu açıkladıkları sonucuna varılabilir. Bu açıdan bakıldığında en yüksek öz değere sahip birinci faktörün (saha dışı performans dayalı uygulamalar) 6,926 ve açıklanan varyansının %57,716 değere sahip olduğu görülmektedir. Diğer faktörün (saha içi performans dayalı uygulamalar) ise öz değeri 1,217 ve açıklanan varyansı 10,139 ile ikinci faktör olarak sıralamada yerini almaktadır.

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan lisanslı ürün satın alma davranışı için yapılan açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 3’de gösterilmektedir. Tablo-3’e bakıldığında faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlarda birinci faktörün yükleri 0,514 ile 0,834 değerleri arasında olduğu görülmektedir. Ankette yer alan sorular ve literatürde benzer çalışmalar incelendiğinde bu faktöre “kulüp odaklı” ismi verilmiştir. İkinci faktöre ise “taraftar odaklı” ismi verilmiştir. Taraftar odaklı faktöre ait yüklerin ise 0,502 ile 0,832 değerleri arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1.

Demografik bulgular

Demografik Özellikler	Gruplar	Kişi Sayısı	Yüzde Değeri	
Cinsiyet	Erkek	327	%73,5	
	Kadın	118	%26,5	
Yaş Aralığı	18-25	248	%55,7	
	26-35	92	%20,7	
	36-45	68	%15,3	
	46 ve üzeri	37	%8,3	
Eğitim Durumu	Lise ve altı	142	%31,9	
	Üniversite	261	%58,6	
	Yüksek Lisans/Doktora	42	%9,5	
Meslek	İşçi	7	%1,6	
	Devlet Memuru	93	%20,9	
	Özel Sektör Çalışanı	57	%12,8	
	Serbest Meslek	29	%6,5	
	Öğrenci	226	%50,8	
	Emekli	6	%1,3	
	Çalışmıyor	16	%3,6	
	Diğer	11	%2,5	
	Gelir	2020 TL ve altı	30	%6,7
		2021 TL – 3000 TL arası	82	%18,4
3001TL–4000 TL arası		101	%22,7	
4001 TL–5000 TL arası		47	%10,6	
5001 TL ve üzeri		185	%41,6	
Medeni Durum	Evli	138	%31,1	
	Bekar	307	%68,9	

Tablo 2.

Kulüp imajına ait faktör analizi

Faktörler	Değişkenler	Ort.	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer	Cronbach's Alpha
Saha Dışı Performansa Dayalı Uygulamalar	Spor kulübümün halkla ilişkiler faaliyetlerini başarılı buluyorum	4,01	0,81	57,71	6,9	0,91
	Spor kulübümün tam tüm faaliyetlerini başarılı buluyorum	4,16	0,80			
	Spor kulübümün marka değeri yüksek firmalarla sponsorluk anlaşması yapmaktadır(stat, forma göğüs, forma sırtlık)	4,18	0,79			
	Spor kulübümün lisanslı ürünlerini satan mağazalarını başarılı buluyorum	4,02	0,76			
	Spor kulübümün kurumsallaşmada başarılı olduğumu düşünüyorum	3,92	0,73			
	Spor kulübümün sosyal sorumluluk faaliyetlerini başarılı buluyorum	4,05	0,71			
	Spor kulübümün sportif yatırımlar dışında kalan farklı sektörlere yapmış olduğu yatırımları başarılı buluyorum(gayrimenkul, finansal, hisse senedi vb.)	3,62	0,63			
Saha İçi Performansa Dayalı Uygulamalar	Spor kulübümün geçtiğimiz müsabakalarda başarılı olduğunu düşünüyorum	3,87	0,82	10,13	1,2	0,87
	Spor kulübümün yurt dışı müsabakalara katılımını başarılı buluyorum	3,69	0,78			
	Spor kulübümün gelecek müsabakalarda başarılı olacağını düşünüyorum	4,22	0,72			
	Spor kulübümün yurt içi müsabakalara katılımını başarılı buluyorum	4,11	0,73			
Değerlendirme Kriterleri	Spor kulübümün taraftarının önümüzdeki yıllarda artacağını düşünüyorum	4,10	0,67			
	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,919 Approx. Chi-Square: 3659,859 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 67,855					

Lisanslı ürün satın alma davranışı ile ilgili toplam açıklanan varyansın %54,879 olduğu analiz sonucunda meydana çıkmıştır. Diğer bir deyişle ortaya çıkan 2 faktörün birlikte varyansın çoğunu açıkladıkları söylenebilir. Sonuçlara bakıldığında en yüksek öz değere birinci faktörün (kulüp odaklı) 4,825 ve açıklanan varyansının %43,863 değere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda lisanslı ürün satın alma davranışını açıklayan değişkenler arasında birinci yüksek orana ilk faktörün ulaştığı görülmektedir. Diğer faktörün (tarafatar odaklı) ise öz değeri 1,212 ve açıklanan varyansı 11,016 ile ikinci faktör olarak sıralamada yerini almaktadır.

Tablo 3.
Lisanslı ürün satın alma davranışına ait faktör analizi

Faktörler	Değişkenler	Ort.	Faktör Yüklere	Açıklanan Varyans	Öz Değer	Cronbach's Alpha
Kulüp Odaklı	Kulübümün ürünlerini sadece lisanslı ürünler satan mağazalardan alırım.	4,04	0,83	43,86	4,82	0,793
	Kulübümün renklerine ait satın aldığım ürünlerin çoğu lisanslı ürünlerden oluşur.	3,92	0,72			
	Kulübümün yeni sezon ürünlerini satın alırım	3,66	0,65			
	Kulübümün lisanslı ürünlerinin fiyatı ne olursa olsun satın alırım.	3,08	0,60			
	Kulübümün lisanslı ürünlerini rahatlıkla ulaşabildiğim mağazalardan satın alırım.	3,92	0,51			
	Kulübümün resmi mağazaları dışındaki mağazalardan da kulüp ürünlerini satın alırım	3,27	0,83	11,01	1,21	0,791
Taraftar Odaklı	Lisanslı ürünlerin satıldığı mağazalarda çalışan personellerin davranışlarından memnun olduğum için satın alırım.	3,33	0,68			
	Kulübümün lisanslı ürünlerinin kalitesinden memnun olduğum için satın alırım.	3,84	0,61			
	Kulübümün marka kimlik unsurlarını (logo, amblem, yazı stili vb.) beğendiğim için satın alırım.	3,96	0,56			
	Takımın lisanslı ürünlerini günlük hayatta kıyafet olarak kullanabildiğim için satın alırım.	3,75	0,54			
	Takımın lisanslı ürünlerinin fiyatlarından dolayı sadece ihtiyacım olanlarını satın alırım.	3,83	0,50			
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,868 Approx. Chi-Square: 1895,468 Bartlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 54,879					

Tablo 4.
Korelasyon analizi

Boyutlar	1	2	3	4
1. Saha Dışı Performansa Dayalı Uygulamalar	1	,701**	,475**	,480**
2. Saha İçi Performansa Dayalı Uygulamalar		1	,362**	,401**
3. Kulüp Odaklı			1	,648**
4. Taraftar Odaklı				1

Tablo 5.
Kulüp imajı boyutları ve kulüp odaklı çoklu doğrusal regresyon analizi

Değişken	B	Std. Hata B	β	t	p	İkili R	Tol.	VIF
Sabit	1,757	0,185		9,523	,000			
Saha Dışı Performansa Dayalı Uygulamalar	0,438	0,590	0,436	7,442	,000	,475**	,508	1,968
Saha İçi Performansa Dayalı Uygulamalar	0,055	0,580	0,055	0,946	0,345	,362**	,508	1,968

Bağımlı Değişken: Kulüp Odaklı
R: ,477 R²: ,227 F(2, 442): 65,080 p: ,000 Durbin-Watson: 1,977

Kulüp imajı ve lisanslı ürün satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi (Tablo 4) yapılmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde saha dışı performansa dayalı uygulamalar boyutunun, lisanslı ürün satın alma davranışı alt boyutlarından kulüp odaklı boyutu ve taraftar odaklı boyutu arasında da orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kulüp imajının ikinci boyut olan saha içi performansa dayalı uygulamalar boyutunun ise lisanslı ürün satın alma davranışı alt boyutlarından kulüp odaklı boyutu ve taraftar odaklı boyutu arasında da orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Veriler üzerinde yapılan çoklu regresyon analizleri tablo 5 ve tablo 6'da gösterilmektedir

Tablo 5 incelendiğinde VIF değerlerine bakıldığında 10'dan yüksek bir değer ve tolerans değerleri arasında 0,20'den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Durbin-Watson katsayısı (1,977) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca kulüp imajı alt boyutları, lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarından kulüp odaklı boyutu ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,477, R²: 0,227, p: 0,000). Kulüp imajı alt boyutları kulüp odaklılıkta ki toplam varyansın %22,7'sini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, kulüp imajı alt boyutlarının lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarından kulüp odaklı boyutu üzerindeki görece önem sırası; saha dışı performansa dayalı uygulamalar ve saha içi uygulamalar şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, saha dışı performansa dayalı uygulamalar için anlamlı bir etkinin var olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde VIF değerlerine bakıldığında 10'dan yüksek bir değer ve tolerans değerleri arasında 0,20'den daha düşük bir değer olmadığı görülmektedir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (1,955) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte kulüp imajı alt boyutları, lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarından taraftar odaklı boyutu ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,488, R²: 0,239, p: 0,000). Kulüp imajı alt boyutları taraftar odaklılıkta ki toplam varyansın %23,9'unu açıklamaktadır. Sonrasında standardize edilmiş regresyon katsayılarına bakılmıştır. (β) değerine göre, kulüp imajı alt boyutlarının lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarından taraftar odaklı boyutu üzerindeki görece önem sırası; saha dışı performansa dayalı uygulamalar ve saha içi uygulamalar hainde sıralanmaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi analiz sonuçları incelendiğinde ise, saha dışı performansa dayalı uygulamalar ve saha içi performansa dayalı uygulamalar ile arasında anlamlı bir etkinin varlığı sonucuna ulaşılabılır. Bu doğrultuda H_{1cd} hipotezi kabul edilmiştir.

Demografik özellikler içerisinde yer alan grupların kulüp imajı ve lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarını algılamalarını yönünden farklılık olup olmadığını test etmek için t-testi ve tek yönlü ANOVA testleri yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 6.

Kulüp imajı boyutları ve taraftar odaklı çoklu doğrusal regresyon analizi

Değişken	B	Std. Hata B	β	t	p	İkili R	Tol.	VIF
Sabit	1,689	,175		9,661	,000			
Saha Dışı Performansa Dayalı Uygulamalar	,375	,056	,391	6,719	,000	,480**	,508	1,968
Saha İçi Performansa Dayalı Uygulamalar	,120	,055	,127	2,177	,030	,401**	,508	1,968

Bağımlı Değişken: Taraftar Odaklı
R: ,488 R²: ,239 F(2, 442): 69,254 p: ,000 Durbin-Watson: 1,955

Tablo 7.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre t-testi sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	N	\bar{x}	Standart Sapma	t	p
Saha Dışı Performansa Dayalı Uygulamalar	Kadın	118	4,1	,72352	1,963	0,024
	Erkek	327	3,9	,89381		
Saha İçi Performansa Dayalı Uygulamalar	Kadın	118	4,2	,68914	3,497	0,023
	Erkek	327	3,9	,90632		

Tablo 8.

Katılımcıların yaş gruplarına göre tek yönlü anova testi sonuçları

Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p	Yaş Grupları	N	\bar{x}
Taraftar Odaklı	Gruplar Arası	5,877	3	1,959	2,959	,0320	18-25	248	3,7
	Grup İçi	291,982	441	0,662					
	Toplam	297,860	444						
				46 ve üst	37	3,6			

Anlamlı Farklılık; 36-45 ile 18-25 ve 26-35

Tablo 9.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre tek yönlü anova testi sonuçları

Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p	Yaş Grupları	N	\bar{x}
Taraftar Odaklı	Gruplar Arası	6,109	2	3,054	4,627	0,010	Lise ve altı	142	3,8
	Grup İçi	291,751	442	0,660					
	Toplam	297,860	444						
						YL/Doktora	42	3,3	

Anlamlı Farklılık; YL/Doktora ile Lise ve Altı

Katılımcıların cinsiyet grupları ile değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların kulüp imajı boyutları (saha dışı performansa dayalı uygulamalar ve saha içi performansa dayalı uygulamalar) demografik değişkenlerden birincisi olan cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Tabloya göre bahsi kulüp imajı alt boyutlardan saha dışı performansa dayalı uygulamalar boyutu ve saha içi performansa dayalı uygulamalar boyutu ile ilgili kadın katılımcıların algıları erkeklere oranla daha olumludur. Bu durumda oluşturulan hipotezler düşünüldüğünde H_{2a} hipotezi kabul edilmiştir.

Katılım sağlayanların yaş gruplarına göre lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarından taraftar odaklılık algıları yönünden anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kulüp imajına ait diğer boyutlarla ilgili herhangi bir farklılık çıkmadığı için ilgili bilgilere tabloda yer verilmemiştir. Sonuçlara göre lisanslı ürün satın alma boyutlarından taraftar odaklılık boyutunu algılamaları açısından 18-25 ve 26-35 yaş grubundaki katılımcıların 36-45 yaş grubundaki katılımcılara oranla algıları daha olumludur. Bu doğrultuda H_{3b} hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre lisanslı ürün satın alma davranışı boyutlarından taraftar odaklılık boyutuna yönelik algıları bakımından anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kulüp imajına ait diğer boyutlarla ilgili herhangi bir farklılık çıkmadığı için ilgili bilgilere tabloda yer verilmemiştir. Tablo 9 incelendiğinde taraftar odaklılık boyutunu algılamaları açısından yüksek lisans/doktora eğitim düzeyindeki katılımcıların lise ve altı eğitim düzeyindeki katılımcılara oranla algıları daha olumludur. Bu doğrultuda H_{3c} hipotezi kabul edilmiştir.

Tartışma

Kulüp imajı ile ilgili katılımcıların düşünceleri incelendiğinde en çok ilgi gören ilk üç ifade; "Spor kulübümün gelecek müsabakalarda ba-

şarılı olacağını düşünüyorum", "Spor kulübümün marka değeri yüksek firmalarla sponsorluk anlaşması yapmaktadır (stat, forma göğüs, forma sırtlık)" ve "Spor kulübümün tanıtım faaliyetlerini başarılı buluyorum" şeklinde olduğu görülmüştür. En az ilgi gören ilk üç ifade ise; "Spor kulübümün sportif yatırımlar dışında kalan farklı sektörlerle yapmış olduğu yatırımları başarılı buluyorum (gayrimenkul, finansal, hisse senedi vb.)", "Spor kulübümün yurt dışı müsabakalara katılımını başarılı buluyorum" ve "Spor kulübümün geçtiğimiz müsabakalarda başarılı olduğunu düşünüyorum" şeklinde ortaya çıkmıştır. Düzce ilinde araştırmaya katılım sağlayanların değerlendirilmelerine göre taraftarı oldukları takımın geçmiş müsabakalarına önem vermedikleri, ancak takımlarının çıkacak oldukları gelecek müsabakalara yüksek oranda ilgi gösterdikleri görülmüştür. Ayrıca taraftarı oldukları takımların yurtdışı müsabakalarına kıyasla yurtiçi müsabakalarına oranla daha az önem verdikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcılar için sponsorluk ve tanıtım faaliyetleri gibi tutundurma araçları önemli iken, sportif olmayan yatırımlara karşı ilginin az olduğu görülmüştür. Sonuçlar, Kırdar'ın (2006) ulaşılmış olduğu sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

Lisanslı ürün satın alma davranışı ile ilgili katılımcıların düşünceleri incelendiğinde en çok ilgi gören ilk üç ifade; "Kulübümün ürünlerini sadece lisanslı ürünler satan mağazalardan alırım", "Kulübümün marka kimlik unsurlarını (logo, amblem, yazı stili vb.) beğendiğim için satın alırım" ve "Kulübümün renklerine ait satın aldığım ürünlerin çoğu lisanslı ürünlerden oluşur" şeklindedir. En az ilgi gören ilk üç ifade ise; "Kulübümün lisanslı ürünlerinin fiyatı ne olursa olsun satın alırım", "Kulübümün resmi mağazaları dışındaki mağazalardan da kulüp ürünlerini satın alırım" ve "Lisanslı ürünlerin satıldığı mağazalarda çalışan personellerin davranışlarından memnun olduğum için satın alırım" şeklindedir. Düzce ilin-

de arařtırmaya katılanların dūřuncelerine gōre taraftarı oldukları takımın lisanslı ūrūnlerini alırken marka kimlięi ve renkle dikkat ettikleri gōrūlmüřtūr. Taraftar gruplarının lisanslı ūrūnleri satın alırken fiyat hassasiyetlerinin dūřuk olduęu, ūrūn deęerinde olsun veya olmasın ūdemek zorunda kaldıkları ūcreti önemsemedikleri gōrūlmüřtūr. Bu sonuçlar, Aytaç ve Yenel'in (2012) ulařmıř olduęu sonuçları destekler niteliktedir. Ayrıca taraftarların alıřveriř yaparken resmi olmayan maęazalar yerine kulūbūn resmi maęazalarını tercih etmeye ūzen gōsterdikleri sonucuna varılmıřtır.

Kulūp imajı ile ilgili yapılan açıklayıcı faktōr analizi sonuçları için araştırmada kullanılan kulūp imajı ūleęinde tek boyut bulunmaktadır. Bu çalışmada ise 2 farklı boyut bulunmuştur. Bu boyutlar içerisinde kulūp imajını en iyi temsil eden boyut "saha dışı performansa dayalı uygulamalar" boyutudur. İkinci sırada ise "saha içi performansa dayalı uygulamalar" boyutu takip etmektedir. Literatūre bakıldığında Kırdar'ın (2006) alışmasında bir boyut ortaya çıkmıştır. Gladden ve Funk (2002) alışmasında dōrt boyut ortaya çıkmıştır. Gladden ve Funk'ın çalışmasını geliştiren Bauver ve ark., (2008) ise çalışmalarında beř farklı boyuta ulaşmıştır. Bahsi geçen iki çalışmadan esinlenen Liu ve Schwarz (2020) Real Madrid spor kulūbūnūn yabancı ūlke taraftarlarına uyguladığı ūlekte ise beř boyut ortaya çıkmıştır.

Lisanslı ūrūn satın alma davranıřı ile ilgili açıklayıcı faktōr analizi sonuçlarına bakıldıęında ise iki boyutlu sonuca varılmıřtır. Bu boyutlar arasında lisanslı ūrūn satın alma davranıřını ilk dūzeyde temsil eden boyut, "kulūp odaklı" boyutudur. İkinci sırada "taraftar odaklı" boyutu takip etmektedir. Aytaç ve Yenel'in (2012) yapmıř olduęu çalıřmada pazarlamanın 4p'si olarak adlandırılan "ūrūn, daęıtım, fiyat, tutundurma" řeklinde dōrt faklı boyuta ulařmıřtır.

Kulūp imajı ve lisanslı ūrūn satın alma davranıřı deęiřkenleri arasındaki korelasyon analiz sonuçlarına gōre; saha dıřı performansa dayalı uygulamalar boyutunun, lisanslı ūrūn satın alma alt boyutları olan kulūp odaklı ve taraftar odaklı boyutları ile arasında orta dūzeyde pozitif tarafta anlamlı iliřki ortaya çıkmıřtır. Elde edilen veriler doęrultusunda spor kulūplerinin saha dıřı performansa dayalı uygulamalar kapsamına giren faaliyetleri arttıkça lisanslı ūrūn satın alma davranıřları artmaktadır. Bu kapsamda yapılacak olan sponsorluk ve reklam anlařmaları, maęaza açılıřı, sosyal sorumluluk projeleri ve sportif olmayan yatırımlara ūnem verilmesi ile spor kulūplerinin sahip olduęu imaj dūzeyi yūkselecektir. Kulūp imajının artması kulūp için yeni taraftar kazanma ve finansal kazanç saęlama gibi faydaları olacaęı sōylenebilir.

İkinci boyut olan saha içi performansa dayalı uygulamalar boyutunun, lisanslı ūrūn satın alma alt boyutları olan kulūp odaklı ve taraftar odaklı boyutları ile arasında orta dūzeyde pozitif tarafta anlamlı iliřki gōrūlmüřtūr. Spor kulūplerinin yurt içi mūsabaka, yurt dıřı mūsabaka, taraftar sayıları, geçmiř yıllarda kazanılan ve gelecek yıllarda kazanılacak olan maçlar gibi deęiřkenler de sportif bařarı gōstermesi ūnem arz etmektedir. Sportif anlamda saha içi kazanılan her bařarı kulūp imajı ile birlikte taraftar sayılarını da arttırmaktadır. Taraftarlar lisanslı ūrūnler satın alarak finansal açıdan takımlarına destek olurlar. Spor kulūplerinin ise bu faktōrlere ūnem vererek stratejilerini oluřturmaları ile bařarılarını kalıcı saęlamayı bařarabilirler.

Kulūp imajının lisanslı ūrūn satın alma davranıřı ūzerindeki etkisini incelemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıřtır. Analiz sonuçlarına bakıldıęında; lisanslı ūrūn satın alma davranıřı etkileyen en ūnemli kulūp imajı boyutu saha içi performansa dayalı uygulamalardır. Bu kapsamda deęerlendirme yapıldıęında mūsabaka odaklı kazanılan her ma lisanslı ūrūn satın alma davranıřı açısından olumlu ve gūcū bir etkiye sahip olduęu gōrūlmektedir. Spor tūketicileri kulūp

imajına gōre tūketim ve satın alma tercihlerini ettiklerine gōre spor kulūpleri de bu eksen de kabiliyetlerini ve kapasitelerini geliřtirmeleri gerekmektedir. İkinci sırada etki eden ve ilk boyuta yakın etki deęerleri gōsteren boyut ise saha dıřı performansa dayalı uygulamalardır. Spor kulūplerinin saha içinde aldıęı bařarılar gibi saha dıřında yapmıř olduęu faaliyetlerde ūnemli bir etkiye sahiptir. Spor kulūplerinin yapacaęı anlařmalar, tanıtım faaliyetleri, yatırımlar gibi faktōrler kulūp imajını arttıracakęı gibi lisanslı ūrūn satıřlarını da arttıracaktır. Satıřların arttırılması için oluřturulan doęru stratejiler ve ūrūn yelpazesinin geliřtirilmesi spor kulūbūnū finansal açıdan da bařarıya ulařtıracaktır. Modern futbol idari, mali ve teknik yōnlerden sūrekli deęiřerek kendini yenileyen bir yapıya sahiptir. Unutulmamalıdır ki spor kulūpleri yōneticileri mali açıdan ibra edilmedięi takdirde gōrevlerine son verilme, olaęanūstū seçime gidilme vb. yaptırımlar ile karřı karřıya kalabilirler. Bu açılardan bakıldıęında saha dıřı performansa dayalı mali konularda bařarıya ulařma kulūpler ve yōneticileri için hayati ūneme sahiptir.

Yapılan analiz sonucunda, katılımcıların cinsiyeti, yařı, eęitim durumu ve taraftarı oldukları spor kulūbū ile deęiřkenler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıřtır. Ayrıca katılım saęlayanların medeni durumları, meslek grupları, ortalama gelir ile deęiřkenlere yōnelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadıęı sonucuna varılmıřtır. Sonuçlara gōre; katılımcılara farklı gelir dūzeyi, meslek ve medeni durumlarının olmasına raęmen benzer algı dūzeylerinde olduęu gōrūlmüřtūr. Bařka bir deyiřle taraftarı olunan takıma karřı var olan aidiyet duygusu, genel olarak spor mūsabakalarına duyulan haz faklı demografik ūzelliklere sahip insanı aynı ortak payda da buluřturmaktadır. Bu sonuç, sporun birleřtirici bir unsur olduęunun destekleyici bir kanıtı olarak gōsterilebilir. Katılımcıların kulūp imajı boyutları (saha dıřı performansa dayalı uygulamalar ve saha içi performansa dayalı uygulamalar) demografik deęiřkenlerden biri olan cinsiyete gōre anlamlı bir farklılık olduęu saptanmıřtır. İlgili boyutlara iliřkin kadın katılımcıların algıları erkeklere oranla daha olumludur. Erkeklerin kadınlara gōre futbola karřı ilgilerinin olduęu literatūr arařtırmasında ayrıntılı biçimde bahsedilmiřtir. Gūlay ve Gūler'in (2014) ve Dinçer'in (2019) yaptıęı çalıřmalarda cinsiyete gōre anlamlı farlılıęa ulařılmamıřtır. Ancak bu arařtırmada kadın katılımcıların kulūplerin imajlarına daha fazla ūnem verdikleri sonucuna ulařılmıřtır. Bu sonuca varılmasının nedenin, kadın taraftarların sayısının az olmasına karřın daha bilinçli bir řekilde taraftarı oldukları takımı destekleyip takip ettikleri dūřūnūlmektedir. Spor kulūpleri imaj oluřturma stratejilerini belirlerken kadın spor tūketicilerine yōnelik daha fazla alan ayırabilirler. Yař gruplarına gōre bakıldıęında ise taraftar odaklılık boyutunu algılamaları açısından 18-25 ve 26-35 yař grubundaki katılımcıların 36-45 yař grubundaki katılımcılara oranla anlamlı farklılık olduęu gōrūlmektedir. Taraftarların geçen yařlara oranla yařları ilerledikçe tutukları takımlara olan ilgisinin azaldıęı gōrūlmüřtūr. Dolayısıyla bu ilgi azlıęı lisanslı ūrūn satın alma davranıřına karřı olanda alakasının azaldıęı sonucuna varılabilir. Lisanslı ūrūnler ūretilirken daha çok geçen ve orta yařlara hitap eden ūrūnler tasarlanmalıdır. Kulūp imajı boyutlarında anlamlı farklılık ıkkmaması Kargūn ve ark., (2017) ve Dinçer'in (2019) arařtırmaları ile benzerlik gōstermektedir. Katılımcıların eęitim durumlarına ait analiz sonuçları ele alındıęında taraftar odaklılık boyutunu algılamaları açısından yūksek lisans/doktora eęitim dūzeyindeki katılımcıların lise ve altı eęitim dūzeyindeki katılımcılar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiřtir. Bu çalıřmada eęitim dūzeyi arttıkça spor lisanslı ūrūnlerine ait satın alma tercih dūzeylerinin dūřtūęū gōrūlmüřtūr. Bu farklılıęın nedeni yūksek lisans/doktora eęitim dūzeyindeki taraftarların tuttukları takımları zamanları olmadıęından daha az takip etmeleri gibi etkenler olduęu dūřūnūlmektedir. Jensen ve ark., (2015) yapmıř olduęu çalıřmada daha yūksek eęitim seviyesine sahip taraftarların spor kıyafetlerine daha fazla para harcadıkları sonucuna ulařılmıřtır. Bu sonuç arařtırmamız ile kıyaslandıęında farklılık gōstermiřtir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, özellikle ürün anlamları alanında büyüyen lisanslamaya özgü spor pazarlaması literatürüne katkıda bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda kulüp tanıtımı ve satışı yoluyla erişimlerini ve gelirlerini artırmak isteyen spor pazarlamacıları için de yararlı bir rehber olabilir. Transfer edilecek yıldız oyuncular ve sportif başarı takıma olan desteği artıracaktır. Ayrıca forma ve diğer lisanslı ürün tasarımlarının spor tüketicileri için çekici hale getirilmesi, ürün renk tercihinde takıma ait renklere önem ve öncelik verilmesi gerekir. Bunların yanında huzurlu bir mağaza atmosferi sağlanması, güler yüzlü personel ile müşteriler ile iletişim sağlanması lisanslı ürün satışlarını artırıcı bir etki yapabilir. Spor kulüpleri özel günler ve çocuklar için daha çok ürün üretmeleri sayesinde olumlu sonuçlara ulaşabilirler. Yeterli tanıtım ve kampanya programları ile seyyar veya lisanslı olmayan mağazaları tercih eden tüketicilerin dikkatini çekebilir. Diğer sektörlerde oluşan trendlerin takibi ve bu çerçevede yeni ürün tasarlanması ile rekabet avantajı sağlayarak taraftar olma duygusu geliştirilebilir. Kulüp imajının tüketiciler üzerinde ki etkisinden ilham alan spor kulüpleri güçlü finansal bir yapıya kavuşabilirler. Bu güçlü yapı sayesinde sportif başarılar kazanmaları ve bu başarıları kalıcı hale getirmeleri mümkündür. Kulüpler spor ürünlerini geliştirirken aynı zaman da kulüp imajlarını yükseltmek için farklı etkinlikler yapabilirler. Spor kulüpleri lisanslı ürün çeşitliliğini artırabilir ve daha fazla insana hitap edebilirler. Kadınlara ve farklı yaş gruplarındaki insanlara yönelik tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde bulunup, cazip kampanyalar ile lisanslı ürün satış rakamları artırılabilirler. Doğru ve güvenilir veriler ile yapılan pazar araştırmaları ile ilgi görece lisanslı spor ürünleri tasarlayabilirler. Ayrıca başarılı ücretlendirme stratejileri, etkili tutundurma uygulamaları ile spor işletmenleri yüksek satış rakamlarına ulaşabilirler. Fiziksel mağaza olarak ulaşımı kolay, internet mağazası olarak tüm yaş gruplarına hitap edebilen erişimi basit ve iyi tasarlanmış mağazalar ile taraftarların ilgisini çekebilirler.

Yapılan bu çalışmada, spora olan ilgilerinden dolayı homojen özellikler gösteren genç gruplara sayısal olarak daha çok ağırlık verilmiştir. Demografik profil açısından daha heterojen bir örnek kullanarak benzer araştırmalar yapmak daha genelleştirebilir bulgulara ulaşılmasını sağlayabilir. Bu çalışmamızın ülkemizde daha farklı ve geniş coğrafi bölgelerde spor tüketicilerine uygulanması spor lisanslı ürünlerin satın alma davranışlarına ilişkin yeni bilgiler ve sonuçlar verebilir. Araştırmada kullanılan modele ek olarak kulüplerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ve tüketicilerin bu faaliyetlere bakış açısı incelenerek lisanslı 10.54614/TBE.2022.940439 ürün satın alma davranışını etkileyip etkilemediğinin araştırma konusu olarak düşünülebilir. Lisanslı ürün satın alma davranışının ilk aşaması olan satın alma niyetinin derinlemesine incelenmesi literatüre katkı sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – B.Y., Y.Ö.; Tasarım – B.Y., Y.Ö.; Denetleme – B.Y., Y.Ö.; Kaynaklar – B.Y., Y.Ö.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – B.Y., Y.Ö.; Analiz ve/veya Yorum – B.Y., Y.Ö.; Literatür Taraması – B.Y., Y.Ö.; Yazıyı Yazan – B.Y., Y.Ö.; Eleştirel İnceleme – B.Y., Y.Ö.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – B.Y., Y.Ö.; Design – B.Y., Y.Ö.; Supervision – B.Y., Y.Ö.; Resources – B.Y., Y.Ö.; Data Collection and/or Processing – B.Y., Y.Ö.; Analysis and/or Interpretation – B.Y., Y.Ö.; Literature Search – B.Y., Y.Ö.; Writing Manuscript – B.Y., Y.Ö.; Critical Review – B.Y., Y.Ö.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aksoy, R., Bakış, M. ve Ünveren, M. (2012). *Spor Sosyolojisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Alpyağıl, S. (2014). *Avrupa'da Sportif Gelir Lideri Kulüpler İle Türkiye Süper Ligi Şampiyonu Kulüplerinin Ağ Ortamında Pazarlama Faaliyetlerinin Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Alvesson, M. (1990). Organization: From Substance to Image?. *Organization Studies*, 11/3, 373-394.
- Aytaç, K. Y. ve Yenel, F. (2012). Taraftarların spor kulüplerindeki lisanslı ürün pazarlama faaliyetlerine ilişkin tutulan takım değişkenine göre satın alma tutumlarının incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 11-31.
- Barich, H. & Kotler, P. (1991). "A framework for marketing image management". *Sloan Management Review*, 32(2), 94-104.
- Bauer, H., Sauer, N., & Stefanie, E. (2008). "Brand Image and Fan Loyalty in Professional Team Sport: A Refined Model and Empirical Assessment." *Journal of Sport Management* 22 (2): 205-226.
- Berkowitz, E., Hartley, K., & William, R. (2000). *Integrated Marketing Communications and Direct Marketing*. In Berkowitz, C., Hartley, K. & Rudelius, A (4th ed.) Marketing. McGraw-Hill Ryerson, p: 481-505.
- Diñçer, R. ve Devocioğlu, S. (2019). *Türkiye'de Spor Kulüplerinin Taraftarlar Üzerinde Oluşturdukları İmajın Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Ekmekçi, R., Dağlı Ekmekçi, Y. A. (2010). Spor Pazarlaması. *Pamukkale Journal of Sport Sciences* 1(1): (2010), s. 23-30.
- Flavia'n, C., Miguel, G., & Eduardo, T. (2005). "The Influence of Corporate Image on Consumer Trust A Comparative Analysis in Traditional Versus Internet Banking". *Internet Research*, 15(4), 447-470.
- Gladden, J., & Daniel, F. (2002). Developing an understanding of brand associations in team sport: Empirical evidence from consumers of professional sport. *Journal of Sport Management*, 16, 54-81.
- Gladden, J., Milne, G., & Sutton, W. (1998). A conceptual framework for assessing brand equity in Division I college athletics. *Journal of Sport Management* s.1-19.
- Gülay, B. ve Güller, F. (2014). *Marka ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çerçevesinde Darüşşafaka Cemiyeti Örneği*. Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.
- Jonothan, J., Wakefield, L., Joe, C., & Brian, T. (2015). Forecasting sponsorship costs: marketing intelligence in the athletic apparel industry. *Marketing Intelligence & Planning*, 34(2), 281-298.
- Kargün, M., Dalkılıç, M., Ağaoğlu, Y. S. ve Kızar, O. (2017). Spor Kulüplerine Yönelik Kurumsal İmaj Algısının Araştırılması *Gaziantep Spor Bilimleri Dergisi*, 2017; 2(1): 62-73.
- Kırdar, Y. (2006). *Kurumsallaşan Spor Kulüplerinde Pazarlama İletişimi Faaliyetlerinin Spor Pazarlaması Sürecinde Kurum İmajı Üzerine Etkisi; Fenerbahçe Spor Kulübünde Bir Uygulama Örneği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kim, S. S., Lee, J., & Prideaux, B. (2014). Effect of celebrity endorsement on tourists' perception of corporate image, corporate credibility and corporate loyalty. *International Journal of Hospitality Management*, (37), 131-145.
- Liu, D., & Schwarz, E. (2020). Marketing professional clubs to a foreign market: the brand image of Real Madrid and its impact on behavior intentions from a Chinese perspective. *Sport in Society*, 23:11, 1753-1773.
- Mael, F., & Ashforth, B. (1992). "Alumni and their alma mater: A partial test of there formulated model of organizational identification" *Journal of Organizational Behavior*, s. 103-123.
- Mumay, C. (2013). *Fenerium'un halka arzı seneye kaldı, ilk hedef 100 milyon TL ciro*, <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/feneriumun-halka-arzi-seneye-kaldi-ilk-hedef-100-milyon-tl-ciro/haber-180297>, adresinden 08 Aralık 2015 tarihinde alınmıştır.
- Richelieu, A. (2016) "Sport Teams' Brands Going International: The 'Integrated Marketing Strategy on the Internationalisation in Sport' (IM-SIS)." *Journal of Brand Strategy* 5 (2): 218-231.
- Sutton W., Mc Donald M., Milne G., & Cimperman, J. (1997). "Creating and Fostering Fan Identification in Professional Sport", *Sport Marketing Quarterly*, Vol:6, No:1, s. 15-22.

EXTENDED SUMMARY

Purpose: The aim of this study is to investigate the impact of club image on licensed product purchasing behavior.

Method: The research population consists of randomly selected fans with previous licensed product purchasing experience. Data was collected from individuals residing in Düzce by face-to-face interview method. A total of 500 polls were distributed, taking into account polls that could not be evaluated. When incorrect and incomplete polls were removed from the distributed surveys, 445 of them were evaluated. Correlation, factor, frequency, multiple linear regression, t-test and one-way ANOVA analyses were performed about the data obtained.

Findings: Explanatory factor analysis results, two dimensions emerged in terms of club image. These dimensions are determined as applications based on off-site performance and applications based on on-site performance. In the explanatory factor analysis results applied for licensed product purchasing behavior, a business-oriented and customer-oriented dimension emerged. According to the results of the correlation analysis it was concluded that it was high and moderately significant positive relationships between the sub-dimensions of club image (off-field performance-based practices, in-field performance-based practices) and sub-dimensions of licensed product purchasing behavior (club-oriented, fan-focused). As a result of the multiple linear regression analysis, it was determined that the dimensions of the club image have a significant effect on the dimensions of licensed product purchasing behavior. In the t-test and one-way ANOVA analyzes applied to the data, it was determined that there were significant differences.

Conclusions: Considering the thoughts of the participants about the image of the club, it was seen that they didn't care about the team's past competitions, but that their teams showed a high interest in the future competitions in which they will be released. It has been display that the teams they are supporters of are less important than their domestic competitions compared to their foreign competitions. While promotion tools such as sponsorship and promotional activities were important for participants, there was little interest in non-sporting investments. Participants were noted for their brand identity and color when buying licensed products of the team they were fans of. Fan groups have been found to have low price sensitivity when purchasing licensed products. A positive increase in the image of the club in line with the results will bring both fans and financial benefits to the club. According to the results, participants were found to have similar levels of perception, although they had different income levels, occupation and marital status. In other words, the sense of belonging that exists towards the team that is a supporter also brings people with different demographics together in the same common denominator. This result can be cited as supporting evidence that sport is a unifying element.

Çalışanlar perspektifinden örgütsel değişimin doğasını ve dinamiklerini açığa çıkarmaya yönelik bir araştırma

A study on revealing the dynamics of organizational change from employees' perspective

İlayda TEKİN
Nazlı Ayşe AYYILDIZ ÜNNÜ

Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İzmir, Türkiye

öz

Örgütsel değişim birey, grup, örgüt düzeyinde yarattığı etkiler nedeniyle üzerine sıklıkla çalışılan bir konudur. Bununla birlikte çalışanların değişim sürecinde deneyimlediklerini çalışan, yönetici ve işyeri hekimi bakış açısıyla bütünsel şekilde sorgulayan çalışma sayısı sınırlıdır. Nitekim, bu çalışmada örgütsel birleşme gibi köklü bir değişim sürecine bilfiil katılan ve bu süreçten etkilenen farklı kademe ve rollerdeki çalışanların değişim sürecini nasıl algıladıkları ve yönettikleri sorgulanmıştır. Araştırma; çalışanlar, yöneticiler ve işyeri hekimleri üzerine karma yöntem tercih edilerek gerçekleştirilmiş, böylece değişim sürecini etkileyen ve bu süreçten etkilenen tüm tarafların görüşleri dikkate alınmıştır. Araştırmanın nicel kısmında; örgütsel değişim ve alt boyutları olan “değişime hazırlık” boyutunun “değişime bakış açısı” ve “değişimin genel başarısı” ile; “değişimden etkilenme boyutunun”, “değişime direnç” ile; “değişime bakış açısı” boyutunun “değişimin genel başarısı” ile arasında pozitif yönlü; “değişime hazırlık boyutunun” ise değişime direnç ile negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerinin olduğu ortaya konmuştur. Nitel kısımda ise derinlemesine görüşmelerle ulaşılan görüşler nitel içerik analizine tabi tutularak değişimin doğasına ilişkin kapsamlı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel değişim, değişime direnç, satın alma ve birleşme, değişim teorileri, karma yöntem araştırması, perakende sektörü

JEL Kodları: L20, L29, M5, M10, M19

ABSTRACT

Organizational change is a subject that is frequently studied due to the effects it creates at various levels, such as; individual, group, and organizational level. However, the number of studies that question the experiences of the employees in the change process in a holistic way from the perspective of the employee, manager and workplace doctor is limited. Thus, in this study, it was questioned how employees in different levels and roles, who actively participated in and were affected by a radical change, such as organizational merger, perceived the change and how they managed this process. The research was carried out by using a mixed-method approach, covering the views of employees, managers and workplace doctors. In the quantitative part of the research, the relationships between organizational change and sub-dimensions were revealed. In-depth interviews were used along with the survey to better understand the nature of organizational change.

Keywords: Organizational change, resistance to change, acquisition and merger, theories of change, mixed methods study, private retail sector

JEL Codes: L20, L29, M5, M10, M19

Giriş

Örgütsel değişim, birey; grup ve örgüt düzeyinde yarattığı çeşitli etkiler nedeniyle hem ulusal (Çapraz, 2009; Elalmış, 2008; Esen, 2012; Kesmen, 2014; Kır, 2014; Koşar, 2010; Özkan, 2002; Seçkin ve ark., 2016; Şahin, 2017; Yılmaz, 2015; Yücel, 2011; Zadeoğulları, 2010) hem de uluslararası yazında (Calder, 2013; Eriksson, 2004; Vakola & Nikolaou, 2005) sıklıkla üzerine çalışılan bir konudur.

Örgütsel değişim üzerine Türkiye bağlamında gerçekleştirilen çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde verilerin ağırlıklı olarak anket tekniği ile toplandığı (Elalmış, 2008; Esen, 2012; Koşar, 2010; Kır, 2014; Şahin, 2017; Zadeoğulları, 2010) ve genellikle değişim sürecini bilfiil deneyimlemiş kişilerin görüşlerinin dikkate alınmadığı tespit edilmiştir. Yazındaki çalışmalarda değişimin; örgütsel güven ve bağlılık (Şahin, 2017); eğitim düzeyi (Elalmış, 2008); iç girişimcilik ve takım yönetimi (Arat, 2013; Gülen, 2008); örgütsel bağlılık (Zadeoğulları, 2010); iş doyumunu (Koşar, 2010); liderlik ve yönetim (Esen, 2012; Zadeoğulları, 2010); öğrenen örgütler (Kır, 2014) değişime direnç (Dönder, 1996; Özkan, 2002) ile ilişkilerinin sorgulandığı görülmektedir.

Bununla birlikte örgütsel değişim, doğası gereği karmaşa ve belirsizliği içeren dinamik bir süreçtir (Eliasson, 1994). Değişim kavramı ile değişim sürecinin çalışanlar için ne anlam ifade ettiğini ve bu süreci etkileyen dinamikleri derinlemesine analiz etmek gerekir. Yazında karma yöntem aracılığı ile tasarlanan ve değişim sürecinin doğasını bu süreci bilfiil deneyimleyen, farklı rol ve kademedeki çalışanlar perspektifinden ele alan çalışmaların sınırlılığı nedeniyle bu araştırma hayata geçirilmiştir. İzmir ilinde bulu-

Geliş Tarihi/Received: 27.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 16.10.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
İlayda TEKİN
E-posta: ilaydatekin.1993@gmail.com

Cite this article: Tekin, İ., & Ayyıldız Ünnü, N. A. (2022). A study on revealing the dynamics of organizational change from employees' perspective. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 71-82.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

nan ve özel sektörde yer alan, yakın bir zamanda birleşmesi gerçekleşmiş her iki firmanın da çalışanları araştırma sürecine dahil edilmiştir. Örgütsel değişimin dinamiklerini derinlemesine analiz edebilmek adına nitel ve nicel araştırma tasarımının bir arada kullanıldığı karma yöntem tercih edilmiştir. Karma yöntem kullanılarak hem değişim yönetimine ilişkin genel algı ölçülmeye hem de değişimin çalışanlar üzerindeki etkileri (Örn; çalışanların kuruma olan bağlılıklarının nasıl etkilendiği, çatışmanın varlığı, stres, kaygı ve belirsizliğin özel ve iş hayatındaki etkileri, sürecin nasıl ilerlediği, neler yaşandığı ve çalışanların yönetici olmaları durumunda değişim karşısında neler yapmayı önerdikleri) açığa çıkartılmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Değişim, Örgütsel Değişim Kavramları ve Değişim Modellerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Değişim, “planlı ya da plansız bir biçimde bir sistemin, bir süreç veya ortamın belli bir durumdan başka bir duruma geçirilmesi” olarak tanımlanabilir. Bazen kontrol edilebilen bazen de kontrol dışında, devamlı süregelen bir geçiş sürecidir. Bu sürecin tanımı o kadar geniştir ki; “başkalaşmak”, “olmak” veya “yok olmak” şeklinde kavramsallaştırmalar ile karşılaşılabılır (Elalmış, 2008).

Örgütlerin değişime ihtiyaç duymalarının temel sebepleri arasında; çevrenin dinamik bir yapıya sahip olması, rekabet koşulları, varlıklarını istikrarlı bir şekilde sürdürme istekleri, müşteri taleplerindeki değişim, siyasi ve ekonomik dalgalanmalar ve teknoloji-deki gelişmeler yer almaktadır (Koç, 2014). Mevcut koşullar altında içten ve dıştan oluşan baskılar sonucunda değişim olgusunun önemi zamanla daha çok hissedilebilir. Varlıklarını sürdürmeye çalışan örgütler maksimum karı elde etmek, iç ve dış müşterilerini memnun edebilmek için değişim sürecini etkin şekilde yönetme çabası içerisine girebilir (Koç, 2014). Bu anlamda örgütsel değişim yaratıcılık, yenilik yaratma, büyüme ve gelişme gibi olay ve olguların tümünü içine alabilecek derecede geniş kapsamlıdır (Dinçer, 2008).

Alan yazında değişim türleri stratejik değişim, dönüşümsel değişim, sürekli değişim ve örgütsel değişim olacak şekilde farklı başlıklarda incelenmektedir. Stratejik değişim, örgütün stratejisinde ve yapısında, yönetim bilgi ve kontrol sistemlerinde, örgüt politikalarında, çalışan ilişkilerinde, ödül sistemlerinde ve muhasebe ve bütçeleme sistemlerindeki değişimleri içerir. (Daft, 2015). Dönüşümsel değişim, örgütün sahip olduğu değerler ve normlar üzerindeki değişimi kapsamaktadır. (Şahin, 2017). Sürekli değişim, ayırıcı niteliği, birimler arasında hassas bir şekilde oluşturulmuş küçük sürekli ayarlamaların birikip önemli değişiklikler yaratması fikridir. Sürekli değişim, değişimin sürekliliğini kabullenmiş ve kararlı örgütlerde görülmesi muhtemeldir (Şahin, 2017). Örgütsel değişim ise örgütteki tüm çalışanlar arasında, alt sistemlerinde ve birbirleri arasındaki ilişkilerinde, örgütle ve çevresi arasındaki etkileşimde meydana gelebilecek her türlü değişimi ifade etmektedir. Bu anlamda örgütsel değişim yaratıcılık, yenilik yaratma, büyüme ve gelişme gibi olay ve olguların tümünü içine alabilecek derecede geniş kapsamlıdır (Dinçer, 2008).

Bu araştırma kapsamında dönüşümsel nitelikte bir değişim olarak tanımlanabilecek şirket birleşmesini deneyimleyen çalışanların görüşleri derinlemesine incelenmektedir. Dönüşümsel değişim sonrasında örgüt çalışanlarının yeni oluşacak norm ve değerlere uyum sağlaması beklenir. Uyum sağlayabilen çalışanların yeni davranış biçimleri geliştirmeleri kaçınılmazdır (Şahin, 2017). Dönüşümsel değişim sürecinde uygulamaların ve kararların radikal

nitelik taşınması nedeniyle çalışanların katılımı ve yöneticilerin desteği oldukça önemlidir.

Yönetim bilimciler değişim sürecini anlayabilmek ve tanımlayabilmek adına çeşitli değişim yönetimi modelleri ortaya koymuşlardır. Modellerin genel amacı yöneticilerin, değişim ajanlarının, değişimi gerçekleştirecek birey veya grupların örgütteki değişimi nasıl gerçekleştireceklerine dair yol göstermektir. Örneğin; Kurt Lewin'in Değişim Yönetimi Modeli değişim sürecini çözülme, değişim ve yeniden donma olmak üzere üç aşamada ele alırken (Güven, 2006); Kotter (1995) değişimin etkin uygulanmasına se-kiz basamak tanımlamıştır. Mckinsey'nin 7-S Modeli ise ağırlıklı olarak büyük ölçekli örgütlere yönelik olup söz konusu örgütlerin faaliyetlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için örgütü 7 bileşene dayalı olarak kurgular (Davutoğlu ve ark., 2016). Thaler'in Dürtme Teorisi ise insan davranışlarının çeşitli yöntemlerle değiştirilebileceği temeline dayanır (Aydoğdu, 2019). Bu kurama göre Klasik iktisadi perspektifin insanların rasyonel kararlar verdiği varsayımının aksine insanlar karar alma aşamasında yardıma ihtiyaç duymaktadır (Aydoğdu, 2019). Satir (1991)'in Değişim Yönetimi Modeli ise sadece planlı, periyodik ve uzun zamana yayılan uygulamaların değişim sürecinde başarılı olabileceğini ifade eder (Taşlıyan & Karayılan, 2013). Elisabeth Kübler-Ross ise 1960'larda ölümcül hastalığa yakalanmış 200 kişi üzerinde yaptığı araştırmada tüm hastaların kötü haberi aldıktan sonra benzer duygu durumları yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. İlerleyen zamanlarda bu modelin sadece hastalar üzerinde değil, yaşamlarında ciddi anlamda değişiklik yaşayan bireyleri de anlamada kullanılabileceği fark edilmiş ve modelin ismi “Kübler-Ross Değişim Eğrisi” olarak değiştirilmiştir (Dannenbauer, 2013). Prochaska ve DiClemente tarafından geliştirilen (1982) değişim modelindeki süreç 5 aşamadan oluşmakta ve değişime niyet etme öncesi döneme atıfta bulunmaktadır.

Değişim teorileri ve modellerine ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında çoğunluğunun çalışanların değişim karşısında direnç göstermemeleri adına öneriler sunduğu görülebilir. Önemli bir bölümü de değişimi bir süreç olarak ele alarak değişim sürecindeki adımları ve aşamaları tanımlamaktadır. Değişim adımları, çalışanlara, üst yönetime veya grubun büyüklüğüne odaklanılması yönünden farklılaştığı söylenebilir. Bununla birlikte varolan değişim karşısında gerçekleştirilecek olan değişikliklerden üst yönetim sorumluya Kotter'in modeli daha uygun olabilir. Nitekim bu model daha çok üst yönetime yönelik öneriler getirmektedir. Örgütler benzersizdir ve hiçbir model, her örgüt veya belki de her durum için en iyisi değildir (Calder, 2013). Sonuç olarak değişim modelinin en iyisinin aranması değil, örgüt kültürünün tanınması ve değişimin hangi yönde olacağını ayrıntılı planı ve bu doğrultuda uygulamaların gerçekleşmesi önem teşkil etmektedir.

Bu araştırmada ise, üst yönetim perspektifinden değişimin doğasını anlayabilme noktasında John Kotter'in teorisinden (1995) çalışanlar perspektifinden değişimi değerlendirebilmek adına da Kübler-Ross'un değişim eğrisinden (Kübler-Ross & Kessler, 2014) yararlanılmıştır. Kotter'in teorisi temel alınarak; yöneticilerin değişim sürecini nasıl yönettikleri, çalışanları nasıl yönlendirdikleri veya geribildirimler sonucunda yeterli desteğin verilip verilmediği sorgulanırken; Kübler-Ross'un teorisi ele alındığında ise çalışanların duygu durumları, örgüte olan bağlılık düzeyleri, stres, kaygı, belirsizlik ve motivasyon düzeyleri, direnç seviyeleri, zamanla sürece entegre veya süreci kabullenmenin olup olmadığı sorularına yanıt aranmıştır. Nicel ve nitel araştırma tekniklerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem aracılığı ile değişimin doğası; “değişime

hazırlık”, “değişimden etkilenme”, “değişime bakış açısı”, “çalışanların değişim süreci boyunca duygu durumları”, “değişime direnç ve değişimin genel başarısı boyutları çerçevesinde incelenmiştir.

Bir Örgütsel Değişim Süreci Olarak Şirket Birleşmeleri

Köklü bir değişim olarak nitelendirilebilecek örgüt birleşmeleri ve satın alma sürecinin, hem örgüt hem de çalışanlar üzerindeki etkileri göz ardı edilemez niteliktedir. Örgüt üzerindeki etkileri arasında, birleşme sonrasında belirsizliğin hakim olması sonucunda net bir vizyonun, misyonun ve amacın paylaşılabilmesi, süreçlerin nasıl yapılandırılacağı veya yapılandırılan süreçlerin ne şekilde yürütüleceği konusunda bilinmezliğin hakim olması gösterilebilir (Bohlin ve ark., 2000; Kitching 1967 ‘den aktaran Paine ve Power, 1984). Bu kapsamda; örgütün genel amacı ortaya konulmalıdır. Satın alma ve birleşme sürecinin neden tercih edildiği ve arkasında yatan nedenlerin neler olduğu belirlenmelidir. İki farklı şirketin birleşmesi, birbirinden çok farklı örgüt yapılarının ve kurum kültürlerinin bir araya gelmesi anlamına gelmektedir. Örgütlerin farklı karakteristik özellikleri ve yapıları, kültürün bir parçası olduğu için, doğrudan veya dolaylı olarak kurumun üretkenliğini, çalışanların moralini ve işe olan tutumlarını etkileyebilir (Uçanok ve ark., 2008).

Satın alma ve birleşme süreçlerinin çalışanlar üzerindeki etkileri irdelendiğinde; kişisel özelliklerin farklılığı, geçmişte yaşanan olumsuz tecrübeler veya birleşmedeki belirsizlik düzeyi, çalışanların duygu yoğunluğunu ve endişe düzeyini artırabilir. Birleşme stresi, çalışanların psikolojik ve fizyolojik refahını olumsuz yönde etkileyerek işyerinde ve evde gerginlik ve çatışmayı artırabilir (Marks, 1997; Vieru ve ark., 2019). Yöneticilerin odak noktası operasyonel görevler olduğu için, çalışanlar çatışmalar, rol ve sorumluluklarda belirsizlikler ile karşılaşabilir (Rizvi, 2011). Direnç ve kaynakları bu tür köklü değişimlerde dikkate alınması gereken bir diğer konudur. Değişim süreci boyunca birçok farklı nedenden dolayı örgütlerde veya çalışanlarda direnç görülebilir. Bu çerçevede direnç, tutum temelli veya davranışsal direnç olarak kendini gösterebilmektedir. Tutum temelli direnç daha çok psikolojik reddetme şeklinde görülürken, davranışsal direnç ise örgütte kalmaya karşı isteksiz olma veya değişimi desteklememe olarak görülebilir (Chawla & Kelloway, 2004). Değişim sürecinin başında korku, tereddüt ve şüphe yaşayan bireyler ileride dönük değerlendirme yapmadıkları için değişime farklı şekilde direnç gösterebilir (Esen, 2012).

Perakende sektörü özelinde birleşme ve satın alma süreçleri değerlendirildiğinde; birçok rakibi olan bir firmanın genel amacı, bulunduğu durum ve koşulda kendi konumunu güçlendirme isteği olabilir. Bu kapsamda; maliyet tasarrufu sağlamak, gelir artışı, bilgi paylaşımından oluşan ortak bir değer yaratmak diğer hedefleri olabilir. Satın alma ve birleşmeye ilişkin hedefler ve nedenler belirlendikten sonra yol haritası çizilmelidir. Bu aşamada, birleşmenin başarılı olup olamayacağı, istenen sonuca ulaşılamaması, yetenekli çalışanların elde tutulmaması başlıca endişe kaynaklarını oluşturmaktadır. Sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmek için ana şirketin, rakiplerinden daha farklı, üstün yetenekli ve daha iyi beceri ve bilgiye sahip kişileri bünyesine alması (Weber & Tarba, 2009); yöneticilerin etkin ve hızlı karar vermesi ve değişimin etkin yönetilebilmesi için stratejilerin ve alternatiflerin belirlenmesi (Kitching 1967 ‘den aktaran Paine ve Power, 1984: 105); etkili bir iletişimin sağlanması ve şirketin iletişim boşluğunun dedikodularla doldurulmaması (Marks, 1997) şirketlerin hedeflerine ulaşmasında başarı kriterleri arasında gösterilebilir. Bununla birlikte, mevcut yapıdaki birey veya gruplar değişime sıcak bakmayabi-

li, örgüt daha önce değişim çabasına girmiş ve başarısız olmuş olabilir veya çalışan-yönetici algı farklılıkları oluşabilir. Yöneticiler için değişim bir fırsat olarak algılanırken, çalışanlar için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Yöneticiler değişimi, örgütü güçlendirecek zorluklar ve risklerle başa çıkarak kariyerlerini geliştirmek olarak görmekte, çalışanlar ise değişimi zamansız, riskli, yıkıcı ve karışık olarak görebilir (Yücel, 2011).

Araştırma Yöntemi

Araştırmanın Amacı, Tasarımı ve Verilerin Analizi

İzmir ilinde özel perakende sektörde yer alan, yakın bir zamanda birleşmesi gerçekleşmiş iki firmanın çalışanları araştırma sürecinin kapsamını oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, bilfiil değişim sürecine katılan ve bu süreçten etkilenen farklı rol ve kademelerdeki söz konusu çalışanların; değişimi nasıl algıladıklarını, bu süreci nasıl yönettiklerini ve süreci etkileyen diğer dinamiklere ilişkin görüşlerini derinlemesine açığa çıkarmaktır. Bu kapsamda araştırma, nicel ve nitel araştırma tasarımlarının bir arada kullanıldığı karma yöntem tercih edilerek iki temel adım üzerine tasarlanmıştır. Anket tekniği ile toplanan verilerin analizi ile yarı yapılandırılmış sorularla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ışığında elde edilen görüşlerin nitel içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular birleştirilerek değişim süreci farklı tarafların bakış açıları ile daha bütünsel bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Nicel araştırma tasarımında, ana kitle 122 kişi olup örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında 93 kişiden oluşmaktadır. Bu çerçevede toplamda 110 çalışana anket formu dağıtılmış, 91 anket formu geri dönmüştür. 6 adet form eksik veya dikkatsiz doldurulduğu için analize uygun bulunmamıştır. Toplam 85 adet form analize tabi tutulmuştur. Ankette yer alan sorular için, Herscovitch (2003) çalışmasında geliştirilen ve daha sonra “Örgütsel Değişim Sürecinin Algılanmasına Yönelik Betimsel Bir Araştırma” (Seçkin, Demirel & Özçınar, 2016) adlı makalede kullanılan, geçerlilik ve güvenilirliği kanıtlanmış hazır ölçekten yararlanılmıştır.

Nicel yöntemlerle elde edilen verilerin istatistiksel bir analize uygun olup olmadığına karar vermek için normal dağılım durumları, yapısal geçerliliği ve güvenilirliği SPSS 22.0 Paket Programı ile analiz edilmiştir. Çalışanlara sosyo-demografik özellikleri, kişilik özellikleri ile kendi yaşamlarında değişimi nasıl algıladıkları yönünde sorular yöneltilmiştir. Ardından 6 boyut ele alınmıştır. Bunlar; değişime hazırlık, değişimden etkilenme, değişime bakış açısı, duygu durumları, değişime direnç ve değişimin genel başarısı olarak adlandırılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler 5’li Likert ölçeği ile 1= Kesinlikle Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılmıyorum olmak üzere ölçülmüştür.

Nitel araştırma tasarımında ise, örgütsel değişimin doğasını ortaya çıkartmak için maksimum çeşitleme örnekleme ve kolay ulaşılabılır durum örneklemesinden yararlanılarak çalışanlarla yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 11.01.2019-26.05.2019 tarihleri arasında toplam 16 kişi ile görüşülmüştür. Ortalama mülakat süresi 25-45 dakika arası sürmüştür. Görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Katılımcılar ses kaydı alındığı ve kayıtların gizliliği konusunda bilgilendirilmiştir. Farklı bakış açıları yakalayabilmek adına görüşme yapılan kişilerin farklı departmanlardan olmasına özen gösterilmiştir. Elde edilen görüşler nitel içerik analizine tabi tutularak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırmanın nitel kısmının geçerlik ve güvenilirlik sağlamak adına çeşitli yollar izlenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Bu kapsamda

iki geçerliği sağlamak için katılımcılarla uzun süreli etkileşimlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Böylece katılımcıların dahi farkında olmadığı, ifadelerinin altında yatan örüntüler açığa çıkartılmıştır. Örneklem çeşitlenmesine gidilmiş ve her iki örgütten, farklı görev ve unvandaki çalışanlarla derinlemesine görüşmeler yapılarak çalışmanın inandırıcılığının pekiştirilmesi hedeflenmiştir. Dış geçerliği sağlamak için ise keşfedilen her kavram ve temanın altında katılımcıya ait ifadeler yorum katılmadan ve verinin doğasına dokunulmadan aktarılmıştır. Maksimum çeşitlenme ve kolay ulaşılabilir durum örneklemesinden yararlanılarak hem genele hem de özele ait bilgilere ulaşmayı sağlayacak veri kaynaklarının bu farklılığı yansıtacak şekilde seçilmiştir. İç güvenilirliği sağlarken tutarlık incelemesi yapabilmek adına tüm görüşmeler katılımcıların izni ile kayıt altına alınmış, görüşmelerde yöneltilen sorular benzer yaklaşımlarla sorulmaya çalışılmıştır. Dış güvenilirliği sağlamak için ise görüşme raporları ve QSR Nvivo 12 pro programı ile nitel içerik analizine tabi tutulan kodlama listeleri çalışmayı değerlendiren danışmana sunulmuştur.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Nicel araştırma tekniğinde kullanılan anket formu toplam 52 ifadede ve 6 boyuttan oluşmaktadır. Araştırma modeli ve başlıca hipotezleri şunlardır:

H1: Değişime hazırlık evresi ile çalışanların değişime bakış açısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Değişimden etkilenme ile değişime direnç arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Değişime hazırlık ile değişimin genel başarısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Değişime bakış açısı ile değişimin genel başarısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Değişime hazırlık ile değişime direnç arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

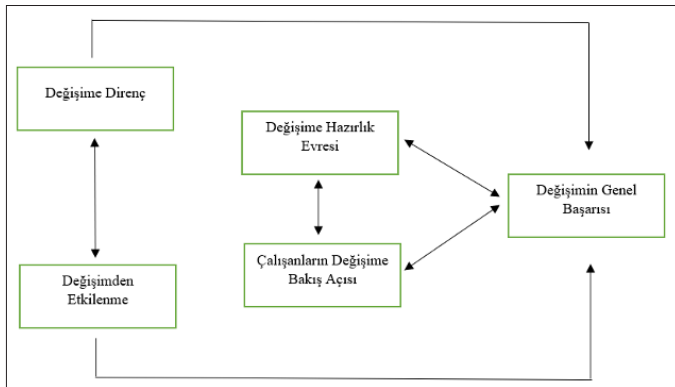
H6: Örgütsel değişim sürecine ilişkin algılar demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

Araştırma Bulguları

Elde edilen araştırma bulguları iki başlık altında incelenmiştir.

Nicel Yöntemlerden Elde Edilen Bulgular

Araştırmaya katılan 85 çalışanın %56,5'i kadın, %43,5'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%36,5) 34-41 yaş aralığındadır. Çalışanların eğitim durumları incelendiğinde

Şekil 1.

Araştırmanın Modeli

%68,2'lik oran ile lisans mezunu olanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Örgütteki çalışanların %55,3 lük kısmını 10 yıl ve üstü kıdeme sahip kişiler oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunlukla kıdemli olduğu, örgüt içinde işten ayrılan personellerin dolayısıyla personel devir hızının az olduğu ve anketi cevaplayanların %48,2 lik kısmının memur statüsünde olduğu ek olarak söylenebilir.

Korelasyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Korelasyon analizi yapılırken, normallik analizinde test edilen ifadelerin normal dağılımı gözlemlendiği için Pearson korelasyon kullanılmıştır.

Tablo 1'e göre, değişime hazırlık boyutu ile değişime bakış açısı ifadelerinin ortalamaları ($r = 0,538$; $p < ,01$) ve değişimin genel başarı ifadelerinin ortalamaları ($r = 0,561$; $p < ,01$); değişime bakış açısı boyutu ile değişimin genel başarı ifadelerinin ortalamaları ($r = 0,550$; $p < ,01$); değişimden etkilenme boyutu ile değişime direnç ifadelerinin ortalamaları ($r = 0,317$; $p < ,01$) arasında pozitif yönde ilişki olduğu analiz edilmiştir.

Basit ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizleri Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Değişime hazırlık süreci ifadelerinin ortalamaları alınarak yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de paylaşılmıştır.

R^2 değeri, çalışanların değişime bakış açılarının % 28,9 'luk kısmını, değişime hazırlık sürecinin açıkladığını ifade etmektedir. Değişime hazırlık sürecinin, çalışanların değişime bakış açıları üzerindeki etkisi 0.597'dir. Bu durumda, değişime hazırlık evresi ile çalışanların değişime bakış açısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H1 hipotezi desteklenmektedir. Örgütlerin değişim sürecine hazırlanmaları, çalışanların değişime olan bakış açıları-

Tablo 1. Değişim Boyutları Arasındaki Korelasyona İlişkin Bulgular

Değişime Hazırlık (DH)	DH	DBA	DE	DD	DGB
Pearson Correlation (r)	1	,538**	-0,154	-,412**	,561**
Sig. (2-tailed)		0	0,16	0	0
N	85	85	85	84	84
Değişime Bakış Açısı (DBA)	DH	DBA	DE	DD	DGB
Pearson Correlation (r)	,538**	1	-,344**	-,516**	,550**
Sig. (2-tailed)	0	0,001	0	0	0
N	85	85	85	84	84
Değişimden Etkilenme (DE)	DH	DBA	DE	DD	DGB
Pearson Correlation (r)	-0,154	-,344**	1	,317**	-0,105
Sig. (2-tailed)	0,16	0,001		0,003	0,34
N	85	85	85	84	84
Değişime Direnç (DD)	DH	DBA	DE	DD	DGB
Pearson Correlation (r)	-,412**	-,516**	,317**	1	-,480**
Sig. (2-tailed)	0	0	0,003		0
N	84	84	84	84	84
Değişimin Genel Başarısı (DGB)	DH	DBA	DE	DD	DGB
Pearson Correlation (r)	,561**	,550**	-0,105	-,480**	1
Sig. (2-tailed)	0	0	0,34	0	
N	84	84	84	84	84

Tablo 2. Değişime Hazırlık Sürecinin, Değişime Bakış Açısı Üzerine Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Bulguları

Bağımsız Değişkenler	B	t	p
Değişime Hazırlık	0,79	2,985	0,004
R	0,597	5,812	0
	R ²	F	p
0,538	0,289	33,784	0
			Durbin-Watson
			1,788

Tablo 3.
Değişime Hazırlık ve Değişimden Etkilenme Süreçlerinin, Değişime Direnç Üzerine Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Bulguları

Bağımsız Değişkenler	B	t	p	VIF
Değişime Hazırlık	3,976	9,722	0	1,028
Değişimden Etkilenme	0,273	2,597	0,011	1,028
Düzeltilmiş				
R2	F	p		Durbin-Watson
0,215	12,35	.000		1,89

Tablo 4.
Değişim Süreci Evrelerinin, Değişimin Genel Başarısı Üzerine Etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Bulguları

Bağımsız Değişkenler	B	t	p	VIF
Değişime Hazırlık	-0,757	-1,971		
Değişimden Etkilenme	0,616	3,72	0	1,384
Düzeltilmiş				
R2	F	p		Durbin-Watson
0,39	27,523	.000		1,854

Tablo 5.
Örgütsel Değişime İlişkin T Testi ve ANOVA Testinden Elde Edilen Bulgular

Örgütsel Değişim Boyutları	Değişken	N	S	T	p	Tukey		
Değişime Hazırlık	Yaş	18-25	3	3	0,5			
		26-33	25	2,493	0,6057	3,28	0,86	3-4*
		34-41	31	2,274	0,5782			
		42 ve üzeri	26	2,718	0,6338			
Değişime Hazırlık	Eğitim	İlköğretim	2	3,667	0			
		Ortaöğretim	-	-	-			
		Lise	13	2,41	0,5636	2,6	0,08	1-3-4*
	Düzeyi	Lisans	58	2,471	0,6407			
		Lisansüstü	12	2,542	0,5081			
Değişime Direnç	Çalışma Yılı	1 yıl ve altı	4	3,218	0,375			1-4-5*
		1-3 Yıl	5	3,483	0,5509			2-4*
		4-6 Yıl	13	3,782	0,505	6	0,93	3-4*
		7-9 Yıl	16	4,334	0,5109			4-1-2-3*
		10 Yıl ve Üstü	46	3,956	0,494			5-1*
Değişime Hazırlık	Mesleki Ünvan	Üst Kademe	-	-	-			
		Orta Kademe	27	2,605	0,6307			3-5*
		Alt Kademe	12	2,605	0,6565	4,59	0,82	4-5*
		Memur	41	2,346	0,5431			
		Taşeron	5	3,333	0,5652			
Değişimden Etkilenme	Mesleki Ünvan	Üst Kademe	-	-	-			
		Orta Kademe	27	3,003	0,4933			
		Alt Kademe	12	2,604	0,3846	3,2	0,42	3-5*
		Memur	41	2,868	0,4979			
		Taşeron	5	3,35	0,7647			
Değişimin Genel Başarısı	Mesleki Ünvan	Üst Kademe	-	-	-			
		Orta Kademe	26	2,115	1,0228			3-5*
		Alt Kademe	12	1,542	0,6201	3,26	0,22	
		Memur	41	1,89	1,0399			
		Taşeron	5	3,1	0,8944			

Tablo 6.
Katılımcıların Farklılıklara İlişkin Görüşleri ve Yükleme Frekansları

Farklılıklara İlişkin Algular	Frekans	Farklılıklara İlişkin Algular	Frekans
Kültürel Farklılık		Yapısal Farklılıklar	
• Beşeri İlişkiler	2	• Hiyerarşik Yapı	5
• Giyim-Görünüm	2	• İş Metodlarındaki	
Değişim	6	• Yönetim Şekli	4

Tablo 7.
Katılımcıların Birleşme Sürecine İlişkin Görüşleri

Satın Alma Sürecinin Duyurulması	Frekans	Satın Alma Sürecinin Duyurulması	Frekans
Formel		Enformel	
• Birebir Bilgi Aktarımı	5	• Dedikodu	
Mekanizması	8		
• Resmi Açıklama	6	• Dış Kaynaklardan	
Alman Bilgiler	1		
• Toplantılar	7		
• Yazılı Bilgilendirme (Mail)	3		

Tablo 8.
Katılımcıların Birleşme Sürecinin Etkileri Üzerine Görüşleri

Birleşme Sürecinin Çalışanlar Üzerinde Etkileri	Frekans	Birleşme Sürecinin Çalışanlar Üzerinde Etkileri	Frekans
Aile Temelli Etkileri	4	İş Çıktıları Üzerindeki Etkisi	
Bireysel Etkileri		• Belirsizlik ve Bilinmezlik Korkusu	7
• Aışkanlıkların Değişmesi	1	• Görev Tanımları ve Rol Beklentilerinin Netleşmesi	1
• Duyusal Döngü	3	• İş Akışı	4
Sosyal Çevre Üzerindeki Etkisi	3	• Kaygı	4
		• Motivasyon	2
		• Stres	6

Tablo 9.
Katılımcıların Değişim Sürecine İlişkin Görüşleri

Satın Alma Sürecinin Duyurulması	Frekans	Satın Alma Sürecinin Duyurulması	Frekans
Olumlu Etkileri	27	Olumsuz Etkileri	
Birey Düzeyinde Etkileri		• İşin Yavaşlatılması	1
• Gelişim fırsatları	6	• Motivasyon Düşüklüğü	1
• İnsan kaynakları süreçlerinde iyileşme	6	• Örgüt Kültüründe Değişim	2
• İstikrar	7	• Piyasadaki İş Olanakları	3
• Kazan-kazan anlaşması	6	• Sosyal Çevrenin Değişmesi	3
Örgüt Düzeyinde Etkileri		• Sosyal Ortamın Değişmesi	1
• İletişimin güçlenmesi	2		

Tablo 10.
Katılımcıların Değişimin Yönetimine İlişkin Görüşleri

Kurumsal boyut	Frekans	Psikolojik ve Davranışsal Boyut	Frekans
Değişim Sürecinin Kısıtlanması	2	Psikolojik destek	1
Etkili Bilgilendirme		Tersine mentorluk	1
• Ortak Organizasyonlar	3	Etkili Yönetmel Beceriler	
• Toplantılar	7	• Bağlantı sağlama	1
Etkili İletişim		• Duyguları yönetme	2
• Empati	1	• İnandırıcılık	2
• Şeffaflık	6	• Motivasyon	3
Etkili Liderlik Becerileri		• Örgütlenme	1
• Karşıdaki kişiyi dinleme ve anlama	2		

nı pozitif yönde etkilemiştir. Değişime hazırlık süreci arttıkça çalışanların değişim karşısında göstermiş oldukları direnç seviyesi azalmaktadır.

Tablo 3'e göre, değişime hazırlık ve değişimden etkilenme süreçleri ile değişime direnç ifadelerinin ortalamaları alınarak yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre modelin anlamlı olduğunu ($p < ,05$) göstermektedir. Düzeltilmiş R2 değeri, değişimde karşılaşılan direncin %21,5'ini değişime hazırlık ve değişimden etkilenme süreçlerinin açıkladığını ifade etmektedir.

Tablo 11.
Değişimin Motivasyon ve Çatışma Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşler

Motivasyon Üzerindeki Etkileri	Frekans	Çatışmanın Etkileri	Frekans
Nötr Etkisi	3	Çatışmanın Varlığı	10
Olumlu Etkileri		Açık Çatışma	1
• Değişikliğin Olmaması	4	Algılanan Çatışma	
• Kadro Geçişi	6	• Önyargular Temelli	2
Olumsuz Etkileri	13	• Ötekileştirme Temelli	7
1. Belirsizlik Kaynaklı Olumsuz Duygu Durumları		Çatışmanın Yokluğu	10
• Dedikodu mekanizması	1		
• Stres ve kaygı	5		
2. Güç Kaybı			
• Yetki Sınırlandırılması	2		
• Hiyerarşik Yapı	1		
• Kadro Değişikliği	1		
• Yaşanmışlıklar	3		

Çalışanların değişimden ne düzeyde etkilendiği; değişim sürecinde motivasyonları, birçok zorluğa neden olması, iş yükünün artması, aile yaşantısının etkilenmesi, performans değerlendirmenin ne kadar adil olduğu gibi durumların, değişime direnç üzerindeki etkisi 0.273'dir. Bu durumda, değişimden etkilenme ile değişime direnç arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H2 hipotezi desteklenmektedir. Değişime hazırlık ile değişime direnç arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. H5 hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 4'e göre, değişime hazırlık ve çalışanların değişime bakış açısı ile değişimin genel başarısı ifadelerinin ortalamaları alınarak yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre modelin anlamlı olduğunu ($p < ,05$) göstermektedir. Düzeltilmiş R2 değeri, değişimin genel başarısının %39'unu değişime hazırlık ve çalışanların değişime bakış açısı süreçlerinin açıkladığını ifade etmektedir. Çalışanların değişime bakış açısının, değişimin genel başarısı üzerine etkisi 0.519'dur. Bu durumda, değişime hazırlık ile değişimin genel başarısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H3 hipotezi desteklenmektedir. Çalışanların değişime bakış açısı ile değişimin genel başarısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. H4 hipotezi de desteklenmektedir.

Tukey testi sonucunda ortaya çıkan farklar Tablo 5'te gösterilmiştir. Özetle, cinsiyet değişkeninde herhangi bir farklılık bulunmazken; 34-41 ve 41 yaş ve üzeri yaş grupları arasında değişime hazırlık evresindeki; ilköğretim-lise-lisans düzeyinde eğitim görmüş gruplar arasında değişime hazırlık evresindeki; kurumda çalışma yılı düzeyi arasındaki ve kurumdaki mesleki ünvanlar arasındaki ifadelerle verilen yanıtların ortalaması anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Nitel Yöntemlerden Elde Edilen Bulgular

12'si kadın, 4'ü erkek olmak üzere toplam 16 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar farklı departmanlarda çalışmakta olup, müdür (1 kişi), bölüm sorumlusu (1 kişi), uzman (6 kişi), memur (2 kişi), operasyonel destek uzmanı (4 kişi), doktor (1 kişi), hemşire (1 kişi) pozisyonlarındadır. Çalışanlara sorulan sorulardan farklı olarak, işyeri hekimine (doktor ve hemşire) ve yönetici pozisyonundaki kişilere farklı sorular yöneltilmiştir. Gizlilik açısından satın alan firma için X, satın alınan firma için Y, katılımcılarda ise söylemleri paylaşırken isim-soyisim başharfi, cinsiyet ve ünvan kodlamaları yapılmıştır. Temel ve genel görüşler ağaç nod (Treenode), alt görüşleri ise çocuk nod (childnode) olarak kodlanmıştır. Kodlama sonucunda ise frekans olarak adlandırılan tekrarlı söylemleri içeren özet bir tablo oluşturulmuştur. Temel görüşlerin ve alt görüşlerin her birinde 6 söylem ve üzerinde olan frekanslar açıklanmıştır.

Çalışanların Söylemleri Işığında Elde Edilen Bulgular

Nitel analiz ağırlıklı olarak satın alınan şirket çalışanlarına yönelik yapılmıştır. Çalışanların birleşme sürecindeki duygu durumları öğrenilmeye çalışılmıştır.

X şirketi ile Y şirketi Arasındaki Farklılıklara İlişkin Görüşler

Katılımcılara "X şirketi ile Y şirketi arasında belirgin gördüğünüz farklılıklar var mıdır? Örnek vererek açıklar mısınız" sorusu sorulmuştur. Yanıtların farklılıklara ilişkin algılar ağaç nodu altında 7 çocuk noda ayrıldığı görülmüştür.

Tablo 6'da görüleceği gibi, yanıtların farklılıklara ilişkin algılar ağaç nodu altında 7 çocuk noda ayrılmıştır.

İş Metodlarındaki Değişim: Katılımcıların 6'sı iş metodlarında farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. İş yapış şekilleri, sistemlerin farklılığı, mağaza sayılarının farklılığından dolayı sürecin aynı olmaması, manuel/sistemik ayrımının net bir şekilde gözlemlendiği konusunda mutabakat vardır.

Çalışma şekillerimiz farklıydı. Neredeyse on katı mağaza sayımızla onda bir mağaza sayısı olan şirketten bahsediyoruz. Bin küsur mağazanın telefon ile yönetilemeyeceği çok aşikar. X firmasının bu sebeple çağrı sistemleri var. Bizim firmada da vardı ama bu kadar profesyonel değildi. Örneğin benim telefonum neredeyse tüm mağazalarda vardı. Bir sorun çıktığında arayabilecekleri birinin olmasını bilmelerinin güvencesi bile onlara yetiyordu. Birleşmeden sonra onları hep başkalarına veya çağrıya yönlendirmek, çağrının da ilgili kişilere yönlendirmesi biraz onlara zor geldi. Çünkü telefonla çıkan sorunlarını hallediyorlardı. Şimdi çağrı açılıyor, çağrıdan yanıt geliyor ve o kişi ile irtibata geçiliyor. Süreç uzadı, onbeş dakika içinde çözölen bir durum, bir-iki saate çıkabiliyordu. Ama alışma dönemi olduğu için o süreci atlattılar (ba, kadın, uzman).

Satın Alma Sürecinin Duyurulmasına İlişkin Görüşler

Verilen yanıtlar analiz edilmiş (Tablo 7) ve satın alma sürecinin duyurulması ağaç nodu altında 8 çocuk noda ulaşılmıştır.

Resmi Açıklama: Katılımcıların 6'sı birleşme sürecini resmi açıklama yolu ile duyduğunu belirtmiştir.

Kamu aydınlatma platformundan duyduk. KAP'dan duyduktan sonra yöneticiler toplandı(es, kadın, uzman).

Toplantılar: Farklı departmandaki çalışanlara, her departmanın bölüm müdürü olacak şekilde birleşme ile ilgili bilgi yapılmıştır. Katılımcıların belirttiği bilgilendirme genel olarak toplantı niteliğindedir.

Birleşme sözlü olarak dile getirildi. Müdürler bize açıklama yaparken bir birleşmenin olacağından bahsetti. Hepimiz kendimizi zaten ona göre planlamak durumundaydık, işten çıkarılmaldan bahsediyorum, herkes ona göre kendisini planlasın dendi (şç, kadın, uzman).

Dedikodu Mekanizması: Katılımcıların neredeyse büyük çoğunluğunun (8 kişi) hemfikir olduğu ve yaşamış olduğu durumların benzer olduğu farkedilmiştir.

Teknik departman olduğumuz için departmanın arkalarındaydık ve üst kattaydık. Ön görüşmeler ve protokoller zamanında satın alma sürecini sadece dedikodu olarak duyuyorduk. Bir arkadaşımız imzaların atıldığını söyledi. Kendi yöneticime sorduğumda durumu bildiğini fakat söyleyemediğini belirtti (kf, kadın, bölüm sorumlusu).

Birleşme Sürecinin Çalışanlar Üzerinde Etkileri

Katılımcılara "Birleşme süreci hayatınızı nasıl etkiledi, örnekler açtıklar mısınız" sorusu sorulmuştur. Verilen yanıtlar analiz edilmiş (Tablo 8) ve birleşme sürecinin etkileri ağaç nodu altında 12 çocuk noda ulaşılmıştır.

Belirsizlik ve Bilinmezlik Korkusu: Katılımcıların 7'si, değişim süreci boyunca yaşanan belirsizlikten olumsuz etkilenmişlerdir. Her şeyin tam anlamıyla bilinmemesi çalışanların geleceği de görememesine ve alternatif seçenekler planlayamadıklarına neden olmuştur.

Acaba bizimle çalışmaya devam edecekler mi?Çıkarılacak mıyız? Süreç nasıl işleyecek? Bununla ilgili kafamızda soru işaretleri vardı ve bu süreçte bayağı uzun sürdü. Bize vaatler verildi ve tutulmadı X firması tarafından. Eğitim verilecek dendi, sadece bir haftalık eğitim verildi, sürekli gelişimimizi destekleyeceklerini vaat ettiler fakat hiçbir şekilde söylenenler yapılmadı (hs, erkek, operasyonel destek uzmanı).

Stres: Katılımcıların 6'sı çeşitli nedenlerden dolayı stres yaşadıklarını belirtmiştir. Çoğunlukla belirsizliğin artması sonucu streslerinin de aynı düzeyde arttığını, özellikle X firma kadrosunda olmayan ve taşeron firmaya bağlı çalışanların, durumlarının daha fazla belirsizlik içerdiğini bu sebeple streslerinin de yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Belirsizliğe bağlı olarak stresimiz çok fazlaydı. Bu stres, yeni çalıştığım kuruma (birleşmenin gerçekleştiği kurum-X firması) geçtiğimde de devam etti. Çünkü en az bir beş sene çalışıyorsunuz sonra o kurumun kültürüne alışıyorsunuz sonrasında başka bir kültür geliyor ve ona alışmak zorundasınız, adapte olmalısınız. Elbette ki bocalıyorsunuz ve o bocalama sürecinde duygusal bazı problemler çıkıyor (gd, kadın, memur).

Değişim Sürecinin Etkileri

Katılımcılara "Sizce değişim sürecinin çalışanlar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri nelerdir?" sorusu sorulmuştur. Verilen yanıtlar analiz edilmiş (Tablo 9) ve değişim sürecinin etkileri ağaç nodu altında 15 çocuk noda ulaşılmıştır.

Gelişim Fırsatları: Çoğunlukla birleşmeden kaynaklı, yeni sistemlerin kullanılmaya başlaması veya yeni sistemlerin yanında eski sistemlerin de yürütülmesiyle ilgili söylemler olmuştur. Bunun yanı sıra yeni şeyler öğrendiklerini ve yeni kültürlerle, yeni insanlarla tanışma fırsatları olmuştur.

Yeni şeyler öğrendiğimiz için bizim için süreç daha hızlı geçti çünkü daha önce yaptığımız belli bir iş vardı ve belli bir rutindeydi, bir hareketlilik vardı ama şimdi tamamen farklı bir şeye yöneldiğimiz için öğrenmeye çalışıyorsunuz (mk, kadın, uzman).

İnsan Kaynakları Süreçlerinde İyileşme: Y firmasında maaş, yan haklar, ödül sistemi veya prim sisteminin kıyasla daha düşük olduğunu vurgulamışlardır. Geçiş döneminden sonra çalışanların X firmasında haklarının iyileştirilmiş şekilde kadroya alındıklarını ifade etmişlerdir. Tüm bunlara ek olarak özel sağlık sigortalarının eski firmalarında olmadığını fakat şuan özel sağlık sigortası kapsamında olduklarını da belirtmişlerdir.

Maaşım biraz daha arttı Y firmasına kıyasla , X firmasında aldığımız yan haklar yoktu. Kafamda hep şu vardı, "kalacaksam ve aynı maaşı alacaksam niye kalayım dışarıda da aynı maaşı alabilirim." O yüzden verdiğim kararın doğru çıkması mutluluk verici (sa, kadın, uzman).

İstikrar: Birleşmeden sonra X firmasının bölge direktörlüğü yer değiştirmiştir. Yer değişmesinden kaynaklı Y firma çalışanlarında herhangi bir mesafe, yapılan iş, ofis ortamı, servis güzergahı gibi fiziksel alanda hiçbir değişiklik olmamıştır. Bazı çalışanların ise fiziksel alandan ziyade çalışma arkadaşlarının bile aynı olduğunu ifade etmiştir. Değişikliğin olmaması sonucunda yöneltilen sorulara 7 katılımcı, olumlu bakış açısıyla yanıt vermişlerdir.

Büyük bir şirketten hiç iş kaybetmeden yaptığı işin paralelinde, aynı işlemi yaparak X firmasına geçenler oldu. Herhangi bir maaş kaybı olmadı ve işini devam ettirdiler (yy, erkek, operasyonel destek uzmanı).

Kazan-kazan anlaşması: X ve Y firmalarının mali birleşmesi olana kadar, Y firmasındaki çalışanların işten ayrıldığı (gönüllü olarak) veya işten çıkartıldığı belirtilmiştir. İşten çıkarılmanın çalışanlar üzerindeki olumlu etkisinin ise, iş hayatını sonlandırmak isteyen insan kaynağının bulunduğunu, bu durumu fırsata çevirerek haklarını ve hatta bazı personellerin kıdem-ihbar tazminatlarının yanısıra altı brüt maaş aldıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı insanlar içinde kazan-kazan oldu. Yıllardır çalışan insanlar, bir şekilde iş hayatını sonlandırmak isteyen ama kendisi ayrılmayacağı için tazminatını almak ya da tüm haklarını kaybetmemek için çalışmak zorunda olan bir insan kaynağı vardı. Bu yüzden hem o çalışanlar için hem de şirket için kazan-kazan anlaşması oldu. Mutlu olarak ayrılan çok oldu çünkü bu bir fırsattı. Gitmek isteyenler gönüllü olanlar ilk başta gittiler (ba, kadın, uzman).

Değişim Sürecinin Çalışanlar Tarafından Yönetilmesi

Katılımcılara "Eğer yönetici olsaydınız, gerçekleşen değişim süreci boyunca, öncesini ve sonrasını düşünerek, çalışanlarınıza yönelik ne gibi aksiyon planları alırdınız. Bu değişim sürecinde, ben bunu yapardım, diyebileceğiniz eylemler var mıdır ?" soruları sorulmuştur. Tablo 10'da görüleceği üzere, değişim sürecinin çalışanlar tarafından yönetilmesi ağaç nodu altında 18 çocuk noda ulaşılmıştır.

Toplantılar: Katılımcıların 7'si, toplantılar aracılığı ile durumun açıklanmasının, akıllardaki soru işaretlerinin giderilmesinin böylelikle dedikoduların önüne geçebileceklerini ifade etmişlerdir. Mail aracılığıyla veya telefonla durumun açıklanmasından ziyade yüzyüze, birebir temas yoluyla durumun açıklanmasının daha önemli olduğu vurgulanmıştır.

Maille ya da mesajla dile getirmek yerine yüzyüze insanların tepkilerini görerek anlatmak daha iyi. Ama şirketin bunları elemanlarına nasıl anlattığı da önemli yani gizlilik politikası da var, her şeyi anlatamıyorsunuz. Ama yüzyüze toplantılarla daha olumlu sonuçlar elde edileceğini düşünüyorum. Bilgi vermek illaki şart. Herkes kendini ona göre ayarlıyor (sç, kadın, uzman).

Şeffaflık: Katılımcıların 6'sı şeffaflığın önemini vurgulamıştır. Belirsizlik hakim olduğu için iş bulanlar ve gidemeyenler, ucu açık sorular olduğu için dedikoduların git gide artması ve yoruma dayandırılması çalışanları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeple katılımcılar, çalışanlarına karşı şeffaf davranış sergileyebileceklerini ifade etmişlerdir.

Şeffaf olurdu çünkü o noktada iş bulup gitmek isteyenler gidemedi. İnsanlara pozisyonuna göre, ikili ilişkilerine göre güzellik yaptıkları da oldu, kötülük yaptıkları da. O anki karşıdaki insanın ruhsal durumuna göre. Bazı kişiler aralık ayında çıkartılmadan Ocak ayında çıkartıldı. Nedeni ise gelir vergisine tabi olup alacağı para daha fazlaydı, vergi kesileceği için Ocak ve Şubat'ta çıkar-

tıldılar. Bu yapılması gereken bir hareketti fakat bunlar hep ikili ilişkilere, samimiyete dayalıydı. Başka çalışanlar iş bulup çıkmak istediklerinde çıkartılmadı (es, kadın, uzman).

Motivasyon Üzerindeki Etkileri ve Çatışmanın Varlığı

Katılımcılara "Satın alma süreci sonrasında, bireysel bazda yaşadıklarınıza bağlı olarak motivasyonunuzu olumlu veya olumsuz etkiledi mi, örnekle açıklar mısınız" sorusu sorulmuş ve yanıtlar analiz edildiğinde motivasyon üzerindeki etkiler ağaç nodu altında 13 çocuk noda ulaşılmıştır (Tablo 11).

Çatışmanın varlığını ölçebilmek adına "Bireysel anlamda başkalarıyla çatışma yaşadınız mı? Eğer yaşandıysa bu durumla başa çıkmak için neler yaptınız?" ve "Çevrenizdeki gözlemlerinize bağlı olarak çalışanlar arasında çatışma yaşandı mı?" soruları da sorulmuştur. Çatışmanın etkileri ağaç nodu altında 6 çocuk noda ulaşılmıştır.

Kadro Geçişi: Katılımcıların 6'sı kadro geçişlerinin motivasyonları üzerinde arttığını ifade etmişlerdir. Kadroya geçiş, katılımcılar üzerinde olumlu duyguları açığa çıkarmıştır çünkü sayıca fazla kişi içinden seçilmeleri ve azınlık grubun içinde yer almaları, Y firmasındaki tüm haklarıyla X firmasına geçmeleri katılımcıların daha motive olmalarına neden olmuştur.

Ben iki gün önce X firmasında berat aldım. Y firmasında çalıştığım halde, X firmasına tüm haklarımla geçtiğim için berat aldım. Bakıldığında şirket aynı değil ama aynı kurumda çalışıyormuş gibi devam edildi. Bu beni bir tık daha motive eden bir olaydı (dak, kadın, uzman).

Ötekileştirme Temelli: 7 katılımcı X firmasındaki çalışanların, Y firma çalışanlarını ötekileştirdiğini savunmuştur. Bunun yanısıra oluşan ortak fikir sonucunda, katılımcılardan örneklerle detaylandırılmaları istenmiştir.

İlk etapta X firma çalışanı-Y firma çalışanı ayırımı vardı. Bana hissettirdiği, siz batırdınız biz sizi aldık, havasında yaklaştılar bize. Korkmuştuk. Gelen insanların yaklaşımları çok sertti ve bize karşı kötüydüler. Biz kötü çalışandık. Halbuki bizim Y firmasının batmasında hiç bir suçumuz yoktu. X firma çalışanlarının yanından geçiyorsunuz sizi gördüklerinde bir anda susuyorlar. Hemen oradan bir kaçma ihtiyacı duyuyorsun (sa, kadın, uzman).

Çatışmanın Yokluğu: Her ne kadar katılımcıların 10'u çatışma yok dese de, yok denildikten sonra görüşmeler esnasında örnekler vererek veya detaylandırılarak, aslında algılanan bir çatışmanın varlığından söz etmişlerdir. Fakat soru katılımcılara yöneltildiğinde ilk olarak çatışma yok dendiği için bir tema olarak kodlanmıştır.

Net bir çatışma olmadı o noktada ister istemez herkes kendi sorumluluklarıyla başbaşa kaldığı için, başka bir tabirle her koyun kendi bacağından asılır atasözümüzden yola çıkarak insanlar önce kendi durumlarını değerlendirmek durumunda kaldılar. Birbirleri ile çatışan veya birbirlerine ters düşen veya bu gerginlikten dolayı birbirlerini kıran insanlara rastlamadım (yy, erkek, operasyonel destek uzmanı).

Yönetici ve İşyeri Hekimlerinin Söylemleri Işığında Elde Edilen Bulgular

Yönetici ve işyeri hekiminin söylemleri ve vermiş oldukları örnekler, genel çerçevenin daha iyi anlaşılmasına ve yaşanan sorunlara daha geniş bir perspektiften bakılmasına imkan sağlamıştır.

Çalışanlarda gözlemlenen davranışların olumlu ve olumsuz yanlarını açığa çıkartmaya yönelik soru yönlendirilmiştir. İşyeri hekim-

leri tarafından işten çıkarmalar, görüşmeler ve tekliflerin sunulma süreci olumlu olarak ele alınmıştır. Sürecin iyi değerlendirilip iyi düşünüldüğü belirtilmiştir. Olumsuz davranışlarda ise birleşme sürecinde personellerin daha çok yalnızlaştıklarını, "Bana teklif edildi, diğerine teklif edilmedi" şeklinde düşünerek çekindiklerini, suçluluk duyduklarını veya X firmasına geçtikten sonra bazı personellerin pişman olduğunu ve son olarak çalışanların genelinde belirsizliğin ve haber verilmemenin verdiği stresle başa çıkmaya çalıştığını belirtmişlerdir.

Değişim sürecinin çalışanlar üzerindeki etkilerinin neler olduğuna dair soru yöneltildiğinde; çalışanların sağlıklarının etkilendiği, belirsizlik ve stres düzeylerinin, ekonomik kaygıların giderek arttığı ve başa çıkabilmek için işyeri hekimiyle konuştuklarını ifade etmiştir. Sağlık üzerindeki etkisi erkeklerde daha ağırlıklı olarak depresyona girecek kadar ağır şikayetlerin olduğunu, kadınlar ise kaygılarını daha iyi gösterdiklerini ve daha rahat anlattıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte çalışanlarda yüksek tansiyon, düşük tansiyon, ağlama krizi, kabızlık, ürtiker ve egzama tarzında alerjik durumlar da görülmüştür. Belirsizlik ve stres düzeylerinin artış nedeni ise birleşme esnasında satın alınan örgütteki çalışanların işten ayrılması, kalması düşünülen çalışanlara ise teklif sunulmasıdır. Teklifin sunulma aşamasında ciddi bir gerginlik, belirsizlik ve bekleme sürelerinin olması gerginliği ve bu duruma bağlı olarak stresi de arttırmıştır. İşten ayrılan veya ayrılmak zorunda kalan çalışanların ise kendi yaşamlarındaki kişisel harcamaları, ailelerine bakma yükümlülükleri veya diğer masrafları akıllarında soru işaretleri bırakmış ve ekonomik kaygılara neden olmuştur.

Çalışanların değişim süreci ile nasıl başa çıktıkları ve bu koşullarda nasıl önlem aldıkları sorgulandığında işyeri hekimi ile dakikalarca psikoterapi şeklinde konuşmayı tercih ettikleri, bazı çalışanların arkadaş çevresinde dertleştikleri bazı çalışanların ise kimseyle konuşmayıp sorunu kendi içinde çözmeye çalıştıkları farkedilmiştir. Birleşme sürecindeki yaşananları şakaya vurmak, normalin dışında aniden kahkaha atmak, iletişimi dış çevre ile kesmek, mesai bitiminde iş arkadaşları ile vakit geçirmek çalışanların aldıkları farklı önlemler arasında yer almaktadır.

Üst yönetime satın alma ve birleşmenin ardındaki nedenler sorulduğunda, X örgütünün Y örgütünü ticari bir fırsat olarak görmesi, Y örgütünün hem perakende sektöründeki yeri hem de Türkiye'den çıkma isteği ve Y örgütünün sahip olduğu arazi ve mülklerin cazip olması başlıca nedenler arasında söylenebilir.

İki örgüt arasında kültürel farklılığın olup olmadığı sorgulandığında, X şirketinden farklı olarak, Y şirketinin çalışanı işin merkezine koyan anlayışı, açık iletişim, yönetimin çalışanlara yakın olması farklılıklar arasında sayılabilir. Üst yönetim birleşmeye ait bilgileri gizli tutmuştu ve yasal anlamda işlemlerin tamamlanmamasından dolayı çalışanlara birleşmeyle ilgili bilgileri paylaşmamıştır. Çalışanlarla birebir iletişim halinde olduklarını, astlarının haklarını alabilmeleri için destek sağladıklarını ve birleşmenin zor koşullarına yöneticilerin de adapte olmaya çalıştığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın kapsamı, yöneticiler perspektifinden, satın alma kararını nelerin etkilediği, birleşmenin çalışanlara nasıl duyulduğu, çalışanlar üzerinde gözlemledikleri olumlu ve olumsuz davranışlar, nasıl destek verildiği, geri bildirimlerin (tepkisi) nasıl olduğu, yaşanan çatışmaları nasıl çözümledikleri; Çalışanlar perspektifinden değişim sürecinde neler yaşadıkları, vermiş oldukları tepkiler, gerekli desteğin verilir verilmeyeceği, nelerin değiştiği, kuruma olan bağlılık düzeyleri, yaşanan çatışmaları nasıl çözümledikleri, vermiş olduk-

ları kararlar; İşyeri hekimi perspektifinden, hekimin yöneticilerde ve çalışanlarda gözlemedikleri, çalışanların değişim süreciyle başa çıkabilmek için neler yaptıklarına yanıt bulmak araştırmanın temel amacıdır. Bunun yanı sıra çalışanlar farklı noktalarda olsaydı değişim süreciyle nasıl başa çıkardı, değişimin nasıl yönetildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Karma yöntem kullanılarak hem değişim yönetimine ilişkin genel algı ölçülmeye hem de değişimin çalışanlar üzerindeki etkileri açığa çıkartılmaya çalışılmıştır.

Nicel araştırma bulguları ışığında; örgütlerin değişim sürecine hazırlanmalarının, çalışanların değişime olan bakış açılarını pozitif yönde etkilediği söylenebilir. Değişime hazırlık süreci arttıkça çalışanların değişim karşısında göstermiş oldukları direnç seviyesi azalmaktadır. Bu tespit Seçkin vd. 2016 yılında yapmış olduğu çalışmanın sonucu ile paraleldir. Değişim için gerekli altyapı koşullarının sağlanması çalışanların değişime bakış açılarını pozitif yönde etkilemekte, değişimin bireysel ve örgütsel düzeyde olumlu algılanmasını sağlayarak değişime direnci azaltmaktadır.

Örgütsel değişimin alt boyutlarında yer alan değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ölçmek için regresyon analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda değişimden etkilenme ile değişime direncin alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Çalışanların değişimden ne düzeyde etkilendiği, değişim sürecinde birçok zorluğun olması, iş yükünün artması, aile yaşantısının etkilenmesi, performans değerlendirmenin ne kadar adil olduğu, bilinmezlik, kaygılar ve kişisel tecrübelerin farklılığı değişime direnç üzerinde (0.273) pozitif yönlü etkiye sahiptir. Bu durum literatürde; (Budak & Budak, 2004) kişisel tecrübeler; (Mullins, 2004) belirsizlik korkusu; (Marks, 1997) stresin fazla olması, çalışanların psikolojik ve fizyolojik refahını olumsuz yönde etkiler, işyerinde ve evde gerginlik yaşanabilir ve çatışma artabilir. (Düren, 2002)'e göre iş yükünün artacağı endişesi, amaçları net olarak görememekten kaynaklanan kaygılar gibi nedenler örgütsel dirence neden olmakta ve araştırma ile elde edilen bulguları desteklemektedir.

Değişime hazırlık ile değişimin genel başarısı arasında (0.616) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Değişim hazırlığı sürecinde her iki şirketin, kurumsal yönetim ilkelerini uyguluyor olması önemlidir. Yöneticilerin açık ve dürüst olması, açıklamaların şeffaf olması, örgüt araç ve gereçlerinin nasıl kullanılacağına dair (altyapı) net bir bilgilendirmenin olması, çalışanların birbirlerine karşı saygılı davranılması ve çalışanlara eğitim verilmesi değişimin genel başarısını arttıracaktır. Bu bulgu Weber ve Tarba (2009)'nın birleşme öncesindeki süreçte genel amaç ve örgütlerin mevcut durumu öncelikli olarak analiz edilmesi, tüm nedenler belirlendikten sonra mevcut durumun ve sürecin daha kolay anlaşılması ve analiz edilebilmesi için yol haritası çizilerek alternatiflerin belirlenmesi önerileri ile paraleldir. Schuler ve Jackson (2001)'da benzer şekilde kültürel farklılıklara duyarlı, açık fikirli, çalışanların fikirlerini önemseyen ve iyi bir dinleyici olan yöneticilerin varlığının süreci başarılı kılacağını belirtmişlerdir.

Çalışanların değişime bakış açısı ile değişimin genel başarısı arasında (0.519) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışanlar tarafından satın alma ve birleşme sürecinin kurum için yararlı olduğu düşüncesi, planlamaların tasarlanmasında ve uygulanmasında şüphe duyulmaması, yapılan değişimlerin gereksiz olduğunun düşünülmemesi, kurum kültürlerinin uyumlu olması ve yönetimin aldığı kararların değişim amacına ulaştığı düşüncesi değişimin genel başarısını arttırmaktadır. Bu bulgu; Huczynski ve Buchanan (1991)'ın "bireylerin tutum ve davranışları her şeyi etkileyebilir" tespiti ve Eriksson (2004)'un "büyük ölçekli örgütlerde değişimin gerçekleşmesinde üst yönetime duyulan güvenin ve çalışanların süreç hakkındaki fikirlerini paylaşabilme inancının önemi"ne yaptıkları

vurgu ile paraleldir. Benzer şekilde; Bohlin ve ark., (2000)'ne göre çalışanlarla açık ve net şekilde paylaşılan vizyon, yeni bakış açısı kazandırma fırsatı sunabilir. Paine ve Power (1984)'a göre ise yöneticilerin kararları mümkün merite erken alması ve hızlı uygulaması ile örgüt içinde oluşabilecek belirsizliklerin önüne geçilebilir.

Nicel araştırma ışığında elde edilen bulgular özetlendiğinde; örgüt içindeki değişimin anlaşılması ve kabul edilmesini kolaylaştırmak için yöneticilerin iletişim yönünden güçlü olması ve değişiklik ile ilgili bilgileri tüm çalışanlara daha erken bir aşamada duyurmaları gerektiği söylenebilir. Birleşmenin erken aşamada duyurulmaması örgüt içinde dedikodulara neden olmuştur. Ayrıca örgüt yönetimi, bölüm yöneticilerinin hangi yetkiye sahip olacağını önceden belirlemelidir. Bununla birlikte bölüm yöneticileri de astlarına iş metodlarında ne tür değişiklikler olabileceğini açıkça belirtmelidir. Farklı departmanlar arasında işbirliği varsa değişim öncesinde çalışanları bir araya getirerek "biz" duygusu aşılanmalıdır. Olumsuz bir durumla karşı karşıya kalındığında çalışanların gerekli araçlara ve bilgiye sahip olması da önemlidir. Değişim rüzgarı başladığında çalışanlar ihtiyaç duyduğu ekipmana ve "biz" duygusuna sahip değilse hem iş akışındaki aksaklığa hem de net bir şekilde soruların sorulamamasından kaynaklı belirsizlik ve kaos ortamının artarak yaygınlaşmasına neden olacaktır. Belirsizlik ve bilinmezlik korkusunun hakim olduğu bu süreçte çalışanlarda motivasyon düşüklüğü, stres veya kaygı hakim olabilir. Korkuya dayalı bir yönetimin olmaması, yetki sınırlandırılmasının yapılmaması veya beşeri ilişkilerin örgüt içinde iyi olması değişimin olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olabilir.

Ön görüşmeler ve protokoller esnasında satın alma sürecinin belli olmaması belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Birleşmenin gerçekleşmesinden hemen önce işten çıkartılacak kişilerin kesin olmaması, gönüllülük esasına bağlı olması belirsizliği daha da artırarak Y örgütü çalışanlarını kaosa sürüklemiştir. Bu durumun nedeni ise X örgüt çalışanlarının mevcut durumunu korumasıdır. Zamanla X-Y örgüt çalışanları gibi ayırımın yapılmasına neden olmuştur. Y örgüt çalışanlarının her gün işten çıkarılma ile ilgili mail ve telefon beklemesi stres ve baskıyı daha çok hissetmelerine neden olmuştur. Bu tür bir ötekileştirme deneyimi ve birleşmenin ilk zamanlarında yetkilerin sınırlandırılması Y örgüt çalışanlarının motivasyonunu düşürmüştür. Nitekim, Greenberg (2002) bu tür süreçlerde çalışanların demokratik ve eşitlikçi çalışma ortamına sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır.

Birleşme sürecinde açık bir çatışmanın olmadığı belirtilmiştir. Nispeten önyargı ve ötekileştirme temelli bir çatışmanın varlığından söz edilebilir. X örgütü çalışanlarının süreçleri öğretmeleri sonucunda işlerini kaybetme korkuları, çalışanların birbirlerini tanıması ve birleşmeden önce bireylerde var olan önyargılar, X-Y örgüt ayırımı gibi nedenler çatışmanın temel kaynaklarını oluşturmuştur. Yöneticilerin bu durumları önceden fark etmesi ve uygun önlemleri almaları gerekmektedir. Kendi hırslarına ve endişelerine kapılan yöneticilerin zamanında gerekli önlemleri alamadıkları tespit edilmiştir. Çalışanlar açısından değişimin olumsuzlukları kadar olumlu yanlarının da olduğu ifade edilmiştir. Öncelikle X örgütünün işleri sistemli bir şekilde sürdürüyor olması, her iki şirketin de perakende sektöründe faaliyet göstermesi, performans değerlendirmelerinin veya ücret politikalarının benzer yapıda olmasından dolayı Y örgütündeki çalışanlar zorlanmamıştır. Aksine, insan kaynakları süreçlerinde (ücret politikası- yan haklar, maaş, ödül ve prim sistemi) iyileştirme olmuştur. X örgütünün farklı sistemlerinin olması sonucunda farklı programları kullanması, Y örgüt çalışanları açısından gelişim fırsatı olarak algılanmıştır. İşten gönüllü olarak ayrılan her çalışan

için kıdem farkı göz önünde bulundurularak, kıdem ve ihbar tazminatlarının yanısıra ikale sözleşmelerinin yapılması ve 6 aylık brüt maaş verilmesi birleşmenin olumlu tarafı olarak belirtilmiştir. Bu süreçte işten ayrılmak isteyen veya emekli olmak isteyen çalışanlar için bir fırsat yaratılmıştır. Bununla birlikte, yansıtılan ek gelirin altındaki neden, işe iade davasının açılmaması veya bu süreçlerin hukuki boyuta taşınmaması da olabilir.

Üst yönetimden gelen baskılar, orta düzey yöneticilerin çalışanlarına karşı şeffaf olamamasına ve iletişim eksikliğine neden olmuştur. Çalışma gruplarındaki bazı yöneticiler çalışanlarına psikolojik destek sağlarken bazı yöneticiler ise kendi kaygılarına kapılıp çalışanlarıyla iletişim kurmamışlardır. Nitekim çalışanlarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda olayların açıkça dile getirilmediği, çalışanlara karşı şeffaf davranılmadığı, birçok sorunun cevabının yanıtız bırakıldığı, soru işaretlerinin giderek arttığı ve bazı yöneticilerin ise iletişime tamamen kapalı olduğu tespit edilmiştir. Halbuki iletişim, örgütün can damarıdır (Gill, 2002). Orta düzey yöneticilerin perspektifinden ise bu durumun kaynağı sıkışık kalma hissi veya çalışanlara destek verememektir. İletişim noksanlığı sonucunda iş yükünün arttığı, iş süreçlerinin uzadığı veya çözümü geç ulaşıldığı da vurgulanmıştır. Kotter (1995) var olan değişimin gelecekte nelere yol açabileceğinin öngörülmesi için üst yönetim tarafından net bir vizyon geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Nitekim görüşmelerde geleceğin bilinmezliğinden kaynaklı endişe, kaygı ve stresin yoğun olarak yaşandığı ve çalışanların kendilerini bu durum karşısında güvensiz hissettikleri sıklıkla vurgulanmıştır.

İşyeri hekimi ve hemşireye yönlendirilen soruların yanıtları analiz edildiğinde katılımcıların söylemleriyle birebir örtüşen bulgulara ulaşılmıştır. Çalışanların durumlar karşısında kendilerine ait farklı savunma mekanizmaları geliştirdiği söylenebilir. Bazı çalışanlar konuşmadan kaçınma, iletişimi tamamen kapatma, bulunduğu ortamdan uzaklaşma, şakaya vurma gibi davranışlar sergilerken; bazıları da arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçirme, olayların farklı noktalarını tekrar tekrar konuşarak rahatlama, bilgi edinmeye çalışma gibi davranışlar sergilemiştir. Tüm bu davranışlar neticesinde çoğu çalışan, stresle ve belirsizlikle kendi yöntemleriyle başa çıkmaya çalışmıştır. Değişim karşısında kendi yöntemlerini geliştiremeyen çalışanların ise sağlık problemleri yaşadığı tespit edilmiştir. Erkeklerin daha ağırlıklı olarak depresyona girdiği ve kadınlara oranla kendilerini açık şekilde ifade edemedikleri ve kaygılarını gösteremedikleri belirtilmiştir. Çalışanların en çok arzu ettiği unsurun iletişim olduğu, işyeri hekimi tarafından bir kez daha vurgulanmıştır. Hem mağaza hem de bölge direktörlüğü kanadında personellerin isteği, bilinmezlik içinde bir açıklamanın gelmesidir. Konu hakkında fikir sahibi olmayan çalışanlar, geleceği ile ilgili de karar verememekte ve baskıyı zamanla artarak hissetmektedir. X ve Y örgüt ayrımının yapılması ve X örgütü çalışanlarındaki üstünlük havası işyeri hekimi tarafından da gözlemlenmiştir.

Son olarak çalışanların mental ve fiziksel sağlığı açısından sürecin iyi yönetilip yönetilmediği sorulduğunda, ifadelerin diğerleriyle paralel olması çalışmanın tutarlılığını ortaya koymuştur. Çalışanların kesinlikle bilgilendirilmesi gerektiği ve değer verildiklerinin hissettirilmesinin önemi tekrar ortaya çıkmıştır. Ayrıca belirsizlik sürecinin insanların psikolojilerini olumsuz etkilediği, bu sürecin uzaması ve belirsizliğin artması sonucunda bireylerin depresyona sürüklendiği önemle vurgulanmıştır.

Bu çalışmada karma yöntem kullanılarak örgütsel değişimin dinamikleri açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Çalışanların değişim sürecine hızlı adapte olabileceklerine dair düşünceleri ve bu süreçte çalışanların ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi değişim başarısını

baltalayabilir. Birebir görüşmeler esnasında satın alınan örgütteki 1.000 kişinin işten ayrılması sonucunda geriye kalan çalışma arkadaşlarının değişimi daha ağır yaşadıkları açığa çıkmıştır. Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde; örgütsel değişim ile ilgili genel bir başarının olduğu görülmüştür. Fakat anket formunda yöneltilen “*Bazı gruplar değişim sürecinde daha avantajlıydı*” ifadesine yoğun katılım derinlemesine görüşmelerden sonra daha çok netlik kazanmıştır. Özellikle birleşmenin ilk zamanlarında satın alan (X) örgüt çalışanlarının davranışlarında, olumsuz tutum ve suçlama eğilimi olmuştur. Örgüt birleşmesi gerçekleştiğinde ise var olan değişim, satın alınan örgüt tarafından güçlü bir üstünlük havasına dönüşmüştür. Satın alınan (Y) örgüt çalışanlarının sayıca çok fazla olması ve örgüt içindeki süreçlerin kendini tekrar etmesinden dolayı işten çıkarmalar da artmıştır. Bu durum ise Y örgüt çalışanlarında, belirsizliği ve kaygıyı beraberinde getirmiştir.

Nitekim, örgüt birleşmelerinde yaşanan değişimlerden en fazla etkilenenlerin çalışanlar olduğu bir kez daha açığa çıkarılmıştır. Bu çalışma, örgütlere değişim sürecini anlamaları ve daha iyi yönetilmeleri açısından rehberlik edebilir. Çalışanların değişim sürecinde ne istediklerine dair fikir sunabilir ve örgütlerin değişim sürecindeki başarı şanslarını artırmalarına olanak sağlayabilir. Ayrıca bu çalışma, sadece birleşmenin gerçekleştiği dönemden sonrasında ele almıştır. Örgütteki çalışanların birleşme öncesinde neler hissettiği, neler yaşadığı sadece söylemler üzerinden yola çıkılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Birleşmenin gerçekleşmesinden ve örgütteki çalışan sayılarının azalmasından neredeyse bir yıla yakın süre sonrasında anket uygulanmış ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Oysaki bireylerin duygu yoğunluğu, anlatacakları hikayeleri, bakış açıları ve düşünce yapıları birleşmeden önce, birleşme sürecinde ve birleşmeden sonra farklılık gösterebilir. Her örgütün kendine özgü kültürü olması sebebiyle ileride yapılabilecek örgütsel değişim ile ilgili çalışmaların boylamsal araştırmaya dayalı olarak yapılması önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – N.A.A.Ü., İ.T.; Tasarım – N.A.A.Ü., İ.T.; Denetleme – N.A.A.Ü.; Kaynaklar – İ.T.; Veri Toplanması ve İşlenmesi – İ.T.; Analiz ve/veya Yorum – N.A.A.Ü., İ.T.; Literatür Taraması – İ.T.; Yazıyı Yazan – İ.T.; Eleştirel İnceleme – N.A.A.Ü.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – N.A.A.Ü., İ.T.; Design – N.A.A.Ü., İ.T.; Supervision – N.A.A.Ü.; Resources – İ.T.; Data Collection and/or Processing – İ.T.; Analysis and/or Interpretation – N.A.A.Ü., İ.T.; Literature Search – İ.T.; Writing Manuscript – İ.T.; Critical Review – N.A.A.Ü.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Arat, G. (2013). *İşletmelerde Örgütsel Değişim Ve İç Girişimcilik İlişkisi: Enerji Sektöründe Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğdu, D. (2019). *Bireylerin Tasarruf Kararlarını Etkileyen Faktörlere Davranışsal Bir Yaklaşım*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bohlin, N., Daley, E. ve Thomson, S. (2000), Successful Post-Merger Integration: Realizing the Synergies, *Handbook Of Business Strategy*, 225-231.
- Budak, G. ve Budak, G. (2004). İşletme Yönetimi, 5. Baskı, İzmir: Barış Yayınları.
- Calder, A.M. (2013). *Organizational Change: Models for Successfully Implementing Change*, ABD: Utah State University.
- Chawla, A.ve Kelloway, E.K. (2004), Predicting Openness And Commitment To Change. *The Leadership & Organizational Development Journal*, 25(6), 485-498.
- Çapraz, B. (2009). *Örgütsel Değişim: Çok Boyutlu Bir Model Önerisi*, (Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daft, R. L. (2015). *Örgüt Kuramları ve Tasarımını Anlamak*, Çeviri, Çev: Ömür N. Timurcanday Özmen, İstanbul: Nobel yayınevi.
- Dannenbauer, F. (2013). How Managers can deal constructively with executing downsizing decisions (Master Thesis).
- Davutoğlu, N. A., Akgül B. ve Yıldız, E. (2016), 7's Kuramının Büyük Ölçekli İşletmelerde Stratejik Planlama Ve Ekonomik Performansı Değerleme Aracı Olarak Kullanılması, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XL(1), 135-161.
- Diñçer, Ö. (2008). *Örgüt Geliştirme: Teori, Uygulama ve Teknikleri*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dönder, H. (1996). *Örgütsel Değişim Ve Değişime Direnme Sorunu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Düren, Z. (2002). *2000'li Yıllarda Yönetim Sürekli Değişim ve Belirsizlik Ortamında Gelişen Yönetimsel Yaklaşımlar*, İstanbul: Alfa Basım Yayımcılık
- Elalmış, A. B.(2008). *Çalışma Hayatı Ve Organizasyonlarda Değişim, Değişim Yönetimi Ve Değişim Yönetimi Üzerine Örnek Bir Uygulama Lafarge Türkiye Çimento Grubu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eliasson, G. (1994), 'The Theory of the Firm and the Theory of Economic Growth', in L. Magnusson (ed.), *Evolutionary and Neo-Schumpeterian Approaches to Economics*, Boston, Dordrecht, London: Kluwer, 173-201.
- Eriksson, C.B. (2004), The effects of change programs on employees' emotions. *Personnel Review*, 33(11), 110-126.
- Esen, A. (2012). *Örgütsel Değişimde Dönüştürücü Liderlik Davranışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gill, R. (2002), Change Management or Change Leadership ?, *Journal of Change Management*, 3(4), 307-318.
- Greenberg, J. (2002), Managing Behaviour in Organizations, *3rd Ed. New Jersey: Prentice Hall*.
- Gülen, E. (2008). *Örgütsel Değişim Sürecinde Takım Yönetimi*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, C. (2006). İş Görenlerin Değişim Yönetimi Algılama Düzeylerinin Belirlenmesi Ve Kamuda Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Huczynski A. A. ve Buchanan D. A. (1991), *Organizational Behaviour*, 2.Ed., NY: Prentice Hall.
- Kavanagh, M. ve Ashkanasy, N. (2006), The Impact of Leadership and Change Management Strategy on Organizational Culture and Individual Acceptance of Change during a Merger, *British Journal of Management*, 17, 81-103.
- Kesmen, M. (2014). *Örgütsel Değişim Ve Değişime Direnç: Bir Kamu Kurumu Uygulaması*, (Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kır, A. (2014). *Örgütsel Değişim Ve Öğrenen Örgütler Arasındaki İlişkinin Ölçülmesine Yönelik Bir Otel İşletmesinde Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kitching, J. (1967), Why Do Mergers Miscarry ? (E. Bursk, Dü.) *Harvard Business Review*.
- Koç, Z. (2014). *Örgütsel Değişim, Değişim Yönetimi Ve Örgütsel Davranışlar Üzerine Örnek Bir Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koşar, M. (2010). *Örgütsel Değişim Geçiren Bir Kurumda Çalışan Hemşirelerin İş Doyumlarının Belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kotter, J.P. ve Schlesinger, L.A. (1979), Choosing Strategies for Change, *Harvard Business Review*, Mart-Nisan.
- Kotter, J. P. (1995), Leading change: Why Transformation Efforts Fail, *Harvard Business Review*, 73(2), 59-67.
- Kübler-Ross E., Kessler D. (2014). *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. New York, Scribner.
- Marks, M. L. (1997). Consulting in Mergers and Acquisitions Interventions Spawned by Recent Trends, *Journal of Organizational Change Management*, 10(3), 267-279.
- Mullins, L. J. (2004), *Management and Organisational Behavior*, Financial Times Prentice Hall International, United Kingdom.
- Özkan, Y. (2002). *İşletmelerde Örgütsel Değişime Direnme Ve Bu Sorunun Çözülmesi Üzerine Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Prochaska, J. O., ve DiClemente, C. C. (1982). Transtheoretical therapy: Toward a more integrative model of change. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 19(3), 276-288.
- Rizvi, Y. (2011), Human capital development role of Human Resource (HR) during mergers and acquisitions, *African Journal of Business Management*, 5(2), 261-268.
- Schuler, R. ve Jackson, S. (2001), HR Issues and Activities in Mergers and Acquisitions. *European Management Journal*, 19(3), 239-253.
- Seçkin, Z., Demirel, Y. ve Özçınar, M.F. (2016), Örgütsel Değişim Sürecinin Algılanmasına Yönelik Betimsel Bir Araştırma, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 125-134.
- Şahin, T. (2017). *Örgütsel Değişimin Çalışanların Güven Ve Bağlılık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi Ve Bir Uygulama*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşlıyan, M. ve Karayılan D. (2011). *Organizasyonlarda Değişim ve Yönetimi, Çağdaş Yönetim Yaklaşımları* içinde, İstanbul: Beta Yayınları.
- Uçanok, B., Bakanay, H. ve Milli, E. (2008). Satın Alma ve Şirket Birleşmeleri Sürecinde, İç İletişim ve Örgütsel Bağlılığın, Kişi-Kurum Uyum ve Kültür Çatışması Üzerindeki Etkileri, *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 233 - 247
- Vakola, M. ve Nikolaou, I. (2005). Attitudes Towards Organizational Change: What is The Role Of Employees' Stress And Commitment? *Employee Relations*, 27(2), 160-174.
- Vieru, D., Rivard, S., Westergren, U. ve Bourdeau, S. (2019). Change Agents and Resilient Practices: The Power of Symbolic Capital in a Post-Merger Integration Context. *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences*, (s. 6509-6518). Canadian.
- Weber, Y. ve Tarba , S. Y. (2009). Human resource practices and performance of mergers and acquisitions in Israel. *Human Resource Management Review*, 20(2010), 203-211. doi:10.1016/j.hrmr.2009.08.007
- Yıldırım, A. ve Şimşek H.(2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (6. baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, İ. (2015). *Organizasyonlarda Değişim Ve Değişime Karşı Direncin Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Bağlılık Boyutları İle İncelenmesi: Fırat Üniversitesi İdari Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, F.Ç. (2011). *Örgütsel Değişim Ve Örgütte Değişime Karşı Gelişen Direnci Kırmak İçin Politikaları* (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Zadeoğulları, S. (2010). *Örgütsel Değişime Açıklık Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED SUMMARY

Organizational change is a subject that is frequently studied in both national (Kesmen, 2014; Esen, 2012; Yücel, 2011; Şahin, 2017; Elalmış, 2008; Seçkin, Demirel ve Özçınar, 2016; Çapraz, 2009; Zadeoğluları, 2010; Koşar, 2010; Kır, 2014; Yılmaz, 2015; Özkan, 2002) and international literature (Eriksson, 2004; Vakola ve Nikolaou, 2005; Calder, 2013) due to its effects at various levels, such as; individual, group, and organizational levels. However, the number of studies questioning the experiences of employees in the process of change, in a holistic manner is limited. When the studies in Turkish context are examined thoroughly, it is seen that the data are mainly collected by the questionnaire technique (Şahin, 2017; Zadeoğluları, 2010; Elalmış, 2008; Koşar, 2010; Esen, 2012; Kır, 2014). The relationships of change with organizational trust and commitment (Şahin, 2017); education level (Elalmış, 2008); internal entrepreneurship and team management (Gülen, 2008; Arat, 2013); organizational commitment (Zadeoğluları, 2010); job satisfaction (Koşar, 2010); leadership and management (Zadeoğluları, 2010; Esen, 2012); learning organizations (Kır, 2014) and resistance to change (Dönder, 1996; Özkan, 2002) are generally questioned. Besides, the opinions of people, who have actually experienced the organizational change process, are not taken into account.

Thus, in this study, it was questioned how employees in different levels and roles, who actively participated in and were affected by a radical change, such as organizational merger, perceived and managed change process. Besides, their feelings, the way they reacted and resisted to change and the reasons underlying these reactions were questioned in an in-depth manner. The research was carried out by using a mixed-method approach, covering the views of employees, managers and workplace doctors from both organizations that had merged.

In the quantitative part of the research, the relationships between organizational change and its sub-dimensions were revealed in the light of statistical information obtained from surveys. In-depth interviews, conducted with semi-structured questions, were used along with the survey to better understand the nature of organizational change. Both the surveys and in-depth interviews were conducted face-to-face to explore in depth the individual's experiences, to maintain respondent motivation and ensure a high response rate. Especially the interview, conducted with the institution doctor, had given fruitful insights, regarding the anxiety and fear of employees during the merger process.

The quantitative analysis revealed that there is a relationship between the preparation phase of change, the support of managers, and successful change. It became apparent that if the perspective of the employees, regarding change is positive, the readiness level for change increases. The findings also revealed a negative relationship between uncertainty level and the readiness for change. As the level of uncertainty increases, readiness level for change decreases. The importance of managers' influence on employees involvement in the change process was also reported. To conclude, the importance of support of management and transparent communication, the pros and cons of change process, the emotional and other reactions of employees, the effect of discriminative attitudes of employees and the suggestions of employees for successful change execution were all reported as a result of the research.

As a result, it has been revealed once again that those who are most affected by the changes in organizational mergers are employees. This study can guide organizations to understand and better manage the change process. It can offer an idea of what employees want in the change process. It can enable organizations to increase their chances of success.

Aşil sendromunun makyavelist davranış eğilimi üzerine etkisi: Bir alan araştırması

The effect of achilles syndrome on machiavellian behavior tendency: A field study

Sevda DEMİR¹
Hilal KUŞÇU KARATEPE²
Ulviye ÖZCAN YÜCE²

¹Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Osmaniye, Türkiye

²Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Osmaniye, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmanın amacı aşil sendromunun makyavelist davranış eğilimi ve boyutları üzerine etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmanın evrenini bir Kamu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır (n= 249). Araştırmada veri toplamak amacıyla Conroy ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen, Kahraman ve Sungur (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Performans Başarısızlık Değerlendirme Envanteri ve Dahling ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen, Ülbeği (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Makyavelizm Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikler ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, bireylerdeki aşil sendromu algılarının makyavelist davranış eğilimleri ve boyutları üzerine pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşil sendromu, makyavelizm, öğrenciler

JEL Kodları: I12, I20, J10

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal whether Achilles syndrome has an effect on Machiavellian behavioral tendencies and dimensions. The universe of the study consists of the students of a Public University Faculty of Health Sciences (n=249). Data were collected with The Performance Failure Assessment Inventory which is developed by Conroy et al.(2001) and adopted into Turkish by Kahraman ve Sungur (2016) and The Machiavellian Scale developed by Dahling et al. (2009) and adapted into Turkish by Ülbeği (2016) were used in study.. Descriptive statistics and simple linear regression analysis were used in the analysis of the data obtained in the study. As a result of the analysis, it has been determined that the perceptions of Achilles syndrome in individuals have a positive effect on Machiavellian behavioral tendencies and dimensions.

Keywords: Achilles syndrome, machiavellianism, students

JEL Codes: I12, I20, J10

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, yaratılışı gereği etkilenmeye elverişli bir yapıdadır. Kişiliğini ve karakterini oluştururken, parçası olduğu çevre ile sıkı bir etkileşim içerisine girer. Öyle ki bireyin doğuştan sahip olduğu bazı özellikleri, çevrenin etkisiyle yeniden şekil alır (Bayar, 2019; İbn Haldun, 2016). Mensup olunan aile, içinde bulunulan kültür, sosyal sınıf, grup üyeliği, tecrübe gibi değişkenler kişiliğe etki ettiği düşünülen çevresel etmenler arasında değerlendirilmektedir. Özellikle aile, bireyin kişiliğinin oluşumunda büyük öneme sahiptir. Bireyin ailesiyle olan etkileşimi, ailenin ekonomik durumu, anne baba eğitim seviyesi, kardeş sayısı, ailenin büyüklüğü bireydeki kişilik özelliklerinin de farklılaşmasına neden olabilmektedir (Hellriegel ve ark., 1992). Bazı bireyler korku nedir bilmezken, bazıları yeni durumları korku ve kaygıyla karşılama eğilimi sergiler. Bazıları gördükleri her yeni şeyi deneyimleme eğilimindeyken bazıları yeniliklere daha mesafeli yaklaşmayı tercih ederler. Benzer şekilde bazıları zorlu şey(ler)le karşılaştığı takdirde, üstesinden gelmek için bütün enerji ve imkânlarını harcarken bazıları söz konusu zorluk(lar) karşısında geri çekilme ve kolay olanı tercih etme eğilimi sergilerler (Acarkan, 2017).

Çalışmamızın bağımsız değişkeni olan aşil sendromunun temelinde, başkalarının birey hakkındaki fikirleri ve bireyin kendisi hakkındaki düşünceleri arasındaki uyumsuzluk yer almaktadır. Bu sendromun kökeninin, rekabetçi bir kültürde performans ve başarı kavramına aşırı vurgu yapma eğiliminde olan sevgi gibi temel insan ihtiyaçlarını ihmal eden yetiştirilme tarzı, eğitim anlayışı (www.triarchypress.net/achilles.html) ve çevresel faktörlerden kaynaklandığı öne sürülmektedir. Uzmanlara göre bireylerin daha küçük yaşlarda muhatap oldukları "sen çok mükemmelsin ve mükemmel davranmalısın", "kesinlikle başarılı olmalısın", "her zaman birinci sen olmalısın" gibi ifadeler onların gizli başarısızlık duygusunu beslemektedir. Eğitimci açısından bakıldığında da bazı öğrencilerin ne kadar çaba harcasalar da başarılı olamayacağına olan inanç ve bunun öğrenciye yansıtılması birey üzerinde bu korkunun yerleşmesine zemin hazırlamaktadır. Çevresel unsurlar olarak sürekli karşılaşılan reklamlar ve programlar, herkesin sahip olamayacağı şeylerin mükemmel bir şekilde gösterildiği hayatlar, sürekli olduğuna inandırılan başarılar bireylerde yetersizlik duygusu oluşturabilmektedir. Bireylerde sahip olunan ve sahip olunmak istenen unsurlara dair karşılaştırma düzeyi yükseldikçe başarısız olmayı düşünme ve sonrasında duyulan kaygı seviyesi artmaktadır (Özben-Avşar, 2020). Abra-

Geliş Tarihi/Received: 29.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 16.10.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Sevda DEMİR

E-posta: sevdademir@osmaniye.edu.tr

Cite this article: Demir, S., Kuşçu Karatepe, H., & Özcan Yüce, U (2022). The effect of achilles syndrome on machiavellian behavior tendency: A field study. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 83-92.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ham Maslow tarafından geliştirilen ihtiyaçlar hiyerarşisi modelinden de anlaşılacağı üzere bireyler hâlihazırda sahip oldukları unsurlardan ziyade sahip olmak istedikleri unsurlar tarafından davranışa sevk edilmektedir (Koçel, 2011). Diğer bir ifade ile ihtiyaçlar (ya da ihtiyaç olarak hissedilen istekler) davranışı belirleyen en önemli faktör olarak görülmektedir. Sahip olunmak istenilen somut veya soyut unsurların erişilebilme derecesine göre bireyler taşımış oldukları kişilik ve karakterlerine çevresel unsurların da etkisiyle, olumlu ve/veya olumsuz davranışlar sergileyerek ulaşmaya çalışmaktadır.

2010 yılına kadar örgütsel davranış alanına yönelik yapılan çalışmalarda genellikle bireyin pozitif kişilik özelliklerine odaklanılırken, bu tarihten itibaren gerçekleştirilen çalışmalarda bireylerin iş yerindeki olumsuz davranışlarını ve bu davranışlara neden olan insanın karanlık tarafını incelemeye yönelik çalışmalara odaklanılmıştır (Forsyth ve ark., 2012). Çalışmamızda, Paulhus ve Williams (2002) tarafından insan doğasının birbirinden farklı ancak birbirine benzeyen ve karanlık üçlü (makyavelizm, narsizm ve psikopati) olarak tanımlanan kişilik özelliklerinden makyavelizm ele alınmıştır. Makyavelizm, her ne kadar siyaset ile ilişkilendirilmiş bir kavram olsa da günümüzde birçok disiplinde araştırmalara konu olmaktadır. İnsan doğasından kaynaklanan acizlik, değişkenlik, bencillik ve kötülüşe meyilli yapı bireyin ahlaki yaptırımlar hususunda eksikliklerinin oluşmasına neden olmaktadır. İşte bu noktada, makyavelizm bireyin söz konusu bu eksikliklerinden beslenerek, onun amaçlarına ulaşması için ahlaki olmayan stratejilere yönelmesine yol açabilmektedir (Scharfstein, 1995; akt. Güven, 2019).

Machiavelli, insanın en evrensel özelliğinin, süreklilik arz eden elde etme arzusu olduğunu vurgulamıştır. Yani her şeyi elde edemeyeceği bir doğayla yaratılan ama her şeyi elde etme arzusu taşıyan bir insanı betimlemektedir (Machiavelli, 2017). İnsanın içindeki bu sahip olma arzusu ile sınırlı doğal kaynaklar, insanları birbirleriyle rekabete sürükleyerek, bencil ve kıskanç bir yapıya bürünmelerine neden olmuştur (Öztürk, 2014).

Bu çalışma sağlık bilimleri fakültesi öğrencileri üzerine gerçekleştirilmiştir. Sağlık sektörü yüksek derecede yoğun emek gerektiren bir sektördür. Zorlu rekabet, artan ihtiyaçlar ve değişen beklentiler sektörü, her geçen gün daha da önemli kılmaktadır. Sağlık kuruluşları, söz konusu zorlukların üstesinden gelmek, yüksek kaliteli sağlık hizmeti sunabilmek için yüksek performanslı çalışanlara sahip olmalıdır. Geleceğin sağlık meslek adaylarının, kaliteli sağlık hizmetleri sunabilmeleri için öncelikle bireysel iyiliklerinin sağlanması gerekir. Tekin (2018) sağlık, bankacılık ve eğitim sektörü yöneticileri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, sağlık sektöründe çalışan yöneticilerin eğitim sektöründeki yöneticilere nazaran daha fazla gizli başarısızlık korkusu yaşadıklarını vurgulamıştır. Geleceğin hemşire, diyetisyen ve sağlık yöneticilerinin yetiştirildiği sağlık bilimleri fakültesi, ilgili değişkenlerin incelenmesi açısından uygun bir evren olarak görülmüştür.

Açıklanmaya çalışılan konunun önemine dayanarak bu çalışmada, bireylerdeki aşıl sendromu algılarının makyavelist davranış eğilimi ve boyutları üzerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma aşıl sendromu ve makyavelizm gibi insan davranışlarını yönlendiren duyguların tanımlanması ve yönetilmesi açısından bireysel ve toplumsal düzeyde oldukça önemlidir. Ayrıca bu değişkenlerin bir arada incelendiği, ulaşılabildiği kadarıyla, ilk çalışmadır. Bu nedenle makalenin özgünlüğünün literatüre önemli katkı sunacağı öngörülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Aşıl Sendromu

Aşıl Sendromu, Psikolog Petruska Clarkson tarafından mitolojik öykülerdeki kahramanlardan yola çıkılarak psikolojik bir rahatsızlık

ğı vurgulamak amacıyla literatüre kazandırılmıştır. Aşıl, ölümsüz görünen ve her girdiği savaşı kazanan fakat gizli ve ölümcül bir zayıf noktası olan mitolojik bir kahramandır. Ölümsüz bir anne ile ölümlü bir babanın oğludur. Annesi Thetis, Aşıl'ı ölümsüz olması için insanlara ölümsüzlük verdiği inanan Styx nehrine daldırır. Ancak Aşıl'ın topuğu suyun dışında kalır ve su ile temas etmez. Bu nedenle de Aşıl'ın topuğu yaşamı boyunca gizlemesi gereken zayıf noktası olmuştur. Sırrı gizli kaldığı müddetçe Aşıl, ölüme karşı güvence altında olduğundan emindir. Aşıl'ın psikolojisi, bir düzeyde güçlü, kuvvetli ve kendinden emin, diğer yandan ölümcül noktası bulunacak diye her an korku doludur. Ne yazık ki katıldığı bir savaşta zayıf noktasını bilen en yakınındaki kişi Apollo'nun topuğuna attığı zehirli ok ile ölmüştür (Clarkson, 1999). Bu çerçevede Aşıl'ın zayıf noktasını nitelendiren topuğu (Aşıl Topuğu), herkesin sahip olduğu veya olabileceği küçük ama önemli hassas tarafını anlatmak için kullanılan bir ifade olarak kabul edilmektedir (Gürel & Muter, 2007).

Sözdeyetkinlik ya da *Gizli Başarısızlık Korkusu* olarak da adlandırılan Aşıl Sendromu, "bireyin belirli bir alanda kendisi hakkındaki düşük değerlendirmesi ile başkalarının kendisi hakkındaki yüksek fikirleri arasındaki fark" olarak tanımlanmaktadır (Clarkson, 1999). Yetkinlik, bir görevin hem öznel olarak hem de nesnel olarak iyi bir şekilde ele alınabilmesi anlamına gelirken; sözdeyetkinlik ise üstlenilen görevde beceriksizlik gibi olumsuz bir durumu betimlemek yerine nesnel yetkinlik kriterlerini karşılamak adına nasıl performans gösterileceğinin bilinmediği durumu ifade etmektedir. Kusurlu ya da eksikliğin kabul edilerek değişime açık olmak sendromun yenilmesi için ilk adım olarak kabul edilmektedir (Clarkson, 1994) Yani bireyin içsel güveninin sergilemiş olduğu performansla uyumlu olması için bireysel bir çabanın ve farkındalığın oluşması gerekmektedir.

Aşıl sendromuna yakalanmış bireyler ne başarısızdırlar ne de kendilerini beğenmişlerdir. Kendini beğenmiş bireyler, başarısızdırlar ama kendilerini başarılı olarak görürler. Başarısız bireyler ise gerçekten başarısızdırlar ve kendilerini başarısız hissederler. Aşıl Sendromunun farkı ise burada ortaya çıkmaktadır. Aşıl sendromu özellikle başarılı olarak görünen (çevre tarafından başarılı kabul edilen) ama kendilerini başarısız hisseden bireyleri nitelendirmektedir. Ayrıca aşıl sendromu yaşayan bireyin kusuru sıklıkla iyileşmeye karşı gösterdiği dirençten kaynaklanmaktadır. Yani birey zayıf olduğu noktayı bilmekte ama bu zayıflığı giderecek beceriyi veya tavrı kazanmaktan kaçınmaktadır. Sahip oldukları konunun avantajlarını yaşarken kusurlarının temelini oluşturan konulara geri dönmeyi ihmal etmektedirler Clarkson, 1999). Varoluşçu anlayışın da vurguladığı gibi "İnsan, güçlü ve zayıf, sınırlı ve sınırsız, yetişkin ve çocuk, korku dolu ve yürekli bir varlıktır. İlerler, geriler, kusursuzluğu arar ama aynı zamanda kusursuzluktan korkar." (Maslow, 2015). Clarkson (1999), aşıl sendromunda yaygın olarak görülen belirtileri aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Dış çevre tarafından değerlendirilen yetkinlik ile bireyin kendi içinde yaşadığı yetkinlik veya muktedirlik arasında "Ben bir sahtekârım" hissine yol açan bir uyumsuzluk,
- Planlanan iş gerçekleştirilmeden evvel anlamsız bir kaygı veya telaş durumu,
- İşin tamamlanması sonrası anlamsız bir bitkinlik ve sıkıntı hali,
- Tamamlanan bir işin sonucunda tatmin olmak yerine rahatlama hali,
- Planlanan bir diğer işe karşı herhangi bir başarı duygusu taşıyamamak,
- Kusurunun ortaya çıkarılmasından, mahcup edilmekten ve hor görülmekten bilinçli veya bilinçsiz olarak sürekli korkmak,
- Bu rahatsızlık hakkında konuşmak istemek ama zayıf veya dengersiz görülmekten korkmak.

Aşıl sendromlu bireyler, çevreleri tarafından çok yetkin ve başarılı olarak algılanmalarına rağmen kendilerine olan güvenleri düşüktür. Bu nedenle hissettikleri zayıf noktalarını (aşıl topuklarını) gizlemek amacıyla daha çok çalışıp daha fazla enerji harcarlar. Bu durum gergin olmalarına, güçsüz kalmalarına neden olur. Bir gün bu kusurlarının ortaya çıkmasından duydukları endişe sürekli yeni savunma mekanizmaları geliştirmeye zorlar (Yılmaz, 2012).

Sendromun varlığına ilişkin yaygın olarak görülen belirtilerin yanı sıra sendromun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan beş temel unsurun varlığından söz etmek mümkündür. Bunlar; anne babanın talepleri, bireyin geleceğine ilişkin çocukluk çağında alınan kararlar, yanlış eğitim süreci, toplu güçler ve arketip nedenler olarak sıralanmaktadır. Çoğu bireyin aşıl sendromu ile tanışmasının nedeni, anne babalarının gerçekçi olmayan talepleri ve çocukluk zamanında karşılaştıkları ceza ya da yönlendirmelerdir. Kimi bireyler çocukluk döneminde gereken temeli ve desteği alamadan çok yüksek beklentileri karşılamak zorunda kalabilirler. Bu durum her ne kadar olumlu olarak değerlendirilse de eğer beklentiler çocuğun becerilerine uygun değilse sorun çıkması kaçınılmaz olacaktır. Kimi zaman ise ebeveynler çocuğunu kendi yaşantısındaki başarısızlıkları ve hayal kırıklıklarını gidermek amacıyla başarılı olması için zorlayabilmektedir (Clarkson, 1999). Unutulmamalıdır ki, aile içinde çocuğun gözlemediği her davranış ileriki yaşlarda sergileyebileceği davranışlara zemin hazırlamaktadır. Yani çocuğa karşı gösterilen tutumlar çocuğun kişilik gelişimi üzerinde oldukça önemli rol oynamaktadır (Kaya ve ark., 2012). Benzer şekilde bazı öğretmenler kendi başarılarını arttırmak ve ün kazanmak amacıyla zeki öğrencilerini daha fazlası olmaları hususunda zorlayabilmektedir. Aşıl sendromunu ortaya çıkaran bir diğer unsur ise toplu güçlerdir. Bu güçler, kültürümüzde her bir birey üzerinde etkili olan, sürekli olarak bireyleri daha zengin, daha zayıf, daha genç, daha zeki olmaya zorlayan son derece etkili ve gizli güçlerdir. Son olarak, bütün insanlar bilgi edinebilecekleri ve kendilerini ve yaşamlarını ayarlamak için kullanabilecekleri öykü ve imgeler ararlar. Bunlar arketip modeller olarak adlandırılmaktadır (Clarkson, 1999). Hikaye karakterleri olan, psikolojik olarak zihinsel modeller şeklinde temsil edilen, karşılaşıldığı takdirde çoğu zaman duygusal tepkilere neden olan, bilinçsiz veya otomatik olarak çalışan ve kolayca öğrenilen ve yaygın olarak tanınabilen arketiplerin, kültürel dayanıklılıkları yüksektir (Faber & Mayer, 2009).

Çalışmamızın bağımsız değişkeni olarak belirlenen aşıl sendromunun literatürde sınırlı bir şekilde ele alındığı görülmüştür (Clarkson, 1999; Conroy, 2001; Tekin, 2018). İnsanı yaratılan diğer canlı varlıklardan ayrı kılan en temel özellik akıl, irade ve sorumluluk sahibi olmasıdır. İnsan sahip olduğu irade ile eylemde bulunmakta ve davranışlarının yönünü belirleyebilmektedir. Doğru ya da yanlış yolu seçmekte özgür olan insan varoluşsal niteliğinin zorunlu bir sonucu olarak sorumludur (Akto, 2011). Aklını kullanarak iradesini doğru bir şekilde yönlendiremeyen bireylerin hem bireysel olarak hem de içinde bulunduğu toplum için faydalı sonuçlar doğurabilecek davranışlar sergileyemeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle günümüzde birçok insanın yaşadığı düşünülen aşıl sendromu araştırmaya değer bulunmuştur.

Makyavelizm

Açıkgözlülüğü ve riyakârlığı temsil eden Makyavelist bakış açısının kökleri İtalyan düşünür ve politikacı Niccolo Machiavelli'nin 1513 yılında kaleme aldığı "The Prince" adlı esere dayanmaktadır (Kareshki, 2011). Machiavelli'ye göre, bazı durumlarda bireyin tabiatı gereği dürüst ve iyi görünme isteği yerine, nasıl iyi olunmayacağını da bilmesi gerekir. Önemli olan nihai sonuçtur. O sonuca nasıl ula-

şıldığı çok fazla önemi yoktur (Sungur, 2017). Yaradılışı gereği insan sahip olma arzusu ile donatılmıştır. Bu özelliğinden dolayı birey dünyadaki sınırlı kaynaklara sahip olma çabasıyla akılcıca hareket etmek zorundadır. Ortaya çıkan şiddetli rekabet ortamı güce olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bireyin kontrolündeki bu güç, istediği şeye ulaşmasına yetmiyorsa mutsuzluk kaçınılmaz olacaktır. Hatta eğer birey kendisinin dışında başkasının güç kazanmasına izin verirse bu durum bireyin sonu olacaktır (Dahling ve ark., 2009).

Makyavelist bakış açısının temelinde, mukaddes kılınan hedefe ulaşmak için karşılaşılan yasal, dinsel ve ahlaki kurallar dikkate alınmaksızın tüm engellerin yok edilmesi benimsenmektedir (Sungur, 2017). Diğer bir ifade ile makyavelist bireyler, belirledikleri amaçlara ulaşmak adına başkalarını kendi faydalarına olacak şekilde beceriyle yönlendirebilecek yeteneğe sahiptirler. Bu nedenle de vicdani olarak herhangi bir rahatsızlık hissetmezler. Yaşlıoğlu ve Atılğan (2018) çalışmalarında, makyavelist kişiliğin oluşmasında üç değer ön planda olduğunu vurgulamaktadırlar. Bunlar; (1) rakiplerle mücadelede manipüle edici taktik ve stratejilerin işe yarayacağına dair inanç; (2) bireyin doğası gereği mükemmel olmadığına dair inanç ve (3) menfaatin prensiplerden öncelikli olduğuna dair inançtır. Söz konusu bu üç temel değer ön planda olduğu makyavelist kişilik özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Empati eksikliği ve anti sosyal eğilimli olan bu bireyler güç ve para ile motive olurlar (Rauthmann, 2012).
- Soğuk davranırlar, düşünce ve eylemlerinde ahlaki sınırları gözetmezler, uzun dönemli stratejik planlar yaparak sisteme dayalı hareket ederler ve motivasyonları düşük olur (RaLuthmann & Kolar, 2012).
- İş ve sosyal hayatlarında güç ve statü elde edebilmek uğruna etik dışı davranış (yalan, kurnazlık, hile vs.) sergileyebilirler (Becker & Dan O'Hair, 2007; Kanten ve ark., 2015).
- Özellikle ikili ilişkilerde başkalarını etkileme konusunda oldukça başarılıdır. Kendileri dışındaki herkes amaçlarına ulaşma hususunda kullanılmak için vardır (Spain ve ark., 2013).
- Kendilerinin kusursuz olduğunu düşünmelerinden ziyade, başkalarının kendileri hakkındaki hayranlıklarını deneyimleme isteğine sahiptirler (Sherry ve ark., 2006).
- Çevrelerindeki kişilere yön verme eğilimleri yüksek olup kolay ikna eder (Lang, 2015) zor ikna olurlar (Katrinli ve ark., 2013).

Bahsedilen davranış özelliklerinin günümüz rekabet koşullarının gereği olarak düşük ölçüde de olsa çoğu birey tarafından sergilendiği düşünülmektedir. Bu nedenle bireyleri yukarıda bahsi geçen tek bir özelliğe bakarak makyavelist kişilik olarak nitelemek doğru olmayacaktır. Burada üzerinde durulması gereken husus bireyin söz konusu davranış örüntülerini bilinçli, kontrollü ve yoğun bir şekilde sergileyip sergilemediği olacaktır.

Literatür irdelendiğinde genel olarak makyavelizmin dört alt boyutta ele alındığı görülmüştür:

Ahlaki yoksunluk: Türk Dil Kurumu tarafından "bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" (<https://sozluk.gov.tr>) olarak tanımlanan ahlâk kavramı, özünde bireyleri bir arada tutan önemli bir öğedir. Birey, içinde yetiştiği çevreden edindiği kazanımlarla ahlaki değerlerini oluşturur. Söz konusu ahlaki değerleri ile toplumsal ahlaki ilkeler arasında oluşması muhtemel tutarsızlık sonucunda en çok siyaset, iş ve ticaret ortamında olmak üzere sosyal sınıfların her birinde kendini gösteren ahlaki yoksunluk kaçınılmaz olacaktır (Akdoğan, 2009).

Diğerlerine güvensizlik: Güvensizlik, bireyin çevresine karşı sebebi tam olarak ifade edilemeyen tedirginlik, kaygı, inançsızlık ve

gerginlik duygularına sahip olmasıdır. Yani başkalarının sözlerine, samimiyetine ya da dostluğuna karşı kuşku duyma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2000). Birey, varlığına ilişkin herhangi bir tehdide maruz kaldığında ya da böyle bir tehdidin varlığını hissettiğinde, normal şartlar altında ahlaki yönden uygun görmediği davranışları, maruz kaldığı ya da kalacağını düşündüğü tehdit unsurunu bertaraf etmek için ahlakileştirme eğilimi sergileyebilmektedir (Ekmekçi, 2011; Sungur, 2017).

Kontrol arzusu: Machiavelli'ye göre insan, sahip oldukları ile yetin(e)meyen, sahip olma arzusunun kurtul(a)mayan ve bu arzusunun dolaylı her türlü kötülüğü yapabilecek eğilime sahip varlıktır. Doğal olarak insanlar koşulların kendilerini yapmaya zorladıkları şeyi yapmaktadırlar (Ağaoğulları, 2015). Makyavelist bireyler insanın kendini ve çevresini etkileme ve yönlendirme kabiliyeti olan kontrol mekanizmasını sürekli ellerinde tutmak isterler.

Statü arzusu: Statü kavramı hem bireyin toplum içerisindeki yerini, hem de çevresindeki bireyler nazarındaki değerini göstermektedir. Makyavelist bireylerin duygusal zekâlarının hissettikleri kadar gelişmemiş olmasına rağmen, yapı olarak gelişmemiş ve iyi düzeyde organize olmamış ortamlarda kariyerlerinde başarılı olma şansları yüksektir (Dahling ve ark., 2009).

Makyavelizm kavramının literatürde; iş tatmini (Katrinli ve ark., 2013; Özsoy & Ardıç, 2017); işe yönelik tutumlar (Volmer ve ark., 2016); tükenmişlik (Özsoy, 2019); örgütsel sinizm (Güllü & Yıldız, 2019); etik algısı (Güney & Mandacı, 2009; Kenhove ve ark., 2001; Rawwas & Singhapakdi, 1998); psikopati ve narsizm, (Dahling ve ark., 2009; Lee & Ashton, 2005; Rauthman & Kolar, 2012; Uçkun ve ark., 2018); performans (Gable ve ark., 2012); whistleblowing (Demirtaş & Biçkes, 2014); iş yeri nezaketsizliği (Üstün & Ersolak, 2020) gibi değişkenlerle incelendiği görülmüştür.

Kavramlar Arası İlişkiler ve Araştırmanın Hipotezleri

Michael Hannan ve John Freeman tarafından "The Population Ecology of Organizations" adlı çalışmaları ile literatüre kazandırılan popülasyon ekolojisi yaklaşımına göre canlılar içinde buldukları çevre ile birlikte ele alınarak sosyolojik bir nitelik kazanmasına olanak tanınmaktadır. Ekolojik yaklaşım, çevrenin öngördüğü rekabet özellikleri ve koşullarına uymayan bireylerin (organizasyonların) elimine olacağını savunmaktadır (Koçel, 2011). Rekabetin gerektirdiği niteliğe sahip olmayan bireyler çevre tarafından oyun dışı bırakılarak yeni oyuncuların sisteme dâhil olmasını sağlayacaktır. İşte bu durumu deneyimlemek istemeyen bireyler oyunda kalabilmek adına sahip oldukları yetenekleri sonuna kadar kullanmak isteyecektir. Bu noktada araştırmamızın birinci ve bağımsız değişkeni olan aşil sendromu devreye girmektedir. Aşil sendromu daha önce de bahsedildiği gibi bireyin aslında sahip olmadığı ya da sahip olup da henüz değiştirmek için harekete geç(e)mediği eksik yanlarını gizleme çabasıdır. Bireyi çevre tarafından sistem dışında bırakacak bu ölümcül kusur onun rekabet algısını yönlendirebilecek bir husus olmaktadır. Hatta kimi zaman sahip olmadıkları beceri ve kazanımları varmış gibi kullanarak etik dışı davranışlar sergileyerek bu durumu rekabetin gereği olarak tasvir edebilmektedirler. Bu noktada ise çalışmamızın ikinci ve bağımlı değişkeni olan makyavelizm konuya dâhil olmaktadır. Söz konusu bu kusuru fark edip başarılı bir şekilde yönetemeyen bireylerin çevre ile ilişkilerinde makyavelist davranışlara eğilim gösterebileceği düşünülmektedir. Öyle ki Solar ve Bruehl (1971) makyavelist bireylerin mükemmel görünmeye çalışmalarının arkasında güçsüzlüklerini gizleme amacı olabileceğini vurgulamışlardır. Benzer şekilde Sherry ve ark., (2006) makyavelist bireylerin kendileri için değil de başkaları için mükemmel algılanma isteklerinin altındaki nedenin

güçsüzlüklerini maskeleyen arzusu olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu olabileceği düşünülen ilişki çerçevesinde aşil sendromunun makyavelist davranış eğilimine neden olabileceği görüşünden hareketle bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Özetle yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak, bu çalışmada, aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

1. Aşil sendromu ve makyavelist davranış eğilimi arasında bir ilişki var mıdır?
2. Aşil sendromu makyavelist davranış eğilimini etkiliyor mu?

Araştırmanın amacına yönelik oluşturulan hipotezler ve araştırma modeli aşağıda verilmiştir:

Hipotez₁: Algılanan aşil sendromu bireylerdeki makyavelist davranış eğilimini pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez_{1a}: Algılanan aşil sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan ahlaki yoksunluk alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez_{1b}: Algılanan aşil sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan statü arzusu alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez_{1c}: Algılanan aşil sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan diğerlerine güvensizlik alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.

Hipotez_{1d}: Algılanan aşil sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan kontrol arzusu alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.

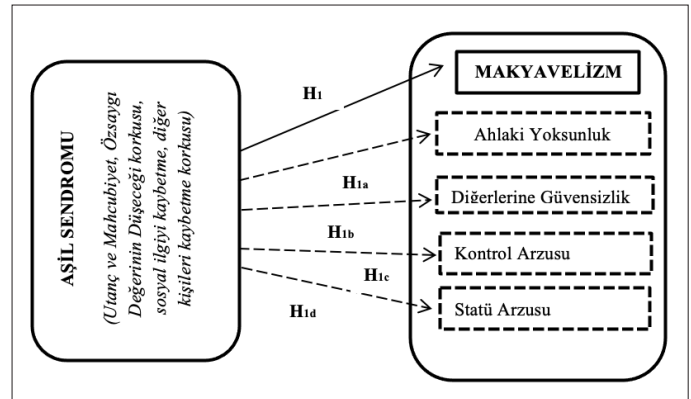
Metodoloji

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada algılanan aşil sendromunun makyavelist davranış eğilimi üzerine etkisinin olup olmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bir Kamu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri üzerine nicel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Anket tekniği ile toplanan veriler SPSS 24 paket programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerin analizi için korelasyon ve regresyon analizlerinden faydalanılmıştır.

Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini bir Kamu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma evreninde yer alan 639 öğrenciden 251 öğrenci çalışmaya dâhil olmuştur. Araştırma

Şekil 1. Araştırma Modeli

evrenini temsil etmek için 251 örneklem hacmi yeterli görülmektedir (Gürbüz & Şahin, 2018). Örneklem seçiminde kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğunun kadın (%79,1), 18-22 yaş aralığında (%86,7), birinci sınıf öğrencisi (%39,4), hemşirelik bölümü öğrencisi (%65,9), 2.51-3.00 genel not ortalaması (%40,6), 3 ve üzeri kardeş sahibi (%68,3) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların ebeveyn eğitim durumu sorgulandığında çoğunluğunun ilköğretim mezunu (ilköğretim mezunu anne oranı %54,6; ilköğretim mezunu baba oranı %55,4) olduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Online hazırlanan anket formu, aktif olarak devam sağlayan tüm öğrencilere, 2020 yılı Nisan ayında Whatsapp yoluyla gönderilerek ilgili formu doldurmaları istenmiştir. Araştırmanın güven seviyesi ve kabul edilebilir hata oranları dikkate alınarak %5 kabul edilebilir hata payı ile %95 güven aralığında 251 adet katılımcıdan geri dönüş sağlanabilmiştir. Geri dönüş sağlanabilen anketler içerisinde, 249 adet anket bilimsel açıdan kullanılabilir nitelikte olduğundan çalışmanın analizine dâhil edilmiştir. Çalışmanın etik izni Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 2020/14/4 sayılı ve 03/04/2020 tarihli yazı ile alınmıştır.

Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde aşıl sendromuna yönelik ifadelerin yer aldığı ölçek, ikinci

bölümde makyavelist davranış eğilimine yönelik ifadelerin yer aldığı ölçek ve son olarak üçüncü bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer verilmiştir.

Araştırmada katılımcıların aşıl sendromu algılarını belirlemek için Conroy ve ark. (2001) tarafından geliştirilen, Kahraman ve Sungur (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Performans Başarısızlık Değerlendirme Envanteri'nden yararlanılmıştır. Ölçekte; "Başarısız olduğumda, bunu yeteneksizliğime bağlarım." ve "Başarısız olduğumda herkesin başarısızlığımdan haberdar olduklarına inanırım." şeklinde ifadeler bulunmaktadır. 25 ifade ve 5 alt boyuttan (utanç ve mahcubiyet, özsaygı değerinin düşeceği korkusu, geleceğin belirsizliği, sosyal ilgiyi kaybetme ve diğer kişileri kaybetme korkusu) oluşan 5'li Likert tipi (1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) bir ölçektir.

Araştırmada katılımcıların makyavelist davranış eğilimlerini belirlemek için Dahling ve ark., (2009) tarafından geliştirilen, Ülbeği (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Makyavelizm Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Ölçekte; "Başarıya ulaşmamda yardımcı olacağına inanırsam etik davranmamaya istekliyimdir." ve "İnsanlar yalnızca kişisel çıkarla motive olur" şeklinde ifadeler bulunmaktadır. 16 ifade ve 4 alt boyuttan (ahlaki yoksunluk, statü arzusu, diğerlerine güvensizlik ve kontrol arzusu) oluşan 5'li Likert tipi (1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) bir ölçektir.

Ölçeklere Yönelik Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Araştırmada ilk olarak ölçeklerin yapı geçerliliği ve temel boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikli olarak faktör analizi yapılmıştır.

Verilerin faktör analizine uygunluğu tespit edildikten sonra ölçeklerin faktör yapısının incelenmesi amacıyla Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) ve Varimax Rotasyon yöntemleri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Aşıl sendromu için yapılan faktör analizi sırasında 5., 12., 15. ve 16. maddelerinin faktör yük ağırlıklarının düşük olduğu tespit edilmiş ve ölçekten çıkarılmıştır. Tekrar edilen açıklayıcı faktör analizi sonucu 21 ifade için öz değeri 1'in üzerinde olan 4 boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Utanç duyma ve mahcup olma korkusu, öz saygı değerlerinin düşeceği korkusu, sosyal ilgi kaybetme ve diğer kişileri kaybetme korkusu olarak adlandırılan boyutların toplam varyansa yaptıkları katkı %63,67' dir. Dört faktör için tekrarlanan analizde, faktörlerin toplam varyansa yaptıkları katkının birinci faktör olan "utanç duyma ve mahcup olma korkusu" için %19,70; ikinci faktör olan "öz saygı değerlerinin düşeceği korkusu" için %18,78; üçüncü faktör olan "sosyal ilgi kaybetme" için %14,73 ve son olarak dördüncü faktör olan "diğer kişileri kaybetme korkusu" %10,46 olduğu görülmüştür. Makyavelizm için yapılan açıklayıcı faktör analizi sonu-

Tablo 1.
Değişkenlere Yönelik Faktör Değerleri

Ölçekler	İfade sayısı	Fak. Yük. Aralığı	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha (α)
Aşıl Sendromu	21	,511-,840	63,665	,921
Utanç ve mahcubiyet	5	,546-,754	19,697	,841
Özsaygı değerinin düşeceği korkusu	6	,583-,778	18,777	,845
Sosyal ilgiyi kaybetme	7	,599-,823	14,729	,890
Diğer kişileri kaybetme korkusu	3	,511-,840	10,461	,715
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği değeri:				,932
Barlett küresellik testi: ki-kare=2833,065; df=210; p=,000				
Makyavelizm	16	,517-,828	60,850	,852
Ahlaki yoksunluk	5	,517-,800	18,122	,750
Statü arzusu	3	,728-,799	16,911	,715
Diğerlerine güvensizlik	5	,591-,806	13,112	,802
Kontrol arzusu	3	,767-,828	12,706	,781
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği değeri:				,821
Barlett küresellik testi: ki-kare= 1401,380; df=120; p=,000				

Tablo 2.
Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası Korelasyon

Değişkenler	Ort.	ss.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Aşıl Sendromu (1)	2,74	,75	1									
Utanç ve Mahcubiyet (2)	2,81	1,04	,888**	1								
Özsaygı Değerinin Düşeceği Korkusu (3)	2,51	,94	,849**	,691**	1							
Sosyal İlgiiyi Kaybetme (4)	2,34	,93	,884**	,717**	,647**	1						
Diğer Kişileri Kaybetme Korkusu (5)	3,51	,94	,640**	,516**	,373**	,541**	1					
Makyavelizm (6)	2,48	,66	,400**	,331**	,297**	,397**	,283**	1				
Ahlaki Yoksunluk (7)	1,70	,73	,259**	,189**	,253**	,299**	,117**	,717**	1			
Statü Arzusu (8)	3,20	,99	,224**	,203**	,163*	,164**	,222**	,647**	,271**	1		
Diğerlerine Güvensizlik (9)	2,49	,95	,415**	,343**	,310**	,430**	,261**	,833**	,462**	,384**	1	
Kontrol Arzusu (10)	3,02	1,02	,206**	,184**	,083	,184**	,217**	,666**	,295**	,337**	,393**	1

**p<.01; *p<.05

Tablo 3.
Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	β_1	R ²	Düzeltilmiş R ²	Beta	t	p
Makyavelist Davranış Eğilimi	,352	,160	,156	,400	6,854	,000
Ahlaki Yoksunluk	,254	,067	,063	,259	4,221	,000
Statü Arzusu	,296	,050	,046	,224	3,606	,000
Diğerlerine Güvensizlik	,526	,172	,169	,415	7,171	,000
Kontrol Arzusu	,282	,042	,038	,206	3,304	,001

*(Bağımsız Değişken) Sabit-Aşıl Sendromu

cu 16 ifade için öz değeri 1'in üzerinde olan 4 boyutlu yapı ortaya çıkmıştır. "Ahlaki yoksunluk, statü arzusu, diğerlerine güvensizlik ve kontrol arzusu" olarak adlandırılan boyutların toplam varyansa katkısı %60,85'tir. Faktörlerin ayrı ayrı toplam varyansa yapmış oldukları katkı incelendiğinde bu değerlerin birinci faktör olan "ahlaki yoksunluk" için %18,12; ikinci faktör olan "statü arzusu" için %16,91; üçüncü faktör olan "diğerlerine güvensizlik" için %13,11 ve dördüncü faktör olan "kontrol arzusu" için %12,71 olduğu belirlenmiştir.

Bulgular

Tanımlayıcı Analiz

Katılımcıların aşıl sendromu ve makyavelizm ile ilgili görüşlerinin yer aldığı aşıl sendromu ölçeği ve makyavelizm ölçeği tanımlayıcı istatistik analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Araştırma değişkenlerine ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ve -1 değerleri arasında değiştiği; dolayısıyla normal dağılım koşullarına uygunluk (Gürbüz & Şahin, 2018) gösterdiği tespit edilmiştir. Verilerin çarpıklık değerleri incelendiğinde değerlerin ,271 ile ,315 aralığında olduğu; basıklık değerleri incelendiğinde ise değerlerin -,295 ile -,166 aralığında olduğu görülmüştür.

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir. Korelasyon değerleri incelendiğinde; aşıl sendromu (gizli başarısızlık korkusu) değişkeni ile makyavelizm değişkeni arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r=,400$; $p<0,01$). Öte yandan, aşıl sendromunun alt boyutlarından, utanç ve mahcubiyet, özsaygı değerinin düşeceği korkusu ve sosyal ilgiyi kaybetme korkusu alt boyutlarının makyavelizm alt boyutundan, diğerlerine güvensizlik alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Aşıl sendromunun diğer kişileri kaybetme korkusu alt boyutu ile makyavelizm alt boyutları arasında pozitif yönde düşük dereceli bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde, aşıl sendromu ölçeğinin boyutlarından katılım oranı en yüksek olan *diğer kişileri kaybetme korkusu* boyutu (3,51) ve bu ölçekteki ifadelerle katılım oranı en düşük olan boyut ise *sosyal ilgiyi kaybetme korkusu* boyutu (2,31) olduğu belirlenmiştir. Makyavelizm ölçeği boyutlarından katılım oranı en yüksek olan *statü arzusu* boyutu (3,20) ve bu ölçekteki ifadelerle katılım oranı en düşük olan boyut ise *ahlaki yoksunluk* boyutu (1,70) olduğu saptanmıştır.

Hipotez Testi Sonuçları

Katılımcıların aşıl sendromu algılarının makyavelist davranış eğilimlerini ne kadar belirlediğini incelemek üzere basit regresyon analizi yapılmıştır.

Basit regresyon analizi sonuçlarının anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=46,971$; $p=,000$). Analiz sonuçları düzeltilmiş R² değeri 0,156'dır. Bu değere göre katılımcılardaki makyavelist davranış eğiliminin %15,6'lık varyansın katılımcılardaki aşıl sendromu algısına bağlı olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile katılımcıların aşıl

sendromu algılarındaki 1 puanlık artış, makyavelist davranış eğilimlerinde ,352 (β_1) puan artışa neden olacağı söylenebilir. Bu bulguya dayanarak "*Algılanan aşıl sendromu bireylerdeki makyavelist davranış eğilimini pozitif yönde etkilemektedir.*" şeklinde kurulan H₁ desteklenmiştir.

Aşıl Sendromunun makyavelist davranış eğilimi alt boyutları üzerindeki etkisi şu şekildedir; Tablo 4'te görüldüğü üzere, katılımcıların ahlaki yoksunluk alt boyutuna yönelik eğilimlerindeki değişimin %6,3 ü aşıl sendromu değişkeni tarafından açıklandığı görülmüştür. Uygulanan analiz neticesinde elde edilen değer anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=17,814$; $p=,000$). Aşıl sendromu algısındaki bir puanlık artışın, ahlaki yoksunluk puanını ,254 (β_1) kadar artıracığı söylenebilir. Bu doğrultuda "*Algılanan aşıl sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan ahlaki yoksunluk alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.*" şeklinde oluşturulan H_{1a} desteklenmiştir.

Katılımcıların statü arzusu alt boyutuna yönelik eğilimlerindeki değişimin %4,6'sı aşıl sendromu değişkeni tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Uygulanan analiz neticesinde elde edilen değer anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=13,003$; $p=,000$). Aşıl sendromu algısındaki bir puanlık artışın, statü arzusu puanını ,296 (β_1) kadar artıracığı söylenebilir. Bu doğrultuda "*Algılanan aşıl sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan statü arzusu alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.*" şeklinde oluşturulan H_{1b} desteklenmiştir.

Katılımcıların diğerlerine güvensizlik alt boyutuna yönelik eğilimlerindeki değişimin %16,9'u aşıl sendromu değişkeni tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Uygulanan analiz neticesinde elde edilen değer anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=51,428$; $p=,000$). Aşıl sendromu algısındaki bir puanlık artışın, diğerlerine güvensizlik puanını ,526 (β_1) kadar artıracığı söylenebilir. Bu doğrultuda "*Algılanan aşıl sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan diğerlerine güvensizlik alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.*" şeklinde oluşturulan H_{1c} desteklenmiştir.

Katılımcıların kontrol arzusu alt boyutuna yönelik eğilimlerindeki değişimin %3,8'i aşıl sendromu değişkeni tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Uygulanan analiz neticesinde elde edilen değer anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=10,914$; $p=,001$). Aşıl sendromu algısındaki bir puanlık artışın, diğerlerine güvensizlik puanını ,282 (β_1) kadar artıracığı söylenebilir. Bu doğrultuda "*Algılanan aşıl sendromu makyavelist davranış eğilimi alt boyutlarından olan kontrol arzusu alt boyutunu pozitif yönde etkilemektedir.*" şeklinde oluşturulan H_{1d} desteklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada algılanan aşıl sendromunun makyavelist davranış eğilimi üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı ise algılanan aşıl sendromunun makyavelizm boyutları üzerindeki etkileri incelemektir. Alan yazınında söz konusu değişkenlerin bir araya getirildiği bir çalışmaya rastlanmamış olması araştırmanın orijinalliğini ortaya koymaktadır.

Gerçekleştirilen betimsel istatistik analiz sonucunda katılımcıların aşıl sendromu algılarının ortalama 2,74; makyavelist davranış eğilimi ortalamalarının ise 2,48 olduğu belirlenmiştir. Algılanan aşıl sendromu ile makyavelist davranış eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizi neticesinde anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre aşıl sendromu ile makyavelist davranış eğilimi arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ($r=,400$) tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile

bireylerin ortaya çıkmasından korktukları zayıf yönleri (kusurları) ile makyavelist davranış eğilimleri arasında bir ilişki olabileceği söylenebilir.

Araştırma ana hipotezinin ve alt hipotezlerin test edilmesi amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizi sonucuna göre bireylerdeki makyavelist davranış eğilimi bireylerin aşıl sendromu algılarından etkilenmektedir. Günlük hayatta yaptığı işten dolayı gerçek bir tatmin duygusuna erişemeyen, kısa süreli rahatlamının gerçekten hak edilmişlik hissi vermediği, yerini bir sonraki iş için korkuya bıraktığı aşıl sendromu, bireylerde benlik saygısını da azaltmakta (Clarkson, 1999) ve bu durumun sonucu olarak bireyleri kendilerinin bile yapmak istemedikleri davranışlara sevk edebileceği düşünülmektedir. Her ne kadar doğrudan aşıl sendromuna yönelik çalışmalar olarak rastlanmasa da bireylerin makyavelist davranış eğilim sergilemelerinin altındaki temel nedenler arasında kusurlarını ya da kusur olarak hissettikleri taraflarını gizleme çabası olduğuna dair araştırmaların (Solar & Bruehl, 1971; Sherry ve ark., 2006) çalışmamızı destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Elde edilen bir diğer bulgu ise algılanan aşıl sendromunun makyavelizm boyutları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönündedir. Bireylerin aşıl sendromu algılarının en yüksek oranla diğerlerine güvensizlik boyutundaki eğilimin %16,9'luk kısmını açıkladığı görülürken en düşük oranla kontrol arzusu boyutundaki eğilimin %3,8'ini açıkladığı görülmüştür. Fizyolojik, güvenlik, sosyal, değer verilme/saygınlık ve kendini gerçekleştirme basamaklarından oluşan Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi (1970), bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri adına temel gereksinimleri olan fizyolojik ihtiyaçların tatmin edilmesiyle psikolojik ihtiyaçların ortaya çıkarak organizmayı baskı altına alacağını vurgulamaktadır. Ayrıca bireyin psikolojik ihtiyaçlarından olan güvenlik ihtiyacının bireyin doğasında var olan güven çevresi tarafından desteklendikçe geliştiğini savunmaktadır (Hökeleki, 2013; Koç, 2018). Öte yandan diğerlerine güvenin temelini oluşturan kendine güven, öncelikle bireyin kendisini ve sınırlarını kabul etmesiyle başlamaktadır. Yani bireyin çevresine güven duyması beklentilere, kişisel özelliklere, maruz kalınan ya da kalınabilecek risklere, bakış açısına ve çıkarlara bağlı değişiklik gösteren karmaşık bir durumdur (Baltaş, 2000). Bireyler arası güven unsurunun kalmadığı ortamlarda, bireylerin sahip oldukları enerjiyi, gelişmek için değil diğer bireyleri engellemek için kullandıkları tespit edilmiştir. Yani güvensizlik söz konusu olduğunda zaman ve enerji kaybını beraberinde getirmektedir (Hökeleki, 2013). Özler ve ark., (2010) ise çalışmalarında, bireyin sahip olduğu güvensizlik duygusunun çevresine karşı ön yargılı ve kuşkululu bir tutum sergilemesine, zamanla içe dönük hale bürünmesine ve sonrasında da herkese karşı olumsuz duygular geliştirmesine neden olacağını vurgulamışlardır. Ekmekçi (2011)'ye göre diğerlerine güvensizlik duygusu ile ahlaki davranışlar arasında ters orantı vardır. Birey, mevcudiyetine yönelik bir tehlike yaşadığında ya da maruz kaldığını düşündüğünde, normal koşullarda ahlaki açıdan uygun görmediği davranışları, tehdit unsurunu bertaraf etmek için ahlakleştirme eğilimi sergileyebilecektir.

Sonuç olarak alan yazınında aşıl sendromunun makyavelist davranış eğilimi üzerine etkisi hususunda gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma aşıl sendromunun makyavelist davranış eğilimi üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koyarak alan yazınına katkı sağlamaktadır. Aşıl sendromu örneklerine yaşamın her alanında rastlamak mümkündür. Bu durum mükemmel yemekli davetler hazırlamakla ünlü ama her davetten önce sağlık sorunları yaşayan ev kadınından, bir müvekkilini mahkemede temsil etmeyi düşündüğü zaman bile korku ve heyecan duygularını kontrol et-

mekte zorlanan uluslararası isim yapmış avukata kadar herkesi etkileyebilir (Clarkson, 1999). Bu özelliklerden bazıları, özel olma ve özel görülme arzusuyla birlikte sıradan görülme korkusuyla ilgili olarak birçok insanı üzmetmektedir. Conroy ve ark., (2007) çalışmalarında bireylerdeki başarısızlık korkusunun temelinde, bireylerin kendileri için değerli olarak sınıflandırdıkları kişilerin ilgisini kaybetme ve onları hayal kırıklığına uğratma korkusunu besleyen inanç kaynaklı olduğunu vurgulamışlardır. Bu inanç çoğu zaman bireylerin yetenek ve ilgisinin olmadığı alanlarda da çalışmasına neden olmaktadır. Günümüzde, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ebeveyn eğitiminin öneminin daha iyi anlaşıldığı görülmektedir. Öyle ki çocuklarda görülen davranış sorunlarının giderilmesi ve daha sağlıklı bir kişilik gelişiminin sağlanması adına öncelikle ailelerin eğitilmesi gerekliliği hususunda görüş birliğine varılmıştır (Çağdaş & Seçer, 2005).

Aşıl sendromu çıktıklarından olan bireyin sahip olduğu veya sahip olduğunu düşündüğü kusurundan kaynaklı kendine olan güvensizliği gerek özel hayatında gerekse de iş hayatında diğer bireylere güvensizlik sonucunu doğurabilecektir. Şüphesiz sağlıklı toplumları sağlıklı bireyler oluşturur. Bireysel düşündüğümüz her olumlu ya da olumsuz durum doğrudan bireylerin bir üyesi olduğu toplumu da etkileyecektir. Bu nedenle bireylerin zayıf noktalarını bilmesi, zayıflıklarını gizlemektense söz konusu zayıflığı ortadan kaldıracak ya da en azından minimize edecek tedbirler alması hem kendi sağlığı hem de toplum sağlığı açısından uygun bir adım olacaktır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çalışmanın bir Kamu Üniversitesi'nde Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Gelecekteki araştırmalar daha geniş kitlelerle gerçekleştirilerek daha genelleştirici sonuçlara varılabilir. Araştırmanın ikinci sınırlılığı, verilerin kesitsel yöntemle toplanmış olmasıdır. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise, çalışmanın iki değişken üzerinden yürütülmüş olmasıdır. Gelecekte yapılması planlanan araştırmalarda, farklı sektörlerde yeni değişkenler eklenerek, araştırma modeli geliştirilebilir. Ayrıca demografik değişkenlerin de eklenerek ortaya çıkması muhtemel etkilerinin sorgulanmasının faydalıacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – S.D.; Tasarım – S.D., H.K.K.; Denetleme – H.K.K., U.Ö.Y.; Kaynaklar – S.D. H.K.K., U.Ö.Y.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – S.D., H.K.K., U.Ö.Y.; Analiz ve/veya Yorum – S.D.; Literatür Taraması – S.D.; Yazıyı Yazan – S.D.; Eleştirel İnceleme – H.K.K., U.Ö.Y.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – S.D.; Design – S.D., H.K.K.; Supervision – H.K.K., U.Ö.Y.; Resources – S.D., H.K.K., U.Ö.Y.; Data Collection and/or Processing – S.D., H.K.K., U.Ö.Y.; Analysis and/or Interpretation – S.D.; Literature Search – S.D.; Writing Manuscript – S.D.; Critical Review – H.K.K., U.Ö.Y.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acaran, İ. (2017). *Enneagram- dokuz mizaç modeline göre kişilik gelişimi çocuklar neden farklı*, Kurtuba Kitap, 2. Baskı
- Ağaoğulları, M. A. (2015). Niccolo Machiavelli: Prens iktidarından devlete. M. A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten jakobenlere batı'da siyasal düşünceler içinde*, İletişim Yayınları.
- Akdoğan, A. (2009). Sosyal gelişimin iki dinamiği: bilim ve ahlak. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3): 11-44.
- Akto, A. (2011). Kişilik oluşumunda dinin rolü. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2):191-217, doi: 10.1501/İlhak_0000001085
- Baltaş, A. (2000). *Ekip çalışması ve liderlik*, Remzi Kitabevi.
- Bayar, M. (2019). İbn Haldun düşüncesinde bireyin kişilik gelişimini etkileyen faktörler. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7 (19), 53-77, doi: 10.31126/akrajournal.586810
- Becker, J.A.H. & Dan O'Hair, H. (2007). Machiavellians' motives in organizational citizenship behavior, *Journal of Applied Communication Research*, 35 (3): 246-267, doi: 10.1080 / 00909880701434232
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Clarkson, P. (1994). Achilles as healer: Pseudocompetence in the trainee counsellor or therapist, *Employee Counselling Today*, 6(3): 15-20.
- Clarkson, P. (1999). *Aşıl sendromu*, (çev: S. Kunt), HYB Yayıncılık.
- Conroy, D. E. (2001). Progress in the development of a multidimensional measure of fear of failure: The performance failure appraisal inventory (PFAI), *Anxiety, Stress, and Coping*, 14: 431-452, doi: 10.1080/10615800108248365
- Çağdaş, A. & Seçer, Z. Ş. (2005). *Anne-Baba Eğitimi*, Eğitim Yayınları.
- Dahling, J. J. Whitaker, B.G. & Levy, P.E. (2009). The development and validation of a new machiavellianism scale, *Journal of Management*, 35(2): 219-257, doi: 10.1177%2F0149206308318618
- Demirtaş, Ö. & Biçkes, M. (2014). Makyavelizm'in olumsuz durumları ifşa etme niyeti üzerindeki etkisi: Bir analitik çalışması, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 16(2): 98-112, doi: 10.4026/1303-2860.2014.0249.x
- Ekmeççi, F. (2011). Büyüyen Türkiye, hırçınlaşan İsrail, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 5(2): 127-140.
- Faber, M. A. & Mayer, J. D. (2009). Resonance to archetypes in media: there's some accounting for taste, *Journal of Research in Personality*, 43, 307-322, doi: 10.1016/j.jrp.2008.11.003
- Forsyth, D.R., Banks, G.C. & Mcdaniel M.A. (2012). A Meta-analysis of the dark triad and work behavior: A social exchange perspective, *Journal of Applied Psychology*, 97(3): 557-579, doi: 10.1037/a0025679
- Gable, M., Hollon, C. & Dangelo, F. (2012). Managerial structuring of work as a moderator of the machiavellianism and job performance relationship, *The Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*, 126(3): 317-325, doi: 10.1080/00223980.1992.10543366
- Güllü, S. & Yıldız, K. (2019). Spor örgütlerinde karanlık kişilik, örgütsel sinizm ve iş tatmini ilişkisinin incelenmesi, *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(4): 220-232, doi: 10.33689/spormetre.620304
- Güney, S. & Mandacı, G. (2009). Makyavelizm ve etik algısı ilişkileri: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2): 83-104, https://dergipark.org.tr/pub/hunibf/issue/29259/313373
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, 5. Baskı.
- Gürel, E. & Muter C. (2007). Psikomitolojik terimler: Psikoloji literatüründe mitolojinin kullanılması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1): 537-569.
- Güven, İ. F. (2019). Makyavelizm ve dindarlık: Demografik değişkenler üzerine ampirik bir araştırma, *Bilimname XXXVII*, 1155-1186, doi: 10.28949/bilimname.536868
- Hellriegel, D., Slocum, J. W. JR., & R.W. Woodman. (1992). *Organizational behavior*. 6. Basım. West Publication Company.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insani değerler*, Dem Yayınları.
- İbn Haldun, (2016). *Mukaddime*, (çev: S. Uludağ), Dergâh Yayınları.
- Kahraman, N. & Sungur, S. (2016). Adaptation of the performance failure appraisal inventory (PFAI) into Turkish, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVII, 3: 223-239, https://dergipark.org.tr/pub/kefad/issue/59425/853491
- Kanten, P., Yeşiltaş, M. & Arslan, R. (2015). Kişiliğin karanlık yönünün üretkenlik karşıtı iş davranışlarına etkisinde psikolojik sözleşmenin düzenleyici rolü, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2): 365-391, https://dergipark.org.tr/pub/atauniiibd/issue/2717/36085
- Kareshki, H., (2011). Relation among machiavellianism belief and goal orientations in academic situations. International conference on education and educational psychology, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 12(1): 414-418, doi: 10.1016/j.sbspro.2011.02.051
- Katrinli, A. Günay, G. & Zaptçioğlu, D. (2013). Etik liderliğin örgütsel bağlılık ve iş doyumunu ile ilişkisinde makyavelizm yöneliminin düzenleyici rolü, *21.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 30-31 Mayıs-1 Haziran, Dumlupınar Üniversitesi, 694-696.
- Kaya, A., Bozaslan, H. & Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225, https://dergipark.org.tr/pub/egfed/issue/47947/606639
- Kenhove, P.V., Vermeir, I. & Verniers, S. (2001). An empirical investigation of the relationships between ethical beliefs, ethical ideology, political preference and need for closure, *Journal of Business Ethics*, 32: 347-361, doi: 10.1023/A:1010720908680
- Koç, M. (2018). Psikolojik ve pedago-sosyo- teolojik açıdan güven: Din ve değerler psikolojisi perspektifinden analizler, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(33): 1-38, doi: 10.14395/hititilahiyyat.443538
- Koçel, T. (2011). İşletme yöneticiliği, Beta Yayıncılık, 13. Baskı.
- Lang, A. (2015). Borderline personality organization predicts machiavellian interpersonal tactics, *Personality and Individual Differences*, 80, 28-31, doi: 10.1016/j.paid.2015.02.022
- Lee, K. & Ashton, M. C. (2005). Psychopathy, machiavellianism, and narcissism in the five-factor model and the hexaco model of personality structure, *Personality and Individual Differences*, 38, 1571-1982, doi: 10.1016/j.paid.2004.09.016
- Machiavelli, N. (2017). *Tutis Livius'un ilk on kitabı üzerine söylevler*, (çev: A. Tolga), Say Yayınları.
- Maslow, A. (2015). İnsan olmanın psikolojisi, (çev: O. Gündüz), Kural Dışı Yayınları.
- Özben-Avşar, N. (2020). Aşıl sendromu, https://www.tavsiyedyorum.com/makale_21562.htm, Erişim Tarihi: 04.01.2021
- Özler, D.E., Atalay, C.G. & Şahin, M.D. (2010). Örgütlerde sinizm güvensizlikle mi bulaşır? *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2): 47-57, https://dergipark.org.tr/pub/oybd/issue/16336/171027
- Özsoy, E. (2019). Yöneticilerin karanlık kişilik özelliklerinin çalışanların tükenmişlik düzeylerine etkisi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(1): 194-203, doi: 10.29249/selcuksbmyd.501108
- Özsoy, E. & Ardic, K. (2017). Karanlık üçlü'nün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2): 391-406, doi: 10.18657/yonveek.297733
- Öztürk, A. (2014). Machiavelli'nin tarih anlayışı, *Felsefelogos Dergisi*, 54, 77-90.
- Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, machiavellianism, and psychopathy, *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563, doi: 10.1016/S0092-6566(02)00505-6
- Rauthmann, J.F. (2012). Towards multifaceted machiavellianism: Content, factorial, and construct validity of a german machiavellianism scale, *Personality and Individual Differences*, 52, 345-351, doi: 10.1016/j.paid.2011.10.038
- Rauthmann, J.F. & Kolar, G.P. (2012). How "dark" are the dark triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, machiavellianism, and psychopathy, *Personality and Individual Differences*, 53, 884-889, doi: 10.1016/j.paid.2012.06.020
- Rawwas, M.Y.A. & Singhapakdi, A. (1998). Do consumers' ethical beliefs vary with age? A substantiation of Kohlberg's typology in marketing, *Journal of Marketing Theory and Practice*, 6, 26-38, doi: 10.1080/10696679.1998.11501793

- Scharfstein, B. (1995). *Amoral politics: The persistent truth of machiavellism*. Albany, State University of New York Press.
- Sherry, S., Hewitt, P., Besser, A., Flett, G. & Klein, C. (2006). Machiavellianism, trait perfectionism, and perfectionistic selfpresentation, *Personality and Individual Differences*, 40(4): 829-839, doi: 10.1016/j.paid.2005.09.010
- Solar D. & Bruehl, D. (1971). Machiavellianism and locus of control: Two conceptions of interpersonal power, *Psychological Reports*, 29(3): 1079-1082, doi: 10.2466 / pr0.1971.29.3f.1079
- Spain, S. M., Harms, P. & LeBreton, J.M. (2013). The dark side of personality at work, *Journal of Organizational Behavior*, 35(1): 41-60, doi: 10.1002/job.1894
- Sungur, S. A., (2017). Siyasal bilgiler öğrencilerinin makyavelist eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (63): 1361-1370, doi: 10.17755/esosder.287061
- TDK (2020). Ahlak, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük İçinde, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 30.04.2020
- Tekin, Z. (2018). Yöneticilikte aşıl sendromu ve mesleki tükenmişlik ilişkisi, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (12): 544-562, doi: 10.33692/avrasyad.510293
- Triarchy Press, Achilles Syndrome, <https://www.triarchypress.net/achilles.html>, Erişim Tarihi: 04.01.2021
- Uçkun, C.G., Üzüm, B. & Uçkun, S.(2018). Narsist kişiliğin makyavelist davranışlara etkisi: Kocaeli Üniversitesi özel güvenlik öğrencileri örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2): 139-154, doi: 10.32709/akusosbil.422221
- Ülbeği, İ.D. (2016). Makyavelizm ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (2): 89-100, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/32037/353071>
- Üstün, F. & Ersolak, Ş. (2020). Makyavelizm ve iş yeri nezaketsizliği: Banka çalışanları üzerine bir araştırma, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 329-343, doi: 10.21733/ibad.693245
- Volmer, J., Koch, I. K., & Göritz, A. S. (2016). The bright and dark sides of leaders' dark triadtraits: Effects on subordinates' career success and well-being, *Personality and Individual Differences*, 101, 413-418, doi: 10.1016/j.paid.2016.06.046
- Yaşlıoğlu, D.T. & Atılğan, Ö. (2018). Karanlık üçlü ölçeği: Türkçe'ye uyarlama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (3): 725-739, doi: 10.30798/makuiibf.435604
- Yılmaz, M. (2012). Kendiliğin çözümlenmesi narsisistik kişilik bozukluğu yönünden tepegöz kişiliğinin incelenmesi, *International Journal of Social Science Studies*, 7, 835-845, doi: 10.9761/JASSS249

EXTENDED SUMMARY

Research Problem: In this study, it was aimed to determine whether the perceived Achilles syndrome has an effect on Machiavellian behavior tendency. Although individuals with the Achilles Syndrome are perceived as very competent and successful by their environment, they have low self-esteem. For this reason, they work harder and spend more energy in order to hide their weak spots (Achilles heel). This situation makes them nervous and weak. Their concern for the emergence of these defects constantly forces them to develop new defense mechanisms (Yilmaz, 2012: 842) such that Solar and Bruehl (1971: 1080) emphasized that Machiavellian individuals might aim to hide their weakness behind their attempts to look perfect. Similarly, Sherry et al. (2006: 831) stated that the reason behind the desire of Machiavellian individuals to be perceived as perfect by others but not by themselves is the desire to mask their weaknesses. In summary, answers to the following questions will be sought in this study;

1- Is there a relationship between the Achilles Syndrome and Machiavellian behavior tendency?

2- Does the Achilles Syndrome affect the Machiavellian behavior tendency?

Methodology: The universe of the research consists of the students of the Faculty of Health Sciences in a public university. Out of 639 students in the research universe, 251 students were included in the study. The convenience sampling method was used in the sample selection. The study used a questionnaire consisting of the Performance Failure Appraisal Inventory to determine the students' perceptions of the Achilles Syndrome and the Machiavellianism Scale to determine the Machiavellian behavior tendencies. The data obtained in the study were subjected to correlation and regression analysis using the SPSS 24 package program.

Results and Conclusions: Significant results were obtained as a result of the correlation analysis conducted to determine the relationship between perceived Achilles Syndrome and Machiavellian behavior tendencies. According to the findings, a moderate positive relationship was found between the Achilles Syndrome and Machiavellian behavior tendency. In other words, it can be said that there may be a relationship between the weaknesses (defects) that individuals fear to emerge and their Machiavellian behavior tendencies. According to the results of the regression analysis conducted to test the main hypothesis and sub-hypotheses of the research, the Machiavellian behavior tendency of the individual is affected by the perception of the Achilles Syndrome. It can be said that the 15.6% variance of the Machiavellian behavior tendency of the participants is due to the perception of the Achilles Syndrome. The Achilles Syndrome, where individuals cannot reach a real sense of satisfaction due to the daily work, do not feel a short-term relaxation deserved, and replace it by the fear of the next job, reduces self-esteem in individuals (Clarkson, 1999: 33) and it is thought that this situation may lead individuals to involuntary behaviors. Another finding we have reached as a result of the research is that the perceived Achilles Syndrome has a positive and significant effect on the dimensions of Machiavellianism (moral deprivation, desire for status, distrust of others, and desire for control). It was observed that individuals' perception of the Achilles Syndrome explains 16.9% of the tendency in distrust in others among the dimensions of Machiavellianism with the highest rate and 3.8% of the tendency in the dimension of desire to control with the lowest rate. There are several limitations in this study. Primarily, the study was conducted with the students of the Faculty of Health Sciences in a public university. More general results can be drawn by conducting future research with a larger group of participants. The second limitation of the study is that the data were collected with a cross-sectional method, which reflects the momentary feelings of the individuals ignoring their thoughts at different times. Another limitation of the study is that the study was conducted with two variables. In future studies, a research model can be developed by adding new variables in different sectors. In addition, it is thought that it will be useful to add demographic variables to question their possible effects. Undoubtedly, healthy individuals make up healthy societies. Every positive or negative situation considered individually will directly affect the society of which every individual is a member. For this reason, it would be an appropriate step for individuals to know their weaknesses and to take measures to eliminate or at least minimize these weaknesses, rather than to hide them. In the literature, there is no study on the effect of the Achilles Syndrome on Machiavellian behavior tendency. This research contributes to the literature by revealing that the Achilles Syndrome has a significant positive effect on Machiavellian behavior tendency.

Sektörel ayrışma ve emek verimliliği

Sectoral decomposition and labor efficiency

Volkan KAYMAZ

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İstanbul, Türkiye

Öz

Bu çalışma ekonominin bütününi oluşturan sektörlerin toplam istihdam içerisinde aldıkları payları analiz ederek, sektörel verimlilikleri karşılaştırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sektörlerin verimlilikleri arasındaki fark en aza indirilmiştir; ancak yapısal dönüşümünü sağlam temellere dayandırmayan ülkelerde sektörler arası verimlilik farkları yüksek olmakta ve istihdam belirli sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Toplam verimi artırmak ve ekonomik büyümeyi sürdürülebilir hale getirmek için yapısal dönüşümü sağlamanın yanı sıra sektörlerin kendi verimliliklerini artırmak gereklidir. Öncelikle bu çalışmada, 2009-2019 yılları arasındaki sektörel verilerle yapısal dönüşüm endeksi hesaplanarak seçilen yıllar içerisinde Türkiye’de sektörel istihdamın ve katma değerlerin değişimleri analiz edilmiştir. Yapısal dönüşümün yanı sıra sektörel ayrışma analizi yapılarak, toplam verimliliğinin ne ölçüde sektörlerin iç etkilerinden kaynaklandığı ve ne ölçüde yapısal dönüşümden kaynaklandığı incelenmiştir. Çalışma sonuçları, yapısal dönüşümün seçilen dönem içerisinde gerçekleşmediğini, artan verimliliğin ise literatüre uyumlu olarak sektörlerin iç etkilerinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emek verimliliği, sektörel ayrışma, yapısal dönüşüm, işgücü hareketliliği, Türkiye

JEL Kodları: E24, J21, P23

ABSTRACT

This study analyzes the shares of the sectors that make up the whole economy in total employment and compares the sectoral productivity. In developed countries, productivity differences between sectors have been minimized; however, in countries that do not base their structural transformation on productivity, productivity gaps between sectors are high and employment is concentrated in certain sectors. In order to increase productivity and make economic growth sustainable, it is necessary to achieve structural transformation and increase the productivity of the sectors themselves. First of all, in this study, the changes in sectoral employment and added values in Turkey are analyzed by calculating the structural transformation index with sectoral data between the years 2009-2019. In addition to structural transformation, sectoral decomposition analysis is carried out and the within effects of sectors and the effect of structural transformation on total productivity are examined. The results of the study show that the structural transformation did not occur during the selected period, while the increased productivity was due to the internal effects of the sectors in accordance with the literature.

Keywords: Labor productivity, sectoral decomposition, structural transformation, labor mobility, Turkey

JEL Codes: E24, J21, P23

Giriş

Ülkelerin kurumsal yapıları, doğal kaynakları, gelişen teknolojiye uyum sağlamaları, sermaye birikimleri, demografik özellikleri vb. birçok faktör ekonomik gelişmede rol oynamaktadır. Ekonomik gelişmede, sektörlerin yapıları ve verimlilikleri de önem arz etmektedir. Bilişim sistemlerinin gelişmesi, internetin yaygınlaşması ve ülkelerin zenginleşmesi ile oluşan talep farklılıkları yeni alt sektörlerin ortaya çıkmasına yol açmış, uzmanlaşma ve emek verimliliği önem kazanmıştır.

Gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilen Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi ülkeler ekonomik büyüme, kalkınma ve yapısal dönüşüm sürecinde benzer yolları izlemiştir. Günümüzün gelişmiş ülkelerinde, ilk olarak en fazla işgücüne sahip sektör, tarım sektörü olmuştur. Yapılan yatırımlar ve makineleşme ile tarımsal verimlilik artmıştır. Ardından bu ülkeler sanayi atılımı yaparak yatırımlarını imalat sektöründe yoğunlaştırmış ve işgücünün beşer sermayesini yükselterek ve sektöre uyumlu çalışanlar yetiştirerek sanayi sektörünü ekonomi içerisinde büyüklük açısından birinci sıraya taşımışlardır. Küreselleşme, yeni teknolojilerin gelişmesi ve gelişmiş ülkelerde hane halkının değişen talebi yeni sektörlerin gelişimine katkıda bulunmuş, hizmetler sektörü ve diğer alt sektörleri büyümeye başlamıştır. Sanayi sektöründe makineleşmenin hızlanması ve emeğe yönelik talep artış hızının azalması, gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümelerini sürdürebilmeleri ve istihdam fazlasını giderebilmeleri için hizmetler sektörüne yönelik yatırımlarını artırması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin çoğunda hizmetler sektörünün katma değeri toplam ekonomi içerisinde ilk sırada almaktadır.

Emeğin sektörler arası geçişinin arttığı dönemlerde, ekonomiler yapısal dönüşüm tecrübe etmektedir. Emeğin sektörler arasında dağılımı hem toplam verimlilik hem de sektörlerin verimliliklerini etkileyerek toplam üretimi artırmakta ve üretilen mal ve hizmetleri farklılaştırmaktadır. İşgücünün sektörler arası dağılımı, ülkelerin ekonomik performansını da doğrudan etkilemektedir. Verimliliği yüksek ve

Geliş Tarihi/Received: 12.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 26.10.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Volkan KAYMAZ

E-posta: volkankaymazvk@gmail.com

Cite this article: Kaymaz, V. (2022). Sectoral decomposition and labor efficiency. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 93-101.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

katma değerli ürün ve hizmet üreten sektörler ekonomik büyümenin esas nedeni olmaktadır; ancak bazı sektörlerde emeğin verimlilik artışı, istihdam artışını beraberinde getirmemektedir. Verimliliğin daha az emek ile aynı çıktıyı üretmek anlamına gelmesi, potansiyel işsizliğe neden olmaktadır. Bazı sektörler kendi büyümelerinin doğal sınırına ulaştığında sektörün yeni istihdam imkânı azalmaktadır. Verimli sektörlerde düşen emek talebi nedeniyle işgücü üretken olmayan sektörlerle yönelmektedir (Peneder, 2003). Emeğin sektörler arası dağılımı verimlilik faktörü dışında konjonktür dalgaları, ekonomik krizler, uluslararası yatırımlar tarafından da şekillenebilmektedir. Kriz döneminde işsiz kalan bireylerin daha üretken sektörlerde iş bulması “temizleyici etki” olarak adlandırılrsa da (Naiya, 2013), bazı kriz dönemlerinde emek daha az üretken sektörlerde çalışmak zorunda kalabilmektedir.

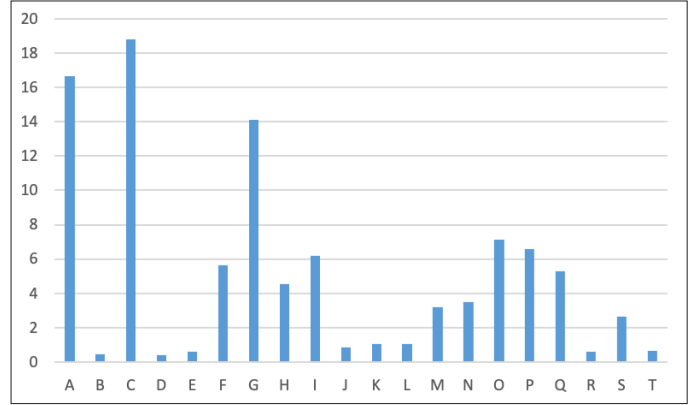
Sektörler arası verimlilik farklarının ve yapısal dönüşümün ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı doğrudan etkilemesi bu çalışmanın temel araştırma dayanağını oluşturmaktadır. Bu çalışma; 2009–2019 yılları arasında Türkiye’deki işgücünün sektörler arası dağılımını inceleyerek sektörler arası geçişlerin verimlilik üzerindeki etkisini analiz etmektedir. İkinci bölümde Türkiye ekonomisinin yıllar içerisindeki performansıyla, sektörlerin verimlilikleri ve toplam verimliliğin değişimi analiz edilmektedir. Ardından üçüncü bölümde Türkiye için yıllara yönelik sektörel ayrışma modeli kullanılarak verimlilik değişiminde, emeğin sektörler arası geçişlerinin rolü belirlenmektedir. Son bölümde çeşitli örnekler ele alınarak diğer ülkelerin tecrübeleri ile Türkiye’nin izlediği yapısal süreç karşılaştırılmaktadır.

Sektörel ve Toplam Verimlilik

Kurulduğu yıllarda sanayi tesislerinden ve sermaye birikiminden yoksun Türkiye’de işgücünün büyük kısmı tarım sektöründe istihdam edilmekteyken, sanayi yatırımları özel sektörün yetersiz girişimleri nedeniyle devlet eliyle yapılmak zorunda kalmıştır (Kepenek, 2014). Uzun yıllar tarım sektörü, ekonomiye en büyük katkı veren sektör olmuştur. 1960’lı yıllarda tarımın toplam gelir içerisindeki payı %30 civarındayken ilerleyen yıllarda oran azalmış ve 2000’li yıllarda %10’lara düşerek durağanlaşmıştır (Kepenek, 2014); ancak tarımın istihdam içerisindeki payı %16 – 18 arasında seyretmektedir (TÜİK, 2021). Artan nüfus ve üretimde makineleşmenin gerçekleştirilmesi emek verimliliğini artırsa da tarım sektöründe istihdam sınırına ulaşılmıştır. Buna rağmen tarımsal üretimin diğer sektörler tarafından girdi olarak kullanılması ve beslenme ihtiyacını karşılaması sektörün her zaman önemini koruyacağını göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde ise sektördeki istihdamın nispeten düşük olması tarım sektöründe verimliliğin Türkiye’ye kıyasla yüksek seyretmesinde etkili olmaktadır.

Sanayileşme hamleleri ve kentleşmenin artması sonucu, imalat sanayii yıllar içerisinde büyümüş ve Türkiye’nin 1980 yılında ihracat odaklı büyüme modeline geçmesiyle birlikte sektörün ihracatı hızla artmıştır (Aydiner Avşar & Onaran, 2010). 1994, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri sektörü olumsuz etkilemiş ve gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı 1980’lerdeki değerine dönmüştür (Kepenek, 2014). Türkiye gelişmiş olan ülkelerin yapısal dönüşüm sürecini takip edememiş, sanayi sektörü ekonomik büyüklük açısından Avrupa ülkelerindeki payları alamadan hizmetler sektörü büyümeye başlamıştır.

Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeleri ayırt eden faktörlerden bir tanesi sektörler arası verimlilik farklılığıdır (Duarte ve Restuccia, 2010). Günümüzün gelişmiş ülkeleri sektörel verimlilik farklılıklarını en aza indirmeyi başarmış ülkelerdir. Bu durumun temelinde teknoloji, beşerî sermayenin artırılması, inovasyon ve emeğin verimlilik

Şekil 1.
Sektörelere Göre İstihdam Payı

esaslı sektörler arası mobilitesi yatmaktadır (Rogerson, 2008). Gelişmekte olan ülkelerde ise sektörler arası verimlilik farkları fazladır. İşgücünün büyük bir bölümünün istihdam edildiği tarım ya da el işçiliğine dayalı imalat sektöründe verimlilik oranları düşük olmakla birlikte yeni yatırımların başladığı teknolojinin etkin olarak kullanıldığı sektörlerde verimlilik yüksektir. Sektörler arası verimlilik farklılıkları, emeğin ve diğer girdilerin optimal tahsis edilememesinden kaynaklanmaktadır. Emeğin sektörler arası mobilitesinin önündeki beşerî ve maddi engeller kısa dönemde çözülemediğinden her ülke yapısal dönüşüm sürecinde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise beşerî sermayesi yüksek işgücü yetiştirip, sektörlerin ihtiyaçları doğrultusunda emek tahsisi yapabildiklerinden sektörler arası verimlilik farkları büyük oranda azalmaktadır.

Sektörel İstihdam ve Verimlilik

Sektörler arası dağılımın temelinde teknoloji vardır (Dachs, 2018). Teknolojiye uyum sağlayamayan ve verimliliği artırmayan sektörlerin çıktı fiyatları zamanla yükselmektedir. Diğer taraftan satın alma gücü arttıkça hane halkının tüketim kalıpları değişmekte ve hizmetler sektörünün çıktısına yönelik talep artmaktadır. Gelir artışıyla birlikte tüketiciler farklı deneyimler elde etmek istemektedir ve niş ürünler talep etmektedir. Bu durum hizmetler sektörüne yönelik talebi artırmakta, artan talep işgücünün sektörler arası değişimini hızlandırmaktadır.

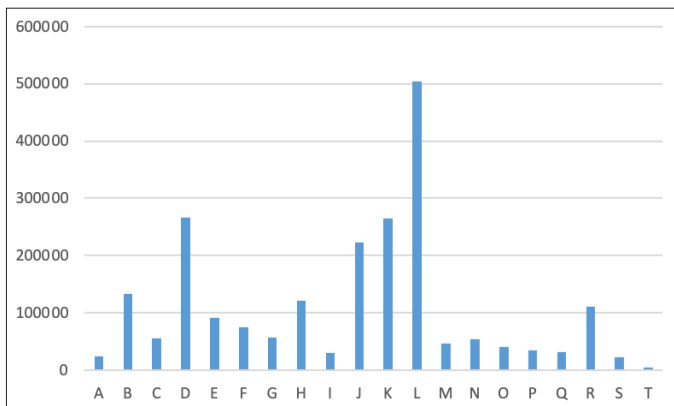
Uluslararası ticaretin ekonomiler içerisindeki payı da emeğin sektörel kompozisyonu etkilemektedir. Kapalı ekonomilerde artan verimlilik sektörün arz ettiği mal ve hizmetlere olan talep, sabit kaldığı için istihdam hacminin azalmasına yol açmaktadır; ancak sektörler uluslararası ticarete konu olan mallar üretiyorsa artan verimlilik istihdam kayıplarını beraberinde getirmemektedir (Swiecki, 2017). Buna rağmen, küreselleşme ve dış ticaret açığı ülkeler açısından benzer sonuçlara yol açmamaktadır. Katma değerli ürün üretilememesi, dış ticarete belli sektörlerle ya da hammaddelere bağımlı olan bir yapı, verimliliği artırmadığı gibi dış ticaret açıklarının da artmasına neden olabilmektedir. Dış açıkların artmasının temel nedenlerinden bir tanesi Latin Amerika ülkelerinin tecrübe ettiği ithalat rekabetinin imalat sektöründeki yerli üreticileri zorlaması ve kısa dönemde rekabet edemeyen üreticilerin piyasadan çekilmesi ve rekabete dayanamayan yerel üreticileri piyasadan uzaklaştırmasıyla işsiz kalan işgücü ise daha az verimlilik ve ücretle diğer sektörlerle hareket ederken, bu sektör genellikle hizmetler olmaktadır.

Sektörlerin istihdamdan aldıkları paylar dikkate alındığında Türkiye’de emeğin belirli sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Sektörlerin isimleri EK-1'de belirtilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun İşgücü İstatistikleri 'ne (2021) göre Türkiye'de toplam istihdam içerisinde en yüksek payı alan sektörler tarım, ormancılık ve balıkçılık, imalat ve toptan ve perakende ticaret sektörleridir. Ardından hizmetler sektörünün alt sektörleri istihdama yüksek oranda katkı sağlamaktadır. Son yıllarda sektörlerin istihdam paylarında önemli değişimler olmasa da inşaat sektörünün istihdam içerisindeki payı yıllar içerisinde oynaklıklar göstermektedir (TOBB, 2020).

İstihdamın sektörel kompozisyonunda; durgunluklar, kriz dönemleri ya da ülkelerin ekonomik rejimlerinde yaptıkları değişiklikler etkili olmaktadır. 1980'lerin ortalarından itibaren gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörü gayri safi yurtiçi hasıla içerisinde payını artırmış ve bu duruma paralel olarak istihdam oranları da yükselmiştir (D'Agostino & Ward-Warmedinger, 2006). Eichengreen ve Poonam (2009) hizmetler sektörünün hızlı büyümesinin nedeni olarak kişi başına düşen gelirin artışı, ülkelerin dışa açıklığı, iletişimin yaygınlaşmasını ve nihayetinde liberalizasyonu görmektedir. Avrupa Bölgesi'ndeki ülkelerin sektörel istihdam oranları incelendiğinde 1980'lere kıyasla hizmetler sektöründe istihdam sayısının hızlı şekilde arttığı görülmektedir (Linehan & McQuinn, 2008). Özellikle, toptan ve perakende ticaret ve finans ve sigorta faaliyetlerindeki artış diğer sektörler göre fazladır. Türkiye'de de iletişim teknolojilerinin gelişmesi, ulaşımın kolaylaşması ve kentli nüfusun yeni ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte; konaklama ve yiyecek hizmet faaliyetleri artmış, modern bankacılık, sigortacılık gibi sektörlerin hizmetlerine yönelik talep artarken bu duruma paralel olarak istihdam sayıları da yükselmiştir; ancak Baumol (1967) hizmetler sektöründeki istihdamın hızlı büyümesine rağmen imalat sektörüne kıyasla verimliliğin düşük olmasına dikkat çekmektedir. Ayrıca yapısı gereği hizmetler sektörünün bazı alt sektörleri dışında, makineleşmenin olmaması ya da teknolojinin yeterli derecede kullanılmaması nedeniyle imalat sektörüne kıyasla verimlilik düşük olabilmektedir.

İstihdam hacminin sektörler arası farklılığı Şekil 1'e göre yüksek olsa da sektörlerin ekonomik hacimleri ve çıktıları dikkate alınmadan sadece işgücü sayılarıyla çıkarımlar yapmak eksik olacaktır. Sektörlerin istihdam paylarındaki değişimle birlikte, sektörlerin verimlilikleri de değişmektedir. Genellikle kriz dönemlerinde verimliliği düşük sektörlerde istihdam kayıpları yaşanırken, üretken ve nispeten daha az yoğunlukla emek istihdamı olan sektörlerde çalışan sayısı artmaktadır. Ülkelerin ekonomik büyümelerini devam ettirebilmesi için, istihdamın sektörel dağılımının verimlilik esaslı olması gerekmektedir.

Şekil 2.
Sektörlere Göre Verimlilik

TÜİK (2021) tarafından paylaşılan sektörlerin faktör maliyetiyle katma değerlerinin, istihdama oranı sektörel emek verimliliğini ifade etmektedir. Sektörlere göre emek verimlilikleri Şekil 2'de yer almaktadır. Sonuçlara göre sektörlerin verimlilikleri arasında büyük farklar bulunmaktadır. Sektörel verimlilikler incelendiğinde en verimli sektörlerin sırasıyla gayri menkul faaliyetleri, finans ve sigorta faaliyetleri ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan en verimsiz sektörlerin hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri, tarım, ormancılık ve balıkçılık ve bilgi ve iletişim olarak sıralandıkları görülmektedir.

Sektörler arası verimlilik farklarının fazlalığı gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı temel problemlerden bir tanesidir. McMillan ve Rodrik (2011) gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün verimliliğin çok düşük olduğunu vurgulamaktadır. Gelişme sürecinde, tarım sektörünün diğer sektörlerle arasındaki verimlilik farkı gelişmiş ülkelerin süreçleri izlendiğinde geniş bir U şekline sahiptir (McMillan & Rodrik, 2011). Gelişme sürecinde verimlilik farkı önce azalırken, istihdamın sanayiden hizmetler sektörüne kaydığı uzun süreçte verimlilik farkı yeniden artmaktadır. Pamuk (2005), Türkiye'de tarım ve tarım-dışı sektörler arasındaki verimlilik farklarının çok yüksek olduğunu; ancak 1950'lerden sonra tarımda makineleşme ve şehirleşme oranının artmasıyla tarım sektöründe verimlilik artışının yaşandığını vurgulamaktadır. Alper ve ark., (2010) yapısal dönüşüm modelini kullanarak 1972-2008 dönemi için Türkiye'nin yapısal dönüşümünü incelemiş ve tarım sektörünün payının önümüzdeki yıllar içinde azalma eğiliminde olacağını; ancak bu azalışın Doğu Asya ülkelerine kıyasla daha uzun yıllar alacağını dolayısıyla yapısal dönüşümün daha uzun süreceği sonucuna varmıştır.

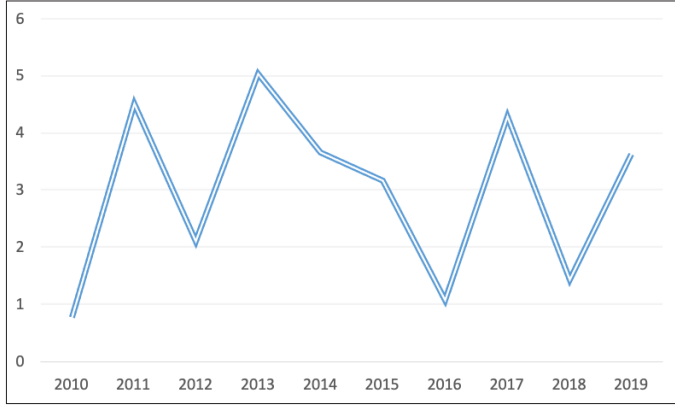
Sektörlerin verimlilikleri arasındaki farkların yüksek olması ve istihdamı yüksek sektörlerin verimli olmaması Türkiye için işgücünün, sektörler arasında doğru şekilde yönlendirilemediğini ve emek mobilitesinde katılımlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplam Verimlilik

Ekonomik girdilerin ve emeğin geleneksel sektörlerden modern ve katma değeri yüksek sektörler geçişi verimliliği ve geliri artırmaktadır (McMillan & Rodrik, 2011). Sektörler arası bu geçiş ise teknolojinin optimal şekilde kullanılmasını, verimliliği artıracak inovasyonlar için araştırma geliştirme harcamalarının artırılmasını ve emeğin beşerî sermayesinin ihtiyaçlara göre şekillendirilmesini gerekli kılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra inovasyona ve teknolojiye odaklanan Avrupa ve Japonya'da gelişimin anahtarı ölçek ekonomilerine uyumlu şekilde emeğin sektörler arası dağılımını sağlamak olmuştur (Jorgensen, ve ark., 2011). Temel ürünleri üreten bu ülkeler imalat sektörlerinde gelişimi sağlayıp, ardından günümüz gelişmiş ülkelerinin ekonomilerinde en büyük paya sahip olan hizmetler sektörüne odaklanmışlardır. İzlenen bu süreç toplam verimliliğin yıllar içerisinde artış trendini korumasına yardımcı olmaktadır.

Ülkelerin emek piyasaları ve ekonomik şartları, ekonomik büyümeyi ve emek verimliliğini etkilemektedir. Son 15 yılda yüksek büyüme oranlarına ulaşan Çin ve Hindistan'da 2000'li yıllarda emek verimliliği; Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinden yüksektir. (Atiyas & Bakis, 2013). Bu gösterge emek ve toplam verimliliğin önemini göstermektedir.

Toplam verimlilik sektörlerin verimliliklerinin istihdam paylarıyla çarpılıp ağırlıklı ortalamalarının alınmasıyla hesaplanmaktadır. Ülkeler için arzu edilen toplam verimliliğin yukarıya doğru hareket

Şekil 3.
Toplam Verimlilik

etmesi ve fazla oynaklık göstermemesidir. Hesaplanan oranlara göre 2009-2019 dönemi içerisinde Şekil 3'te görüldüğü üzere toplam verimlilik oynaklıklar göstermektedir.

2008 Finansal Krizi'nin olumsuz etkileri Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımları azaltmış, artan belirsizlik tüketim ve yatırım harcamalarının daralmasına, işsizlik oranlarının yükselmesine ve ekonominin küçülmesine neden olmuştur. Kriz sonrası toparlanma dönemine giren Türkiye'de %10'a yaklaşan büyüme oranıyla 2010, pozitif bir yıldır ve sektörel bazda en fazla büyüme inşaat sektöründe gerçekleşmiştir (TOBB, 2011). Geleneksel olarak kriz dönemlerinde yeni yatırımlar azalmakta ve risksiz yatırım olarak görülen konut satışları yükselmektedir. 2011 yılında da benzer şekilde büyümeye en fazla katkı yapan sektör inşaat sektörü olmuştur; ancak toplam talebin daralmasından hızlıca etkilenen inşaat sektörü bir önceki yılın aksine 2012 yılı içerisinde en az büyüyen sektör olmuştur (TÜİK, 2021).

Hizmetler sektörü ve alt sektörleri kriz dönemlerinde diğer sektörlerle kıyasla daha fazla küçülürken, 2010-11 büyüme dönemlerinde ortalama büyüme oranlarından daha yüksek oranlara ulaşmıştır (TOBB, 2011). Yıllar içerisinde sektörlerin katma değerlerinin dalgalı süreç izlemesi, toplam verimliliği de olumsuz etkilemekte ve oynaklıklar göstermesine neden olmaktadır.

Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm ve Sektörel Ayrışma

Ülkelerin farklı doğal kaynaklara, kurumsal yapıya sahip olması, dış ticaret açıklıkları, vb. faktörler sektörlerin verimliliğini, sektörler arası emeğin hareketliliğini ve ekonomik büyümeyi farklı şekillerde etkilemektedir. Ekonominin bütünü için yapılan sektörel analiz bazı ülkelerde pek fazla anlam ifade etmemektedir. Ekonominin büyük bölümü belirli sektörlerde yoğunlaşmış ve genellikle küresel ekonomide payı çok küçük olan veya küresel ticaret hacminde çok kısıtlı yer tutan, az nüfuslu ülkelerde, tüm sektörlerde üretim yapmayı veya verimli olmayı beklemek anlamsızdır. Ancak gelişmiş ülkelerin izlediği ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini takip eden gelişmekte olan ülkeler geleceğin potansiyel büyük ekonomileridir. Gelişmekte olan ülkelerin bazıları yapısal sorunlar, kurumsal gelişmişliğin yetersiz olması, beşerî sermayenin düşüklüğü vb. nedenlerle bu patikadan sapsalar da birçok gelişmekte olan ülke, temel ekonomiyi oluşturan alt sektörler arasında verimlilik farklılıklarını azaltmayı ve yapısal dönüşümü, ekonomik büyümeyi sağlayacak şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Yapısal Dönüşüm

Yapısal dönüşüm geleneksel baskın sektörün gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payını, modern ve daha üretken sektörlerle bırakmasıdır. Ekonomide kaynakların üretken sektörlerle yönelmesi yapısal dönüşümün gerçekleştiğini göstermektedir. Abramovitz (1983), yapısal dönüşüm için verimlilik artışına ihtiyaç olduğunu, verimlilik artışının ortaya çıkmasının nedenlerinden birinin emeğin sektörler arasındaki hareketliliği olduğu vurgulamaktadır.

Yapısal dönüşümün iki önemli göstergesi çıktı ve emektir. Kuznets (1957) yapısal dönüşümün temel göstergesi olarak, emeğin tarım sektöründen imalat sektörüne ve devamında hizmetler sektörüne geçişlerinin olduğu bir durumu görmektedir. Uzun vadeli kalkınma, kaynakların ikincil (sanayi) ve üçüncül (hizmetler) sektörlerine yönelmesi ile mümkündür Kuznets (1971). İmalat sektörünün toplam katma değer içerisindeki payının zamanla sabitlendiği ve tarım sektörünün payının azaldığı bir durum yapısal dönüşümün özelliklerinden biridir. Yapısal dönüşüm, ekonomik büyümenin anahtarı olarak kabul edilmesine rağmen, dönüşüm her zaman olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Emek, verimliliği düşük sektörlerle yöneldiğinde toplam üretimin azalması söz konusu olabilmektedir (Havlik, 2013).

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları sorunlardan bir tanesi de tarım – sanayi – hizmetler sektörlerinin ekonomi içerisinde sırasıyla en büyük payı almasıyla gerçekleşen, klasik kalkınma yolunu takip etmemesidir. Gelişmiş ülkelere tarihsel süreç içerisinde Sanayi Devrimi'ni doğrudan deneyimleyerek verimliliğin hızla arttığı, sanayi sektörüne büyük yatırımlar yapmıştır. Aynı süreci takip etmeyen gelişmekte olan bazı ülkelerde, sanayi sektörüne yeterince önem verilmemesi ve istihdamın hizmetler sektöründe yoğunlaşması yapısal dönüşümün sağlam temellere dayanmamasına ve ekonomik büyümenin doğal sınırlarına erken ulaşılmasına neden olmaktadır. Verimlilik artışı nedeniyle değil de Latin Amerika ülkelerinin tecrübe ettiği gibi verimsiz olmasına rağmen hizmetler sektörünün büyümesi sonucu gerçekleşen yapısal dönüşüm, ekonomik büyüme sağlamamaktadır. Ayrıca verimlilik artışı olmadan gerçekleşen yapısal dönüşüm orta gelir tuzağına da neden olmaktadır (Paus, 2014).

Gelişmiş olan ülkeler yapısal dönüşümlerini gerçekleştirdikleri için genelde emeğin sektörler arası geçişlerinin verimlilik üzerindeki etkisi düşük kalmaktadır. Yine gelişmiş ülkelerde sektörler arası verimlilik farkları az olduğundan emek mobilitesinden kaynaklı verimlilik artışı sektörlerin kendi verimlilik artışına kıyasla düşüktür. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için, yapısal dönüşüm gerekli; ancak tek başına yeterli değildir. Brezilya ve Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinin tecrübe ettiği yapısal dönüşüm, ekonomik büyüme trendinin devamlılığını sağlayamamıştır. Duarte ve Restuccia (2010) emek verimliliklerinin büyümesini inceledikleri çalışmada Latin Amerika ülkelerinin tüm sektörlerde ABD'ye göre geride olduğunu vurgularken, Japonya ve Güney Kore ise özellikle sanayi sektöründe yine ABD'ye kıyasla 1956-2004 döneminde daha yüksek emek verimliliği oranlarına ulaşmıştır.

Gelişmiş ülkelerin aksine bazı gelişmekte olan ülkelerde sanayinin toplam ekonomi içerisinde payının gerilemesi süreci erken başlamıştır (Tregenna, 2011). 1950 ve 60'lı yıllarda Latin Amerika ve Afrika'da tecrübe edilen büyüme oranları, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yakınmasının hızını artırmıştır; ancak süreç 2010'lu yıllarda tersine dönmüş ve yakın zamanda farkın kapanacağına dair inançlar azalmıştır (Arias-Ortiz, 2014). Bunun nedenlerinden biri imalat sektöründeki işçilerin düşük verimli hizmetler sektörüne kaymasıdır.

Emek verimliliği düşük sektörlerde çalışan işçilerin, modern endüstrilere kayması toplam çıktıyı artırmaktadır (Timmer & Szirmai 2000). Sektörler arası optimal emek dağılımı sağlayarak, yapısal dönüşüm gerçekleştiren bazı Asya ülkeleri, Çin ve Hindistan'daki yapısal dönüşüm, büyümeyi artırıcı sonuçlara yol açmıştır (Bosworth & Collins, 2008). Diğer taraftan 1980'li yıllara kadar gayri safi yurtiçi hasıla açısından Türkiye'den geride olan Güney Kore sanayileşme sürecine hızlı uyum sağlamış ve sermaye yoğun sektörlerin payını artırmış ardından bilişim sektörüne yapılan yatırımlarla verimliliği düşürmeden ekonomik büyümesini devam ettirebilmiştir (Keskin ve ark., 2020). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin tecrübe ettiği yapısal dönüşümler ve buna bağlı olarak emeğin sektörler arası hareketliliği verimlilik ve ekonomik büyüme odaklı olmuştur.

Havlik (2013) tarafından geliştirilen Yapısal Değişim Endeksi (SCI) yıllar içerisinde istihdamın ve katma değer sektörlerindeki değişimini ifade etmektedir. Böylece yıllar içerisinde ülkelerin sektörel istihdamının ve katma değerlerinin değişimleri izlenebilmektedir; ancak tek bir yıl için hesaplanan endeks yorum yapmak için yeterli değildir. Yapısal değişim endeksi, yıllar içerisindeki varsa trendi anlamak için hesaplanmaktadır.

$$SCI_t = \sqrt{\sum_i (\Delta e_{i,t})^2 \left(\frac{e_{i,t-1}}{100}\right)}$$

i , ekonominin alt sektörlerini, t ise yılları temsil etmektedir. e , sektörlerin toplam istihdam içerisindeki paylarını temsil etmektedir. Δe , bir önceki yıla kıyasla istihdam oranındaki değişimini ifade etmektedir. Yapısal dönüşüm endeksi katma değerler için hesaplandığında ise eşitliğe sektörel katma değerlerin toplam ekonomi içerisinde payı ve katma değer değişimi dahil edilmektedir.

Çalışmada sektörel katma değer ve sektörler için istihdam verileri kullanılmaktadır. Sektörel katma değerler için TÜİK (2021)'in zincirlenmiş sektörel gayri safi yurtiçi hasıla verileri kullanılmaktadır. Zincirleme hacim endeksiyle belirlenen sektörel katma değerler fiyatların sabit tutularak daha stabil bir endeksin ortaya konmasında fayda sağlamaktadır. NACE Revizyon 2 sınıflandırılmasına göre ayrıştırılan sektörler ekonomik faaliyet alanlarını temsil etmektedir. Günümüzde sektörlerin faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve karmaşıklaşmasıyla birlikte sadece üç büyük sektörün yapısal dönüşüm analizinde kullanılması yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çalışmada ele alınan 20 alt sektör, Türkiye'deki işgücünün sektörel dağılımı hakkında dolayısıyla verimlilik ve yoğunlaşma açısından önemli bilgiler sağlamaktadır.

Tablo 1'de istihdam ve katma değer yapısal değişim endeksleri görülmektedir. Yıllar içerisinde endekslerde büyük değişimlerin görülmediği anlaşılmaktadır. 2008 Finansal Krizi'nin olumsuz etkilerini yaşayan Türkiye'de 2014 yılında endeks değerlerinin geçici de olsa arttığı görülmektedir. Dolayısıyla 2014 yılında kalan diğer yıllara kıyasla emeğin sektörler arası mobilitesi daha fazla olmuş, sektörlerin katma değerlerinde de artış yaşanmıştır. 2014 yılında

Tablo 1.
Yapısal Dönüşüm Endeksi

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İstihdam Yapısal Değişim Endeksi	0,66	0,36	0,38	0,38	0,99	0,4	0,49	0,23	0,71	0,49
Katma Değer Yapısal Değişim Endeksi	0,54	0,17	0,13	0,14	1,07	0,17	0,26	0,09	0,65	0,6

tarımın ekonomi içerisinde payının azalması ve imalat sektörünün ihracat fırsatlarıyla birlikte hem istihdam hem de katma değer olarak payını artırması endeksin kısmen yükselmesini sağlayan faktörlerdendir (TOBB, 2015).

Kuusk ve ark., (2016)'nın 10 Doğu Avrupa Ülkesi'nin yapısal değişim endekslerini hesapladığı çalışmada elde edilen sonuçlar da Tablo 1'deki sonuçlara benzer şeklindedir ve 2008 Krizi sonrası finansal aktivitelerin, toplam talebin azalması ve turizm gelirlerinin düşmesi ile endeks değerleri azalma eğilimine girmiştir. Soyyiğit (2019) üç temel sektörün katma değerlerinin ekonomik kompleksite indeksi ile ilişkisini incelediği çalışmada Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin yapısal dönüşümünü panel regresyon analizi ile incelemiştir. Yapısal dönüşüm göstergelerinden biri olarak kullanılan Ekonomik Kompleksite İndeksi ilk olarak Hausmann ve ark., (2011) tarafından geliştirilmiştir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin ne kadar sofistike yani bilgi içerdiğini göstermektedir. Çalışma sonuçları, Türkiye'de yüksek katma değere sahip sektörlerin ekonomik kompleksiteyi arttırmadığı ve analiz edilen 1995-2016 döneminde yapısal dönüşümün gerçekleşmediğini göstermektedir.

Sektörel Ayrışma

Sektörler arası verimlilik farkları ve emeğin sektörel ayrışması ülkelerin yapısal dönüşümlerini ve ekonomilerinin performansını anlamak için kullanılan göstergelerdendir (Alper ve ark., 2010). Sektörel ayrışma verimlilikteki değişimin ne ölçüde sektörlerin artan yatırımları sonucu kendi verimlilik artışından ve ne ölçüde emeğin sektörler arası değişiminden kaynaklandığını anlamak için kullanılan bir yaklaşımdır. Emeğin sektörler arası dağılımı sonucu artan verimlilik yapısal dönüşümün göstergesi olarak ele alınmaktadır.

McMillan ve Rodrik (2011)'in geliştirdiği denklik emek verimliliğinin ve sektörel ayrışmanın yorumlanması için kullanılan önemli bir araçtır. Fagerberg (2000)'de McMillan and Rodrik (2011)'e benzer bir sektörel ayrışma metodu geliştirmiştir; ondan farklı olarak metoda, sektörlerin toplam istihdam paylarındaki ve nispi emek verimliliğindeki değişimlerinin toplamını ifade eden üçüncü bir terim eklemiştir.

$$\frac{\Delta V_t}{V_{t-1}} = \frac{\sum e_{i,t-1} \Delta v_{i,t}}{V_{t-1}} + \frac{\sum v_{i,t} \Delta e_{i,t}}{V_{t-1}}$$

V , toplam verimliliği ifade ederken v , sektör verimliliklerini göstermektedir. Sektörlere yönelik yatırımların artması, sektörün ihtiyacı olan donanımlı işgücünün yetişmesi, teknolojinin etkin kullanımı sonucu gerçekleştiğinde sektöre özel üretkenlik artışından bahsedilmektedir. İç etki olarak tanımlanmaktadır. Eşitliğin ilk terimi toplam verimlilik artışının iç etkisini ifade etmektedir. Sektörlerin toplam istihdam içerisinde bir yıl önceki payının verimlilik değişimi ile çarpımı sonucu elde edilen katsayı sektörlerin kendi büyümeleri sonucu ortaya çıkan verimlilik artışıdır. Sektörel verimlilik ile istihdam paylarındaki değişimin çarpılması sonucu elde edilen ikinci oran, McMillan ve Rodrik (2011) tarafından yapısal dö-

Tablo 2.
Sektörel Ayrışma

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Verimlilik Değişimi	0,77	4,5	2,11	5,03	3,65	3,16	1,06	4,29	1,42	3,62
İç Etki	1,77	-1,63	-0,01	4,34	1,78	3,09	-0,04	3,74	2,24	3,66
Yapısal Dönüşüm	-1	6,13	2,11	0,69	1,88	0,07	1,1	0,54	-0,81	-0,04

nüşüm terimi veya sektörler arası etki olarak adlandırılmaktadır. Yapısal dönüşüm terimi, işgücünün sektörler arası hareketliliği sonucu ortaya çıkan verimlilik artışını ifade etmektedir. İşgücünün, verimliliği yüksek sektörler arası geçişleri yapısal dönüşüm terimini pozitif hale getirmektedir ve pozitif terim verimlilik artışını ifade etmektedir. Böylece verimlilik değişiminin ne ölçüde emeğin sektörler arası hareketliliği yani yapısal dönüşüm ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2'ye göre iç etki ve yapısal dönüşüm analize dahil olan yıllar içerisinde devamlı pozitif etkiler göstermemiştir. 2009–2019 yılları arasında sonuçlarla kıyaslandığında ortalama sonuç %1,89 iken yapısal dönüşüm %1,06'dır. Sonuçlara göre, verimlilik değişiminde esas etkili faktör iç etkidir. Dolayısıyla verimlilik değişiminin sektörlerin emek mobilitesinden ziyade iç etkiden kaynaklandığı sonucuna varılmaktadır. 2011, 2012 ve 2014 yılında emeğin sektörler arası geçişlerinin verimlilik üzerinde nispeten büyük etkisi bulunmasına rağmen, diğer yıllarda bu etki azalmıştır. Aslında bu sonuçlar gelişmiş ülkelere benzer şekilde yapısal dönüşümün gerçekleşmediğini gösterse de sektörlerin verimliliklerin yeterince artırılamaması ve sektörler arası verimlilik farklarının hala yüksek olması Türkiye için yapısal reformlar ile verimliliği artıracak önlemler alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde, 1990–2005 yılları için sektörel ayrışmayı inceleyen McMillan ve Rodrik (2011) Türkiye'de iç etkiyi %1,76 olarak hesaplamıştır. Yapısal dönüşüm terimi ise %1,42'dir. Altuğ, ve ark., (2006), Türkiye'nin toplam üretimindeki büyümeyi inceledikleri çalışmada Türkiye'nin büyümesinin esas nedeni olarak sermaye artışı olduğu sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla emek mobilitesi ile yapısal dönüşüm gerçekleşmemiştir. Atıyas ve Bakis (2015)'in yine Türkiye için sektörel ayrışmayı incelediği çalışmada ise, 2002-10 döneminde iç etki 1.28 ve yapısal dönüşüm ise 2.22'dir. Finansal kriz öncesi iç etkilerin verimlilik üzerindeki etkisinin daha yüksek olduğu; ancak Tablo 2'deki sonuçlarla birlikte ele alındığında bu sürecin beklendiği gibi kriz dönemi ve sonrası devam etmediği anlaşılmaktadır.

Havlik (2013), Doğu Avrupa ülkelerinde yapısal değişimi 1995–2011 yılları arasında sektörel ayrışma modeli ile incelemiştir. Sektörel dönüşümün gerçekleşmesinde iç etkinin yani sektörlerin özellikle de sanayi sektörüne yapılan yatırımların etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Timmer ve Szirmai (2000) dört Asya ülkesinin yapısal dönüşümü toplam verimlilik doğrultusunda araştırmıştır. Sektörel ayrışma modelinin kullanıldığı çalışma 1975-1993 döneminde Endonezya, Kore, Tayvan ve Hindistan'da toplam verimlilik artışının, emeğin sektörler arası değişimi nedeniyle gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Verimlilik artışının kaynağı ise sermaye artışıyla açıklanmaktadır. Gelişmekte olan bu ülkelerin sonuçları Türkiye'nin 2009-2019 dönemi benzerlik taşımaktadır.

Sektörler arası ayrışma ülke ekonomileri için farklı sonuçlara yol açabilmektedir. De Vries ve ark., (2012)'nin BRICS ülkeleri için yaptığı analiz sonuçları, emeğin sektörler arası dağılımının Çin, Hindistan ve Rusya için toplam verimliliği artırdığını; ancak aynı sonuçların Brezilya için geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Brezilya'da Türkiye benzer şekilde tarımdan kopan istihdam hizmetler sektörüne yönelmiştir. Benzer süreçler 1960-2004 yılları arasında çeşitli ülkelerde de gözlemlenmiştir. Örneğin; İspanya'da hizmetler sektörünün payı %25'den %64'e Belçika'da ise %43'ten %72'ye yükselmiştir (Duarte ve Restuccia, 2010).

2009-2019 dönemi, 2008 Finansal Krizi'nin etkisiyle ekonomik daralma ile başlamış, küresel sermaye akımlarının kesilmesi yatırımları olumsuz etkilemiştir.

Dönem dönem inşaat sektöründeki parlamalar ekonomik büyümeyi desteklese de inşaat sektörüne yönelik talebin dönemsel olması, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için farklı alt sektörler arası yatırımların artırılması ve verimlilik esas alınarak işgücünün yönlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Küresel ekonomiye uyum sağlamış Türkiye'nin dış ekonomik gelişmelere karşı hassas olması likidite bolluğu dönemlerinde hızlı büyüme yaşamasına; ancak kantitatif genişlemenin yavaşladığı 2013 yılındaki varlık alımlarının azaltılmasının yarattığı öfke anlamında kullanılan "taper tantrum" sürecindeki gibi bazı dönemlerde ise ekonomik daralmalardan sertçe etkilenmesine neden olmuştur.

Son yıllarda Türkiye'de finans ve sigortacılık faaliyetleri ve mali aracılık hizmetleri diğer alt sektörler arası kıyasla hızlı büyüyen sektörlerdendir. Dönem içerisinde üç temel sektörün paylarında küçük de olsa değişim görülmektedir; ancak bu değişim yıllar içerisinde farklılaşmış ve belli bir trend izlememiştir. Belirli yıllarda sanayi sektörünün payı artarken bazı yıllar hizmetler sektörü ekonomi içerisinde payını yeniden artırmıştır.

Çeşitli alt sektörler talep daralmalarından diğerlerine kıyasla daha derinden etkilenmektedir. Leamar (2007) konut sektörünün ve dayanıklı mal imalatının diğer sektörler arası kıyasla daha kırılabilir olduğunu vurgulamıştır. İmalat sektörü hizmetler sektörünün aksine ihracata katkı sağlayarak ödemeler dengesinin sağlanmasında yardımcı olmaktadır (Herman, 2016). Araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yoğun olarak kullanıldığı sektör talep dalgalanmalarından nispeten daha az etkilenmektedir. 2008 Finansal Krizi sürecinde öncelikle konut talebinde hızlı düşüş gerçekleşmiştir.

Yıllar içerisinde değişen verimlilik oranları Türkiye'nin dönemsel olaylara ve küresel etkenlere karşı kırılabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Emeğin sektörler arası tahsisinin ortaya çıkardığı verimlilik artışı yani yapısal dönüşüm genel olarak iç etkinin etkisiyle gerçekleşmektedir; ancak 2011 yılında istihdamın sektörler arası tahsisini verimliliğin artmasına önemli oranda katkı sağlamıştır. Türkiye'nin 2011 yılında başladığı sektörel dönüşümü devam ettirememesi ve bazı yıllarda verimli olmayan sektörlerde yaşanan istihdam artışı yapısal dönüşümün gerçekleşmemesine neden olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Sektörel analiz ve ayrışma ülkelerin geleceğe yönelik planların doğru yapılmasını, işgücünün verimliliğe uygun tahsisini ve yatırımların doğru kanallara yönlendirilmesini sağlayacak temel etkidir. Ekonomilerin analiz edilmesi için izlenen temel üç sektör; ekonomik faaliyetlerin büyümesi, yeni alt sektörlerin ortaya çıkması, bilişim sektörünün hızlı ilerlemesi ile birlikte yetersiz kalmaktadır; bu nedenle çalışmaya 20 alt ekonomik sektörün verileri dahil edilmiştir.

Verimliliği artırmak yapısal dönüşüm gerektirmekte ve uzun yıllar almaktadır. Emeğin gerekli beşerî sermaye ile donatılmasının dışında, kurumların gelişmesi eğitim, hukuk ve serbest girişim konusunda ülkelerin yapısal reformlar yapması ve dinamik kalması gerekmektedir. Temel olarak bir ülkede iktisadi faaliyet kollarına ayrılan sektörlerin verimlilikleri arasında fark olmaması ve işgücünün verimlilik esaslı hareketliliği ülkelerin sürdürülebilir büyümeyi sağlamasında etkili rol oynamaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin 2009-2019 yılları arasındaki sektörlerin performansına ve verimliliklerine odaklanmıştır. Hesaplanan yapısal dönüşüm endeksine göre seçilen yıllar içerisinde sektörlerin

istihdam ve katma değerlerinde önemli sayılabilecek değişimler gerçekleşmemiştir. Ardından sektörel ayrışma hesaplanarak verimliliğin ne ölçüde sektörlerin kendi performanslarından ve ne ölçüde yapısal dönüşümden kaynaklandığı analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sektörlerin iç etkileri toplam verimliliği artırmada ön plana çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelere benzer bu sonuçta rağmen, Türkiye tam anlamıyla yapısal dönüşüm yaşamamış ve sektörler arasındaki verimlilik farkını gelişmiş ülkelere kıyasla en aza indirememiştir.

Özetle, sonuçlar dikkate alındığında emek tahsisinin verimlilik esaslı yapılması ve yeni yatırımların, verimliliği yüksek sektörlere yönlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alper, C., Ardic, O. P. ve Hatipoglu, O. (2010), Structural change and economic growth: a calibration exercise for Turkey, *Economics Bulletin*, 30(2), 983-995.
- Altuğ, S. ve Filiztekin, F. (2006), *Productivity and Growth: 1923-2003, The Turkish Economy: The Real Economy, Corporate Governance and Reform*, (ed.) Altuğ, S. ve A. Filiztekin, Routledge: Oxon
- Arias-Ortiz, E., G. Crespi, A., Rasteletti ve F. Vargas. (2014), Productivity in Services in Latin America and the Caribbean." *Inter-American Development Bank. Discussion Paper*, IDB-DP-346, Inter-American Development Bank, Washington, DC
- Atiyas, İ., and O. Bakis. 2013. structural change and industrial policy in Turkey. *REF Working Paper*, 2013-3, http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/str_ch_refwp.pdf
- Aydiner Avşar, N. ve Onaran, Ö. (2010), The determinants of employment: A sectoral analysis for Turkey, *The Developing Economies*, 48 (2), 203-231.
- Baumol, W. J. (1967), Macroeconomics of unbalanced growth: the anatomy of urban crisis, *American Economic Review*, 57 (3), 415-26.
- Bosworth, B. ve Collins, S., (2008), Accounting for growth: comparing China and India, *Journal of Economic Perspectives*, 22 (1), 45-66.
- Dachs, B. (2018), The impact of new technologies on the labour market and the social economy. Study. European Parliamentary research service. Brussels. February 2018. 64 p.
- D'Agostino, A., Serafini, R. ve Ward-Warmedinger, M. (2006), Sectoral explanations of employment in Europe: The role of services. *Working paper series* 625. Frankfurt: European Central Bank.
- De Vries, G. J., Erumban, A. A., Timmer, M. P., Voskoboynikov, I. ve Wu, H. (2012), Deconstructing the BRICs: Structural Transformation and Aggregate Productivity Growth, *Journal of Comparative Economics*, 40(2): 211-27. doi:10.1016/j.jce.2012.02.004
- Duarte, M. ve Restuccia, D. (2010). The Role of the Structural Transformation in Aggregate Productivity. *The Quarterly Journal of Economics*, 125(1), 129-173,
- Eichengreen, B. ve Poonam, G. (2009), Two Waves of Services Growth, *Oxford Economic Papers*, 65, 96-123.
- Fagerberg, J. (2000), Technological progress, structural change and productivity growth: a comparative study. *Struct Change Econ Dyn*, 11(4), 393-412.
- Havlik, P. (2013), Structural change and economic growth in the new EU member states, mimeo (GRINCOH delivery P1.4), Vienna Institute for International Economic Studies
- Herman, E. (2016), The Importance of the Manufacturing Sector in the Romanian Economy, *Procedia Technology*, 22 (1), 976-983.
- Jorgenson, D. W. ve Timmer, M. P., (2011), Structural change in advanced nations: a new set of stylised facts. *Scandinavian Journal of Economics*. 113 (1), 1-29.
- Kepeken, Y. (2014), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi İstanbul.
- Keskin, M., Çakmak, E. ve Özdemir, D. (2020), Ekonomilerde yapısal dönüşüm ve belirleyicileri: Seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine bir panel veri analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 169-187.
- Kuusk, A., Staehr, K. ve Varblane, U. (2017), Sectoral change and labour productivity growth during boom, bust and recovery in Central and Eastern Europe, *Economic Change and Restructuring*, 50, 21-43.
- Kuznets, S. (1957). Quantitative Aspects of Economic Growth of Nations: II. Industrial Distribution of National Product and Labour Force, *Economic Development and Cultural Change*, 5, 1-111.
- Kuznets, S. (1971), *Economic Growth of Nations*. Harvard University Press Cambridge
- Leamer, E. (2007), Housing Is the Business Cycle. *Working Paper* 13438, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Linehan, S. ve McQuinn, K. (2008), A Sectoral Analysis of the Average Work Week in Euro Area countries, *Quarterly Bulletin, Central Bank and Financial Services Authority of Ireland*, 3, 68-79.
- McMillan, M. ve Rodrik, D. (2011), Globalization, structural change and productivity growth. içinde: Bacchetta M, Jense M (eds) *Making globalization socially sustainable, International Labour Organization and World Trade Organization*, 49-84.
- Naiya, I. I. (2013), Structural Change, Economic Growth and Poverty in OIC countries: the case of Indonesia, Malaysia, Nigeria and Turkey. *MPRA Paper*, 53954, University Library of Munich, Germany.
- Paus, E. (2014), Latin America and the Middle Income Trap, *United Nations ECLAC Financing for Development Series*, 250.
- Peneder, M. (2003), Industrial structure and aggregate growth, *Structural Change and Economic Dynamics*, 14(4), 427-448.
- Rogerson, R. (2008), Structural Transformation and the Deterioration of European Labor Market Outcomes. *Journal of Political Economy*, 116(2), 235-259
- Soyiğit, S. (2019). Sektörel Katma Değer ve Yapısal Dönüşüm İlişkisi: CEE Ülkeleri ve Türkiye Analizi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Swiecki, T. (2017), Determinants of Structural Change. *Review of Economic Dynamics*, 24, 95-131.
- Timmer, M.P, Inklaar R, O'Mahony M. ve van Ark B. (2010), Economic growth içinde Europe. Cambridge University Press, *A Comparative Industry Perspective*
- TOBB (2011), 'Ekonomik Rapor 2011', <https://tobb.org.tr/MaliveSosyalPolitikalar/Sayfalar/EkonomikRapor.php> (Erişim:09.04.2021)
- TOBB (2015), 'Ekonomik Rapor 2011', <https://tobb.org.tr/MaliveSosyalPolitikalar/Sayfalar/EkonomikRapor.php> (Erişim:09.04.2021)
- TOBB (2020), 'Ekonomik Rapor 2020', <https://tobb.org.tr/MaliveSosyalPolitikalar/Sayfalar/EkonomikRapor.php> (Erişim:10.04.2021)
- Tregenna, F. (2011), Manufacturing productivity, deindustrialization, and reindustrialization. *World Institute for Development Economics Research*, 57.
- TÜİK (2020). İşgücü İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2020-37480>
- TÜİK (2020). Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Quarterly-Gross-Domestic-Product-Quarter-1-January-March,-2021-37181>

EKLER

Ek-1

Nace Kodu	Ekonomik Sektörler
A	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık
B	Madencilik ve Taş Ocakçılığı
C	İmalat
D	Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım
E	Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri
F	İnşaat
G	Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıtlar ve Motosikletlerin Onarımı
H	Ulaştırma ve Depolama
I	Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri
J	Bilgi ve İletişim
K	Finans ve Sigorta Faaliyetleri
L	Gayrimenkul Faaliyetleri
M	Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler
N	İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri
O	Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik
P	Eğitim
Q	İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri
R	Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor
S	Diğer Hizmet Faaliyetleri
T	Hane halklarının İşverenler Olarak Faaliyetleri

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The main objective of the study is to focus on sectors that better reflect the overall dynamics of the economy. The development of technology, the expansion of the services sector and the differentiation of goods and services in demand as income increases diversify economic activities. Detailed examination of the sectors that make up the entire economy, implementation of policies and structural reforms in accordance with the results obtained are important for increasing total production and sustainable economic growth.

Research Questions

How does the distribution of total employment and value added across sectors change? Are there productivity differences between sectors? Is structural transformation taking place and does structural transformation increase growth? Are the results of sectoral decomposition analysis similar to developed countries? Does the sectors' own dynamics or the allocation of employment contribute to total productivity?

Literature Review

First of all, studies that analyze the total productivity and sectoral productivity of countries other than Turkey are examined. Then, studies analyzing the effect of structural transformation of economies on growth were examined. Finally, the publications on the effects of sectoral divergence on aggregate demand were reviewed.

Methodology

In the study, firstly, sectoral productivities obtained by dividing sectoral added values by employment numbers are compared. Considering the employment shares as a result of sectoral productivities, the change in total productivity between the years 2009-2019 is analyzed. In the second part of the study, the structural transformation index created by Havlik (2013) is calculated for Turkey and the change in the sectoral shares of employment and added value is examined. Thus, information about the structural transformation is obtained within the selected years. Then, using the sectoral decomposition equation that McMillan and Rodrik (2011) brought to the literature, the effects of the within effects of the sectors and the structural transformation on the change in total productivity are analyzed.

Results and Conclusions

This study focused on the performance and productivity of the sectors in Turkey between the years 2009-2019. The fact that there are productivity differences between sectors and the concentration of employment in certain sectors shows that the structural transformation in Turkey does not reveal growth-enhancing effects. During the years selected according to the structural transformation index calculated, significant changes have not occurred in the employment and added values of the sectors. Then, by calculating the sectoral decomposition, it was analyzed to what extent the productivity stems from the performance of the sectors and structural transformation. According to the results obtained, the within effects of the sectors come to the fore in increasing total productivity. Despite this result similar to that of developed countries, Turkey has not experienced a productivity-based structural transformation and has not been able to minimize the productivity gap between sectors compared to developed countries. In summary, when the results are taken into account, it is understood that the allocation of labor should be made on the basis of efficiency and that new investments should be directed to sectors with high productivity.

Cuçe öğretisi doğrultusunda Kuzey Kore nükleer programı

North Korean nuclear programme in the lighth of juche idea

Güngör ŞAHİN¹
Sümeyye ŞENER²

¹Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

²Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Güvenlik Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye

öz

Kore Yarımadası tarihin çeşitli dönemlerinde işgal altında kalmış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikiye bölünmüştür. Tarihsel bir tehdit algılamasına sahip olan Kuzey Kore, kendi varlığını sürdürebilmek için mutlaka atom bombasına sahip olması gerektiği düşüncesini geliştirmiştir. Kuzey Kore'nin nükleer silahlara yönelmesinde dış tehditler ve ülke içindeki dinamikler etkili olmuştur. Kuzey Kore "kendine güven" anlamına gelen Cuçe ideolojisi çerçevesinde kendisini tüm dünyadan soyutlamıştır. Bu çalışmada Kuzey Kore'nin nükleer programı, resmî devlet ideolojisi çerçevesinde realist teori perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Kuzey Kore'nin nükleer programını geliştirmesinin arkasında yatan motivasyonları analiz etmek ve bu motivasyonları oluşturan iç ve dış faktörleri incelemektir. Çalışma, Kuzey Kore'nin nükleer silahlanmasını dış tehditlerin yanı sıra iç dinamikleri ve devlet ideolojisini dikkate alarak açıkladığı için önem arz etmektedir. Çalışmada mevcut yazın ışığında; kavramsal, kuramsal ve tarihsel bir çerçevede nitel araştırma yöntemleri kullanılarak Cuçe ideolojisi ve uygulama arasında sebep-sonuç ilişkisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kore, Nükleer, Kore Savaşı, Cuçe, ABD

ABSTRACT

The Korean Peninsula has been under occupation at various periods of history and was divided into two after the Second World War. North Korea, which has a historical threat perception, has developed the idea that it must have an atomic bomb in order to survive. External threats and domestic dynamics have been effective in North Korea's turn to nuclear weapons. North Korea has isolated itself from the whole world within the framework of the Juche ideology, which means "self-confidence". In this study, North Korea's nuclear program is discussed from the perspective of realist theory within the framework of official state ideology. The aim of the study is to analyze the motivations behind North Korea's development of its nuclear program and to examine the internal and external factors that create these motivations. The study is important because it explains the nuclear armament of North Korea by taking into account the internal dynamics and state ideology as well as external threats. In this study, through the light of the current literature; it has been tried to establish a cause-effect relationship between Juche ideology and practice in a conceptual, theoretical and historical framework by using qualitative research methods.

Keywords: North Korea, Nuclear, Korean War, Juche, The US

Giriş

Kuzey Kore'nin nükleer programını geliştirmesinin arkasında çeşitli nedenler yatmaktadır. Tarih boyunca Kore Yarımadası farklı dönemlerde işgal altında kalmış ve 1910 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da Japonya tarafından işgal edilmiştir. Bu durum Kuzey Kore'nin tehdit algısının temelini oluşturmaktadır. Kuzey Kore'nin tehdit algısı, ülkede bir korku havası yaratmakta ve bu korku Kuzey Kore'yi aktif savunma stratejilerine itmektedir. Bu bağlamda aktif bir savunma anlayışı, karşı saldırıda bulunma ve önleyici müdahaleleri ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle nükleer silahlara sahip olma, Kuzey Kore'nin aktif savunma ve caydırıcılık doğrultusunda bir strateji izleyebilmesi açısından hayati önemde görülmektedir (Alagöz, 2019).

Kuzey Kore'nin nükleer programını geliştirmesinin arkasında yatan nedenlerden bir diğeri ABD'ye karşı caydırıcılık sağlamaktır. Bu noktada Kuzey Kore'nin ABD'ye karşı tehdit algılamasında ABD'nin Kore Savaşı sırasında askerlerini Pyongyang'ın girişine yerleştirmesi ve George W. Bush döneminde Kuzey Kore'nin şer ekseninden sayılması etkili olmuştur. Öte yandan Kuzey Kore, nükleer silahlar ile Güney Kore'nin sahip olduğu konvansiyonel gücü dengelemeyi ve diğer taraftan da küresel sistemdeki prestijini artırmayı amaçlamaktadır (Rothman, 2007).

Kore Savaşı'ndan sonra Kuzey Kore'nin ekonomisi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Çin'e bağımlı bir hale gelmiştir (Wood & Terry, 2016). Bu bağımlılığına rağmen Kuzey Kore, 1950'li yıllardan itibaren halihazırda kıt olan ekonomik kaynaklarını çoğunlukla nükleer silahlara sahip olma yolunda harcamıştır. SSCB, Kore Savaşı sonrasında Kuzey Koreli bilim adamlarına eğitim vermiş ve ilerleyen dönemlerde Kuzey Kore'nin nükleer kapasitesini geliştirme noktasında teknolojik destek sağlamıştır (Habib &

Geliş Tarihi/Received: 16.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 13.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Güngör ŞAHİN

E-posta: gsahin@msu.edu.tr

Cite this article: Şahin, G., & Şener, S.

(2022). North Korean nuclear programme in the lighth of juche idea.

Trends in Business and Economics, 36(1), 102-108.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

O'Neil, 2009). Dolayısıyla Kuzey Kore'nin nükleer programının geliştirilmesinde SSCB önemli bir rol üstlenmiştir. SSCB dağıldıktan sonra geriye bir tek Çin kalmış; Çin ise bu dönemde diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye ve kendi ekonomik kalkınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu durum Kuzey Kore'nin ekonomisinin daha da kötü bir hal almasına neden olmuştur (Wood & Terry, 2016).

Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olma isteği ülkenin resmî ideolojisi olan Cuçe ideolojisi ile bağlantılıdır. Cuçe ideolojisinin hem politik hem ekonomik hem de asker boyutları mevcuttur. Nitekim 1960'larda Kuzey Kore ile Moskova arasında filizlenmeye başlayan problemler Cuçe ideolojisinin önemini artırmıştır (Van Ree, 1989). Kuzey Kore'nin nükleer programının anlaşılabilmesi için ülkenin iç dinamiklerinin ve resmî ideolojisinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Realizmin öne çıkardığı self-help anlayışının Kuzey Kore'de vücut bulmuş hali ise Cuçe öğretisidir. Kuzey Kore'nin nükleer programını geliştirmesinin ardında yatan nedenlerin analiz edilebilmesi için çalışmada öncelikle Cuçe ideolojisi ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Kuzey Kore'nin nükleer programını geliştirmesinin arkasında yatan motivasyonları analiz etmek ve bu motivasyonları oluşturan iç ve dış faktörleri incelemektir. Bu çalışma kapsamında, "Cuçe ideolojisi nedir?", "Kuzey Kore'nin nükleer programının, tarihsel tehdit algılamaları ve Cuçe ideolojisi ile olan bağlantısı nedir?", ve "Kuzey Kore'nin nükleer programı hangi aşamalarda ilerlemiş ve hangi aktörler etkili olmuştur?" sorularına cevap aranacaktır. Bu çerçevede birinci olarak Cuçe Öğretisi ele alınacaktır. İkinci olarak tarihsel arka planda Kuzey Kore'nin ilk tehdit algılamaları incelenecektir. Üçüncü olarak Kuzey Kore'nin nükleer silahlanma yolunda attığı adımlar ve nükleer programı incelenecektir. Çalışma sonuç bölümüyle sona erdirilecektir.

Bu çalışmanın hipotezi, Kuzey Kore'nin nükleer silah programının güvenlik ihtiyacına ve tarihsel sebeplere dayandığı; ülkenin varlığını koruma ve dış tehditlere karşı savunma ideolojisi ile geliştirildiğidir. Çalışma, Kuzey Kore'nin nükleer silahlanmasını dış tehditlerin yanı sıra iç dinamikleri ve devlet ideolojisini dikkate alarak açıkladığı için önem arz etmektedir.

Cuçe Öğretisi

Kuzey Kore'nin resmî devlet ideolojisi olan ve genellikle kendine güven anlamında kullanılan Cuçe, Kim İl Sung tarafından oluşturulmuş ve sonrasında oğlu Kim İl Jong tarafından geliştirilmiştir (Kim, 2017). Cuçe ideolojisi ülkeyi her açıdan kontrolü altına alan ve devletin hem iç hem dış siyasetine son derece nüfuz eden bir düşünce sistemidir. Buna göre Kuzey Kore kendi kaynaklarıyla ve tamamen bağımsız bir şekilde yönetilecektir. Böylece Kuzey Kore halkı dış müdahale ve yardıma ihtiyaç duymadan devrim sürecini tamamlayabilecektir (Kakışım, 2017).

Kuzey Kore'nin ulusal kimlik tanımının merkezinde "kendine güven" yer almaktadır (Wood & Terry, 2016). Devlet felsefesi olarak Cuçe, gündelik hayatın bütün kurallarını ve toplum bilincini düzenlemektedir. Bu çerçevede kendine güven ilkesi toplumun her alanına nüfuz etmiş; siyaset, ekonomi ve askerî anlamda uygulanmıştır. Böylece ülkenin dış etkiye tamamen kapatılması hedeflenmiştir (Kim, 2017). Cuçe ideolojisi çerçevesinde oluşturulan siyasi sistemin en önemli özelliği "Suryong" (lider) konseptidir. Buna göre lidere kesin bir itaat söz konusudur ve bilge lider tüm siyasi otoriteye tek başına sahip olan kişidir. Dolayısıyla siyasi yapı, bilge liderin kişi kültüne dayanmaktadır (Kakışım, 2017).

İlk kez Aralık 1955'te Kim İl Sung'un bir konuşmasında dile getirilen Cuçe öğretisi, 1960'lı yıllarla beraber Kuzey Kore'nin resmî politikası haline gelmeye başlamıştır (Armstrong, 2005). Kim İl Sung, resmî

devlet ideolojisini geliştirirken temel olarak Marksizm-Leninizm, Konfüçyüsçülük, Kore Milliyetçiliği ve Maoizm'den etkilenmiştir (Kakışım, 2017). Kim İl Sung, Cuçe doktrinini Kore devrimine bağlılık olarak tanımlamış ve Sovyetlerin ülkedeki kültürel etkisinden hoşnut olmadığını dile getirmiştir. Bu durum Sovyet yanlısı Koreliler ile Kim İl Sung arasında bir mücadeleye yol açmıştır. Diğer yandan bu yıllarda SSCB ve Çin arasında yaşanan gerilimlerden dolayı komünist blok kendi içerisinde zor bir duruma girmiş; SSCB'de ise Kruşçev, Stalinist yapıyı yıkmaya çalışmıştır. Kim İl Sung, kendi doktrinini böyle bir uluslararası konjonktürde ilan etmiştir (Van Ree, 1989). Dolayısıyla 1953'te Stalin'in ölümü ile sosyalist blokta ortaya çıkan değişiklikler ve diğer taraftan Çin ile SSCB arasında ortaya çıkan ideolojik temelli çatlaklar, Cuçe ideolojisinin Kuzey Kore'nin kendi iç yapısına uygun bir ideoloji olarak önem kazanmasına sebep olmuştur. Kim İl Sung, Cuçe ideolojisini SSCB ve Çin ile bağlantılı muhalifleri tasfiye etme noktasında kullanmıştır. Böylece bir yandan içerideki muhaliflerden kurtulmuş, diğer yandan ise SSCB'den ideolojik olarak ayrılmıştır. Nitekim Cuçe doktrini sayesinde Kim İl Sung kendi diktatörlüğünü ve mutlak gücünü pekiştirmiştir. Buna göre büyük lider hem partinin merkezinde olmalı hem de ordu ve tüm ulus ona büyük bir sadakat ile bağlı olmalıdır (Kim, 2017).

Cuçe öğretisi; siyasi açıdan bağımsızlık, ekonomide kendine yeterlilik ve meşru müdafaa hakkı prensiplerine dayanmaktadır. Bu prensipler doğrultusunda Songun politikası oluşturulmuştur. Songun politikası, "silahın orak ve çekiçten önce gelmesi" anlayışına dayanmakta ve rejim içerisinde orduya önemli bir konum atfetmektedir. Dolayısıyla ordu hem iç hem dış politikada oldukça belirleyici ve aktif bir rol oynamaktadır (Dışişleri Bakanlığı, nd).

Kuzey Kore'nin kendine yetmeye dayalı resmî düşüncesi, ülkenin dünya ekonomisinden izole olmasına sebep olmuştur (Kakışım, 2017). 1997'de ise Kuzey Kore, Kim İl Sung'un doğum tarihiyle başlayan yeni bir takvim kabul etmiş ve böylece ülke takviminde bile adeta bir izolasyon içerisine girmiştir (Wood & Terry, 2016). Ülkenin kuruluş yıllarında gelişmeye başlayan Cuçe ideolojisi günümüze kadar etkisini sürdürmeye devam etmiş ve ülkenin hâkim ideolojisi haline gelmiştir. Kendine güven anlayışına dayalı ideolojinin ülkede hâkim hale gelmesinde ise çeşitli tehdit algılamaları etkili olmuştur.

Tarihsel Arka Plan: İlk Tehdit Algılamaları

Kuzey Kore, tarihsel temellere dayanan bir tehdit algılamasına sahiptir ve bu tehdit algısı Kuzey Kore'yi Cuçe ideolojisi ve Songun politikası doğrultusunda, uluslararası tehditlerle mücadele etmek için askerî ve nükleer gücünü geliştirmeye yöneltmiştir (Alagöz, 2019). Japonya, 1905'teki savaşta Rusya'yı yenmiş ve böylece Kore Yarımadası üzerinde hakimiyet elde etmiştir (Sander, 1989). 1910 yılında Japonya, Kore'yi ilhak etmiş ve Kore'de 35 yıl sürecek olan bir sömürge düzeni kurmuştur. Bu süreçte ülkede idari açıdan çeşitli değişiklikler yapılmış, üst düzey yetki ve görevler Japonlara bırakılmış ve Kore halkı temel haklarından mahrum bir hale getirilmiştir (Gökçe & Gökmen, 2016). Kim İl Sung liderliğindeki gerillalar, işgal yıllarında Japonya'ya karşı direnmiş ve Kuzey Kore'nin emperyalizmle mücadele algısı bu yıllarda filizlenmiştir (Alagöz, 2019). Bu sebeplerdir ki Kuzey Kore kuruluşundan bu yana kendisini emperyalizmin karşısında konumlandırmış ve dışarıdan gelen saldırılara karşı kendisini hem bir kurban hem de bir mevzi olarak görmüştür (Wood & Terry, 2016).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Japonya'nın teslim olmasıyla beraber Kore Yarımadası bu sefer SSCB ile ABD arasında bir güç mücadelesine sahne olmuştur (Sander, 1989). Savaş sonrası dönemde Kore yarımadası 38.paralel çizgisi ile iki bölgeye ayrılmış; kuzeyde kalan

taraf SSCB'nin, güneyde kalan taraf ise ABD'nin komutanlığına bırakılmıştır. Mayıs 1948'de ABD kendi bölgesinde seçim düzenlemiş ve bu suretle Güney Kore Cumhuriyeti kurulmuştur. Böylelikle halihazırda Japonya'da da askerî kuvvetleri bulunan ABD, bölge üzerinde stratejik açıdan önemli bir konum elde etmiştir. Kuzeyde ise Ağustos 1948'de yapılan seçimle Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Armaoğlu, 2005). Aralık ayında BM Genel Kurulu Güney Kore'yi tek yasal hükümet olarak belirlemişse de Kuzey Kore, Güney Kore'ye verilen temsil hakkını reddetmiştir. Nitekim iki tarafın birbirini tanımama durumu 1950'ye kadar sürmüştür (Khaliun, 2007).

SSCB bölge üzerindeki ABD varlığına, 1949'da Çin'de komünist rejimin kurulmasına ve Çin'in de konuya müdahil olmasına dek göz yummuştur. Neticede Haziran 1950'de Kuzey Kore, Güney Kore ile birleşmek amacıyla 38. paraleli geçerek savaşı başlatmıştır (Armaoğlu, 2005). Bu durum ABD açısından SSCB'nin saldırgan bir planı olarak algılanmıştır. ABD komutasındaki BM kuvvetleri 38. paralelin kuzeyine geçmiş ve Çin'in savaşa dâhil olduğu süreye dek ilerlemişlerdir (Kennedy, 2008). Çin'in gönüllü olarak nitelendirildiği askerî kuvvetleri, 1950 Ekim ayı itibariyle savaşa katılmıştır (Armaoğlu, 2005). ABD bu tarihten itibaren Güney Kore'ye askerî yardımlarını artırmış ve askerî açıdan önemli bir yükümlülük altına girmiştir. Haziran 1953'te ateşkesin sağlanmasına kadar geçen sürede ABD tarafından 50 milyar dolar askerî harcama yapılmış ve bölgeye iki milyon asker gönderilmiştir. (Kennedy, 2008).

1951'de savaşı sonlandırma amacıyla başlayan görüşmeler iki yıl sürmüş ve nihayetinde Stalin'in ölümünün ardından Panmunjom Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Zira SSCB'nin kendi içerisinde çıkan mücadelelerle ilgilenmesi gerekmiş ve bu nedenle SSCB ateşkese razı olmuştur. (Armaoğlu, 2005).

Kuzey Kore, Japon işgalinden kurtulduktan sonraki dönemde ekonomik anlamda önemli kazanımlar elde etmiş olsa da, Kore Savaşı sırasında ülkenin endüstrisi büyük bir tahribata uğramıştır. Savaş sonrası süreçte öncelik olarak endüstrinin yeniden inşa edilmesi amaçlanmıştır. Nitekim bu süreçte Kuzey Kore'nin bu amacı gerçekleştirebilmesi, yurtdışından ve özellikle Sovyetler Birliği'nden gelen yardımlara bağlı olmuştur. Ekonomik yardımın yanı sıra SSCB, 1955'te Kuzey Kore'ye teknolojik yardımda da bulunmuştur. 1960'ların başında ise SSCB ekonomik yardımlarını azaltmış ve Kuzey Kore bu süreçten itibaren SSCB'nin dağılmasına kadar uzun vadeli kredi ve borçlarla ekonomisini idame ettirmiştir (ArLmstrong, 2005).

Söz konusu tarihsel arka plan, Kuzey Kore'nin nükleer silahlara yönelişini anlamak açısından önem arz etmektedir. Nitekim Kuzey Kore'nin nükleer programının gelişimi dört evrede incelenebilmektedir: İlk adımların atıldığı 1950'ler, bilgi ve uzmanlık edinilen 1960 ve 1970'ler, nükleer kapasitede seri bir büyüme yaşanan 1980 sonrası dönem ve son olarak nükleer kapasitenin olgunlaştığı 1994 sonrası dönem (Mansourov, 1995).

Kuzey Kore'nin Nükleer Programı

Çuçe öğretisinin gelişimi ve devlet ideolojisi haline gelmesi, Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olma hırsı ile eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Nitekim Kim İl Sung'un nükleer silahlara sahip olma düşüncesi 1950'lerin başına dayanmaktadır (Howell, 2020). Savaş sonrası dönemde Kuzey Kore, Güney'e kıyasla ekonomik açıdan avantajlı bir konumda olmakla beraber; Japon hakimiyeti döneminden kalan bir endüstriyel altyapının mevcudiyeti ile Sovyetler Birliği'nden sağlanan teknolojik yardım sayesinde nükleer silahlanma yolunda ilk faaliyetlere başlanmıştır (Yavaş, 2013). Bu bölümde nükleer programın gelişimi incelenmeden önce, Kuzey Kore'nin nükleer silahlara yönelmesine yol açan sebepler ele alınmaktadır.

Sebepler

Kim İl Sung'da nükleer silahlara sahip olma düşüncesinin doğmasındaki birinci sebep, Hiroşima ve Nagazaki'de nükleer silahların ölümcül gücünün görülmesi olmuştur. Ağustos 1945'te müttefik devletlerin Kore'deki Japon işgaline son vermesinden önceki dönemde Kim İl Sung'un önderlik ettiği gerillalar, Japon birliklerine karşı yürüttükleri mücadeleleri çoğu zaman kaybetmişlerdir (Mansourov, 1995). Kuzey Kore'nin, eski hamisi ve büyük düşmanı Japonya'nın söz konusu nükleer silahlar sayesinde ABD'ye adeta boyun eğdiğini görmesi, ülkede nükleer silahların muhakkak elde edilmesi gerektiği fikrinin gelişmesine neden olmuştur (Kıbaroğlu, 2004).

Bir diğer sebep ise, daha sonradan ortaya çıkan belgeler ile Kore Savaşı sırasında Truman'ın gerektiği takdirde Kuzey Kore'ye yönelik nükleer silah kullanmayı ciddi bir şekilde göz önünde bulundurduğunun ortaya çıkmasıdır (Kıbaroğlu, 2004). Kuzey Kore, özellikle Kore Savaşı sonrası dönemde kendisini ABD tarafından bir nükleer saldırı tehdidi altında hissetmiş ve Truman'ın söz konusu konuşması tehdit şeklinde yorumlanmıştır (Gordy & Lee, 2009). Kuzey Kore, nükleer silah kullanma konusunda ABD'nin kara listesine yer aldığını fark etmiş ve buna karşılık kendisini güvence altına alma amacıyla SSCB ve Çin ile 1961'de Dostluk, İş birliği ve Karşılıklı Yardımlaşma antlaşmaları imzalanmıştır (Mansourov, 1995). Öte yandan 2005-2009 yılları arasında ABD Dışişleri Bakanlığı yapan Condoleezza Rice'in ABD'nin uzun menzilli füze kapasitesine değinerek Kuzey Kore'yi vurmaya yeterli olduğu şeklinde gözdağı vermesi de Kuzey Kore'nin tehdit algısını kuvvetlendirmiştir (Gordy & Lee, 2009). Dolayısıyla Kuzey Kore, ABD'nin nükleer silah kullanma iması içeren tutumu nedeniyle kendisini tehdit altında hissetmiş ve bu nedenle kendisinin de nükleer silahlara sahip olması gerektiği düşüncesi pekişmiştir.

Kuzey Kore'yi nükleer program geliştirmeye iten bir diğer konu ise 1962 Küba Krizi'dir. Küba Krizi'nde SSCB, nükleer silahlarını çekmeyi kabul ederek ABD ile uzlaşmış ve bu durum Kuzey Kore'yi hayal kırıklığına uğratmıştır (Kıbaroğlu, 2004). Aynı zamanda Küba Krizi döneminde SSCB'den beklenen yardımın alınamaması, Kuzey Kore'nin herhangi bir müttefike ihtiyaç duymadan nükleer silahlara sahip olarak kendi güvenliğini sağlaması gerektiği düşüncesini artırmıştır. Nitekim rejimin güvenliği de bu sayede sağlanabilecektir ve kendine güven ilkesi de "self-help" anlayışını gerektirmektedir (Koçtaş, 2018).

Araştırmaların Başlangıcı ve İlk Somut Adımlar (1950-1980)

Kuzey Kore'nin ilk somut nükleer araştırmaları, 1952'nin sonlarında Kim İl Sung'un Atom Enerjisi Araştırma Enstitüsü'nü kurmasıyla başlamış ve bu enstitü bünyesinde radyoaktif izotopların kullanımı araştırılmıştır (Habib, 2011). Kore Savaşı sonrası dönemde SSCB ve Kuzey Kore, nükleer araştırmalarda iş birliğini içeren iki anlaşma imzalamış ve bu anlaşmalar uyarınca Kuzey Koreli bilim insanları, SSCB'nin Dubna Nükleer Araştırma tesisinde eğitim almaya başlamıştır (Mansourov, 1995). Bir diğer önemli gelişme ise Eylül 1959'da gerçekleşmiş, SSCB ve Kuzey Kore arasında atom enerjisi konusunda iş birliğini öngören bir anlaşma ve Kuzey Kore'ye teknik yardım sağlanması amacıyla "dizi 9559" olarak anılan sözleşmeler imzalanmıştır. Bu çerçevede iki ülke arasında enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımına dair imzalanan ek protokol sayesinde nükleer ekipmanlar Pyonyang'a transfer edilmiştir (Mansourov, 2004). Böylelikle Sovyetlerin yardımıyla Yongbyon Nükleer Bilimsel Araştırma Merkezi kurulmuştur (Ying, 2017). Nihayet Moskova, 1965 yılında Pyonyang'ın 90 kilometre kuzeyindeki Yongbyon kasabasında iki megavatlık bir araştırma reaktörü kurmuştur (Habib & O'Neil, 2009).

Diğer taraftan Kuzey Kore, bu süreçte Çin ile de nükleer iş birliği geliştirmiş ve aynı şekilde Çin'e bilim insanlarını ve nükleer uz-

manlarını göndermiştir. Kim İl Sung Ulusal Üniversitesi'nde nükleerle ilişkin bilgi birikiminin artması amacıyla Nükleer Fizik Bölümü kurulmuştur (Bermudez, 1989; akt. Kibaroglu, 2004). 1960'lar boyunca Kuzey Kore aldığı dış yardımlarla nükleer teknolojisini ilerletmeyi başarmıştır. Kuzey Koreli bilim insanları, Yongbyon'da Rusya'nın kurduğu reaktörün gücünü sekiz megavata çıkarmayı başarmış ve ilerleyen süreçlerde de nükleer tesisler inşa edilmiştir. Bu dönem yapılan nükleer çalışmaların barışçıl ve bilimsel amaçlarla yapıldığı öne sürülmüştür (Yavaş, 2013). 1960'ların sonunda, Kuzey Kore'nin kendi eğitim kurumları nükleer araştırmalarını genişletmiş ve IRT-2000 araştırma reaktörü yerel teknoloji ile geliştirilmeye başlanmıştır (Karabulut, 2019).

1966 ve 1969 yılları arasında Kuzey Kore'nin kendi içerisinde siyasi bir kriz ortaya çıkmıştır. Kore İşçi Partisi'nde ABD ve Güney Kore'ye karşı radikal bir savunma politikasını savunan bir grup ile diğer tarafta daha ılımlı bir grup arasında bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Kim İl Sung, radikal kanat tarafında yer almış ve sonuçta Kuzey Kore'nin atom endüstrisini geliştirme yolundaki çabaları artmıştır. Diğer taraftan bu dönemde Kuzeydoğu Asya'da yaşanan krizler Kuzey Kore'nin dış yardımlarında kesintiye neden olmuş ve bu durum, içeride yaşanan siyasi gerginlikleri artırmıştır (Mansourov, 2004). Bununla birlikte 1960'lar ve 1970'lerde bir yandan komünist blok içerisinde Çin ve SSCB arasında çıkan bölünme; diğer yandan ABD'nin Güney Kore'de ağırlık kazanan varlığı Kuzey Kore açısından iki önemli gelişme olmuştur. Tüm bu gelişmeler neticesinde Kuzey Kore, Cuçe öğretisini daha belirgin bir şekilde pratiğe dökmüş ve rejimi ayakta tutabilmek için nükleer güç olma arzusu şiddetlenmiştir (Howell, 2020). Bu bağlamda 1972 yılında Cuçe ideolojisi anayasaya entegre edilmiştir (Wood & Terry, 2016).

Soğuk Savaş'ın detant evresinde uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere paralel olarak SSCB, Kuzey Kore'ye yönelik baskı oluşturmaya başlamış ve diğer yandan bu süreçte Kuzey Kore'nin nükleer kapasitesini kendi yetenekleriyle geliştirmeye çalışması 1974'te önemli bir gelişmenin yaşanmasına neden olmuştur. 1974 yılında Kuzey Kore henüz Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na (The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT) taraf olmadığı halde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (IAEA) üye olmuş ve imzaladığı INFCIRC/66 dokümanı çerçevesinde tesislerinin uluslararası denetime açılmasına razı olmuştur (Kibaroglu, 2004).

1970'li yıllarda Pyonyang ile Moskova'nın arasının açılması sonucunda Kuzey Kore ve Pekin yakınlaşmaya başlamıştır. Bu çerçevede Kuzey Kore, SSCB ve Çin arasında bir dengeleme politikası izlemiştir. Kim İl Sung Nisan 1975'te Pekin'e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve nükleer konusunda teknik iş birliğini geliştirme talebinde bulunmuştur. Bu görüşmenin meyvesi olarak 1977'de KİP Sekteri Kang Song San önderliğinde bir delegasyon bilimsel alışveriş gayesiyle Sincan Uygur Özerk bölgesindeki Lop Nor araştırma tesisine ziyarette bulunmuştur (Yong-ha, 1989; akt. Mansourov, 2004). 1970'lerde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Kuzey Kore'nin 1976'da Pakistan, 1977'de ise Libya ile teknik iş birliği anlaşması imzalaması olmuştur.

Sonuç olarak 1960 ve 1980 arası dönemde Kuzey Kore, yeterli bilimsel ve maddi imkândan yoksun olması sebebiyle nükleer çalışmalarını barışçıl bir çerçevede sürdürmek durumunda kalmıştır (Khaliun, 2007: 27).

1980 Sonrası Dönem ve Birinci Nükleer Kriz

1980'lere geldiğinde Kuzey Kore Çin'le yapılan anlaşmanın da katkısıyla bir yandan kendi reaktör ve tesislerini kurma noktasında oldukça ilerlemiş, diğer yandan uranyum zenginleştirme ve plü-

tonyum ayrıştırma konularında işlemlerini gerçekleştirecek tesis kurmayı başarmıştır. 1984'te Yongbyong'da 50, Taechon'da ise 200 megavat gücünde reaktörler inşa edilmesi kararı alınmıştır. 1985'te ABD Yongbyong'da gizli bir nükleer reaktör olduğunu duyurmuştur (Yavaş, 2013). Tüm bu gelişmeler ve Kuzey Kore'nin her yıl 6 kilogram plütonyum üretebilecek bir reaktörü inşa edebilmiş olması ABD'nin daha fazla ilgisini çekmesine neden olmuştur. ABD bu noktada SSCB'ye baskı yapmış ve Kuzey Kore NPT'ye taraf olmaya ikna edilmiştir. SSCB ekonomik ve teknolojik temelli bir anlaşma imzalaması ve hafif su reaktörü verme karşılığı, Kuzey Kore'nin NPT'ye taraf olmasını sağlamış, ancak vaatlerini gerçekleştirememiş ve buna tepki olarak Kuzey Kore UAEA teftişlerini kabul etme konusunda sorumluluğunu yerine getirmemiştir (Ying, 2017). Dolayısıyla Kuzey Kore'nin nükleer konusundaki hırsı 1985'te NPT'ye katılmasından sonra da pek çok probleme yol açmıştır. Kuzey Kore 1986-89 yılları arasında atık depolama tesisi inşa etmeye başlamış (Mansourov: 2004) ve 1987'de plütonyum ayrıştırma laboratuvarı inşa edeceğini duyurmuştur (Kibaroglu, 2004).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik desteklerinden mahrum kalan Kuzey Kore, 1990'ların ortalarında ağır bir kıtlık dönemi geçirmiştir. "Zorlu Yürüyüş" olarak bilinen bu dönemde ülke bir yandan doğal afetlerle, diğer yandan ekonomik yaptırım ve ekonomik hataların sebep olduğu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Wood & Terry, 2016).

1991'de SSCB'nin dağılması ile Kuzey Kore en önemli destekçisini kaybetmiştir. 1990'lı yıllarda Kuzey Kore'nin tarımsal ve endüstriyel üretimi oldukça azalmıştır (Ying, 2017). Bu dönemde Çin Batı dünyası ile ekonomik ilişkiler geliştirmeye yönelmiş ve bu durum Kuzey Kore'nin yalnızlığını artırmıştır. Yaşanan gelişmeler Kuzey Kore'nin Cuçe öğretisi ve self help anlayışı çerçevesinde dış dünyaya daha da çok kapanması sonucunu doğurmuştur (Yavaş, 2013).

1990'ların ilk döneminde yaşanan iki önemli gelişme 1991'de BM Genel Kurulu'nun Güney Kore'nin yanı sıra Kuzey Kore'yi de üye olarak kabul etmesi ve 1994 yılında yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun, SSCB'nin Kuzey Kore ile imzaladığı Karşılıklı Dostluk, İş Birliği ve Yardım anlaşmasını iptal etmesi olmuştur (Ying, 2017). SSCB'nin dağılmasının da etkisiyle 1992'de Kuzey Kore imzaladığı INFCIR/403 ile tüm tesislerini denetime açmayı kabul etmiş ve INFCIR/66 askıya alınmıştır. Ancak UAEA'nın denetlemelerinde Kuzey Kore'nin nükleer kazanımları hakkında net bilgiler edinilememiştir (Kibaroglu, 2004).

1989'da Fransa'ya ait bir uydunun Kuzey Kore'nin gizli nükleer faaliyetlerini tespit etmesi ve Pyonyang'ın, Yongbyon'daki tesislerini UAEA'nın denetimine tam olarak açmaması gerilimi tırmandırmıştır (KBS World, 2020). 1993 yılının başında UAEA gizli olan tesislerin özel denetime tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir. Kuzey Kore bu duruma olumsuz cevap vermiş ve aynı yıl Mart ayında NPT'den çekilme niyetinde olduğunu açıklamıştır. Bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ilk nükleer kriz, 1994'te Bill Clinton yönetimi ile Kuzey Kore arasında yapılan Çerçeve Anlaşması ile aşılabılmıştır (Khaliun, 2007: 64). Yapılan anlaşmaya göre Kuzey Kore nükleer reaktörlerini devre dışı bırakacak; buna karşılık ülkenin enerji ihtiyacının karşılanması için Güney Kore tarafından hafif su reaktörleri temin edilecektir. ABD ise bu süreçte akaryakıt desteğinde bulunacaktır (Moore, 2008).

1990'ların ilk yarısı bittiğinde Kuzey Kore uranyum zenginleştirme, plütonyum ayrıştırma gibi faaliyetler için yüzün üzerinde nükleer tesise sahip bir duruma ulaşmıştır (Kibaroglu, 2004). Bu süreçte Kuzey Kore füze geliştirme çabalarını da sürdürmüş ve

Ağustos 1998'de Taep-odong 1'i başarıyla fırlatmıştır. Bu füzelerin menzili yaklaşık 1300 kilometredir ve bu mesafe Güney Kore ve Japonya'ya kadar ulaşabilecek bir mesafedir (Yavaş, 2013).

Sonuç olarak 1994 Çerçeve Anlaşması Kuzey Kore'nin nükleer programını tamamen ortadan kaldırma noktasında başarılı olamamıştır. 2001 yılında UAEA'da Kuzey Kore'nin bir veya iki nükleer silaha sahip olabileceği tartışılmıştır. Nihayetinde 2002'de Kuzey Kore'nin ikinci bir nükleer program yürüttüğü şeklinde suçlanması üzerine anlaşma çökmüş ve 2003'te Kuzey Kore NPT'den çekilmiştir (Huntley, 2006).

2000'li Yıllarda Yaşanan Gelişmeler

2000 yılında George W. Bush ABD başkanı seçilmiş ve Clinton'un Kuzey Kore'ye yönelik izlediği uzlaşmacı yaklaşımı terk etmiştir. Ekim 2002'de ABD Pyongyang'ın 1994 anlaşmasını ihlal ettiğini ve gizli bir uranyum zenginleştirme programı geliştirdiğini duyurmuştur. Bush yönetimi, Kuzey Kore'nin anlaşmayı ihlal etmesi üzerine ülkeye sağladığı benzin desteğini kesmiş ve bu noktada ikinci nükleer kriz yaşanmıştır (Harrison, 2005). Kuzey Kore'nin Clinton yönetimiyle yaptığı anlaşmayı ve NPT'yi terk ederek UAEA müfettişlerini ülkesinden çıkarması, Bush yönetiminde ülkenin haydut ve terörist bir devlet olarak ilan edilmesine yol açmıştır. Diğer taraftan totaliter bir lider olarak Kim Jong İl'in nükleer silahlara sahip olma ihtimali, terör örgütlerine nükleer silah tedarik etme olasılığıyla da birleşince ABD açısından büyük bir tehdit olarak görülmüştür (Shuja, 2007).

11 Eylül olayları ardından yaşanan gelişmeler uluslararası sistemde nükleer silahların terör örgütlerinin eline geçme endişesini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda dünyada nükleer silahların azaltılması yolunda bir eğilim artmışken, Kuzey Kore tam tersi bir şekilde çalışmalarına devam etmiştir. Bu durum Kuzey Kore ile ABD arasındaki sorunun küresel bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Bu noktada ikili görüşmelerden verim alamayan ABD meseleyi çok taraflı görüşmeler çerçevesinde ele almak istemiştir. Bu bağlamda ABD Çin, Japonya, Rusya ve Güney Kore de dahil olacak şekilde Kuzey Kore ile altılı görüşmeler başlamıştır (Yavaş, 2013).

Altılı görüşmelerden beklenen başarı elde edilememiştir. Ağustos 2003'te Pekin'de ilk tur düzenlenmiş ve altı ülke bir araya gelmiştir. Şubat 2004'te ikinci; Haziran 2004'te ise üçüncü tur düzenlenmiştir. 2005'te üç aşamalı olarak dördüncü görüşmeler düzenlenmiş ve bu görüşmelerde ABD saldırıma garantisini karşılığında Kuzey Kore'nin nükleer programını terk etmesini ve bunun karşılığında enerji yardımlarında bulunacağını taahhüt etmiştir. Bu görüşmelerde ilerleme kaydedilmiş olsa da Kuzey Kore kendisine su reaktörü verilmesini şart koşmuş ve Banco Delta Asia'daki kara para aklama faaliyetlerine yönelik ABD'nin yaptırımlarından hoşnut olmadığını belirtmiştir (Moore, 2008). Altılı görüşmelerin dördüncüsünde Kuzey Kore'nin NPT'ye dönmesi ve buna karşılık ABD yardımlarını içeren Prensipler Bildirisi imzalanmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen Kuzey Kore resmî olarak nükleer silaha sahip olduğunu ve altılı görüşmeleri boykot ettiğini açıklamıştır. Sonuç olarak altılı görüşmeler bir yıldan uzun bir süreyle durmuş ve ABD'nin caydırıcı tedbirleri ve yaptırımları iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırmıştır (Yavaş, 2013).

Kuzey Kore 2005 yılının ilk çeyreğinde yaptığı çeşitli açıklamalarda kendisini nükleer silahlara sahip olarak tanımlamıştır (Kibaroglu, 2005). 9 Ekim 2006'da Kuzey Kore nükleer bomba patlatarak dünyada nükleer silahlara sahip dokuzuncu ülke olmuştur (Shuja, 2007). Kuzey Kore, uluslararası toplumun baskısına rağmen 2009'da ikinci; 2013'te ise üçüncü nükleer denemesini gerçek-

leştirmiştir (Alagöz, 2019). 2016 yılında ise Kuzey Kore yönetimi nükleer programında önemli bir seviyeye ulaşmış; ilk hidrojen bombası denemesini gerçekleştirdiğini ve başarılı olduğunu ilan etmiştir (BBC, 2016). 2017 yılında da Kuzey Kore hidrojen bombası ve balistik füze denemelerinde bulunmuş; bu duruma dönemin ABD Başkanı Donald Trump, Kuzey Kore'ye karşı nükleer silah kullanılmasına hazır olduklarını söyleyerek karşılık vermiştir (Sputnik, 2017). Nitekim bu süreçten itibaren BM ve ABD, Kuzey Kore'ye karşı yaptırımlarını artıracaklarını açıklamıştır (Milliyet, 2017).

Tarafların karşılıklı nükleer silah kullanma tehditleriyle geçen bu sürecin akabinde, Haziran 2018'de ABD Başkanı Trump ve Kuzey Kore lideri Kim Jong-un, Singapur'da düzenlenen zirvede bir araya gelmiştir. İki tarafın karşılıklı beklentilerini belirttiği zirvede ABD yönetimi, Kuzey Kore'nin nükleer silahsızlanma sürecinin başlatılması talebini dile getirmiştir (BBC, 2018). İki lider, 2019 yılında Vietnam'da düzenlenen zirvede de bir araya gelmiştir (BBC, 2019). Gerçekleştirilen diplomatik temaslar kayda değer olmakla beraber; tarihsel süreç göz önüne alındığında, Kuzey Kore'nin nükleer silahsızlanma programını kısa vadede hayata geçirmesini beklemek gerçekçi bir çıkarım olmamaktadır.

ABD'de Joe Biden yönetiminin iktidara gelmesiyle beraber, Trump ve Kim Jong-un arasında kurulan nispeten olumlu hava, yerini iki ülke arasında çıkan yeni bir krize bırakmıştır. Kuzey Kore, Biden yönetimi döneminde ABD'ye yönelik düşmanlık tutumunu tekrar gözler önüne sermiş; 2021 Mart ayında iki kısa menzilli balistik füze denemesi gerçekleştirmiştir (Euronews, 2021).

ABD'nin Kuzey Kore ile görüşmelerinde tamamen nükleer silahsızlanmaya odaklanması, iki ülke arasında herhangi bir kalıcı anlaşmanın yapılması için yeterli olmamaktadır. Bu noktada ABD'nin, Kuzey Kore'ye yönelik politikalarını ülkenin resmî ideolojisini ve tarihsel algılamalarını dikkate alarak geliştirmesi gerekmektedir. Kuzey Kore'nin nükleer programının ülke içerisindeki amacı, öne mi ve Cuçe ideolojisiyle iç içe geçmiş yapısı göz önünde bulundurulduğunda, Kuzey Kore daha iyi anlaşılabilir ve daha etkili politikalar üretilebilecektir (Howell, 2020).

Nükleer silah geliştirmek, bilimsel kapasite ve yüksek teknoloji gerektirmektedir. Bu noktada nükleer silah sahibi olmak devletler açısından uluslararası sistemde prestij ve gücün sembolü haline gelmiştir (Kibaroglu, 2005). Kuzey Kore açısından nükleer silahlara sahip olmak ülkeye uluslararası arenada bir pazarlık etme gücü sağlamaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu düşünce Cuçe ideolojisinden kaynaklanmaktadır. Zira nükleer silahlar sayesinde Kuzey Kore uluslararası toplumda bağımsız bir şekilde hayatta kalabilecektir. Diğer taraftan Kuzey Kore, ABD tarafından kendisi gibi haydut olarak görülen diğer devletlerle ilişki kurmakta ve füze geliştirme noktasındaki başarısı sayesinde ülkeye ekonomik kaynak sağlamaktadır (Shuja, 2007).

Sonuç ve Öneriler

Kore Yarımadası'nda yaşanan gelişmeler yalnızca Asya Pasifik bölgesini değil, tüm dünyayı tehdit eden bir niteliktedir. Kuzey Kore ve Güney Kore'nin 1950 yılında ABD ve SSCB'nin inisiyatifiyle iki bölgeye ayrılması günümüze kadar uzanan bir uluslararası güvenlik sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuzey Kore'nin savaşı başlatma amacı ülkenin güney bölgesi ile birleşmek olmasına rağmen, söz konusu dönemde uluslararası sistemdeki ideolojik kutupluluk buna izin vermemiştir. İkinci Dünya Savaşı galipleri Almanya'da ve dünyanın başka bölgelerinde yaptıkları gibi Kore'yi de ikiye bölmüşlerdir. Dolayısıyla Kuzey Kore, ülkenin güney bölgesinin işgal altında olduğunu düşünmekte ve Güney

Kore'deki ABD varlığını kendi varlığına karşı bir tehdit olarak algılamaktadır. Kuzey Kore'nin bu algılaması tarihsel yaşanmışlıklara ve mücadelelere dayanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirmesinin nedenleri incelenmiş ve hipotezi doğrulayan ve yanlışlayan veriler ele alınmıştır. Kuzey Kore'nin nükleer programının anlaşılabilmesi için ülkenin resmî ideolojisi olan Cuçe öğretisi ve bunun ülke içerisindeki uygulama alanları analiz edilmeli; uluslararası konjonktürün yanı sıra ülkenin iç dinamikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olma isteği arkasında ülkenin savunma psikolojisine sahip olması yatmaktadır. Ülkenin resmî ideolojisi de bu çerçevede geliştirilmiştir. Ancak kendine güven ideolojisi, Kuzey Kore'nin ekonomik kaynaklarını tüketmiş ve hedeflenenin aksine ülkeyi dış yardımlara bağımlı bir hale getirmiştir. 2000'li yıllarda yaşanan gelişmeler, Kuzey Kore'nin nükleer silahsızlanma programı geliştirme niyetinin olmadığını gözler önüne sermektedir. Neticede Kuzey Kore'nin güvenliğini sağlama ihtiyacı ülkenin tüm kaynaklarının nükleer silahlara sahip olunması yolunda harcanmasına neden olmuş ve rejimin güvenliğinin sağlanmasının bedeli ülkenin uluslararası sistemden izole edilmesi olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – G.Ş.; S.Ş.; Tasarım – G.Ş.; S.Ş.; Denetleme – G.Ş.; S.Ş.; Kaynaklar – G.Ş.; S.Ş.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – G.Ş.; S.Ş.; Analiz ve/veya Yorum – G.Ş.; S.Ş.; Literatür Taraması – G.Ş.; S.Ş.; Yazıyı Yazan – G.Ş.; S.Ş.; Eleştirel İnceleme – G.Ş.; S.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – G.Ş.; S.Ş.; Design – G.Ş.; S.Ş.; Supervision – G.Ş.; S.Ş.; Resources – G.Ş.; S.Ş.; Data Collection and/or Processing – G.Ş.; S.Ş.; Analysis and/or Interpretation – G.Ş.; S.Ş.; Literature Search – G.Ş.; S.Ş.; Writing Manuscript – G.Ş.; S.Ş.; Critical Review – G.Ş.; S.Ş.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akçadağ Alagöz, E. (2019), Stratejik Kültür Perspektifinden Kuzey Kore'nin Nükleer Programı, *Uluslararası İlişkiler* 16, S. 61, 111–26.
- Armaoğlu, F. (2005), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armstrong, C. K. (2005), 'Fraternal Socialism': The International Reconstruction of North Korea, 1953-62, *Cold War History* 5, no. 2, 161–87.
- BBC, *Kuzey Kore: ilk hidrojen bombası denemesini başarıyla gerçekleştirdik*, 06.01.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160106_kuzey_kore_hidrojen_bombasi [Erişim Tarihi: 14.06.2021].
- BBC, *Kuzey Kore lideri Kim ve Trump, tarihi zirve için Singapur'da*, 10.06.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44429566> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].
- BBC, *Trump ve Kim'in Vietnam zirvesi hakkında bilinmesi gerekenler*, 26.02.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47373495> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].
- Bermudez, J.S. (1989), North Korea—Set to join the 'Nuclear Club', *Jane's Defense Weekly*, September 23, 594-597.
- Euronews, *Kuzey Kore'den iki kısa menzilli balistik füze denemesi*, 24.03.2021, <https://tr.euronews.com/2021/03/24/kuzey-kore-den-iki-kisa-menzilli-balistik-fuze-denemesi> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].

- Habib, B., O'neil, A. (2009), North Korea's Emergence as a Nuclear Weapons State and the End of the Disarmament Paradigm, *Global Change, Peace and Security* 21, no. 3, 377–87.
- Habib, B. (2011), North Korea's Nuclear Weapons Programme and the Maintenance of the Songun System, *Pacific Review* 24, no. 1, 43–64.
- Harrison, S. S. (2005), Did North Korea Cheat?, *Foreign Affairs* 84, no. 1, 99–110.
- Howell, E. (2020), The Juche H-Bomb? North Korea, Nuclear Weapons and Regime-State Survival, *International Affairs* 96, no. 4, 1051–68. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/the-presidents-news-conference-583> The President's News Conference [Accessed: 14.06.2021]
- Huntley, Wade L. (2006), Rebels without a Cause: North Korea, Iran and the NPT, *International Affairs* 82, no. 4, 723–42.
- Gordy, K., Lee, J. S. (2009), Rogue Specters: Cuba and North Korea at the Limits of US Hegemony, *Alternatives* 34, no. 3, 229–48.
- Gökçe, Ö., Gökmen, M.E., (2016), 1897-1910 Kore'nin Politik Durumu ve Dehan İmparatorluğu, *DTCF Dergisi*, 56.2, 93-110.
- Kakışım, C. (2017), Kuzey Kore'nin Resmî İdeolojisi Olarak Cuçe Öğretisi ve Kuzey Kore Dış Politikasına Etkileri, *Uluslararası İlişkiler* 14, no. 56, 73–89.
- Karabulut, A. (2019), Güç Olgusunda Nükleer Silahlanma: Kazakistan – Kuzey Kore Örneği, Doktora Tezi: İGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KBS World, *Timeline: North Korea's Nuclear and Missile Programs*, http://world.kbs.co.kr/special/northkorea/contents/history/nucleus_history.htm?lang=e [Accessed: 10.06.2021].
- Kennedy, P. (2008), *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*. çev. Birtane Karanakçı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Khaliun, A. (2007), Kuzey Kore'nin Nükleer Politikası, Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıbaroğlu, M. (2004), Kuzey Kore'nin Nükleer Silah Programı: Sebepler ve Sonuçlar, *Uluslararası İlişkiler* 1, no. 1, 154–72.
- Kıbaroğlu, M. (2005), Enerji Mi? Silah Mi? Nükleer'in İki Yüzü *Avrasya Dosyası Nükleer Özel Sayısı*, 1–12.
- Kim, S. K. (2017), Juche (Self-Reliance) in North Korea, *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, 1–3.
- Koçtaş, G. (2018), Nuclear Will Of North Korea: An Exceptional Case Of Deterrence Strategy, Yüksek Lisans Tezi: Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.
- Mansourov, A. Y. (1995), The Origins, Evolution, and Current Politics of the North Korean Nuclear Program, *The Nonproliferation Review* 2, no. 3, 25–38.
- Mansourov, A. Y. (2004), North Korea's Road to the Atomic Bomb, *International Journal of Korean Unification Studies* 13, no. 1, 21–58.
- Milliyet, *BM Kuzey Kore'ye yaptırımları ağırlaştırdı! Trump'tan ilk yorum: Takdir ettim*, 06.08.2017, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/bm-kuzey-koreye-yaptirimlari-agirlastirdi-trumpan-ilk-yorum-takdir-ettim-2497215> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].
- Moore, G. (2008), America's Failed North Korea Nuclear Policy: A New Approach, *Asian Perspective* 32, no. 4, 9–27.
- Ree, E. V. (1989), The Limits of Juche: North Korea's Dependence on Soviet Industrial Aid, 1953-76, *Journal of Communist Studies* 5, no. 1, 50–73.
- Rothman, T. (2007), A State's Choice: Nuclear Policy in a Changing World between Libya and North Korea, *Defense and Security Analysis* 23, no. 3, 297–313.
- Sander, O. (1989), *Siyasi Tarih 1918-1994*. 24. bs. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Shuja, S. (2007), America, North Korea and Iran, *Contemporary Review*, Vol. 289 Issue 1687, 432-441.
- Sputnik, *Trump: Kuzey Kore'ye karşı nükleer silah kullanmayacağız*, 04.09.2017, <https://tr.sputniknews.com/abd/201709041029981422-trump-kuzey-kore-nukleer-silah/> [Erişim Tarihi: 14.06.2021].
- Yavaş, A. (2013), Kore Sorunu ve Uzak Doğu'da İstikrar Arayışı: Altılı Görüşmeler, *Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları*, ed. R. Kutay Karaca. İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 197-224.
- Ying, F. (2017), The Korean Nuclear Issue: Past, Present, and Future, *China Center at Brookings Institution*.
- Wood, A. F., David P. T. (2016), 'The Only Dominator and Remaker of the World': <Self-Reliance>, <Unification>, and the Rhetoric of North Korean Juche, *Western Journal of Communication* 80, no. 4, 502–18.

EXTENDED SUMMARY

Purpose: The purpose of this study is to analyze the motivations behind North Korea's development of its nuclear program and to examine the internal and external factors that create these motivations.

Method: In this study, qualitative research methods were used and secondary data sources were used as data collection method. As a data collection method in the article, literature review and content analysis were made from various articles, books and reports. The theoretical framework of this study is realist theory and the study is handled within the framework of the concept of "self-help".

Findings: North Korea's nuclear weapons program is based on security needs and historical reasons; It was developed with the ideology of protecting the existence of the country and defending against external threats.

Conclusions: The developments in the Korean Peninsula are threatening not only the Asia-Pacific region, but the whole world. The separation of North Korea and South Korea into two regions in 1950 with the initiative of the USA and the USSR has led to the emergence of an international security problem that has lasted until today. North Korea sees the southern part of the country as occupied and perceives the US presence in South Korea as a threat to its own existence. This perception of North Korea is based on historical experiences and struggles. In order to understand North Korea's nuclear program, the Juche doctrine, which is the official ideology of the country, and its application areas within the country should be analyzed; In addition to the international conjuncture, the internal dynamics of the country should be taken into account. Behind North Korea's desire to have nuclear weapons lies the country's defense psychology. As a matter of fact, the official ideology of the country was developed within this framework. However, the ideology of self-confidence has exhausted North Korea's economic resources and made the country dependent on foreign aid, contrary to what was targeted. Developments in the 2000s reveal that North Korea has no intention of developing a nuclear disarmament program. As a result, the need to ensure the security of North Korea caused all the resources of the country to be spent on the acquisition of nuclear weapons, and the cost of ensuring the security of the regime was the isolation of the country from the international system.

Türkiye’de konut fiyat endeksi ile BIST100 borsa endeksinin Markov Rejim Değişim Modeli ile incelenmesi

Investigation of housing price index and BIST 100 stock market index in Turkey with Markov Switching Model

Bilge ÇİPE¹
Alper ASLAN²

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye

²Erciyes Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Kayseri, Türkiye

öz

Konut piyasası ile hisse senetleri piyasası Türkiye için en önemli piyasalardır.. Dolayısıyla bu piyasalar ülkelerin ekonomik büyümelerinde hassas bir yere sahiptir. Bu hassasiyet her iki piyasanın her zaman risk taşımasından kaynaklandığı gibi özel iç risk bağlarına sahip olmalarına da neden olmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’deki Konut Fiyat Endeksi ile BIST100 fiyat endeksi arasındaki bu ilişkinin incelenmesi amacıyla Markov Rejim Değişim Modeli kullanılmıştır. Bu model literatürde son yıllarda doğrusal olmayan seriler üzerine yapılan en popüler yöntemlerden biridir. Markov Rejim Değişikliği Modeli sonuçlarına göre serilerde rejimler arası geçiş olasılığı düşük iken aynı rejimde kalma olasılığı oldukça yüksektir. Ayrıca Johansen Eşbütünlük testi sonucuna göre seriler eş bütünlük değildir.

Anahtar Kelimeler: KFE, BİST100, Markov Switching Modeli

JEL Kodları: O11, C32

ABSTRACT

The housing market and the stock market are the most important markets for Turkey. Therefore, these markets have a sensitive place in the economic growth of countries. This sensitivity is due to the fact that both markets always carry risks, and also cause them to have special internal risk bonds. In this study, Markov Switching Model was used to examine this relationship between the House Price Index in Turkey and the BIST100 price index. This model is one of the most popular methods in the literature on nonlinear series in recent years. According to the results of the Markov Switching Model, while the possibility of transition between regimes in series is low, the possibility of staying in the same regime is quite high. In addition, the series are not cointegrated according to the result of the Johansen Cointegration test.

Keywords: HPI, BİST100, Markov Switching Model

JEL Codes: O11, C32

Giriş

Son yıllarda konut piyasası ve borsa, ülke ekonomilerinin kalkınmasında en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Sosyo-ekonomik sektörlerin başında gelen konut sektörü nüfus sayısındaki artış, demografik özellikler, şehirleşme, göçler, tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi etkenler sebebiyle hem niceliksel hem de niteliksel anlamda gelişmektedir. Konut piyasası bir yandan ekonomide önemli bir yere sahip iken diğer yandan toplum refahı ve tüketim harcamaları için önemli bir göstergedir. Diğer sektörler ile yoğun bir ilişki içinde olan konut sektörü aynı zamanda istihdam yönüyle de ülke ekonomilerine katkıda bulunmaktadır (Öztürk & Fitöz, 2009). Bu açıdan konut sektörü GSYİH için önemli bir kalemi oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre 2017 yılında konut sektörünün GSMH içindeki payı %8,6 gibi azımsanmayacak bir rakamdır.

Konut Fiyat Endeksi, konutların satışa çıktığı fiyatı ile hesaplanmakta ve baz yılı 2010 olarak belirlenmektedir. Konut piyasası kadar hisse senedi piyasaları da bir ülke ekonomisi için oldukça önemli kollarından biridir. BİST100 endeksi 1986 Ocak ayı itibarıyla Borsa İstanbul’da piyasa ve işlem hacmi anlamında en yüksek işlem gören 100 şirketin hisse senetlerini ifade eden bir tanımdır. Bu endeks aynı zamanda Türkiye borsasının bir temsilcisidir. Bu şirketler iki kıstasa göre belirlenmektedir. Yıllık ve üçer aylık dönemlerde hisselerin fiili dolaşımdaki kısmının piyasa değeri ve günlük ortalama işlem hacimleri baz alınmaktadır. Bu 100 şirket ve hisse senetleri aynı zamanda Türkiye’nin en büyük şirketleri arasında sayılmaktadır (Gülpınar & Kır, 2016). Sözü edilen her iki piyasa da her zaman risklidir ve iki pazarın özel bir iç risk bağlantı mekanizmasına sahip olduğunu gösteren birçok gösterge ve kanıtlar mevcuttur. Örneğin Japonya’da 1990 yılında yaşanan borsa krizi 1991’de konut krizine sebep olmuştur. Aynı şekilde ABD’de 2008 yılında başlayan finans krizinde konut piyasası ile borsa piyasasının birbirini etkilediği birçok araştırmada ortaya çıkmıştır. Bölgesel ekonomilerin istikrarındaki önemli rollerinden dolayı bu iki piyasa arasındaki korelasyonun araştırılması oldukça önemli bir konudur (Hong & Li, 2019).

Geliş Tarihi/Received: 22.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 25.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Bilge ÇİPE

E-posta: cipebil@gmail.com

Cite this article: Çipe, B., & Aslan, A. (2022). Investigation of housing price index and BIST 100 stock market index in Turkey with Markov Switching Model. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 109-114.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bu çalışmada Türkiye konut piyasa endeksi ile BİST100 piyasa endeksi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Türkiye için "servet etkisi" hipotezinin geçerli olup olmadığı analiz edilecektir. Çalışma; Türkiye'de KFE ve BİST100 endekslerinde Markov Rejim Değişikliği modeli kullanılarak yapılan ilk spesifik çalışma olmasından dolayı literatüre oldukça yeni katkılar sunmuş olacaktır. Türkiye için yapılan daha önceki çalışmalar genelde nedensellik üzerine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla bu endekslerdeki rejim değişimlerinin incelenmesi bu alanda yapılacak daha sonraki araştırmalar için örnek teşkil edecektir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde literatür özeti, üçüncü bölümde metodoloji, veri seti bilgileri ve analiz sonuçları yer alacaktır. Son bölüm olan dördüncü bölümde analiz sonuçları yorumlanacak ve politika önerileri sunulacaktır.

Literatür özeti

Konut piyasası ile borsa arasındaki ilişkiyi açıklayan ilk araştırmalara bakılırsa borsa fiyatlarındaki değişimlerin ulusal tüketim değişiklikleri ile ilgili olduğuna dair kanıtlar elde edilmiştir (Case, Quigley & Shiller, 2005). Chen (2001), servet etkisinin hisse senetleri piyasası ile konut piyasası arasında geçici bir ilişkiyi ortaya çıkardığını öne sürmüştür. Huang ve Ge (2009) ise Çin borsasının düşüşü ile konut piyasası arasındaki korelasyonu incelerken yatırımcı davranışlarını ve sermaye hareketlerini de analizlerine dahil etmişlerdir. Sonuç olarak borsa ve konut piyasası arasında güçlü bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca konut piyasasındaki dalgalanmanın borsadaki dalgalanmadan daha çok olduğunu belirttiktedirler. Batayneh ve Al-Malki (2015) Suudi Arabistan için yaptıkları çalışmada borsanın ve ekonomik büyümenin konut piyasası üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yaptıkları analiz sonucu hem borsadaki dalgalanmaların hem de ekonomik büyümedeki değişimlerin konut piyasasını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. İbrahim (2010), Tayland'da konut fiyatları ile hisse senetleri fiyatları arasında ilişkiyi servet etkisi ve kredi fiyatlarının etkisiyle araştırmıştır. Hisse senetlerinden konut fiyatlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini tespit ederken Tayland için refah etkisini teyit etmiştir. Kiohos, Babalos ve Koulakiotis (2017)'de hisse senetleri piyasası ile konut piyasası arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu öne sürmektedirler. Bu ilişkiyi "servet etkisi" mekanizması ile açıklamışlardır. Türkiye'de 2008 kriz dönemi öncesi ve sonrasında emlak piyasası ve hisse senedi piyasası ilişkisini inceleyen Yüksel (2016) 'in bulguları ise kullanılan analizlere göre farklılık göstermektedir. Johansen Eşbütünleşme testine göre sadece kriz döneminde eş bütünleşme görülürken momentum eşik testine göre hem kriz öncesi dönem, hem de kriz dönemlerinde eş bütünleşme görülmüştür. Kullanılan üç değişken (Faiz oranları, borsa endeksi ve konut fiyat endeksi) arasında uzun vadeli ilişki kriz döneminde değişmiştir. Nedensellik testinde ise kriz öncesinde faiz oranları hem hisse senetleri hem de konut fiyatları üzerinde etkili iken kriz döneminde sadece hisse senetleri üzerinde etkilidir. Benzer çalışma ve bulgular Liu ve Su (2010) tarafından Çin borsası ve emlak fiyatları üzerinde yapılmıştır. Yapılan eşbütünleşme test sonucuna göre uzun vadede asimetric bir ilişki görülmüştür. Ayrıca kısa vadede "servet etkisi" hipotezi desteklenirken, uzun vadede "kredi etkisi" hipotezi desteklenmiştir. Apergis ve Lambrihidis (2011)'in ABD ve İngiltere emlak ve hisse senedi piyasası etkileşimini araştırdıkları çalışmalarında her iki piyasanın da birbirine entegre olduğu sonucuna ulaşmıştır. 22 AB üyesi ülkenin Konut piyasası ve Hisse senetleri piyasasını inceleyen Ali ve Zaman (2017), 5 ülkede negatif ilişki tespit ederken diğer ülkelerde pozitif ilişki doğrulamaktadırlar. Bahmani-Oskooee ve Ghodsi (2018) ABD'nin S & P 500 endeksi ile 50 eyaletin ve Columbia bölgesindeki konut fiyat endeksleri arasında simetrik ve asimetric, kısa ve uzun dönem nedensellik incelemesi yaptılar. Simetrik olan etkileri belirleyen

doğrusal ARDL yöntemi kullanıldığında, 10 eyalette hisse senedi fiyatlarından ev fiyatlarına kısa vadeli nedensellik kanıtı bulunurken, değişken değiştirildiğinde 20 eyalette konut fiyatlarının hisse senetleri fiyatlarına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Asimetri varsayımı uygulandığında ise 25 eyalette hisse senedi fiyatlarından ev fiyatlarına kısa vadeli nedensellik görülürken, 41 eyalette konut fiyatlarının hisse senetleri fiyatlarına neden olduğu görülmüştür. 2008 krizini baz alan araştırmadaki en önemli sonuç 41 eyaletten 39 unda ev fiyatlarındaki düşüşün hisse senetleri fiyatlarının düşmesine sebep olduğu yönünde olmuştur. Konut fiyatlarının hisse senedi fiyatlarını etkilemesi birçok araştırmacının hipotezi olan "servet etkisi"nin değiştiğinin kanıtı olabilir. 2008 krizi bu bağlamda en önemli dayanaklardan biri olmaktadır. Fang, Lee ve Chang (2017) ise Çin, Tayvan, Güney Kore ve Singapur ile ilgili yaptıkları çalışmada kullanılmış ev fiyatları ile bu fiyatlara karşılık gelen hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla güçlü parametrik olmayan eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Ampirik sonuçlar bu dört ülkede ev fiyatları ile hisse senetleri fiyatları arasında doğrusal olmayan eşbütünleşmenin varlığını kanıtlamıştır. Güney Kore dışındaki 3 ülkede hisse senetleri fiyatlarının konut fiyatlarının nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç birçok Asya ülkesinde "servet etkisi" hipotezini desteklemektedir. Görüldüğü üzere birçok araştırmada karşılaşılan "servet etkisi", bir bireyin servetindeki bir artışın, harcamalarında bir artışa yol açtığı gerçeğini ifade eder. Bu kavram, borsa ve konut piyasası arasındaki ilişkiye karma sonuçları ile uygulanmaktadır (Bahmani-Oskooee & Ghodsi 2018).

Metodoloji

Veri Seti

Çalışmada BİST100 ve Konut Fiyat Endekslerinin 2010 Ocak -2019 Haziran dönemi içindeki aylık verileri kullanılmıştır. BİST100 endeks verileri Borsa İstanbul (www.borsaistanbul.com), et: 30/08/2020) ve Investing (www.investing.com, et:30/08/2020), Konut Fiyat Endeks verileri ise TCMB reel sektör istatistiklerinden alınmıştır. Veriler Stata ve Eviews 10'da analiz edilmiştir.

Yöntem ve Analiz Sonuçları

ADF birim kök testi

Zaman serilerinde durağanlığın belirlenebilmesi için geliştirilen birçok birim kök testi bulunmaktadır. Bir serinin durağan olması demek, ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içerisinde değişmemesi demektir. Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen bu prosedürde bir değişkenin birim kök içerip içermediği veya eşdeğerde bir değişkenin rassal bir yürüyüş takip edip etmediği test edilir. Serilerdeki hata terimleri otokorelasyon içeriyorsa bu sorun serinin gecikmeli değerleri kullanılarak ortadan kaldırılmaktadır. ADF testinde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri uygulanan modele bağımsız değişken olarak eklenmektedir. Enders (1995)'e göre ADF birim kök testi durağanlık testleri arasında en çok kabul gören testlerden biridir. Serinin H_0 hipotezi serinin birim kök içerdiğini ifade ederken H_1 hipotezi serinin durağan olduğunu yani birim kök içermediğini ifade etmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \delta Y_{(t-1)} + \alpha_t + u_t \quad \text{Sabit terim ve trend katsayılı (1)}$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + \alpha_t + u_t \quad \text{Sabit Terimli (2)}$$

Tablo 1'de ADF birim kök testi ile serilerin durağanlığı gösterilmektedir. Tabloya göre seriler 1. Farklarında durağanlaşmaktadır. Dolayısıyla serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 1.
ADF Birim Kök Testi

Değişken		ADF (Seviyede)		ADF (1. Fark)	
		Sabit Terim	Sabit Terim & Trend	Sabit Terim	Sabit Terim & Trend
BİST100	t-istatistik	-1,0244	-0,3264	-5,3644	-5,4535
	Olasılık	0,7420	0,9890	*0,0000	*0,0001
KFE	t-istatistik	-0,6168	-0,9124	-5,3864	-5,3920
	Olasılık	0,8614	0,9502	*0,0000	*0,0001

*: %0,05 Anlamlılık Düzeyi

Tablo 2.
Gecikme Uzunluğu Tespiti

Gecikme Sayısı	AIC	SIC	HQIC
0	-4.614764	-4.565094	-4.594625
1	-13.89821	-13.74920	-13.837779
2	-14.28729	-14.03894	-14.18659
3	-14.23707	-13.88938	-14.09609
4	-14.23390	-13.78688	-14.05265
5	-14.19056	-13.64420	-13.96903
6	-14.17101	-13.52531	-13.90920

Tablo 3.
Johansen Eşbütünleşme Testi

Vektör Sayısı	İz İstatistiği		Max. Özdeğer İstatistiği	
	İz İstatistik	Kritik Değer (0,05)	Max İstatistik	Kritik Değer (0,05)
r=0	10.33635	15.49471	10.07645	14.26460
r≤1	0.259894	3.841465	0.259894	3.841465

Johansen Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan serilerin trend içermeyen seviyelerde doğrusal kombinasyonlarının uzun vadede durağan hale gelmesi durumunda seriler arasında eşbütünleşme ortaya çıkmaktadır. Özdeğer ve öz vektörlere dayanarak hesaplanan bir yöntemdir. Engle ve Granger (1987) tarafından ilk olarak tek denklemler eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Johansen (1988) ve Johansen- Juselius (1990) eşanlı denklem sistemi ile ölçülebilen bir prosedür geliştirmişlerdir. VAR (Vektör Otoregresif) model temelli olan bu testte modele dahil edilen tüm değişkenler içsel kabul edilir. Analiz edilecek değişkenler 1. Farklarında durağan olmalıdır. Seriler arasında eşbütünleşme var ise uzun dönemli bir denge ilişkisinden söz edilmektedir. Eşbütünleşme vektörlerinin sayısını bulmak için, iz istatistiği (Trace) ve maksimum özdeğer istatistiği (Max Eigen) olarak tanımlanan iki olasılık oranı kullanılır. Bu test diğer eşbütünleşme testlerinden farklı olarak serilerin gelecek dönem tahminlerini yapabilmek için kullanılabilir.

$$\gamma_{Trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \gamma_i) \quad (3)$$

$$\gamma_{Max}(r, r+1) = -T \cdot \ln(1 - \gamma_{r+1}) \quad (4)$$

Yukarıdaki fonksiyonlardaki kök değerini T, gözlem sayısını ifade etmektedir. Test uygulamasına geçmeden önce uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi AIC, HQIC ve SBIC bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3'de görülen Johansen Eşbütünleşme testi iz istatistik ve maksimum özdeğer istatistik sonuçlarına göre; istatistik değerleri kritik değerlerden küçük olduğundan BİST100 ve KFE uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir. Dolayısıyla H_1 hipotezi reddedilirken, H_0 kabul edilmektedir.

Markov Rejim Değişikliği Modeli

Zaman serisi analizlerinde son zamanlarda rejim değiştirme modelleri çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu modellerin çoğunda birisi devlet tarafından belirlenen iki rejim ilişki kullanılmaktadır. Bu iki rejimin durum süreçleri Markov Zinciri olarak modellenmektedir. Markov rejim değişimine sahip bu otoregresif model ilk olarak Hamilton (1989) tarafından geliştirildi. Daha sonra Kim (1994) tarafından eklemeler yapılarak uygulanabilir bir model elde edilmiştir.

Markov Rejim Değişikliği yöntemi birçok alanda kullanılmış ve birçok bağlamda faydalı olduğu kanıtlanmış olsa da bazı dezavantajları da barındırmaktadır. Örneğin Diebold ve ark. (1994) ve Kim ve ark. (2008) Markov zincirinde rejimleri belirleyen modelin diğer bölümlerle bağımsız olmasını gerçekçi bulmadıklarını ifade etmektedirler. Bu duruma ek olarak mevcut Markov modellerinin çoğunda rejim durumunu belirleyen markov zincirinin durağan olmasıyla birlikte rejim geçişi durumunda bu durağanlığı koruyamayacağı varsayılmaktadır. Rejim geçişi kalıcı ise bu durum kısıtlayıcı bir faktör olabilmektedir (Chang ve ark., 2017).

Markov modelinde rejim, gözlemlenemeyen s_t değişkeni tarafından, t zamanında belirlenmekteyken sistemin hangi rejimde olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bu durum rejim geçişlerinin dışsal olmasından kaynaklanabilir (Enders, 2014). Bir işlemin t tarihinde gerçekleştiği 'durum' veya 'rejim', gözlemlenmemiş bir rastgele değişken olan s_t tarafından indekslenmektedir. Rejim 1, $s_t = 1$, rejim 2 $s_t = 2$ şeklinde ifade edilirse AR (1) (birinci dereceden otoregresif) süreci ;

$$X_t = \begin{cases} c_1 + \sum_{i=1}^p \theta_{1,i} X_{t-i} + \varepsilon_{1t} & \text{eğer } s_t=1 \\ c_2 + \sum_{i=1}^p \theta_{2,i} X_{t-i} + \varepsilon_{2t} & \text{eğer } s_t=2 \end{cases} \quad (7)$$

şeklinde yazılabilir. Denklem genel gösterimi:

$$X_t = \theta_{0,s_t} + \theta_{1,s_t} X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

S_t 'nin (1,2) geçiş olasılıkları olan birinci dereceden Markov zinciri denklemi ise;

$$P(s_t = 2 | s_{t-1} = 1) = \omega_1, P(s_t = 1 | s_{t-1} = 2) = \omega_2 \quad (9)$$

Denklemden, modelin i durumunda uzun kalma eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir (Tsay,2002). İki rejimli Markov Rejim Değişikliği geçiş olasılıkları matrisi ise:

$$Prob = \begin{pmatrix} P_{11} & P_{12} \\ P_{21} & P_{22} \end{pmatrix} \quad (10)$$

$P_{11} = [s_t = 1 | s_{t-1} = 1] = p$; 1. rejimden 1. rejime geçiş olasılığı

$P_{12} = [s_t = 2 | s_{t-1} = 1] = 1 - p$; 1. rejimden 2. rejime geçiş olasılığı

$P_{21} = [s_t = 1 | s_{t-1} = 2] = q$; 2. rejimden 1. rejime geçiş olasılığı

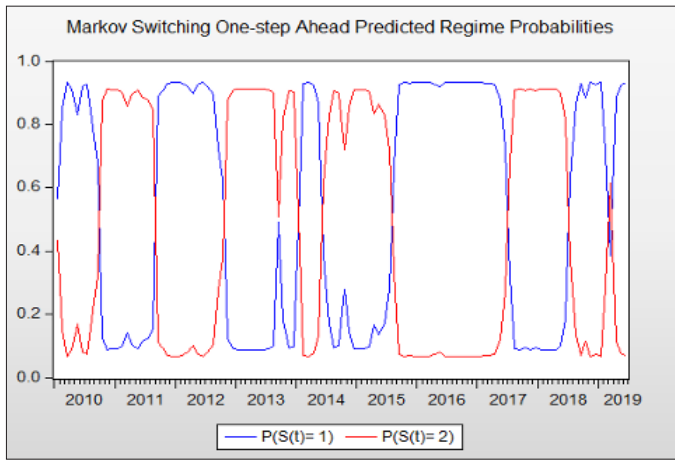
$P_{22} = [s_t = 2 | s_{t-1} = 2] = 1 - q$; 2. rejimden 2. rejime geçiş olasılığı

(Hamilton,1989).

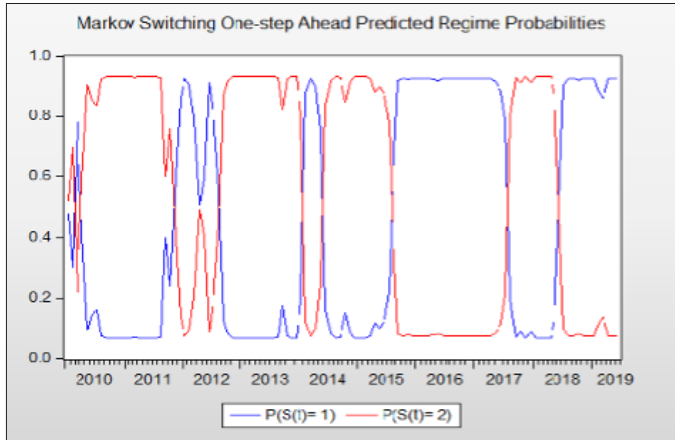
Bu çalışmada BİST100 ve Konut Fiyat Endeksi (KFE) serileri için iki rejimli model kullanılmıştır. P_{11} aynı rejimde kalma durumunu, P_{21} ise yeni rejimden eski rejime dönme durumunu ifade etmektedir. Logaritmik olabilirlik yöntemiyle kurulan modelin sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4.
Markov Rejim Değişikliği (Dinamik Regresyon)

Bağımlı Değişken	Değişkenler	Rejim 1		Rejim 2	
		Olasılık	T-İstatistik	Olasılık	T-İstatistik
BİST100	Sabit	0,0000	0,6572	0,0000	0,6567
KFE	Sabit	0,0000	1,2977	0,0000	1,2446
Geçiş Matrisi Parametreleri					
Bağımlı Değişken	Değişkenler	Geçiş Matrisi Parametreleri			
		t-İstatistik	Olasılık		
BİST100	P11-C	2,6328	0,0000		
	P21-C	-2,3393	0,0000		
KFE	P11-C	2,5563	0,0000		
	P21-C	2,6538	0,0000		
Sabit Rejim Olasılıkları					
		BİST100		KFE	
	Rejim 1	Rejim 2	Rejim 1	Rejim 2	
Rejim 1	0,93	0,07	0,93	0,07	
Rejim 2	0,09	0,91	0,06	0,94	

Şekil 1.
Markov Rejim Değişimi tek adım ileri tahmin olasılıkları (BİST100)

Şekil 2.
Markov Rejim Değişimi tek adım ileri tahmin olasılıkları (KFE)

$$P = \begin{matrix} 0,93 & 0,07 \\ 0,09 & 0,91 \end{matrix} \text{ BİST100 için rejim olasılıkları}$$

$$P = \begin{matrix} 0,93 & 0,07 \\ 0,06 & 0,94 \end{matrix} \text{ KFE için rejim olasılıkları}$$

BİST100 için 1. rejimden 1. rejime geçiş olasılığı %93 iken 2. rejime geçiş olasılığı %7'dir. Yine 2. rejimden 1. rejime geçiş olasılığı

%9 iken 2. rejimden 2. rejimde kalma olasılığı %91 olarak hesaplanmıştır. Konut Fiyat Endeksi için ise 1. rejimden 1. rejime geçiş olasılığı %93 iken 2. rejime geçiş olasılığı %7'dir. 2. rejimden 1. rejime geçiş olasılığı %6 iken 2. rejimden 2. rejimde kalma olasılığı %94'dir. Bu durum her bir rejim döneminin bir sonraki aynı rejim döneminde kalma olasılığının oldukça yüksek kararlılık olduğunu, rejimler arası geçişin oldukça düşük bir olasılık olduğunu göstermektedir. Her iki rejim için olasılık değerleri %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Öngörülen rejim olasılıklarının grafiksel görünümü Şekil 1 ve 2'de gösterilmektedir. Şekil 1, bağımlı değişken BİST100 olduğunda ortaya çıkan sonuçları göstermektedir. Şekil 2' de ise bağımlı değişken KFE olduğunda öngörülen rejim olasılıklarını göstermektedir. Her iki grafikte de değişkenlerin sapmalar karşısında en fazla 2 yıl içerisinde eski dengesine ulaşabileceği görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olan Konut Fiyat Endeksi ile BİST100 hisse senetleri piyasası Markov Rejim Değişim modeli ile değerlendirilmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel krizi sonrasında dar boğaza giren konut piyasası ve borsa 2010 yılı itibarıyla toparlanmaya ve her ay istikrarlı olarak yükselmeye başlamıştır. Çalışmada 2010 Ocak ayı ile 2019 Haziran ayı arasındaki Konut Fiyat Endeksi verileri ile BİST100 hisse senetleri endeksi verileri kullanılmıştır. Veriler arasında öncelikli olarak eşbütünleşme olup olmadığını göstermek amacıyla Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla seriler uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir. Daha sonra uygulanan Markov Rejim Değişikliği modelinde ise rejimler arası geçiş olasılığının oldukça düşük olduğu, aynı rejimde kalma olasılığının ise oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bunun anlamı daralma dönemindeyken genişleme dönemine geçiş olasılığı düşük iken daralma döneminden yine daralma dönemine geçiş olasılığının yüksek olması demektir. Dolayısıyla serilerin bir rejim döneminde kalma kararlılığı oldukça yüksek sonuç vermiştir.

Bu sonuçlar uzun dönemde birlikte hareket etmeyen serilerin ani yapısal değişimler yaşanmadığı sürece aynı rejimde istikrarlı olarak kalma olasılığının bir kanıtı olabilir. Ekonomiye yön veren finansal piyasaların öncüsü olan şirketlerin ve onların hisselerinin istikrarlı olması önemlidir. Aynı şekilde konut piyasası da ülke nüfusunun refah seviyesini göstermesi açısından önemli bir unsurdur. Bu anlamda alınacak politik kararlar her iki değişken için önem arz etmektedir. Her iki değişken uzun dönemde birlikte hareket etmemesine rağmen ani şok ve değişimlerden hızlı bir şekilde etkilenirken eski denge durumuna en fazla iki yıl içerisinde dönmesi önemli bir avantajdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – B.Ç., A.A.; Tasarım – B.Ç., A.A.; Denetleme – B.Ç., A.A.; Kaynaklar – B.Ç., A.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – B.Ç., A.A.; Analiz ve/veya Yorum – B.Ç., A.A.; Literatür Taraması – B.Ç., A.A.; Yazılı Yazan – B.Ç., A.A.; Eleştirel İnceleme – B.Ç., A.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – B.Ç., A.A.; Design – B.Ç., A.A.; Supervision – B.Ç., A.A.; Resources – B.Ç., A.A.; Data Collection and/or Processing – B.Ç., A.A.; Analysis and/or Interpretation – B.Ç., A.A.; Literature Search – B.Ç., A.A.; Writing Manuscript – B.Ç., A.A.; Critical Review – B.Ç., A.A.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ali, G., & Zaman, K. (2017). Do house prices influence stock prices? Empirical investigation from the panel of selected European Union countries. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, Vol: 30/1, 1840-1849.
- Apergis, N., & Lamprinidis, L. (2011). More Evidence on the Relationship between the Stock and the Real Estate Market. *Briefing Notes in Economics*, Vol. 85.
- Batayneh, K. I., & Almalki, A. M. (2015). The Relationship between House Prices and Stock Prices in Saudi Arabia: An Empirical Analysis. *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 7/2.
- Case, K. E., Quigley, J. M., & Shiller, R. J. (2005). Comparing Wealth Effects: The Stock Market versus the Housing Market. *Advances in Macroeconomics*, Vol. 5/1.
- Chang, Y., Choi, Y., & Y.Park, J. (2017). A new approach to model regime switching. *Journal of Econometrics*, Vol.196/1; 127-143.
- Chen, N.-K. (2001). Asset Price Fluctuations in Taiwan: Evidence from Stock and Real Estate Prices 1973 to 1992. *Journal of Asian Economics*, Vol. 12; 215-235.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, Vol.74/366; 427-431.
- Diebold, F. X., Lee, J.-H., & Weinbach, G. C. (1994). Regime switching with time-varying transition probabilities. C. H. (Ed.) içinde, *Nonstationary Time Series Analysis and Cointegration* (s. 283-302). Oxford: Oxford University Press.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, Vol. 55, 251-277.
- Fang, H., Lee, Y.-H., & Chang, W. S. (2017). Nonlinear Short-Run Adjustments between House and Stock Prices in Emerging Asian Regions. *Panoeconomicus*, Vol. 65(1), 37-63.
- Gülpınar, V., & Kır, K. C. (2016). BİST100 Endeksine Dahil Olan Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapıları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:18/1, 135-148.
- Hamilton, J. D. (1989). A New Approach to The Economic Analysis of Nonstationary Time Series and The Business Cycle. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, Vol.57/2: , 357-384.
- Hong, Y., & Li, Y. (2019). House price and the stock market prices dynamics: evidence from China using a wavelet approach. *Applied Economics Letters*, Vol. 27/12, 1-6.
- Ibrahim, M. H. (2009). House price-stock price relations in Thailand: an empirical analysis. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, Vol. 3/1.
- Johansen, S. (1989). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economics Dynamic and Control*, Vol. 12/2-3, 231-254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference On Cointegration-With Application to The Demand For Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, pp.169-210., Vol.52, 169-210.
- Kim, C.-J. (1994). Dynamic linear models with Markov-switching. *Journal of Econometrics*, Vol.60/1-2, 1-22.
- Kim, C.-J., Piger, J., & Startz, R. (2008). Estimation of Markov regime-switching regression models with endogeneous switching. *Journal of Econometrics*, Vol. 143/2, 263-273.
- Kiohos, A. I., Babalos, V., & Koulakiotis, A. (2017). Wealth effect revisited: Novel evidence on long term co-memories between real estate and stock markets. *Finance Research Letters*, Vol.20,217-222.
- Liu, Y.-S., & Su, C. W. (2010). The relationship between the real estate and stock markets of China: evidence from a nonlinear model. *Applied Financial Economics*, Vol.20/22, 1741-1749.
- Love, J., & Chandra, R. (2005). Testing Export-led Growth in South Asia. *Journal of Economic Studies*, Vol.32, 132-145.
- Oskooee, M. B., & Ghodsi, S. H. (2018). Asymmetric causality between the U.S. housing market and its stock market: Evidence from state level data. *The Journal of Economic Asymmetry*, Vol. 18, e00095.
- Öztürk, N., & Fitöz, E. (2009). Türkiye'de Konut Piyasasının Belirleyicileri; Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Vol.5/10, 21-46.
- Pao, H.-T., & Tsai, C.-M. (2011). Multivariate Granger causality between CO2 emissions, energy consumption, FDI (foreign direct investment) and GDP (gross domestic product): Evidence from a panel of BRIC (Brazil, Russian Federation, India, and China) countries. *Energy*, Vol.36, 685-693.
- Tsay, R. S. (2002). *Analysis of financial time series*. Newyork: Wiley-Interscience Publication, P:135-136.
- Yikun, H., & Janet, D. G. (2009). House prices and the collapse of the stock market in mainland China: An empirical study on house price index. *Pacific Rim Real Estate Society 15th Annual Conference* (s. 1-21). PRRES, UWS and UTS.
- Yüksel, A. (2016). The relationship between stock and real estate prices in Turkey: Evidence around the global financial crisis. *Central Bank Review*, Vol.16/1, 33-40.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Housing market and stock market are important as economic indicators. In this study, the relationship between the Housing Price Index and the BIST100 index was examined. The aim was to define the extent to which both variables affect each other. We also wanted to define the price behavior after the crisis and shocks.

Research Questions

How do the Housing Market index and BIST 100 index react to any regime change? Are the indices long- and short-term integrated? Also, is there a causal relationship between these indices?

Literature Review

The aim of the literature review is to reach the studies in which both indices are considered together. Thus, the obtained results will be compared with the researched studies. The result we see is as follows: Each study gives different results because it uses different tests.

Methodology

In this study, 2010/January-2019/June data of BIST100 and HPI indices were used. ADF Unit Root test was first applied to the data. Then Johansen Cointegration test was performed to detect cointegration. After the analyses were ended with the Markov Switching model.

Results and Conclusions

Variables do not move together as a result of Johansen cointegration test. As a result of the Markov Switching model, the probability of data passing from the first regime to the second regime is quite low, and the probability of staying in the same regime is high. In other words, while the probability of going from the contraction period to the expansion period is low, the probability of staying in the contraction period is high. Therefore, the determination of the series to remain in the regime period yielded very high results. The results may be proof that series moving together in the long run do not experience extreme price volatility unless they experience sudden structural changes that are likely to remain stable in the same regime.

Türkiye’de geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıkları

Wage differentials between temporary and permanent workers in Turkey

Selçuk GEMİCİOĞLU¹
Hasan ŞAHİN²

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Van, Türkiye

²Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZ

Geçici istihdam hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sağlamış olduğu bazı avantajlardan ötürü genelde işverenler bazen de işçiler tarafından tercih edilen bir istihdam türü olmuş fakat çoğu zaman düşük ücretlerle ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı cinsiyet bağlamında Türkiye işgücü piyasasında geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarını araştırmaktır. Analizler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından derlenen 2018 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırmasından elde edilen veriler kullanılarak kantil regresyon yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre hem erkekler hem de kadınlar için kalıcı işlerde istihdam edilenlere göre geçici işlerde istihdam edilenlerin ücretlerinin daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Geçici istihdamın yaratmış olduğu bu ücret cezalandırmalarının ücret dağılımın en alt kademesinde daha fazla hissedildiği görülmüştür. Bu doğrultuda hem erkekler hem de kadınlar için Türkiye işgücü piyasasında yapışkan zemin etkisine ulaşılmış ve erkeklere kıyasla kadınlar için yapışkan zemin etkisinin daha büyük olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçici istihdam, ücret farklılıkları, yapışkan zemin etkisi, cam tavan etkisi

JEL Kodları: J24, J31, J41

ABSTRACT

Temporary employment has been a type of employment that is generally preferred by employers and sometimes workers due to some of the advantages it provides in both developed and developing countries, but it is often associated with low wages. The aim of this study is to investigate the wage gap between temporary and permanent jobs in the Turkish labor market in the context of gender. Analyzes are carried out with the quantile regression using the data obtained from the 2018 Household Labor Force Survey conducted by Turkish Statistical Institute. The findings showed that the wages of those employed in temporary jobs were lower than those employed in permanent jobs for both men and women. These wage penalties created by temporary employment were felt more at the bottom of the wage distribution. Accordingly, there is a sticky floor effect in the Turkish labor market for both men and women, and the sticky floor effect is greater for women compared to men.

Keywords: Temporary employment, wage differentials, sticky floor effect, glass ceiling effect

JEL Codes: J24, J31, J41

Giriş

Son zamanlarda geçici istihdam sağlamış olduğu bazı avantajlardan ötürü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde genellikle işverenler bazen de işçiler tarafından tercih edilen bir istihdam türü olmuştur. Geçici istihdam işgücü açısından sağladığı maliyet avantajları, işgücü esnekliği ve teknolojik değişimler gibi nedenlerden ötürü işverenler tarafından tercih edilmektedir (Le & Nguyen-Huu, 2016). İşgücü maliyeti açısından ele alındığında, geçici istihdam işletmelere daha düşük ücret ve ücret dışı harcama olanakları tanımaktadır. İşgücü esnekliği açısından bakıldığında, geçici istihdam işletmelere mevsimsel dalgalanmalara karşın talep değişikliklerine cevap verme, geçici olarak işe gelmeyen işçilerin yerine başka işçileri istihdam etme veya yeni işe alınan çalışanları açık uçlu bir sözleşme sunmadan önce değerlendirme esnekliği sağlamaktadır (ILO, 2021). Teknolojik gelişmeler açısından değerlendirildiğinde ise teknolojik gelişmelerle birlikte çevrimiçi hizmetlerin geliştirilmesi, geçici istihdam gibi standart olmayan çalışma biçimlerini kolaylaştırmaktadır (Le & Nguyen-Huu, 2016).

Bazı çalışanlar iş ve eğitim hayatını birlikte sürdürmek istedikleri veya çocuk bakımı gibi kalıcı istihdama bağlı kalmalarını engelleyen başka sorumluluklara sahip oldukları için gönüllü bir şekilde geçici işlerde istihdam edilmeyi tercih edebilmektedir. Bunun yanı sıra geçici istihdam olumsuz çalışma koşullarıyla özellikle de daha yüksek işsizlik olasılığıyla bağlantılı görüldüğü için iş güvencesizliğini telafi eden daha yüksek ücretler alındığında, işçiler geçici bir işte istihdam edilmeyi kabul edebilmektedir (Picchio, 2006). Çoğu zaman ise işçiler kalıcı bir iş bulmakta zorlandıkları veya kısa dönemli bir gelir kaynağına ihtiyaç duydukları için gönülsüz bir şekilde geçici işlerde istihdam edilmektedir. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018)'na göre Türkiye işgücü piyasasında geçici işlerde istihdam edilenlerin yaklaşık %80'i sürekli bir iş bulamadığı için geçici işlerde çalışırken, geçici işlerde istihdam edilenlerin %20'den biraz fazlası ya sürekli bir iş istemediği ya da sözleşmesi eğitim sürecini kapsadığı için geçici işlerde çalışmaktadır.

Geliş Tarihi/Received: 31.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 18.10.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Selçuk GEMİCİOĞLU
E-posta: selcukgemicio28@gmail.com

Cite this article: Gemicioğlu, S., & Şahin, H. (2022). Wage differentials between temporary and permanent workers in Turkey. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 115-124.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Geçici işlerde çalışanlar genellikle daha düşük ücretlerle istihdam edildiği için kalıcı ve geçici işlerde çalışanların ücretleri arasında önemli düzeylere varan farklılıklar görülmektedir. Kalıcı ve geçici işlerde istihdam edilenler arasındaki ücret farklılıkları, ücret dağılımının alt ve üst basamaklarında önemli düzeylere ulaşabilmektedir. Örneğin yapışkan zemin etkisi olarak bilinen geçici bir işte istihdam edilmenin ücret dağılımının en alt kademelerinde daha büyük ücret cezalandırılmalarına yol açabilmesi ya da cam tavan etkisi olarak bilinen geçici bir işte istihdam edilmenin ücret dağılımının en üst kademelerinde daha büyük ücret cezalandırılmalarına neden olabilmesi gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Buna ilaveten işgücü piyasasında geçici işlerde istihdam edilen kadınlar ve erkekler gibi bazı gruplar için ücret cezalandırılmalarının boyutu da farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı cinsiyet bağlamında Türkiye işgücü piyasasında kalıcı ve geçici işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarını ve yapışkan zemin ve cam tavan etkilerinin varlığını araştırmaktır. Çalışmanın ilgili literatüre katkısı, Türkiye işgücü piyasasında geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarını ele alan sınırlı sayıda çalışmalardan biri olması ve geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarının cinsiyet bağlamında ele alan çalışmalara öncülük etmesidir. Çalışmanın diğer önemli katkı ise geçici işlerde çalışanlar için cinsiyete göre yapışkan zemin ve cam tavan etkilerinin varlığını araştırmasıdır.

Çalışmanın gelecek bölümünde geçici istihdam ile ücretler arasındaki ilişkiyi ele alan teorik ve ampirik literatüre yer verilmiştir. Sonraki bölümde Türkiye işgücü piyasasında geçici istihdamın görünümüne ve ücretler üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Takiben bölümde veri seti tanımlanmıştır. Sondan bir önceki bölümde ekonometrik model ve bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise ulaşılan sonuçlar aktarılmış ve politika çıkarımlarında bulunulmuştur.

Literatür Özeti

Kalıcı ve geçici işlerde istihdam edilenler arasındaki ücret farklılıklarını açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu teorik yaklaşımlar incelendiğinde, telafi edici ücret teorisi ile geçici istihdamın ücretler üzerindeki olumlu etkisi (ücret primi) açıklanmaya çalışılırken içerdekiler-dışardakiler, etkin ücret, işgücü piyasası segmentasyon ve tampon stok teorileri ile geçici istihdamın ücretler üzerindeki olumsuz etkisi (ücret cezalandırması) açıklanmaya çalışılmıştır.

Rosen (1986) telafi edici ücret teorisine göre rekabetçi bir işgücü piyasasında işverenler, geçici işlerde istihdam edilenlerin iş güvencesizliğini daha yüksek ücretlerle telafi edeceği için geçici işlerde istihdam edilenlere yönelik bir ücret primi ortaya çıkacaktır. Kalıcı işlerde çalışanlar iş güvencesi, ücretli izin hakkı ve bazı yan haklar gibi maddi olmayan haklara sahip olduklarından dolayı daha düşük ücretli bir işte çalışmayı kabul etmeleri, geçici işçilerin lehine bir ücret farkının oluşmasını sağlamaktadır (Le & Ngu-Lyen-Huu, 2016).

Doeringer ve Piore (1971) işgücü piyasası segmentasyon teorisine (ikili işgücü piyasası teorisi) göre işgücü piyasası işgücü hareketliliğinin çok sınırlı olduğu iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm terfi olanaklarının yüksek, istihdam sürekliliğinin olduğu olumlu çalışma koşullarına sahip kalıcı ve yüksek ücretli işlerden oluşurken ikinci bölüm terfi olanaklarının sınırlı ve iş değiştirme hızının yüksek olduğu olumsuz çalışma koşullarına sahip geçici ve düşük ücretli işlerden oluşmaktadır. Bu durum işgücü piyasasının birinci bölümünde yer alan kalıcı bir şekilde istihdam edilenler ile işgücü

piyasasının ikinci bölümünde yer alan geçici bir şekilde istihdam edilenler arasında ücret farklılıklarının görülmesine yol açmaktadır. Rebitzer ve Taylor (1991)'da ikili işgücü piyasası teorisi ile işçileri izleme maliyetlerinin yüksek ve ürün talebinin belirsiz olduğu durumlarda firmaların hem geçici hem de kalıcı işçileri çalıştıracakları fakat kalıcı işçilere göre geçici işçilerin ücretlerinin daha düşük düzeyde olacağı hatta geçici ve kalıcı işçilerin birbirleri ile tam ikame olması durumunda bile bu durumun geçerli olabileceği ifade edilmiştir.

Bentolila ve Dolado (1994)'da olduğu gibi içerdekiler-dışardakiler teorisinin geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar için uyarlandığı durumlar da mevcuttur. Kalıcı ve geçici işler için uyarlanan içerdekiler-dışardakiler teorisine göre geçici işlerde çalışanlarla karşılaştırıldığında kalıcı işlerde çalışanları işten çıkarma maliyetinin daha yüksek olması bu işçilerin işverenlerle ücretler üzerindeki pazarlık gücünü artırmaktadır. Kalıcı işlerde istihdam edilenlerin ücreti, piyasa ücret düzeyinin üzerinde olsa dahi işverenlerin kalıcı işlerde çalışanları geçici işlerde çalışanlarla ikame etmesi zordur ve bu durum geçici işlerde çalışanlar için bir ücret cezalandırılmasına neden olmaktadır.

Etkin ücreti teorisine göre daha yüksek ücretler işçilerin eforlarını artırmaktadır fakat işverenlerin ücret artırımına gitmeden de geçici işlerde çalışanlara sözleşme yenileme sözü vererek bu bireylerin eforlarını yüksek düzeyde tutabileceği ileri sürülmüştür (Guell, 2000).

Booth ve ark. (2002) tampon stok modeline göre geçici işlerde çalışanlar, ekonomik koşulların elverişsiz olduğu ortamlarda işverenler tarafından kolaylıkla işten çıkarılabilen bir tampon stok görevi görmektedir. Firmalar geçici işlerde çalışanların işten çıkarılma olasılığının daha yüksek olduğunu bildiği için eğitimlerine daha az yatırım yapmaktadır. Daha az genel ve firmaya özgü eğitime sahip geçici işçilerin diğer firmalarda çalışma olasılığı da daha az olduğundan ücret düzeyleri daha düşüktür.

Ampirik uygulamalar incelendiğinde genellikle kalıcı işlerde çalışanlara göre geçici işlerde çalışanların ücretlerinin daha düşük olduğu, başka bir ifade ile geçici işlerin bir ücret cezalandırmasına yol açtığı ortaya çıkmıştır. Kantil regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmalarda (Bosio, 2014; Comi & Grasseni, 2012; Duman, 2019; Lass & Wooden, 2019; Le & Ngu-Lyen-Huu, 2016) geçici işlerde çalışanlar için ücret cezalandırılmalarının ücret dağılımı boyunca değişkenlik gösterdiği özellikle de ücret cezalandırılmalarının ücret dağılımının uç kısımlarında yoğunlaştığı görülmüştür. Daha spesifik olarak Le ve Nguyen-Huu (2016)'da Vietnam ve Pakistan'da ücret dağılımının alt kademelerinde daha büyük ücret cezalandırılmaları (yapışkan zemin etkisi) ile karşılaşıldığı Endonezya da ise ücret dağılımının üst kademelerinde daha büyük ücret cezalandırılmaları (cam tavan etkisi) ile karşılaşılmıştır. Bosio (2014)'da İtalya işgücü piyasasında yapışkan zemin etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Duman (2019)'da Türkiye işgücü piyasasında cam tavan etkisinin varlığına rastlanmıştır. Lass ve Wooden (2019)'da ise kalıcı işlere göre üç farklı geçici istihdam türü için ücret farklılıkları araştırılmıştır. Kalıcı bir işte istihdam edilenlere kıyasla belirli süreli sözleşmeye sahip işçilerin ücretlerinin aynı düzeyde olduğu, düşük ücretli gündelik işçilerin ücret cezalandırılmasına maruz kaldığı, yüksek ücretli işçiler için ücret primi olduğu ve son olarak geçici işçi ajanslarında çalışan işçilerin de genellikle ücret primi aldığı görülmüştür.

Bazı çalışmalarda ise geçici işlerde istihdam edilenler için görülen yapışkan zemin ve cam tavan etkilerinin boyutunun cinsiyete

göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Choi (2020)'de erkekler ve kadınlar için yapışkan zemin etkisinin varlığına ulaşılmış ve bu etkinin erkeklerde biraz daha büyük olduğu ortaya çıkmıştır.

Özetle Türkiye dışında diğer ülkeler için geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıkları cinsiyet bağlamında çok az çalışmada ele alınmıştır. Buna ilaveten Türkiye özelinde geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarını araştıran sınırlı sayıda çalışmanın olması ve bu konunun cinsiyet bağlamında incelenmemesi açısından bu çalışmanın literatüre katkı sağlama-sı beklenmektedir.

Türkiye'de Geçici İstihdamın Görünümü ve Ücretler Üzerindeki Etkisi

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2021) 'ne göre işçilerin yalnızca belirli bir süre çalıştığı geçici istihdam, sabit süreli, proje veya göreve dayalı sözleşmelerin yanı sıra gününbirlik işler dahil olmak üzere mevsimlik veya arada sırada çalışılan işlerden oluşmaktadır. Türkiye'de geçici istihdam oranı incelendiğinde yıllar içinde geçici istihdam oranının değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Geçici istihdam oranının 90'lı yıllar boyunca artış göstererek 1999'da %22 ile en yüksek seviyesine ulaştığı, 2004'te %8.3 ile en düşük seviyesini gördüğü ve daha sonrasında istikrarlı bir seyir izleyerek 2016'da %13.6 civarında değer aldığı ifade edilmiştir (Duman, 2019).

Türkiye'de geçici istihdamın yapısının ve ücretler üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması için Tablo 1'de bireysel ve işle ilgili özelliklere göre 2018 yılında kalıcı ve geçici işlerde istihdam edilenlerin oranı, dağılımı, ortalama saatlik ücretleri ve nispi ücret farkı raporlanmıştır.

Tablo 1'de görüleceği üzere 2018 yılında Türkiye işgücü piyasasında geçici istihdam oranı %12.56'dır. Cinsiyete göre bu oran erkekler için %13.06, kadınlar içinse %11.41 değerini almıştır. Türkiye işgücü piyasasında 1998'de geçici işlerde istihdam edilenlerin %18.7'sinin kadın olduğu ve 2016'da bu oranın %25.8'e yükseldiği belirtilmiştir (Duman, 2019). 2018'de ise geçici işlerde çalışanların %27.39'unun kadın olduğu görülmektedir. Buna göre yıllar içinde kadınların geçici istihdamdan aldığı payda görülen artış trendinin son zamanlarda da devam ettiği ortaya çıkmıştır. Yaşa göre geçici istihdam oranı önemli ölçüde değişkenlik göstermiştir. Geçici istihdam oranı %24.11 ile 15-24 yaş aralığında istihdam edilen bireyler için en yüksek değerini alırken, işgücü verimliliğinin en yüksek düzeyde olduğu 25-54 yaş aralığında istihdam edilen bireyler için %9.75 ile en düşük değerini almıştır. 54 yaş üzerindeki çalışan bireyler içinse geçici istihdam oranının %17.09 ile görece yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir. Picchio (2006) ile aynı doğrultuda gençler ve işgücü piyasasına yeni giriş yapanların, geçici işlerde istihdam edilme olasılığının diğer yaş grubundakilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi en düşük grup için geçici istihdam oranı yaklaşık %30 iken eğitim düzeyi en yüksek grup için bu oran yalnızca %3.66'dır. Eğitim düzeyi arttıkça geçici istihdam oranı önemli ölçüde azalmıştır.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'na kayıtlı olan bireylere kıyasla kayıt dışı istihdam edilen bireyler için geçici istihdam oranı çok daha yüksek bulunmuştur. Kayıt dışı bir şekilde istihdam edilen bireyler arasından her 10 kişiden neredeyse 4'ü geçici bir işte çalışmaktadır. İş yeri statüsü özel, kamu ve diğer olanlar için geçici istihdam oranı sırası ile %14.18, %7.81 ve %3.22 bulunmuştur¹. İşyeri statüsü kamu ve diğer olanlara göre özel olanların daha büyük bir oranı

geçici işlerde istihdam edilmektedir. Vasıf gerektirmeyen, yarı vasıf ve vasıf gerektiren mesleklerde istihdam edilenler için geçici istihdam oranı sırası ile %20.59, %8.41 ve %4.61 düzeyindedir. Yarı vasıf ve vasıf gerektiren mesleklerde istihdam edilenlere göre vasıf gerektirmeyen mesleklerde istihdam edilenler için geçici istihdam oranı çok daha yüksek bulunmuştur. İstihdam edilen sektöre göre geçici istihdam oranının tarım sektöründe %73.19 gibi çok yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin büyük bir çoğunluğunun mevsimlik, gününbirlik ve arada sırada çalışılan işler gibi sınırlı süreli işlerde istihdam edilmesi, bu sektörde geçici istihdam oranının oldukça yüksek olmasına yol açmaktadır. İş yeri büyüklüğü 10 işçiden az, 10-49 işçi arasında ve 50 işçiden daha fazla olanlar için geçici istihdam oranları sırası ile %21.63, %10.76 ve %5.95 bulunmuştur. İş yeri büyüklüğü daha az olanlar için geçici istihdam oranının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Türkiye işgücü piyasasında kalıcı ve geçici işlerde istihdam edilen bireylerin ortalama saatlik ücretleri sırası ile 8.12 ve 13.60 TL'dir. Buna göre geçici işlerde istihdam edilen bireyler ile kalıcı işlerde

Tablo 1.
Geçici ve Kalıcı İşlerde İstihdam Edilenlerin Oranı, Dağılımı, Ortalama Saatlik Ücretleri ve Nispi Ücret Farkı (2018)

	Geçici İstihdam Oranı (%)	Geçici ve Kalıcı İstihdamın Dağılımı (%)		Ortalama Saatlik Ücret (TL) ve Nispi Ücret Farkı (%)		
		Geçici	Kalıcı	Geçici	Kalıcı	Nispi Ücret Farkı
Genel	12.56			8.12	13.60	-40.29
Cinsiyet						
Erkek	13.06	72.61	69.44	8.52	13.58	-37.26
Kadın	11.41	27.39	30.56	7.19	13.66	-47.36
Yaş						
15-24	24.11	31.8	14.30	6.28	8.48	-25.94
25-54	9.75	60.19	80.03	9.14	14.47	-36.83
>54	17.09	8.02	5.59	8.79	13.83	-36.44
Eğitim Seviyesi						
Bir okul bitirmeyen	29.78	10.24	3.47	6.48	6.61	-1.97
İlkokul, Ortaokul veya ilköğretim	19.27	64.71	38.95	7.36	8.79	-16.27
Lise	8.74	16.31	24.47	9.74	11.38	-14.41
Üniversite ve üzeri	3.66	8.74	33.1	11.26	21.52	-47.68
SGK'ya Kayıtlılık						
Kayıtlı	6.97	45.50	87.24	9.33	14.55	-35.88
Kayıt dışı	38.03	54.50	12.76	6.47	6.76	-4.49
İş Yeri Statüsü						
Özel	14.18	86.19	74.96	7.80	11.19	-30.29
Kamu	7.81	13.19	22.38	9.34	22.32	-58.15
Diğer	3.22	0.62	2.66	12.10	6.74	+79.53
Vasıf Türüne Göre Meslekler						
Vasıfsız	20.59	68.88	38.17	7.69	9.40	-18.19
Yarı Vasıflı	8.41	21.79	34.09	6.62	10.45	-36.65
Vasıflı	4.61	9.33	27.74	13.47	23.10	-41.69
Sektör						
Tarım	73.19	16.23	0.85	6.10	8.71	-29.97
Sanayi	16.10	42.42	31.77	8.05	11.10	-27.48
Hizmet	8.10	41.35	67.38	8.66	14.84	-41.64
İş Yeri Büyüklüğü						
<10 İşçi	21.63	58.64	30.53	7.35	8.97	-18.06
10-49 İşçi	10.76	22.66	27.01	8.45	13.60	-37.87
>50 İşçi	5.95	18.70	42.46	9.38	16.88	-44.43

Kaynak: 2018 HİA'dan yazarların kendi hesaplamalarıdır.

¹ İş yeri statüsü, "diğer" kategorisinde olanlar vakıf, dernek, kooperatif, siyasi parti, sivil toplum kuruluşu, uluslararası örgüt, elçilik vb. kurumlarda istihdam edilenlerden oluşmaktadır.

İstihdam edilen bireylerin ortalama saatlik ücretleri arasında 5.5 TL gibi bir fark bulunmuş olup geçici işlerde istihdam edilenlerin aleyhine %40 oranında göreceli ücret farkının olduğu ortaya çıkmıştır. Erkekler ve kadınlar için kalıcı işlerde istihdam edilenlerin ortalama saatlik ücretleri 13.58 ve 13.66 TL ile birbirine çok yakın değer alırken geçici işlerde istihdam edilen erkek ve kadınların ortalama saatlik ücretleri 8.52 ve 7.19 TL'dir. Erkekler ve kadınlar için nispi ücret farkı ise sırası ile %37.26 ve %47.26 düzeyindedir. Bu açıdan bakıldığında geçici istihdam erkeklere göre kadınlarda daha büyük ücret cezalandırmalarına yol açmıştır. Eğitim seviyesi arttıkça ortalama saatlik ücretler kalıcı işlerde çalışanlar için 6.61'den 21.52 TL'ye yükselirken geçici işlerde çalışanlar için 6.48'den 11.26 TL'ye yükselmiştir. Bununla birlikte eğitim seviyesi arttıkça nispi ücret farkında %2'den %48'e önemli bir artış yaşanmıştır. Buna göre eğitim seviyesi en düşük olan kategoride (Bir okul bitirmeyen) kalıcı ve geçici işlerde istihdam edilenlerin ortalama saatlik ücret düzeylerinin çok yakın değerler aldığı görülürken eğitim seviyesi en yüksek olan kategoride (Üniversite ve üzeri) kalıcı ve geçici işlerde çalışanlar arasında hem mutlak hem de nispi olarak önemli bir ücret farkı olduğu ortaya çıkmıştır.

Kalıcı ve geçici işlerde çalışanlar arasında sosyal güvencesi olanların ortalama saatlik ücretleri sırası ile 14.55 TL ve 9.33 TL iken göreceli ücret farkı yaklaşık %36 düzeyindedir. Kalıcı ve geçici işlerde çalışanlar arasında sosyal güvencesi olmayanlar içinse ortalama saatlik ücretler sırası ile 6.76 TL ve 6.47 TL iken göreceli ücret farkı sadece %4.5'tir. Bu bağlamda kalıcı ve geçici işlerde istihdam edilenler arasında sosyal güvenceye sahip olmak önemli düzeyde nispi ücret farkına yol açarken sosyal güvencesi olmayanlar için çok küçük düzeyde bir fark yaratmaktadır. İş yeri statüsü kamu ve özel olanlar için geçici işlerde çalışanlar aleyhine mutlak ve nispi ücret farkına rastlanırken iş yeri statüsü diğer olanlar için geçici işlerde çalışanlar lehine mutlak ve nispi ücret farkına rastlanmıştır. İş yeri statüsü özel ve kamu olanlar için nispi ücret farkı sırası ile %30 ve %58 iken iş yeri statüsü diğer olanlar için yaklaşık %80 düzeyindedir. Vasıf gerektirmeyen, yarı vasıf gerektiren ve vasıf gerektiren mesleklere göre kalıcı ve geçici bir şekilde istihdam edilenlerin ortalama saatlik ücretleri arasında da nispi ücret farkının yüksek olduğu görülmektedir. Nispi ücret farkı özellikle yarı vasıf ve vasıf gerektiren meslek gruplarındakiler için yaklaşık %37 ve %42 gibi yüksek değerler almıştır. İstihdam edilen sektöre ve iş yeri büyüklüğüne göre kalıcı ve geçici işlerde çalışanlar arasındaki nispi ücret farkı en çok %41 ile hizmet sektöründe ve %44 ile çalışılan iş yerindeki işçi sayısı 50'den fazla olanlardadır.

Özetle işyeri statüsü diğer olanlar hariç diğer tüm bireysel ve işle ilgili özelliklere göre geçici istihdamın ücret cezalandırmalarına yol açtığı görülmüştür. Başka bir ifade ile kalıcı işlerde istihdam edilen bireylere kıyasla geçici işlerde istihdam edilen bireylerin ortalama saatlik ücretleri hem mutlak hem de göreceli olarak daha düşük düzeylerde kalmıştır.

Veri Seti

Bu çalışmada TÜİK tarafından derlenen 2018 Hanehalkı İşgücü Araştırması (HİA)'ndan elde edilen veriler kullanılmıştır. 2018 HİA'da 15 ve daha yukarı yaştaki 374172 ferde ait istihdam bilgileri yer almaktadır. Çalışmada geçici ve kalıcı işlerde istihdam edilen bireylerin ücretleri arasındaki farklılıklar incelendiği için örneklem yalnızca ücretli, maaşlı ve yevmiyeli bir şekilde istihdam edilen bireyler arasından ücret, maaş ve yevmiye gelirine ilişkin bilgilerine ulaşılan 98679 fertten oluşmaktadır. HİA'da ücretler aylık çalışma saatleri ise haftalık olarak raporlanmaktadır. Buna göre saatlik ücretlere ulaşmak için Tansel ve ark., (2019)'ne benzer şekilde

öncelikle bireyin esas işindeki haftalık çalışma süresi 4.3 ile çarpılarak aylık çalışma süresi elde edilmiş ardından aylık ücretler aylık çalışma saatine bölünmüştür. Bireylerin geçici bir işte çalışıp çalışmadığını belirlemek içinse HİA'da yer alan "Bu işinizin süreklilik durumu nedir?" sorusundan faydalanılmış olup bu soruya "geçici veya sınırlı süreli iş (mevsimlik, günübirlik, sözleşmeli, sözleşmesiz arada sırada çalışma dahil)" cevabını verenlerin geçici bir şekilde istihdam edildiği kabul edilmiştir.

Geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıkları analizinde kullanılan değişkenlere ve tanımlarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2'de görüleceği üzere saatlik ücretin logaritması olarak tanımlanan ücret değişkeni bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bireysel özelliklerin ücretler üzerindeki etkisini ölçmek için yaş ve yaşın karesi, eğitim seviyesi ve medeni durum değişkenleri bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir. Ücretler üzerinde etkili olduğu düşünülen geçici istihdam, SGK'ya kayıtlılık, iş yeri statüsü, meslek, sektör ve iş yeri büyüklüğü değişkenleri ise analizde kullanılan diğer açıklayıcı değişkenlerdir.

Cinsiyete göre ortalama ve kantiller boyunca kalıcı ve geçici işlerde çalışanların saatlik ücretlerinin logaritması Tablo 3'te raporlanmıştır.

Diğer açıklayıcı değişkenler kontrol edilmeksizin ham veriden ulaşılan istatistikler göre erkeklerde kalıcı işlerde çalışanlar için ortalama saatlik ücretin logaritması 2.42 değerini alırken geçici işlerde çalışanlar için 1.96 değerini almıştır. Kadınlarda ise kalıcı ve geçici işlerde çalışanlar için ortalama saatlik ücretin logaritması sırası ile 2.37 ve 1.81'dir. Buna göre hem erkekler hem de kadınlar için kalıcı işlerde çalışanlara kıyasla geçici işlerde çalışanların bir ücret

Tablo 2.
Geçici ve Kalıcı İşlerde Çalışanlar Arasındaki Ücret Farklılıkları Analizinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Tanımlar
Bağımlı Değişken	
Ücret	Saatlik ücretin logaritması
Bağımsız Değişkenler	
Bireysel Özellikler	
Yaş	Bireyin yaşı
Yaş ²	Bireyin yaşının karesi
Eğitim Seviyesi	Lise ve altı (ref), Üniversite ve üzeri
Medeni Durum	Evliliği (ref), Evli
İş ile İlgili Özellikler	
Geçici İstihdam	Kalıcı istihdam (ref), Geçici istihdam
SGK'ya Kayıtlılık	Kayıtlı (ref), Kayıtsız
İş Yeri Statüsü	Özel (ref), Kamu, Diğer
Meslek	Vasıflı (ref), Yarı vasıflı, Vasıfsız
Sektör	Tarım (ref), Sanayi, Hizmetler
İş Yeri Büyüklüğü	50'den daha az (ref), 50 ve üzeri

Not: Parantez içindeki "ref" ibareleri referans kategoriyi temsil etmektedir.

Tablo 3.
Cinsiyete Göre Kalıcı ve Geçici İşlerde Çalışanların Saatlik Ücreti

	Erkek		Kadın	
	Kalıcı	Geçici	Kalıcı	Geçici
Ort	2.42	1.96	2.37	1.81
q=0.10	1.82	1.35	1.54	1.07
q=0.25	2.05	1.69	2.01	1.44
q=0.50	2.28	2.05	2.23	2.01
q=0.75	2.86	2.23	2.90	2.23
q=0.90	3.26	2.49	3.30	2.41

Kaynak: 2018 HİA'dan yazarların kendi hesaplamalarıdır.

cezalandırması ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Tüm kantiller boyunca da geçici işlerde istihdam edilen erkekler ve kadınlar için ücret cezalandırmalarının olduğu gözlemlenmiştir. Buna ilaveten ücret dağılımının alt basamaklarında erkekler göre kadınlar daha büyük bir ücret cezalandırmasına maruz kalmıştır.

Ekonometrik Model ve Bulgular

Kantil Regresyon Modeli

Koenker ve Basset (1978) tarafından geliştirilen Kantil regresyon modeli, bağımlı değişkenin koşullu dağılımının farklı noktalarında bağımsız değişkenler ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir şekilde incelemeye izin veren bir istatistiki yöntemdir. Geçici işlerde çalışmak ücretler üzerinde özellikle de ücret dağılımının alt ve üst kademelerinde farklı etkiler yaratabildiği için analizler kantil regresyon modeli ile gerçekleştirilmiştir. Kantil regresyon modeli aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

1 nolu denklemde $Quant_q$ koşullu kantil fonksiyonunu temsil ederken q bu fonksiyonun kaçınıcı kantil için oluşturulduğunu göstermektedir. Bağımlı değişken olan w_i i . işçinin saatlik ücretinin logaritması ve X_i bireysel ve işle ilgili özellikleri temsil eden açıklayıcı değişkenler vektörüdür.

$$Quant_q(w_i|X_i) = X_i\beta_q, \quad 0 < q < 1 \quad (1)$$

Cameron ve Trivedi (2009)'ye göre kantil regresyon katsayılarını (β_q) tahmin etmek için aşağıdaki amaç fonksiyonu minimize edilir.

$$Q(\beta_q) = \sum_{i:y_i \geq X_i\beta} q|w_i - X_i\beta_q| + \sum_{i:y_i < X_i\beta} (1-q)|w_i - X_i\beta_q| \quad (2)$$

2 nolu denklemde görüleceği üzere hataların kareleri toplamını minimize eden EKK yönteminden farklı olarak, Kantil regresyon modeli öngörü hatalarının mutlak değerlerinin ağırlıklı toplamını minimize eder. 'nun aldığı değer 1'e yaklaştıkça öngörü hataları pozitif olan gözlemler öngörü hataları negatif olan gözlemlerden daha büyük bir ağırlığa sahip olur.

Kantil regresyon modelinde katsayı tahminleri için standart hatalar ve güven aralıkları, tahmincinin asimptotik standart hatası kullanılarak veya ön yüklem yapılarak elde edilebilir (Koenker, 2005)². Duman (2019)'da ifade edildiği gibi asimptotik standart hata metodu, her bir kantilde yer alan bağımsız değişkenlerin bu kantillerdeki gözlenemeyenlerin ortalaması ile ilişkisiz olduğunu varsaymaktadır fakat bu değişkenler gözlenemeyenlerin ortalaması ile ilişkili olabileceğinden kantil regresyon modeli sapmalı standart hatalara sahip olabilir. Bu yüzden asimptotik standart hataları kullanmak yerine çoğu zaman ön yüklemeler ile kantil regresyon katsayıları tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda Kantil regresyon modeli, $q = 0.1, 0.25, 0.5, 0.75$ ve 0.9 için 100 ön yüklem ile çalıştırılmıştır³.

Geçici işlerde çalışmak işçinin kendi seçimi ya da işverenin seçimi olabileceği için örneklem rassal bir şekilde oluşmamış olabilir ve bu durum bir örnek seçim yanlılığına yol açabilir. Buna göre örnek seçim yanlılığını dikkate almak için iki aşamalı Heckman (1979) modeline benzer bir model çalıştırılmıştır. Birinci aşamada daha önce tanımlanan bağımsız değişkenlere ilaveten Duman (2019)'a benzer şekilde birey istihdam ediliyor ve iş arıyorsa 1 aksi takdirde 0 değerini alan bir kukla değişken oluşturularak geçici bir şekilde istihdam edilme olasılığı probit modeli ile tahmin edilmiştir. Ardından tahmin edilen bu modelden Ters Mills Oranı ve Ters Mills Oranı'nın karesi elde edilmiştir. İkinci aşamada ise daha önce

tanımlanan açıklayıcı değişkenlerin yanı sıra örnek seçim yanlılığını düzeltmek için Ters Mills Oranı ve Ters Mills Oranı'nın karesi açıklayıcı değişken olarak kullanılmış ve Kantil regresyon modeli tahmin edilmiştir.

Bulgular

Erkekler için Kantil regresyon modeli tahmin sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir. Açıklayıcı değişkenlerin saatlik ücretler üzerindeki etkilerini yorumlamaya geçmeden önce modele seçim yanlılığını kontrol etmek için eklenen Ters Mills Oranı ve Ters Mills Oranı karesinin 10. kantil dışında diğer kantillerde saatlik ücretleri etkilediği görülmüştür. Buna göre örnek seçim yanlılığının olduğu ortaya çıkmış ve örnek seçim yanlılığı dikkate alınarak düzeltilmiş Kantil regresyon tahmin sonuçlarına ulaşılmıştır.

F test istatistiğine göre tüm kantillerde yer alan geçici istihdam değişkeni katsayılarının birbirine eşit olduğu boş hipotezi reddedilmiştir. Bu bağlamda her bir kantilde geçici istihdam değişkeninin saatlik ücretler üzerinde istatistiki olarak farklı etkilere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer değişkenler sabitken, kalıcı işlerde çalışanlara göre geçici işlerde çalışanların saatlik ücretleri 10., 25. ve 50. kantillerde sırası ile %22.2, %19.6 ve %11.2 daha az iken 75. ve 90. kantillerde sırası ile yalnızca %6.1 ve %3.5 daha azdır. Kalıcı işlerde istihdam edilenlere kıyasla geçici işlerde istihdam edilenlerin saatlik ücretlerinin tüm kantillerde daha düşük olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda geçici istihdamın bir ücret cezalandırmasına yol açtığı ve bu ücret cezalandırmasının yüksek ücret düzeylerini temsil eden 90. ve 75. kantillere göre düşük ücret düzeyini temsil eden 10. ve 25. kantillerde daha büyük olduğu gözlenmektedir. Buna göre erkekler için Türkiye işgücü piyasasında yapışkan zemin etkisinin varlığına ulaşılmıştır.

Diğer açıklayıcı değişkenlerin saatlik ücretler üzerindeki etkisi genel olarak beklendiği gibidir ve Emeç ve ark. (2019) ve Balaylar vd. (2021)'nde elde edilen bulgular ile benzerdir. Becker (1962)'de tanımlanan yaş-ücret profili ile uyumlu bir şekilde tüm kantillerde yaş ve ücretler arasında ters U şeklinde bir ilişkiye rastlanmıştır. Buna göre yaş ile birlikte önce ücretler artmakta ve belirli bir noktadan sonra azalmaya başlamaktadır. Tüm kantillerde düşük eğitim seviyesine sahip bireylere kıyasla yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin saatlik ücretlerinin daha yüksek olduğu diğer bir ifade ile eğitim seviyesi yüksek bireyler için bir ücret priminin ortaya çıktığı görülmektedir. Kantiller boyunca eğitim seviyesinin ücretler üzerindeki etkisi %17 ile %21 aralığında değişmektedir. Medeni durumun 10. kantil hariç diğer kantillerde saatlik ücretler ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Evli olmayanlara göre evlilerin saatlik ücretlerinin 25. kantilde %1.4, 90. Kantilde ise %5.4 daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. SGK'ya kayıtlılık ücretleri etkileyen diğer bir faktördür. Ücret dağılımının üst kademelerinden alt kademelerine doğru ilerledikçe SGK'ya kayıtlı olanlara göre SGK'ya kayıtlı olmayanların ücretleri tüm kantillerde daha düşüktür. SGK'ya kayıtlı olmayanlar için ücret dağılımının en alt ve en üst kantilinde ücretlerin sırası ile %33.7 ve %16.8 daha az olduğu görülmektedir.

İş yeri statüsü ve saatlik ücretler arasında da anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. İş yeri statüsü özel olanlara göre kamuda çalışanların tüm kantillerde bir ücret primi elde ettiği görülmekte ve bu ücret primi %39'dan %54'e kadar ulaşmaktadır. İş yeri statüsü diğer olanlar içinse ücret dağılımının alt basamaklarında ücret cezalan-

² Ön yüklem ile ifade edilmek istenen durum bootstrapping'dir. Ön yüklem ile gözlemler örneklem içinden rassal bir şekilde seçilerek ve bu işlem birden fazla kez yapılarak, örneğin 100 defa, robust standart hatalar elde edilir.

³ Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde $q = 0.1, 0.25, 0.5, 0.75$ ve 0.9 sırası ile 10. 25. 50. 75. ve 90. kantil şeklinde ifade edilecektir.

Tablo 4.
Kantil Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları (Erkek)

	Kantiller (q)				
	10.	25.	50.	75.	90.
Geçici İstihdam	-0.222*** (0.008)	-0.196*** (0.008)	-0.112*** (0.008)	-0.061*** (0.007)	-0.035*** (0.009)
Yaş	0.031*** (0.002)	0.023*** (0.002)	0.020*** (0.002)	0.023*** (0.002)	0.028*** (0.002)
Yaş ²	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)
Eğitim Seviyesi	0.179*** (0.017)	0.181*** (0.011)	0.173*** (0.011)	0.179*** (0.013)	0.210*** (0.016)
Medeni Durum	0.011 (0.008)	0.014** (0.006)	0.026*** (0.005)	0.043*** (0.007)	0.054*** (0.009)
SGK'ya Kayıtlılık	-0.337*** (0.020)	-0.261*** (0.013)	-0.183*** (0.013)	-0.184*** (0.015)	-0.168*** (0.021)
İş Yeri Statüsü					
Kamu	0.492*** (0.014)	0.532*** (0.009)	0.540*** (0.009)	0.485*** (0.010)	0.392*** (0.012)
Diğer	-0.146*** (0.035)	-0.125*** (0.039)	0.008 (0.035)	0.124*** (0.031)	0.170*** (0.048)
Meslek					
Yarı Vasıflı	-0.301*** (0.007)	-0.323*** (0.006)	-0.358*** (0.006)	-0.404*** (0.006)	-0.497*** (0.009)
Vasıfsız	-0.191*** (0.007)	-0.261*** (0.008)	-0.325*** (0.008)	-0.406*** (0.008)	-0.509*** (0.011)
Sektör					
Sanayi	0.048 (0.035)	0.063*** (0.021)	0.113*** (0.016)	0.126*** (0.020)	0.146*** (0.023)
Hizmetler	-0.111*** (0.043)	-0.092*** (0.027)	-0.015 (0.023)	0.016 (0.027)	0.049 (0.031)
İş Yeri Büyüklüğü	0.069*** (0.011)	0.052*** (0.008)	0.061*** (0.008)	0.083*** (0.009)	0.102*** (0.010)
Ters Mills Oranı	0.182*** (0.058)	-0.126*** (0.040)	-0.264*** (0.035)	-0.431*** (0.040)	-0.606*** (0.060)
Ters Mills Oranı ²	0.008 (0.012)	0.076*** (0.008)	0.107*** (0.007)	0.143*** (0.008)	0.187*** (0.012)
Sabit Terim	0.987*** (0.052)	1.675*** (0.036)	2.049*** (0.032)	2.390*** (0.033)	2.693*** (0.046)
Geçici İstihdam: H0 = [q10=q25=q50=q75=q90] için F (4, 68633) = 72.67 Prob> F = 0.0000					
R2	0.34	0.33	0.38	0.43	0.40
Gözlem Sayısı	68649	68649	68649	68649	68649

Not: *** ve ** sırası ile %1 ve %5 seviyesinde istatistikî bakımdan anlamlılık düzeylerini, parantez içindeki değerler ise 100 ön yüklemle elde edilen robust standart hataları ifade etmektedir.

dırmaları görülürken ücret dağılımının üst basamaklarında ücret priminin oluştuğu görülmektedir. Vasıf türlerine göre meslekler saatlik ücretler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Vasıf gerektiren mesleklerde karşılaştırıldığında yarı vasıf gerektiren ve vasıf gerektirmeyen meslekler de ücret dağılımı boyunca saatlik ücretlerin daha düşük olduğu görülmektedir. Hem yarı vasıf gerektiren hem de vasıf gerektirmeyen meslek türleri için özellikle en üst kantillerde sırası ile %49.7 ve %50.9'e varan yüksek düzeylerde ücret cezalandırmaları yaşanmaktadır. Saatlik ücretleri etkileyen faktörlerden bir diğeri istihdam edinilen sektördür. 10. kantil dışında diğer tüm kantillerde tarım sektöründe istihdam edilenlere göre sanayi sektöründe istihdam edilenlerin saatlik ücretleri daha fazladır. Sanayi sektöründe çalışmanın saatlik ücretler üzerindeki olumlu etkisi 25. kantilden 90. kantile doğru ilerledikçe %6.3'ten %14.6'ya kadar artmıştır. Tarım sektöründe çalışanlara kıyasla hizmetler sektöründe istihdam edilenler içinse 10. ve 25. kantillerde sırası ile %11.1 ve %9.2 düzeyinde bir ücret cezalandırılmasının olduğu görülmüştür. Saatlik ücretler iş yeri büyüklüğü tarafından da etkilenmektedir. Çalışan sayısının 50'den daha az olduğu iş yer-

lerinde istihdam edilenlerle karşılaştırıldığında 50 ve daha yukarı sayıda çalışanın olduğu iş yerlerinde istihdam edilenlerin saatlik ücretlerinin tüm kantillerde daha fazla olduğu ve iş yeri büyüklüğünün %5.2'den %10.2'ye kadar bir ücret primi doğurduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5'te kadınlar için Kantil regresyon modelinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Erkeklerde olduğu gibi kadınlar için gerçekleştirilen tahminlerde Ters Mills ve Ters Mills Oranı karesinin yalnızca 50. kantil hariç diğer tüm kantillerde saatlik ücretlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda seçim yanlılığının varlığına ulaşılmış ve seçim yanlılığı göz önünde bulundurularak düzeltilmiş Kantil regresyon tahmin sonuçları elde edilmiştir. Kadınlar için de F test istatistiğine göre tüm kantillerde yer alan geçici istihdam değişkeni katsayılarının birbirine eşit olduğu boş hipotezi reddedilmiştir.

Erkekler için elde edilen Kantil regresyon modeli tahmin sonuçları ile karşılaştırıldığında kadınlar için iş yeri statüsü (diğer) ve sektör değişkenleri hariç diğer tüm açıklayıcı değişkenlerin kat-

Tablo 5.
Kantil Regresyon Modeli Tahmin Sonuçları (Kadın)

	Kantiller (q)				
	10.	25.	50.	75.	90.
Geçici İstihdam	-0.483*** (0.020)	-0.389*** (0.012)	-0.353*** (0.010)	-0.292*** (0.015)	-0.233*** (0.016)
Yaş	0.020*** (0.004)	0.012*** (0.003)	0.012*** (0.003)	0.019*** (0.004)	0.029*** (0.006)
Yaş ²	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)	-0.000*** (0.000)
Eğitim Seviyesi	0.211*** (0.020)	0.180*** (0.014)	0.212*** (0.016)	0.292*** (0.023)	0.336*** (0.036)
Medeni Durum	0.065*** (0.010)	0.050*** (0.006)	0.033*** (0.005)	0.030*** (0.007)	0.040*** (0.009)
SGK'ya Kayıtlılık	-0.674*** (0.028)	-0.459*** (0.023)	-0.296*** (0.020)	-0.190*** (0.024)	-0.196*** (0.039)
İş Yeri Statüsü					
Kamu	0.535*** (0.030)	0.589*** (0.019)	0.554*** (0.025)	0.406*** (0.033)	0.302*** (0.054)
Diğer	-0.100*** (0.036)	-0.339*** (0.029)	-0.455*** (0.031)	-0.449*** (0.041)	-0.411*** (0.066)
Meslek					
Yarı Vasıflı	-0.217*** (0.011)	-0.253*** (0.007)	-0.327*** (0.009)	-0.416*** (0.009)	-0.475*** (0.013)
Vasıflı	-0.185*** (0.022)	-0.198*** (0.015)	-0.299*** (0.021)	-0.448*** (0.022)	-0.592*** (0.038)
Sektör					
Sanayi	-0.326*** (0.060)	-0.307*** (0.044)	-0.137*** (0.050)	0.044 (0.063)	0.241*** (0.090)
Hizmet	-0.347*** (0.046)	-0.294*** (0.037)	-0.108*** (0.040)	0.081 (0.050)	0.293*** (0.067)
İş Yeri Büyüklüğü	0.060*** (0.008)	0.031*** (0.006)	0.028*** (0.006)	0.049*** (0.007)	0.073*** (0.012)
Ters Mills Oranı	0.665*** (0.066)	0.460*** (0.041)	0.003 (0.048)	-0.316*** (0.050)	-0.694*** (0.080)
Ters Mills Oranı ²	-0.138*** (0.010)	-0.081*** (0.009)	0.026*** (0.008)	0.096*** (0.007)	0.179*** (0.009)
Sabit Terim	1.075*** (0.059)	1.555*** (0.054)	2.097*** (0.041)	2.362*** (0.047)	2.614*** (0.063)
Geçici İstihdam: H0 = [q10=q25=q50=q75=q90] için F (4, 30014) = 32.19 Prob> F = 0.0000					
R2	0.47	0.45	0.46	0.50	0.44
Gözlem Sayısı	30030	30030	30030	30030	30030

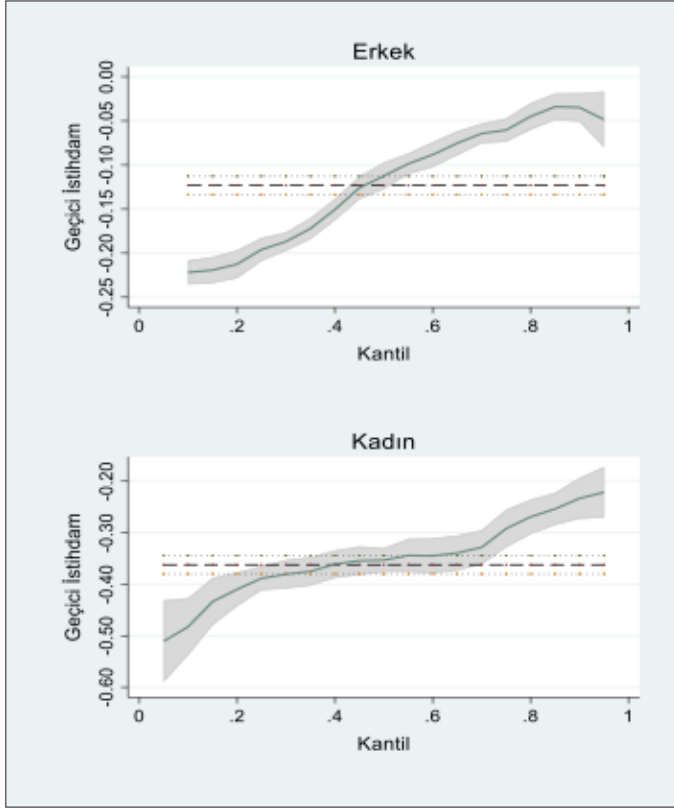
Not: *** ve ** sırası ile %1 ve %5 seviyesinde istatistikî bakımdan anlamlılık düzeylerini, parantez içindeki değerler ise 100 ön yüküleme ile elde edilen robust standart hataları ifade etmektedir.

sayı işaretlerinin aynı yönde olduğu ve bazı değişkenlerin katsayı büyüklüklerinin önemli ölçüde farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan geçici istihdam değişkeni katsayısının erkeklerle kıyaslandığında tüm kantillerde daha büyük değer aldığı görülmektedir. Kalıcı işlerde istihdam edilenlere göre geçici işlerde istihdam edilenlerin saatlik ücretleri 90., 75., 50., 25., ve 10. kantillerde sırası ile %23.3, %29.2, %35.3, %38.9 ve %48.3 daha azdır. Geçici işlerde istihdam edilen kadınlar içinde önemli ölçüde ücret cezalandırmalarının olduğu görülmektedir.

Bu doğrultuda Türkiye işgücü piyasasında kadınlar için de yapışkan zemin etkisine ulaşılmış olup erkeklerle kıyaslandığında yapışkan zemin etkisinin çok daha büyük olduğu ortaya çıkmıştır. Erkeklerde eğitim seviyesi düşük olanlara göre yüksek olanlar için en fazla %21'e (90. kantilde) kadar bir ücret primi ortaya çıkarken kadınlar eğitim seviyesi düşük olanlara kıyasla yüksek olanlar için 90. kantilde %33.6 düzeyinde bir ücret primi görülmektedir. Erkeklerle kıyaslandığında kadınlar için SGK'ya kayıtlılık değişkeninin katsayısı 10. kantilde önemli ölçüde farklılaşmış ve SGK'ya kayıtlı olanlara kıyasla SGK'ya kayıtlı olmayanlar için bu kantilde %67.4 gibi yüksek bir

ücret cezalandırmasının yaşandığı görülmüştür. Erkeklerden farklı olarak kadınlarda iş yeri statüsü özel olanlara göre diğer olanların tüm kantillerde ücret cezalandırmaları ile karşı karşıya olduğu ve alt kantillerden üst kantillere doğru ilerledikçe bu cezalandırmaların boyutunun %40'ları aştığı ortaya çıkmıştır. Kadınlarda tarım sektöründe çalışanlara göre sanayi ve hizmet sektöründe çalışanlar için 10., 25. ve 50. kantillerde ücret cezalandırmaları yaşanırken 90. kantilde bir ücret primi oluşmuştur. Erkeklerle karşılaştırıldığında ise sanayi sektöründe alt kantillerde görülen ücret primlerinin yerini %32.6'ya varan ücret cezalandırmalarının aldığı görülmektedir. Hizmet sektöründe alt kantillerde görülen düşük düzeydeki ücret cezalandırmalarının yerini yine %35'e varan ücret cezalandırmaları almıştır. Diğer açıklayıcı değişkenlerin katsayı büyüklükleri ise erkeklerle benzerlik göstermektedir.

Erkekler ve kadınlar için geçici istihdamın ücretler üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması ve kantil regresyon modeli tahmin sonuçlarının %95 güven aralığı ile EKK tahminleri ile karşılaştırması için Şekil 1'de erkekler ve kadınlar için kantiller boyunca ve ortalamada geçici istihdamın ücretler üzerindeki etkisi gösterilmiştir.

Şekil 1.
Erkekler ve Kadınlar için Kantiller Boyunca ve Ortalamada Geçici İstihdamın Ücretler Üzerindeki Etkisi

Şekil 1'de düz kesikli çizgi EKK tahmininden elde edilen geçici istihdam değişkeninin katsayısını verirken eğri çizgi kantil regresyon modeli tahmininden elde edilen geçici istihdam değişkeninin katsayısını vermektedir. Şekil 1'de görüleceği üzere EKK tahmin sonuçlarına göre erkekler ve kadınlar için kalıcı istihdama kıyasla geçici istihdamın saatlik ücretler üzerindeki etkisi sırası ile %11.3 ve %34.4'tür. Buna ilaveten hem erkekler hem de kadınlar için geçici istihdam, ücret dağılımının üst basamaklarına göre alt basamaklarında daha büyük ücret cezalandırmalarına yol açmaktadır. Erkeklerle kıyaslandığında ise kadınların ücret dağılımının her noktasında daha büyük ücret cezalandırmaları ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye işgücü piyasasında geçici istihdamın yapısı ve cinsiyete göre geçici ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki ücret farklılıkları araştırılmıştır. Geçici istihdamın yapısı incelendiğinde genç ve yaşlılar, eğitim düzeyi düşük olanlar, kayıt dışı bir şekilde istihdam edilenler, iş yeri statüsü özel olanlar, vasıf gerektirmeyen mesleklerde, tarım sektöründe ve iş yeri büyüklüğü az olan işyerlerinde çalışanlar için geçici istihdam oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Hem erkekler hem de kadınlar için Kantil regresyon modelinden elde edilen bulgular, kalıcı işlerde istihdam edilenlere göre geçici işlerde istihdam edilenlerin saatlik ücretlerinin tüm kantillerde daha düşük olduğunu göstermiştir. Geçici bir şekilde istihdam edilmek özellikle ücret dağılımının alt basamaklarında önemli düzeylerde ücret cezalandırmalarına yol açmıştır. Bunun yanı sıra erkeklerle karşılaştırıldığında geçici istihdam, ücret dağılımının alt kademelerinde kadınlar için çok daha fazla ücret cezalandırmalarına neden olmuştur. Sonuç olarak Türkiye işgücü

piyasasında hem erkekler hem de kadınlar için yapışkan zemin etkisinin varlığına ulaşılmış ve bu yapışkan zemin etkisinin kadınlarda çok daha büyük olduğu görülmüştür.

EKK yönteminden elde edilen bulgular, kalıcı işlerde istihdam edilenlere kıyasla geçici işlerde istihdam edilenlerin saatlik ücretlerinin erkekler ve kadınlar için sırası ile %11.3 ve %34.4 daha az olduğunu göstermiştir. Kantil regresyon modelinden elde edilen bulgular ise erkekler için kalıcı işlerde çalışanlara göre geçici işlerde çalışanların saatlik ücretlerinin en alt kantilde %22.2 en üst kantilde %3.5 daha az olduğunu, kadınlar içinse en alt kantilde %48.3 ve en üst kantilde %23.3 daha az olduğunu göstermiştir. EKK tahmininden elde edilen katsayılar ile Kantil regresyon modelinden elde edilen katsayıların önemli ölçüde farklılaştığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, geçici istihdamın ücretler üzerindeki etkisinin incelenmesinde Kantil regresyon modelinin kullanılmasının daha uygun olduğu ortaya konmuştur.

Saatlik ücretlerin yaş ve yaşın karesi, eğitim seviyesi, medeni durum, SGK'ya kayıtlılık, iş yeri statüsü, meslek, sektör ve işyeri büyüklüğü gibi faktörlerle ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Hem erkekler hem de kadınlar için eğitim seviyesi, medeni durum ve işyeri büyüklüğünün neredeyse tüm kantillerde ücret primlerine yol açtığı görülürken SGK'ya kayıtlılık ve mesleğin ücret cezalandırmalarına neden olduğu görülmüştür. Yaş ve yaşın karesi ile saatlik ücret arasında ters U şeklinde bir ilişkiye ulaşılmıştır. Son olarak erkekler ve kadınlar için sektör ve iş yeri statüsü saatlik ücretler üzerinde farklı etkiler yaratmıştır.

Erkekler ve kadınlar için geçici istihdamın yaratmış olduğu ücret cezalandırmaları ücret eşitsizliği, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi ekonomik sorunların derinleşmesine yol açabilir. Geçici istihdamın yaratmış olduğu bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak isteyen politika yapıcılar geçici işlerde çalışanların parasal ve parasal olmayan haklarını kalıcı işlerde çalışanlarına benzer bir şekilde düzenleyebilir. Özellikle de geçici işlerde istihdam edilen kadınlar, ücret dağılımının alt kademelerinde daha fazla ücret cezalandırmalarına maruz kaldığı için oluşturulacak politikaların kadınlar özelinde düzenlenmesinin daha etkin sonuçlar doğurması beklenmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – H.Ş., S.G.; Tasarım – H.Ş., S.G.; Denetleme – H.Ş., S.G.; Kaynaklar – H.Ş., S.G.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – S.G.; Analiz ve/veya Yorum – H.Ş., S.G.; Literatür Taraması – S.G.; Yazıyı Yazan – S.G.; Eleştirel İnceleme – H.Ş.

Çıkar Çatışması: Çalışmanın herhangi bir kişi veya kurumla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamışlardır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – H.Ş., S.G.; Design – H.Ş., S.G.; Supervision – H.Ş., S.G.; Resources – H.Ş., S.G.; Data Collection and/or Processing – S.G.; Analysis and/or Interpretation – H.Ş., S.G.; Literature Search – S.G.; Writing Manuscript – S.G.; Critical Review – H.Ş.

Conflict of Interest: The study does not have a conflict of interest with any person or institution.

Financial Disclosure: The authors received no financial support for this study.

Kaynaklar

- Acar Balaylar, N., Emeç, H., ve Üçdoğruk Birecikli, Ş. (2021). Türkiye'de İmalat ve Hizmet Sektörlerindeki Ücret Farklılıklarının Dilim Regresyonla Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 68(1), 45-74.
- Bentolila, S. and Dolado, J. J. (1994). Labour Flexibility and Wages: Lessons from Spain. *Economic Policy*, 9(18), 53-99.
- Booth, A. L., Francesconi, M. and Frank, J. (2002). Labour as a Buffer: Do Temporary Workers Suffer?. Available At SSRN 372479.
- Bosio, G. (2014). The Implications of Temporary Jobs on the Distribution of Wages in Italy: An Unconditional IVQTE Approach. *Labour*, 28(1), 64-86.
- Choi, Y. (2020). Temporary-Permanent Contracts' Wage Gap Across the Wage Distribution in South Korea: Using Unconditional Quantile Regression with Individual Fixed-Effects. *Quarterly Journal of Labor Policy*, 20(1), 1-28.
- Comi, S. and Grasseni, M. (2012). Are Temporary Workers Discriminated Against? Evidence from Europe. *The Manchester School*, 80(1), 28-50.
- Doeringer, P. and Piore, M. (1971). *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. Lexington, Heath.
- Duman, A. (2019). Wage Penalty for Temporary Workers in Turkey: Evidence from Quantile Regressions. *The Developing Economies*, 57(4), 283-310.
- Guell, M. (2000). Fixed-Term Contracts and Unemployment: An Efficiency Wage Analysis. *Industrial Relations Section Working Paper*, (433).
- Emeç, H., Birecikli, Ş. Ü., Ve Akgün, Ç. Dilim Regresyon Yöntemiyle Türkiye'de Eğitimin Ücretler Üzerindeki Etkisi. *SGD-Sosyal Güvenlik Der-gisi*, 9(1), 85-101.
- Heckman, J. J. (1979). Sample Selection Bias as a Specification Error. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 153-161.
- ILO (2021). *What is Temporary Employment?* 20.05.2021 tarihinde https://www.ilo.org/global/topics/non-standard-employment/WCMS_534826/lang--en/index.htm adresinden alındı.
- Koenker, R. (2005). *Quantile Regression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koenker, R. and Bassett Jr, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 33-50.
- Lass, I. and Wooden, M. (2019). The Structure of The Wage Gap for Temporary Workers: Evidence from Australian Panel Data. *British Journal of Industrial Relations*, 57(3), 453-478.
- Le, T.T.L. and Nguyen-Huu, T. T. (2016). Wage Differentials between Temporary and Permanent Workers in Developing Asian Countries.
- Picchio, M. (2006). *Wage Differentials between Temporary and Permanent Workers in Italy*. Ancona: Università Politecnica delle Marche.
- Rosen, S. (1986) The Theory of Equalizing Differences, in Handbook of Labor Economics, ed. by Orley Ashenfelter and Richard Layard. Amsterdam: North Holland, 641-692.
- Rebitzer, J. B. and Taylor, L. J. (1991). A Model of Dual Labor Markets When Product Demand is Uncertain. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(4), 1373-1383.
- Tansel, A., Dalgıç, B. and Güven, A. (2019). Wage Inequality and Wage Mobility in Turkey. *Social Indicators Research*, 142(1), 107-129.
- TÜİK (2018). Hanehalkı İşgücü Araştırması.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem and Questions: This study aims to investigate the wage differentials between those working in temporary and permanent jobs by gender in the Turkish labor market. This paper answer such as that questions how does temporary employment affect wages across the wage distribution? Does the effect of temporary employment on wages across the wage distribution differ by gender? Is there a sticky floor or glass ceiling effect in the Turkish labor market?

Literature Review: There are wage differentials between permanent and temporary workers, and temporary employment is often associated with lower wages. According to the theory of equalizing differences developed by Rosen (1986), temporary employment creates a wage premium. Doeringer and Piore (1971) and Rebitzer and Taylor (1991) showed that by using the theory of the dual labor market temporary employment causes a wage penalty. Similarly, the wage penalty of temporary employment is suggested by the insider-outsider theory (Bentolila and Dolado, 1994), the efficiency wage theory (Guell, 2000), and the buffer stock model (Booth et al., 2002). Empirical findings vary from country to country. Le and Nguyen-Huu (2016) found the sticky floor effect in Vietnam and Pakistan, and the glass ceiling effect in Indonesia. Bosio (2014) showed that there is a sticky floor effect in the Italian labor market. Duman (2019) reached the the glass ceiling effect in the Turkish labor market.

Data and Methodology: We used data obtained from the 2018 Household Labor Force Survey (HLFS) collected by Turkish Statistical Institute (TURKSTAT). The sample consists of wage and salaried employees and casual workers. We run the quantile regression because there is a major wage differential between permanent and temporary workers and the effect of temporary employment on wages may vary across the wage distribution. In addition, the fact that the sample consisting of temporary and permanent jobs is not random may cause sample selection bias. The study utilizes a similar approach to Heckman's (1979) two-step procedure to control the sample selection bias. First, we estimated the probability of being in temporary employment with the probit model using a set of covariates and an additional variable for exclusion constraints and then obtained the inverse mills ratio and its square. Finally, we employed the quantile regression by using the inverse mills ratio and its square.

Results: The quantile regression showed that the wages of those employed in temporary and permanent jobs differ across the wage distribution. Temporary employment for women compared to men has resulted in greater wage penalties across the wage distribution. These wage penalties occurred especially at the bottom of the wage distribution. Accordingly, there is a sticky floor effect for both men and women, and the sticky floor effect is greater for women in the Turkish labor market.

Türkiye’de iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkileri: ARDL sınır testi yaklaşımı

Effects of climate change on agricultural sector in Turkey: ARDL bounds test approach

Ahmet Tayfun AKCAN¹
Ünzüle KURT²
Cüneyt KILIÇ³

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, Konya, Türkiye

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Çanakkale, Türkiye

³Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Çanakkale, Türkiye

öz

Dünyanın ikliminde Sanayi Devrimi’ne kadar doğal faktörlerin etkisine bağlı olarak değişim yaşanmasına rağmen Sanayi Devrimi’nden sonra doğal faktörlerin etkisine ilave olarak insan faaliyetlerinden kaynaklanan (fosil yakıt kullanımı, tarımsal etkinlikler ve sanayileşme gibi) etkilerinde eklenmesiyle birlikte değişimin hızı artış göstermiştir. Sanayi Devrimi sonrası iklim değişikliğinde meydana gelen artış günümüze kadar toplumların sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel olmak üzere birçok faktörü üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Değişimin en yoğun yaşandığı alanlardan birisi de hava olaylarından bire bir etkilenen tarım sektörüdür. Bu çalışmanın amacı, 1985-2018 döneminde Türkiye’de meydana gelen iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz etmektir. Analizde, yağış miktarında ve nem oranlarında meydana gelen değişimin tarım sektörünün GSYİH içindeki payını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği, sıcaklık ve karla örtülü gün sayısında meydana gelen değişimlerin ise tarım sektörünün GSYİH içindeki payını negatif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, tarım, ARDL sınır testi

JEL Kodları: O13, O44, Q18, Q54

ABSTRACT

Although there was a change in the climate of the world due to the effect of natural factors until the Industrial Revolution, the pace of change increased with the addition of the effects of human activities in addition to the effect of natural factors after the Industrial Revolution. The increase in climate change after the Industrial Revolution has caused notable changes on many factors of societies, including socio-economic, environmental, and cultural. One of the areas where the change is most intense is the agricultural sector, which is directly affected by the weather events. The aim of this study is to analyze the impact of climate change in Turkey on the agricultural sector in the period 1985-2018 with the ARDL bounds test approach. In the analysis, it has been concluded that the change in the amount of precipitation and humidity affects the share of the agricultural sector in GDP positively and significantly, while the changes in the number of days covered with temperature and snow affect the share of the agricultural sector in GDP negatively and significantly.

Keywords: Climate change, agriculture, ARDL bounds test

JEL Codes: O13, O44, Q18, Q54

Giriş

İklim, bir toplumun sosyo-ekonomik, kültürel ve çevresel faktörleri üzerinde önemli etkilere neden olan çok boyutlu bir kavramdır. Dünyanın iklim sistemi yerkürenin oluşumundan günümüze kadar geçen süre zarfında gündün güne farklılaşmıştır. Bugün halen farklılaşmaya devam etmektedir. Bu farklılaşma sanayi devrimine kadar olan zaman zarfında doğal faktörlerin etkisine bağlı olarak yaşanmıştır. Sanayi Devrimi’nden sonra ise, doğal faktörlerin etkisine insan etkinliklerinin de etkisi eklenerek değişim süreci hız kazanmıştır (Kılıç, 2009).

İklimde meydana gelen değişme sıcaklıkların, yağışların, nem oranlarının, karla örtülü gün sayısının, güneşlenme süresinin, bulutların, buharlaşmaların, kasırgaların, rüzgârların, hava basınçlarının, sislerin ve deniz seviyelerinin değişmesine neden olmaktadır (Farmer & Cook, 2012). İklim değişikliğine bağlı olarak hava olaylarında meydana gelen bu değişimler de toplumdaki sosyo-ekonomik, kültürel ve çevresel faktörleri önemli derecede etkilemektedir.

İklim değişikliğinin etkisini en çok göstereceği sektörlerden biri, hava olaylarından doğrudan etkilendiği için, tarım sektörüdür. Sıcaklık seviyelerinde, yağışlarda, nem oranlarında, karla örtülü gün sayısında, güneşlenme süresinde ve buharlaşma oranlarında meydana gelen değişiklikler iklim değişikliğine neden olarak tarımda üretimin ve hasılının düşmesine neden olmaktadır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, bölgesel olarak farklılık göstermesine rağmen, tarım sektörünün iklim değişikliğinden bugüne kadar önemli ölçüde etkilendiği ve bundan sonra da değişimin farklı senaryolara göre farklı etkilere sahip olacağı yönündedir. Çalışmaların bir kısmı, bazı bölgelerin iklim deği-

Geliş Tarihi/Received: 08.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 26.11.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ahmet Tayfun AKCAN

E-posta: tayfunakcan@hotmail.com

Cite this article: Akcan, A. T., Kurt, Ü., & Kılıç, C. (2022). Effects of climate change on agricultural sector in Turkey: ARDL bounds test approach. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 125-132.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

şikliğinden kısa vadede olumlu etkileneceğini savunurken büyük bir çoğunluğu uzun vadede dünya genelinde iklim değişikliğinin tarım sektörünü olumsuz etkileyerek gıda güvenliğini tehdit edeceği yönündedir.

Tarım sektörü iklim değişikliği ile karşılıklı olarak etkileşim içerisindedir. İklim değişikliği tarım sektörünü etkilerken, tarımsal faaliyetler kapsamında gerçekleştirilen toprak işleme, gübreleme, ilaçlama, ürün-gıda arz zincirindeki işlemler, tarım arazilerinin kullanımındaki değişiklik gibi faaliyetler karbondioksit (CO₂) emisyon hacmini artırarak iklim değişikliğine neden olmaktadır (Bayraç & Doğan, 2016).

Türkiye'de tarım sektörünün payı önemli bir yere sahiptir. Bugün Türkiye'de istihdam edilenlerin ortalama %16-17'si tarım sektöründe çalışmakta ve Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) üretimini ortalama %5-6'sı tarım sektörü tarafından gerçekleştirilmektedir. Tarım sektöründe üretilen malların ortalama %3-4'lük kısmı da ihracata konu olmaktadır (TÜİK, 2020).

Bu çalışmanın amacı, 1985-2018 döneminde Türkiye'de meydana gelen iklim değişikliğinin (iklim değişikliğinin temel göstergeleri olan sıcaklık, yağış, nem, kar örtülü gün sayısı) tarım sektörü (Tarım Sektöründe Oluşturulan Katma Değer/GSYİH) üzerinde oluşturmuş olduğu etkiyi analiz etmektir. Çalışmanın ikinci bölümünde; iklim değişikliği ve tarım sektörü ilişkisini sorgulayan ampirik literatür ele alınmış, üçüncü bölümde; ekonometrik uygulamaya yer verilmiş, dördüncü bölümde ise; elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve öneriler ile çalışma sonlandırılmıştır.

Literatür Taraması

İklim değişikliğini ele alan çalışmaların çoğu, iklim değişikliğinin ekonomik büyüme ve tarım sektörü üzerindeki etkilerine yoğunlaşmaktadır. Bu nedenden dolayı, literatür taramasında iklim değişikliğinin gerek tarımsal üretim gerekse de tarımsal GSYİH üzerindeki etkilerini konu edinen çalışmalara yer verilmiştir.

Deressa ve ark. (2005) Güney Afrika'nın 11 Bölgesi için, 1977-1998 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin şeker kamışı üzerindeki etkisini panel veri regresyon analizi yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmalarında sıcaklıkların şeker kamışı üretimini kış mevsiminde negatif, yaz mevsiminde ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Malua ve Lambi (2006) Kamerun'da 2002-2003 döneminde, çiftliklerdeki 800 hanehalkı örnekleme yardımıyla iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkisini Ricardian kesitsel yaklaşımını kullanılarak analiz etmişlerdir. Analizlerinde, yağışların düşmesi ve sıcaklıkların artmasından dolayı tarımsal hasılanın olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Mano ve Nhemachena (2007) Zimbabve'de tarımda faaliyet gösteren 700 küçük hanehalkı ile yapılan anket yardımıyla iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkisini Ricardian yaklaşımını kullanılarak araştırmışlardır. Araştırmalarında, iklim değişikliğinin sıcaklıklar ve yağışlar yoluyla tarım sektörünü olumsuz yönde etkileyerek tarımsal hasılanın düşmesine neden olduğu sonucuna varmışlardır.

Brown ve ark. (2010) 133 ülkede, 1961-2003 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yardımıyla test etmişlerdir. Çalışmalarında, yağış miktarındaki meydana gelen artışın tarım sektörünün GSYİH içindeki payını olumlu yönde, sıcaklıklardaki artışın ise olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Jönsson (2011) Mauritius Cumhuriyeti'nde, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkisini Ricardian model yardımıyla araştırmıştır. Araştırmalarında, sıcaklıklardaki artışın ve yağışlardaki azalışın domates üretimini olumsuz yönde etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır.

Lee ve diğerleri (2012) 13 Asya ülkesi için, 1998-2007 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkisini panel veri analizi yardımıyla test etmişlerdir. Çalışmada, Güney ve Güneydoğu Asya'da büyük oranlı sıcaklık düşüşlerinin tarımsal üretime zarar verdiği ortaya çıkarken, yaz aylarında görülen yüksek yağış ve sıcaklıkların ise tarımsal üretimi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Akram (2012) 8 Asya ülkesinde (Bangladeş, Hindistan, Endonezya, Malezya, Pakistan, Filipinler, Sri Lanka ve Tayland) 1972-2009 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yardımıyla araştırmıştır. Araştırmalarında, sıcaklık ve yağışlarda meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu olumsuz etkinin, tarım sektöründe imalat ve hizmetler sektörüne göre daha etkili olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda, yağış miktarındaki artışın tarımsal GSYİH'ı pozitif yönde, sıcaklık artışının ise negatif yönde etkilediği de ortaya konmuştur.

Başoğlu ve Telatar (2013) Türkiye'de, 1973-2011 dönemine ait yıllık verileri kullanarak iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini regresyon modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Analizlerinde, yağışlarda meydana gelen değişimin tarım sektörünün GSYİH içindeki payını pozitif yönde etkilediği, sıcaklıklarda meydana gelen değişimin ise tarım sektörünün GSYİH içindeki payını negatif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Belloumi (2014) 11 Doğu ve Güney Afrika ülkesinde, 1961-2011 dönemine ait veriler kullanarak iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkisini panel veri analiz tekniğini yardımıyla incelemiştir. Çalışmasında, Güney Afrika ülkelerinde gerçekleşen yağışların tarımsal üretim üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu, yıllık ortalama sıcaklıklarda meydana gelen artışın ise olumsuz yönde etki ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Loum ve Fogarassy (2015) Gambiya'da 1960-2013 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin tahıl üretimi üzerindeki etkisini regresyon analizi yardımıyla analiz etmişlerdir. Analizlerinde hem yağış hem de sıcaklıklardaki marjinal bir artışın ya da azalmanın, tahıl verimliliğini olumsuz yönde etkileyeceği, CO₂ emisyonunun ise tahıl verimi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Ochieng ve ark. (2016) Kenya Justus'ta küçük ölçekli çiftliklerde 2000-2010 dönemine ait verilerle iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkisini panel veri analizi yardımıyla araştırmışlardır. Araştırmalarında, iklim değişikliği ve değişiminin tarımsal üretimi (farklı ürün gruplarını farklı şekillerde etkileyerek) etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalarında, sıcaklığın mısır gelirleri üzerinde negatif, çay gelirleri üzerinde ise pozitif bir etkisinin olduğunu ve yağmurun çay üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bayraç ve Doğan (2016) Türkiye için 1980-2013 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak analiz etmişlerdir. Analizlerinde tarım verimi ve yağış miktarında görülen değişikliklerin tarımsal GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu, CO₂ emisyonunda yaşanacak değişikliklerin ise, tarımsal GSYİH

üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu ve sıcaklık değişimlerinin tarım sektörüne olumsuz yönde etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Kumar ve ark. (2016) Hindistan'ın 13 eyaletinde, 1980-2009 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin toprak verimliliği üzerindeki etkilerini panel veri analizi yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Araştırmalarında, ortalama sıcaklıklarda meydana gelen artışın, toprak verimliliğini olumsuz yönde etkileyerek verimliliğin düşmesine neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Wang ve ark. (2017) Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de 1960-2010 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliği ve aşırı hava olaylarının tarımsal verimlilik üzerindeki etkisini stokastik bir sınır yaklaşımı ile incelemişlerdir. İncelemelerinde iklim değişikliği ve aşırı hava olaylarının 2000-2010 döneminde delta, kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerini diğer bölgelerden daha yoğun bir şekilde etkileyerek tarımsal verimlilik üzerinde belirleyici bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır.

Dumrul ve ark. (2017) Türkiye'de 1961-2013 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin tarım üzerindeki ekonomik etkilerini ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak araştırmışlardır. Araştırmalarında, yağışlarda meydana gelen artışın tarımsal GSYİH'ı olumlu yönde etkilediği, sıcaklık düzeylerinde meydana gelen artışın ise tarımsal GSYİH'ı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ali ve diğerleri (2017) Pakistan'da 1989-2015 dönemine ait verileri kullanarak iklim değişikliğinin (Maksimum sıcaklık, minimum sıcaklık, yağış, bağıl nem ve güneş ışığı gibi) önemli gıda bitkilerinin (buğday, pirinç, mısır ve şeker kamışı gibi) üretimi üzerindeki etkisini genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) yöntemi ve heterodastisite ve otokorelasyon (HAC) yöntemleri yardımıyla test etmişlerdir. Çalışmalarında, minimum sıcaklığın bütün ürünlerde pozitif bir etkiye sahip olduğu, maksimum sıcaklığın ise buğday üretimini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca buğday dışındaki diğer bütün ürünlerde yağmurların olumsuz etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Hayaloğlu (2018) iklim değişikliğinden en fazla etkilenen 10 ülke (Tayland, Haiti, Honduras, Bangladeş, Nikaragua, Vietnam, Myanmar, Filipinler, Pakistan ve Guatemala) için 1990-2016 dönemine ait verileri yardımıyla iklim değişikliğinin ekonomik büyüme ev tarım sektörü üzerindeki etkisini panel veri analiz yöntemi ile araştırmıştır. Araştırmasında iklim değişikliğinin tarımsal katma değeri ve ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Tun Oo ve ark. (2020) Myanmar'ın kuru tarım yapılan bölgeleri (Magwe, Mandalay ve Sagaing bölgeleri) için 425 çiftçi örnekleme yardımıyla iklim değişikliğinin bitkisel üretim üzerindeki ekonomik etkilerini Ricardian yaklaşımını kullanarak analiz etmişlerdir. Analizlerinde, iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan sıcaklık ve yağış değişimlerinin çiftçilerin net gelirini olumsuz yönde etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır.

İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini analiz eden literatür genel olarak incelendiğinde, iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan sıcaklık ve yağış değişimlerinin tarım sektörü üzerinde belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Sıcaklıklarda meydana gelen değişimlerin tarım sektörünü olumsuz yönde etkilerken yağış miktarlarında meydana gelen değişimlerin ise olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Ekonometrik Analiz

Veri ve Model

Ekonometrik analizde, Türkiye'de meydana gelen iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda, bağımlı değişken olarak tarım sektöründe oluşturulan hasılanın GSYİH içindeki payı (Tarımsal Hasıla/GSYİH, % olarak) kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise yıllık ortalama sıcaklık değerleri (°C), yıllık ortalama yağış miktarları (mm), yıllık ortalama nem (% olarak) ve yıllık ortalama kar örtülü günler sayısı (gün) modele dahil edilmiştir.

Çalışma 1985-2018 dönemini kapsamakta ve çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan tarım sektöründe oluşturulan hasılanın GSYİH içindeki payı (Tarımsal Hasıla/GSYİH, % olarak) Dünya Bankası'nın (World Bank) Dünya Gelişme Göstergeleri (World Development Indicators) veri tabanından, yıllık ortalama sıcaklık değerleri (°C), yıllık ortalama toplam yağış miktarları (mm), yıllık ortalama nem (% olarak) ve yıllık ortalama kar örtülü günler sayısı (gün) verileri ise Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)'nün verilerinden temin edilmiştir.

Türkiye'de iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini analiz etmek için aşağıdaki model kurulmuştur;

$$TRM_t = \beta_0 + \beta_1 YOTY_t + \beta_2 YOSCK_t + \beta_3 YON_t + \beta_4 YOK_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik 1'de TRM: Tarım sektöründe oluşturulan hasılanın GSYİH içindeki payı (Tarımsal Hasıla/GSYİH, % olarak), YOTY: Yıllık ortalama toplam yağış miktarları (mm), YOSCK: Yıllık ortalama sıcaklık değerleri (°C), YON: Yıllık ortalama nem (% olarak), YOK: Yıllık ortalama kar örtülü günler sayısı (gün) ve ε_t ise hata terimlerini göstermektedir.

Yöntem

Ekonometrik analiz iki aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşama; değişkenlerin durağan olup/olmadığının tespit edildiği birim kök testlerinin uygulanması, ikinci aşama ise; değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin var olup olmadığının belirlendiği ARDL sınır testinin uygulanmasıdır.

ADF ve PP Birim Kök Testleri

Değişkenler arasındaki ilişkinin analizinde, değişkenleri ekonometrik modele dahil etmeden önce durağanlık sınavının yapılması gerekmektedir. Durağanlık sınavının yani serilerin birim kök içerme durumunun sınavması sonucunda, seriler durağan çıkarsa başka bir tabirle birim kök barındırırsa, serilerin farklarının alınması suretiyle seriler durağan hale getirilerek sahte regresyon sorununun ortadan kaldırılması sağlanmalıdır.

Değişkenlerin birim kök sınavı için ilk test 1979 yılında D. Dickey ve W. Fuller tarafından geliştirilmiştir. Dickey Fuller Birim Kök Testi olarak bilinen bu testin geliştirilmesinden 2 yıl sonra aynı kişiler tarafından Genelleştirilmiş (Augmented) Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi geliştirilmiştir. Söz konusu testin ilk halindeki modelde hata teriminde eğer otokorelasyon varsa, bu durumun olumsuz etkilerinden kurtulmak için modele gecikme eklenmiştir. Dickey Fuller (1981) Birim Kök Testinde üç farklı model kullanılmaktadır

$$\Delta Y_t = \lambda Y_{t-1} + \mu_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \lambda Y_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \lambda Y_{t-1} + \mu_t \quad (4)$$

Bu modellerden 1 numaralı eşitlik sabit terim ve trend etkisi içermeyen durumlarda kullanılmaktadır. 2 numaralı eşitlik ise sabit terim etkisi olan durumlarda kullanılırken, 3 numaralı eşitlik ise hem sabit terim hem de trend etkisinin mevcut olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

ADF Birim Kök Testinde hata terimlerinin bağımsız olduğu ve sabit varyansa sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu sebeple testin kesin sonuç verilebilmesi için hata terimleri arasında korelasyonun olmaması ve sabit varyansın kesin olduğundan emin olmak gerekmektedir. Bu durumdan hareketle 1988 yılında P. Phillips ve P. Perron (PP) hata terimindeki korelasyona ve değişken varyansa duyarlı olarak farklı bir birim kök testi geliştirmiştir. Bu testte 5 numaralı denklem kullanılmaktadır.

$$T_{\delta} = t\delta \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{\delta}))}{2\sqrt{f_0}} \quad (5)$$

Bu eşitlikte tahmin edilen katsayıyı, se (δ) ifadesi ise δ'nın standart hatasını temsil etmektedir.

ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Değişkenler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi incelenirken genellikle 1987 yılında R. F. Engle ve C. W. Granger tarafından geliştirilen Engle-Granger Eşbütünlüşme Testi veya 1988 yılında S. Johansen tarafından geliştirilen Johansen Eşbütünlüşme Testi kullanılmaktadır. Ancak bu eşbütünlüşme testlerinin uygulanması için ön koşul, değişkenlerin aynı derecede durağan olmalarıdır. Değişkenlerin biri veya birkaçının farklı düzeylerde durağan olması durumunda bu testler kullanılamamaktadır. Bu durumda kullanılabilecek test M. H. Peseran, Y. Shin ve R. J. Smith tarafından 2001 yılında geliştirilen ARDL Sınır Testidir. ARDL Sınır Testi ile değişkenler farklı düzeylerde durağan oldukları halde, değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi ve uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisinin tespit edilmesi mümkün hale gelmektedir.

ARDL Sınır Testinin diğer eşbütünlüşme testleri ile karşılaştırıldığında önemli bir avantajı vardır. Bu avantaj ise testte kullanılan hata düzeltme modelinde herhangi bir kısıtın olmamasıdır. Bu sebeple ARDL Sınır Testinin kullanılması sonuçların daha güvenilir ve doğru çıkmasına neden olmaktadır.

ARDL sınır testinin uygulanmasında temel olarak üç farklı denklem kullanılır. Bu denklemlerden ilki sınır testi denklemi olarak ifade edilmekte ve eşbütünlüşme ilişkisi araştırılmaktadır. Diğer iki denklem ise sırasıyla uzun dönem ilişkisinin ve kısa dönem ilişkisinin araştırıldığı denklemdir. Sınır testi denklemi 6 numaralı eşitlikte gösterilmiştir (Peseran ve Shin, 1997: 1-24).

$$\Delta y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_2 \Delta x_{t-i} + \beta_3 y_{t-1} + \beta_4 x_{t-1} + e_t \quad (6)$$

Bu eşitlikte β_3 ve β_4 katsayıları karşılaştırılmaktadır. Eğer β_3 ve β_4 katsayıları sıfıra eşit ise, değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. β_3 ve β_4 katsayıları birbirinden ve sıfırdan farklı olmaları durumunda ise değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumların test edilmesi için ise hesaplanan F değeri asimtotik kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Eğer F değeri üst sınır değerinden büyükse, β_3 ve β_4 katsayılarının birbirinden ve sıfırdan farklı olduğu ve dolayısıyla eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak F değeri hesaplanan alt sınır değerinden küçükse, β_3 ve β_4 katsayılarının birbirine ve sıfıra eşit olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Son olarak F değerinin alt ve üst sınır değerlerinin arasında bir noktada olduğu tespit edilirse de değişkenlerin arasındaki eşbütünlüşme ilişkisine yönelik herhangi

bir çıkarım yapılamamaktadır. Çünkü alt ve üst değerler arasında kalan kısım kararsız bölge olarak değerlendirilmektedir.

ARDL Sınır Testinde kullanılan diğer denklemlerden uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisinin gösterildiği denklem olan 7 numaralı denklemdir.

$$y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_1 y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_2 x_{t-i} + e_t \quad (7)$$

Uzun dönem ilişkisinin gösterildiği denkleme ilave olarak uzun dönem denkleminin kalıntılarının bir gecikmeli değerinin ($\lambda_3 ECM_{t-1}$) eklenmesi ile kısa dönem ilişkisinin gösterildiği denkleme ulaşılmaktadır. Bu denklem ise 8 numaralı eşitlikte verilmektedir.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_2 \Delta x_{t-i} + \lambda_3 ECM_{t-1} + e_t \quad (8)$$

Kullanılan bu denklemler ile değişkenler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi, uzun dönem ve kısa dönem etkileşim katsayıları hesaplanmaktadır (Peseran & Shin, 1997).

Bulgular

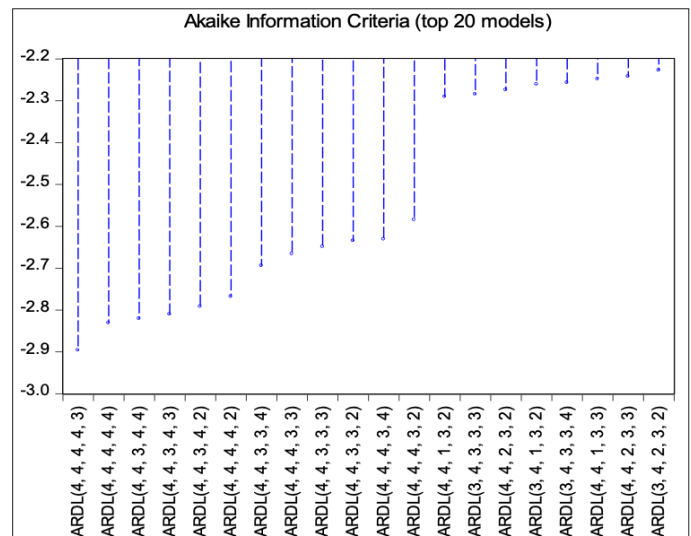
Ekonometrik analizde yöntem belirlenmesinde ilk adım serilerin birim kök içermeye durumlarının test edilmesidir. Bu bağlamda serilere uygulanan birim kök test sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Birim Kök testi çerçevesinde ADF ve PP testleri kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre bağımlı değişken olarak ele alınan tarımsal üretim verisi birinci farkında diğer değişkenler ise düzey değerlerinde durağandır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin araştırılması için ARDL modelinin kullanılmasının uygun olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 1.
Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		PP	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
TRM	-1.38	-5.38*	-1.54	-5.50*
YOTY	-5.57*	-8.01*	-5.65*	-24.56*
YOSCK	-3.40**	-9.18*	-3.35*	-18.24*
YON	-2.94***	-7.34*	-2.79***	-9.80*
YOK	-4.16*	-7.68*	-4.12*	15.23*

*:0.01, **:0.05, ***:0.10 önem düzeyini temsil etmektedir.

Şekil 1.
Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Tablo 2.
Sınır Testi Sonuçları

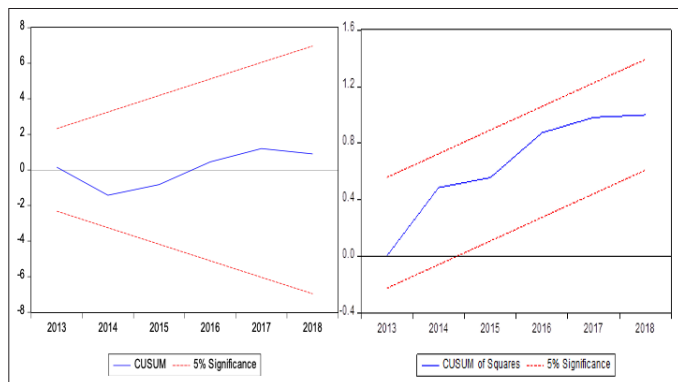
Test İstatistik Değeri	k	
F İstatistik Değeri	6.068564	4
Kritik Değerler		
Önem Düzeyi	I0 Bound	I1 Bound
10%	2.2	3.09
5%	2.56	3.49
2.5%	2.88	3.87
1%	3.29	4.37
Tamsal Test Sonuçları		
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	0.329214(0.9755)	
Jaque Bera Normallik Testi	5.324645(0.069)	
RamseyReset Testi	0.844026(0.4372)	

Tablo 3.
Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGYOTY	1.831625	0.718368	2.549701	0.0435
LOGYOSCK	-7.178496	1.161319	-6.181331	0.0008
LOGYON	8.532373	1.500683	5.685660	0.0013
LOGYOK	-0.465558	0.101963	-4.565928	0.0038
C	-24.698292	6.899984	-3.579471	0.0117

Tablo 4.
Hata Düzeltme Modeli

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGTRM(-1))	-1.264041	0.242791	-5.206298	0.0020
D(LOGTRM(-2))	-0.151682	0.141054	-1.075345	0.3235
D(LOGTRM(-3))	0.822094	0.150481	5.463102	0.0016
D(LOGYOTY)	0.352153	0.141779	2.483810	0.0476
D(LOGYOTY(-1))	2.023864	0.293392	6.898162	0.0005
D(LOGYOTY(-2))	1.855901	0.240113	7.729294	0.0002
D(LOGYOTY(-3))	0.887141	0.160521	5.526627	0.0015
D(LOGYOSCK)	3.167224	0.450017	7.038002	0.0004
D(LOGYOSCK(1))	-4.174716	0.730472	-5.715092	0.0012
D(LOGYOSCK(-2))	-2.610622	0.529034	-4.934696	0.0026
D(LOGYOSCK(-3))	-0.465525	0.262379	-1.774244	0.1264
D(LOGYON)	-3.415517	0.982337	-3.476930	0.0132
D(LOGYON(-1))	3.978471	1.118609	3.556623	0.0120
D(LOGYON(-2))	0.416525	1.230873	0.338398	0.7466
D(LOGYON(-3))	-2.920451	0.892606	-3.271825	0.0170
D(LOGYOK)	0.287732	0.047165	6.100546	0.0009
D(LOGYOK(-1))	-0.357830	0.063331	-5.650145	0.0013
D(LOGYOK(-2))	-0.092092	0.056020	-1.643912	0.1513
CointEq(-1)	-0.329891	0.162771	-8.170324	0.0002

Şekil 2.
CUSUM ve CUSUMQ Test Sonuçları

ARDL modelinin birinci aşaması serilerin uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesidir. Bu bağlamda gecikme uzunluklarının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri dikkate alınmış ve elde edilen gecikme uzunluk test sonuçları Şekil 1'de gösterilmektedir.

Gecikme uzunluğunun belirlenmesi için AIC kriteri kapsamında 20 alternatif model Şekil 1'de yer almaktadır. Buna göre yapılan test sonucunda en küçük gecikme değerleri ve otokorelasyon probleminin bulunmadığı gecikme uzunluğu dikkate alınmış ve uygun model olarak (4,4,4,4,3) modeli seçilmiştir.

İkinci aşama olarak seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisinin tespiti için Sınır Testi uygulanmıştır. Sınır testine ait bulgular Tablo 2'de bulunmaktadır.

Sınır testi sonuçları değerlendirildiğinde hesaplanan F istatistik değeri (6.068564) olarak bulunmuştur. Hesaplanan F istatistik değeri çizelge kritik değerleri ile karşılaştırıldığında %1 önem düzeyinde çizelge üst değeri olan 4.37' den büyük olması değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Bu sonuç uzun dönemde modelde kullanılan tarımsal üretim, yıllık ortalama toplam yağış, yıllık ortalama sıcaklık, yıllık ortalama nem ve yıllık ortalama karlı gün sayısı arasında anlamlı bir ilişkiyi işaret etmektedir.

Üçüncü aşamada söz konusu ilişkinin yönünün tespiti için uzun dönem katsayı tahmini yapılmıştır. Uzun dönem katsayı tahminleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Uzun dönem katsayıları değerlendirildiğinde, modelde bağımsız değişken olarak yer alan yıllık ortalama toplam yağış, yıllık ortalama sıcaklık, yıllık ortalama nem ve yıllık ortalama karlı gün sayısı değişkenleriyle tarımsal üretim arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Katsayıların işaretleri değerlendirildiğinde ise yıllık ortalama sıcaklık ve yıllık ortalama karlı gün sayısı değişkenlerinin işareti negatif, yıllık ortalama toplam yağış ve yıllık ortalama nem değişkenlerinin işareti ise pozitiftir. Bu sonuç uzun dönemde yıllık ortalama sıcaklık ve yıllık ortalama karlı gün sayısı arttıkça tarımsal üretimin azalacağını buna karşın yıllık ortalama toplam yağış ve yıllık ortalama nem miktarı arttıkça da tarımsal üretimin artacağını göstermektedir.

Bir sonraki aşamada ise hem eşbütünlük ilişkisini hem de kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde giderilme durumlarının tespit edilmesi için hata düzeltme modeli oluşturulmuştur. Ulaşılan hata düzeltme model sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Hata düzeltme katsayısı değerlendirilmesinde beklenen hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli olmasıdır. Çizelge 4'te görüldüğü gibi modele ait hesaplanan hata düzeltme terimi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Bu sonuç cari dönemdeki bir sapmanın %32'sinin bir dönem sonra giderileceğini göstermektedir.

Son olarak, uzun dönemde ardışık hataların tahmininin işaretinin aynı olması ve uzun süre aynı kalması belirsizliği olarak ifade edilen CUSUM ve CUSUMQ testleri uygulanmıştır. İlgili test grafikleri Şekil 2'de gösterilmektedir.

CUSUM ve CUSUMQ test istatistiklerinin %5 kritik değer aralığında yer alması katsayıların uzun dönemde istikrarlı olduğunu, uzun dönemde modelde kırılmanın olmadığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Tarım sektörü, ekonominin üç ana sektöründen biri olarak ekonomik büyüme noktasında hayati öneme sahip bir sektördür. Bu önemi dolayısıyla tarım sektöründeki üretimi etkileyen faktörler

de bu sektörün aktif kullanımı ve verimliliğini gündeme getirmektedir. Tarımsal üretim hem gıda ürünlerinin kaynağını oluşturan hem de sanayi üretimine hammadde sağlayan yapısı itibarı ile çok yönlü bir görünüm ve önem arz etmektedir.

Çalışmada, Türkiye ekonomisinde gerek istihdam gerek üretim ve gerekse ihracat göstergeleri içinde önemli etkiye sahip olan tarım sektörünün geliştirilmesi ve bu çerçevede bu sektörü etkileyen faktörlerin tespit edilmesi önemli bulunmuştur. Bu bağlamda tarımsal üretimi etkileyen faktörler iklim değişikliği çerçevesinde ele alınarak ekonometrik olarak analiz edilmiştir.

Analiz sonucunda modelde iklim değişikliğini temsil etmek üzere kullanılan değişkenler ile tarımsal üretim arasında eşbütünlüşme ilişkisi tespit edilmiştir. Model bulguları değerlendirildiğinde temelde ortalama yağış rakamlarının ve ortalama sıcaklık rakamlarının tarımsal üretim noktasında önemi görülmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir ve verimli bir tarımsal üretimin sağlanabilmesi için iklim değişikliklerinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Zira analiz bulguları ortalama yağış ve nem oranı ile tarımsal üretim arasındaki pozitif, ortalama sıcaklık ve karla örtülü gün sayısı arasındaki negatif ilişki bu gerekliliği destekleyici sonuçlardır. Ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri göz önüne alındığında tarımsal üretimin sürdürülebilmesi için iklim dengesinin korunması çalışma sonucu ulaşılan politika önerisi olarak sunulmaktadır.

İklim değişikliğinin korunması dünya genelinde küresel ölçeklerde izlenmesi gereken politikaları gerektirmektedir. Bu konuda ülke olarak iklim değişikliğinin mümkün olan en az düzeye indirecek politikalara önem vermek gerekmektedir. Ancak iklim değişikliği küresel bir sıkıntı ve sıkıntının çözümü de küresel düzeyde olduğu için, tarım sektörünün güçlendirilmesi ve iklim değişikliğine daha az duyarlı hale getirilmesi için çeşitli ulusal politikalar izlenebilir. Özellikle çöl iklimin yaşandığı bazı ülkelere bakıldığında, sulak alanların olmadığı bölgelerde verimli tarım uygulamalı gerçekleştirilmektedir. Topraksız tarım uygulamaları bu ülkelerde uygulanan tarım politikalarına örnek olarak gösterilebilmektedir. Türkiye’de tarım sektörünün iklim değişikliği ile ilişkisi analiz edildiğinde, iklim değişikliğini temsil eden değişkenlerin tamamı ile istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de tarım sektörü iklimsel etkilerden yüksek düzeyde etkilenmektedir. Bu durumda tarım sektörünün iklim değişikliğine karşı kırılğan olduğunu göstermektedir.

İklimsel değişiklikler genellikle hava ve su yapısında bazı etkiler doğurmaktadır. Tarım sektörünün iklimsel değişikliklere karşı daha dayanıklı hale getirmek için, hava durumundaki ve sulama alışkanlığındaki beklenmedik sıkıntıların etkisinin en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ülke çapında yürütülecek politikalar tarım sektörünün daha dayanıklı hale gelmesini sağlayacaktır.

Hava kaynaklı sıkıntıların en aza indirilmesi için ülke genelinde seracılık faaliyetlerinin desteklenmesi ve seraların daha dayanıklı hale getirilmesi için ar-ge faaliyetlerinin sürdürülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda izlenen mantıklı ve tamamlayıcı politikalar sayesinde tarım alanları, iklimsel değişikliklerin beraberinde getirdiği hava kaynaklı sıkıntıların etkilenmesini en aza indirecektir. Ayrıca toprağa bağımlı olmadan gerçekleştirilen çeşitli tarım uygulamalarının da ülke genelinde yaygınlık kazanması, tarım sektörünün iklim değişiklikleri karşısındaki dayanıklılığını da artıracaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – A.T.A., Ü.K., C.K.; Tasarım – A.T.A., Ü.K., C.K.; Denetleme – A.T.A., Ü.K., C.K.; Kaynaklar – A.T.A., Ü.K., C.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – A.T.A., Ü.K., C.K.; Analiz ve/veya Yorum – A.T.A., Ü.K., C.K.; Literatür Taraması – A.T.A., Ü.K., C.K.; Yazıyı Yazan – A.T.A., Ü.K., C.K.; Eleştirel İnceleme – A.T.A., Ü.K., C.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – A.T.A., Ü.K., C.K.; Design – A.T.A., Ü.K., C.K.; Supervision – A.T.A., Ü.K., C.K.; Resources – A.T.A., Ü.K., C.K.; Data Collection and/or Processing – A.T.A., Ü.K., C.K.; Analysis and/or Interpretation – A.T.A., Ü.K., C.K.; Literature Search – A.T.A., Ü.K., C.K.; Writing Manuscript – A.T.A., Ü.K., C.K.; Critical Review – A.T.A., Ü.K., C.K.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akram, N. (2012), Is Climate Change Hindering Economic Growth of Asian Economies?. *Asia-Pacific Development Journal*, 19 (2), 1-18.
- Ali, S. Liu, Y. Ishaq, M. Shah, T. A.Ilyas, A. and Ud Din, I. (2017), Climate Change and Its Impact on the Yield of Major Food Crops: Evidence from Pakistan, *Foods*, (6), 39, 1-19.
- Bayraç, H. N. (2016), Türkiye’de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), ss: 23- 48.
- Başoğlu, A. ve Telatar, O. M. (2013), İklim Değişikliğinin Etkileri: Tarım Sektörü Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 7-25.
- Belloumi, M. (2014), Investigating the Impact of Climate Change on Agricultural Production in Eastern and Southern African Countries. African Growth and Development Policy Modeling Consortium, AGRO-DEP Working Paper 0003.
- Brown, C. Meeks, R. Ghile, Y. and Hunu, K. (2010), An Empirical Analysis of the Effects of Climate Variables on National Level Economic Growth, World Development Report, Policy Research Working Paper 5357.
- Deressa, T. Hassan, R. and Poonyth, D. (2005), Measuring the Impact of Climate Change on South African Agriculture: The Case of Sugarcane Growing Regions. *Agrekon*, 44(4), 524-542.
- Dickey, D. Fuller, W. (1979), Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of The American Statistical Association*, 74, 427 – 431.
- Dickey, D. and Fuller, W. (1981), Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dumrul, Y. and Kılıçarslan, Z. (2017), Economic Impacts Of Climate Change On Agriculture: Empirical Evidence From ARDL Approach For Turkey. *Journal of Business, Economics and Finance –JBEF*, 6(4), 336-347.
- Engle, R. F. and Granger, C. W. (1987), Cointegration And Error Correction: Representation, Estimation And Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Farmer, G. T. and Cook, J. (2012), Climate Change Science: A Modern Synthesis. Volume 1 –The Physical Climate, Springer Dordrecht Heidelberg New York London.
- Hayaloğlu, P. (2018), İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *GÜSBED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(25), 51-62.
- Johansen, S. (1988), Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economics Dynamic And Control*, 12(2-3), 231-254.
- Jönsson, M. (2011), The Impact of Climate Change on Agriculture in The Republic of Mauritius A Socio-Econometric Study on Mauritian Farming”. Swedish University of Agricultural Sciences Faculty of Natu-

- ral Resources and Agricultural Sciences Department of Economics, Agricultural Programme–Economy Specialisation, Degreethesis No 645ISSN 1401-4084.
- Kılıç, C. (2009), Küresel İklim Değişikliği Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma Çabaları ve Türkiye. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 19-41.
- Kumar, A. Sharma, P. and Joshi, S. (2016), Assessing the Impacts of Climate Change on Land Productivity in Indian Crop Agriculture: An Evidence from Panel Data Analysis. *J. Agr. Sci. Tech.* Vol. 18, 1-13.
- Lee, J. Nadolnyak, D. and Hartarska, V. (2012), Impact of Climate Change on Agricultural Production in Asian Countries: Evidence from Panel Study. Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting, Birmingham, AL, February 4-7.
- Loum, A. and Fogarassy, C. (2015), The Effects of Climate Change on Cereals Yield of Production and Food security in Gambia, *Applied Studies in Agribusiness and Commerce – APSTRACT*, 9(4), 83-92.
- Mano, R. and Nhemachena, C. (2007), Assessment of the Economic Impacts of Climate Change on Agriculture in Zimbabwe. The World Bank Development Research Group Sustainable Ruralland Urban Development Team, Policy Research Working Paper 4292.
- Molua, E. L. and Lambi, C. M (2006), The Economic Impact Of Climate Change On Agriculture In Cameroon. CEEPA Discussion Paper No. 17 Special Series on Climate Change and Agriculture in Africa ISBN 1-920160-01-9, Discussion Paper ISBN 1-920160-17-5.
- Ochieng, J. Kirimi, L. and Mathenge, M. (2016), Effects of Climate Variability and Change on Agricultural Production: The case Of Small Scale Farmers in Kenya. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*, 77, 71-78.
- Pesaran, M. H. and Shin, Y. (1997), An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. Symposium at the Centennial of RagnarFrisch.
- Pesaran, M. H. Shin, Y. and Smith, R. J. (2001), Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. and Perron, P. (1988), Testing For Unit Roots in Time Series Regression. *Journal of Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2020. "Resmi İstatistikler", 14 Mart 2020 tarihinde https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=D_adresinden_alindi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Haber Bültenleri. http://www.tuik.gov.tr/PreÇizelgeArama.do?metod=search&araType=hb_x
- Tun, O. A., Huylbroeck, G. V. and Speelman, S. (2020), Measuring the Economic Impact of Climate Change on Crop Production in the Dry Zone of Myanmar: A Ricardian Approach. *Climate*, 8(9), 1-15.
- Wang, S. L., Ball, E., Nehring, R. Williams, R. and Chau, T. (2017), Impacts of Climate Change and Extreme Weather on U.S. Agricultural Productivity: Evidence and Projection. National Bureau Of Economic Research, NBER Working Paper No. 23533.
- World Bank (WB). Data Bank: World Development Indicators, 17 Mart 2020 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> adresinden alındı.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The aim of the study is to determine the impact of climate change on the agricultural sector occurred in Turkey for the period 1985-2018.

Research Questions

Does the climate change in Turkey affect the agriculture sector?

How do the changes in the amount of precipitation and humidity affect the share of the agricultural sector in GDP?

How do the changes in temperature and the number of days covered with snow affect the share of the agricultural sector in GDP?

Literature Review

Literature review bases on the studies investigating the impact of climate change on the agricultural sector. The literature review includes studies on the effects of climate change on both agricultural production and agricultural GDP. Studies using different methods are examined. There are many studies that conclude that climate change has negative effects on the agricultural sector (Malua and Lambi, 2006; Mano and Nhemachena, 2007; Loum and Fogarassy, 2015; Kumar et al., 2016; Ali et al., 2017; Hayaloglu, 2018; Tun Oo et al., 2020). However, in Lee et al. (2012)'s study, it was concluded that while temperature drops damaged agricultural production, high precipitation and temperatures in summer had a positive effect on agricultural production. Studies that conclude that the increase in precipitation as a result of climate change has a positive effect on the agricultural sector, while the increase in temperature has a negative effect on the agricultural sector is also in the majority (Brown et al., 2010; Jonsson, 2011; Akram, 2012; Basoglu and Telatar, 2013; Belloumi, 2014; Bayrac and Dogan, 2016; Dumrul and Kilicarslan, 2017).

Methodology

The effects of climate change on the agricultural sector were investigated using the variables of the share of the agricultural sector in GDP and temperature, precipitation amount, humidity and number of days covered with snow. Econometric analysis consists of two stages. These; It is the unit root tests, in which the variables are stationary or not, and the ARDL bounds test, in which it is determined whether there is a long-term relationship between the variables.

Results and Conclusions

When the results of the analysis were examined, a cointegration relationship was determined between the variables used to represent climate change in the model (annual average temperature (°C), annual average precipitation (mm), annual average humidity (%) and annual average number of snow covered days (days)) and agricultural production. When the model findings are evaluated, the importance of average precipitation figures and average temperature figures at the point of agricultural production is seen. According to the analysis findings, a positive relationship was found between average precipitation and humidity and agricultural production, and a negative relationship between average temperature and number of snow-covered days. In view of its impact on economic growth and development, maintaining the climate balance in order to sustain agricultural production is presented as a policy proposal reached as a result of the study.

Küresel ekonomik politika belirsizliklerinin makroekonomik aktivite üzerindeki etkileri: Türkiye örneği

Effects of global economic policy uncertainty on macroeconomic activity: The case of Turkey

Muhammet DAŞTAN¹
Kerem KARABULUT²

¹Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ağrı, Türkiye
²Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada küresel ekonomide iktisadi ve politik gelişmelerden kaynaklanan belirsizlik şoklarının reel makroekonomik aktivite üzerindeki etkilerinin Türkiye ekonomisi özelinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, küresel ekonomik politika belirsizliği (GEPÜ) ile Türkiye ekonomisine özgü yatırım, tüketim, istihdam ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla gibi temel makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşimler, 1999q1-2020q4 dönemi için Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kullanılarak araştırılmaktadır. Ampirik sonuçlar, GEPÜ şoklarının makroekonomik aktivite üzerinde daraltıcı etkiler meydana getirdiğini ve yatırım değişkeninin söz konusu şoklar karşısında en yüksek tepkiyi veren değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, bir taraftan Türkiye ekonomisinin hali hazırda kırılma yapısını muhafaza ettiğini, diğer taraftan da yatırım kararlarının tüketim gibi diğer iktisadi kararlara nispeten geleceğe ilişkin beklentilerdeki değişimlere daha fazla duyarlı olduğunu ve buna bağlı olarak da belirsizliğin ekonomi üzerindeki etkilerinin en çok yatırım kanalı üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Çalışmada ayrıca Granger nedensellik testi uygulanmış ve GEPÜ'dan makroekonomik değişkenlere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel ekonomik politika belirsizliği, makroekonomik aktivite, Türkiye ekonomisi, VAR modeli

JEL Kodları: C32, D81, E20, O50

ABSTRACT

The objective of this study is to investigate the impact of uncertainty shocks arising from economic and political developments in the global economy on real macroeconomic activity in the Turkish economy. To this end, the interactions between global economic policy uncertainty (GEPÜ) and basic macroeconomic variables such as investment, consumption, employment, and GDP in the Turkish economy are examined using the Vector Autoregression (VAR) model for the period 1999q1-2020q4. Empirical evidence shows that GEPÜ shocks have contractionary effects on macroeconomic activity in the short and/or medium term and that the investment variable is the variable that is most responsive to these shocks. These results suggest that, on the one hand, the Turkish economy still maintains its fragile structure, and on the other hand, investment decisions are more sensitive to changes in future expectations compared to other economic decisions, such as consumption, and accordingly, the impact of uncertainty on the economy is mainly through the investment channel. The study also conducts a Granger causality test, which leads to the conclusion that there is a unilateral causality running from GEPÜ to macroeconomic variables.

Keywords: Global economic policy uncertainty, macroeconomic activity, Turkish Economy, VAR model

JEL Codes: C32, D81, E20, O50

Giriş

Belirsizlik, temelde bilgi eksikliği ve değişkenliğe bağlı olarak bir olayın sonucuna ilişkin olasılıkların bilinmediği bir durum olarak ifade edilmektedir (Knight, 1921). İktisadi açıdan ele alındığında ise belirsizlik, karar birimlerinin ekonomik sistemde meydana gelme olasılıklarını bilme yeteneğinden yoksun oldukları siyasi, mali ya da finansal krizler gibi ani değişimler ile bu değişimlerin ekonominin geleceğini ne yönde etkileyebileceğine ilişkin bilinmeyenleri yansıtmaktadır (Al-Thaqeb & Algharabali, 2019). Bu bakımdan ekonominin gelecekteki görünümü üzerinde sis perdesi oluşturan belirsizlik, karar birimlerinin görüş mesafelerini daraltarak yatırım, tasarruf, tüketim, istihdam ve üretim gibi temel iktisadi faaliyetlerine ilişkin karar verme yetilerini kısıtlamaktadır. Nitekim firmalar ve hane halkı, belirsizliğin arttığı dönemlerde yüksek maliyetli hatalardan kaçınmak amacıyla bekle-gör stratejisi izleyerek yatırım (Bernanke, 1983; Dixit & Pindyck, 1994), istihdam (Schaal, 2017) ve dayanıklı mal tüketim (Romer 1990) kararlarını erteleyebilmektedir. Ayrıca hane halkı, yüksek belirsizlik dönemlerinde gelirlerinde meydana gelebilecek olası daralma riskine karşı tedbir almak amacıyla ihtiyat amaçlı tasarruflarını artırabilmektedir (Mody ve ark., 2012). Bunların yanı sıra, belirsizlik artışlarıyla birlikte ortaya çıkan işten çıkarılma ve gelir kaybına ilişkin riskler, temerrüt olasılıklarını artırmakta ve buna bağlı olarak risk primleri ve banka kredileri sırasıyla yükselme ve daralma eğilimi göstermektedir (Gilchrist, ve ark., 2014; Schaal, 2017). Fi-

Bu çalışma, Prof. Dr. Kerem KARABULUT danışmanlığında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen Küresel Belirsizliklerin Makroekonomik Aktivite Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği başlıklı doktora çalışmasından türetilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 12.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30.12.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Muhammet DAŞTAN
E-posta: mdastan@agri.edu.tr

Cite this article: Daştan, M., & Karabulut, K. (2022). Effects of global economic policy uncertainty on macroeconomic activity: The case of Turkey. *Trends in Business and Economics*, 36(1), 133-142.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

nansman maliyetlerinin artmasına neden olan bu durum da yine yatırım ve tüketim harcamalarının azalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda belirsizlik, ekonomide yatırım, tüketim ve istihdam düzeylerini olumsuz yönde etkileyerek ekonominin hem arz hem de talep yanında daraltıcı etkiler meydana getirmektedir.

Diğer taraftan Küresel ekonomi, özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren 11 Eylül saldırıları, ABD-İrak savaşı, Küresel Finansal Krizi, Avrupa borç ve göçmen krizi, Brexit müzakereleri, ABD-Çin ticaret savaşları, Arap Baharı ve ABD seçimleri gibi bir takım önemli ekonomik, politik ve/veya jeopolitik gelişmeye tanıklık etmektedir¹. Esasen belirli bir ülke ya da bölgeye özgü olan bu gelişmelere dayalı olarak ortaya çıkan belirsizlikler, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla artan küreselleşme ve liberalizasyon eğilimlerinin ülkeler arasındaki ekonomik ve politik bağları sıkılaştırmasıyla birlikte, kısa dönemde diğer ülkelere de yayılarak küresel bir boyut kazanabilmektedir (Biljanovska ve ark., 2017). Dolayısıyla yukarıda örneklendirilen gelişmeler neticesinde ortaya çıkan belirsizlikler, yalnızca kaynak ülke ya da bölgeye özgü bir sorun olmakla kalmayıp diğer ülkelere yansyarak bu ülkelerdeki makroekonomik aktiviteyi de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Trung, 2019). Daha da önemlisi, ABD gibi majör ekonomilerin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan belirsizlik şokları, gelişmiş ülkelere nispeten gelişmekte olan ülkeler üzerinde daha yıpratıcı etkiler meydana getirebilmektedir (Bloom ve ark., 2017; Luk ve ark., 2020).

Belirtilen bu hususların geçerliliğinin, küresel ekonomide sahip olduğu konumu ve kırılğan yapısıyla dış kaynaklı belirsizlik şoklarından etkilenmesi en olası ekonomilerden birisi olan Türkiye ekonomisi özelinde araştırılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, özellikle gelişmiş ülkelere ilişkin ekonomik ve politik belirsizlikleri yansıtan GEPU'nun Türkiye ekonomisine özgü reel makroekonomik aktivite üzerindeki etkilerinin, 1999q1-2020q4 dönemi için VAR modeli kullanılarak tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle belirsizliğin makroekonomik aktiviteyi nasıl ya da hangi kanallarla etkilediği açıklanmakta, ardından belirli ülke ya da bölgeye özgü belirsizliklerin diğer ülkeler üzerindeki yansımaları açıklanarak konuyla ilgili ampirik literatür özetlenmektedir. Üçüncü bölümde, çalışmanın analizlerinde kullanılan değişkenler tanımlanmakta ve GEPU şoklarının söz konusu değişkenler üzerindeki etkilerinin ampirik açıdan incelenmesinde kullanılan yöntemler ile bu yöntemler ışığında elde edilen bulgular açıklanmaktadır. Çalışma, analizlerden elde edilen bulguların bütüncül bir yaklaşımla tartışıldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Teorik Çerçeve ve Ampirik Literatür

İktisatta belirsizliğin ekonomiyi nasıl etkileyebileceğine yönelik tartışmaların geçmişi, en az Keynes'in (1936) Genel Teorisine kadar uzanmaktadır. Keynes'e göre ekonominin geleceği, belirsizlik ortamında bireylerin hayvansal güdülerine dayalı olarak aldıkları kararlara göre belirlenmektedir (Dow & Dow, 2011; Köhn, 2017). Bir başka ifadeyle, makroekonomik aktivitenin hızlı, yavaş veya durağan olması, karar birimlerinin belirsizlik karşısındaki iyimser ya da kötümser tutumlarına göre değişmektedir. Keynes'in iktisadi düşüncesinde

belirsizliğe ilişkin atılmış olduğu bu önemli adımla birlikte gelişen literatür, belirsizliğin makroekonomik aktivite üzerindeki etkilerinin temelde *reel opsiyon*, *risk primumu* ve *ihtiyati tasarruf* etkilerini içeren üç ayrı kanal üzerinden gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir.

Diğer taraftan güncel literatürde, gelişmiş ülkelere özgü veya küresel belirsizlik şoklarının özellikle gelişmekte olan ekonomiler üzerinde derin etkiler meydana getirebileceği ileri sürülmektedir. Bu başlık altında, öncelikle belirsizlik ile makroekonomik aktivite arasındaki ilişkiler, yukarıda ifade edilen kanallar dikkate alınarak incelenmekte, ardından belirsizliğin yansımaları etkileri açıklanarak konuya ilişkin ampirik literatür özetlenmektedir.

Belirsizlik ve Makroekonomik Aktivite: Etkileşim Kanalları

Reel Opsiyon Etkisi

Reel opsiyonlar, firmalara herhangi bir yükümlülüğe tabi olmaksızın yatırımı terk etme, erteleme ve ölçeklendirme gibi birtakım esneklikler veya seçme hakları tanıyan karar opsiyonları olarak tanımlanabilmektedir (Brach, 2003). Firmalar, yüksek belirsizlik dönemlerinde özellikle geri çevrilemez nitelikteki yatırımlarını terk ettikleri veya bu yatırımlarına devam ettikleri halde, karşılaşılabilecekleri yüksek maliyetli hatalardan kaçınmak ve daha fazla bilgi edinmek amacıyla söz konusu yatırımları ertelemeyi tercih edebilmektedir. Dolayısıyla yüksek belirsizlik, erteleme opsiyonunun değerini artırarak firmaların yatırım yapma konusunda bekle-gör stratejisi izlemelerine veya daha ihtiyatlı davranmalarına neden olmaktadır (Bloom ve ark., 2007). Literatürde "Reel opsiyon etkisi" olarak nitelendirilen bu husus, belirsizliğin yatırımlar üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların temel çıkış noktasını oluşturmaktadır (Bernanke, 1983; Dixit & Pindyck, 1994; McDonald & Siegel, 1986) ve söz konusu hususun geçerliliği birçok çalışma tarafından teyit edilmektedir (ör., Byrne & Davis, 2005; Ghosal & Laungani, 2000; Gulen & Ion, 2015; Julio & Yook, 2012).

Reel opsiyon etkisi, firmaların istihdam kararları üzerinde de geçerli olabilmektedir. Zira firmalar, yeni istihdamla elde edecekleri çıktının mahiyetine veya piyasa koşullarına ilişkin belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda; reklam, arama ve eğitim gibi batık maliyetler gerektiren işe alım kararlarını erteleyebilmektedir (Bloom, ve ark., 2007; Schaal, 2017). Bu duruma bağlı olarak istihdam (Caggiano ve ark., 2014; Choi & Loungani, 2015; Ghosal & Ye, 2015) ve çıktı artışı hızları yavaşlayabilmektedir (Bloom, 2009).

Belirsizlik ayrıca reel opsiyon etkisi kanalıyla tüketicilerin konut, otomobil, beyaz eşya ve mobilya gibi dayanıklı tüketim mallarına ilişkin harcamaları üzerinde de belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Nitekim Romer (1990), 1929 borsa çöküşünün yarattığı yüksek belirsizlik karşısında tüketicilerin, ekonominin gelecekteki seyri hakkında daha fazla bilgi beklemleri nedeniyle dayanıklı mal satın alımlarını ertelediklerini ileri sürmektedir².

Diğer taraftan, özellikle yeni bir fikrin patentini alma veya yeni bir ürünü piyasaya sunma konusunda yüksek rekabetin söz konusu olduğu piyasalarda, firmalar için belirsizliğin çözülmesini beklemek rasyonel bir karar olmayabilir. Zira bu tür piyasalarda faaliyet gösteren (özellikle AR-GE yoğun) firmalar, belirsizliğin arttığı dönemlerde kendilerine stratejik avantajlar sağlamak amacıyla hızlı yatırım ka-

¹ Bu çalışmada kullanılacak olan GEPU endeksinin söz konusu gelişmeleri yansıttığı ampirik bulgular ile kanıtlanmıştır (bkz. Davis, 2016).

² Aynı zamanda Romer (1990), 1891-1928 dönemi için ABD üzerine yürütmüş olduğu çalışmada, hisse seneni piyasa volatilitesinin ortalamasının iki kat üzerine çıkmasıyla birlikte dayanıklı mal üretiminin yaklaşık %7 oranında azaldığını tespit etmektedir. Benzer şekilde Hassler (2001), 1959-1992 dönemi için ABD üzerine yürüttüğü çalışmada, belirsizliğin otomobil alımlarını önemli ölçüde azalttığını saptamaktadır.

rarları alabilmektedir³. Bu durum, reel opsiyon etkisinin gerektirdiği negatif yönlü belirsizlik-yatırım ilişkisinin her koşulda geçerli olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, sermaye ayarlama maliyetlerinin simetrik olduğu ve marjinal sermaye ürününün, fiyat ve maliyet gibi stokastik değişkenlere ilişkin belirsizliğin dış bükey bir fonksiyonu olduğu varsayımlarına dayalı olarak geliştirilen modellerde, belirsizlik-yatırım ilişkisi pozitif yönlü olabilmektedir⁴.

Risk Primi Etkisi

Bilindiği üzere risk primi, yatırımcıların (borç verenlerin) alacakları riskin niteliğine bağlı olarak risksiz getiri oranı üzerine ilave olarak talep ettikleri primi yansıtmaktadır. Bu ilave prim, belirsizlikle doğru yönlü hareket etmektedir (Pástor & Veronesi, 2013; Segal ve ark., 2015). Nitekim yatırımcılar, ekonomide belirsizliğin arttığı dönemlerde, finansal bir varlığı elde tutmanın getireceği olası zararı tazmin etmek amacıyla daha yüksek oranlı risk primi talep edebilmektedir. Bu durum, varlık fiyatlarında değişkenliğe neden olmakta ve borçlanma maliyetlerini artırarak firma yatırımlarını negatif yönde etkileyebilmektedir⁵ (Bloom, 2014; Ferderer, 1993). Ayrıca birçok hane halkı tüketim harcamalarını, firma ise yatırım harcamalarını bankalardan borçlanarak finanse etmektedir. Ancak belirsizliğin yüksek olduğu dönemlerde, firma ve hane halkı gelirleri değişkenlik gösterebilmekte ve dolayısıyla da temerrüt olasılığı (geri ödememe riski) artmaktadır. Bu bakımdan bankalar, kendilerini temerrüt riskine karşı korumak veya temerrüt maliyetlerini karşılamak için ilave prim talep edebilmektedir (Ferrara ve ark. 2017). Bu durum, faiz oranlarını artırarak finansman maliyetlerinin yükselmesine ve bu nedenle de tüketim harcamalarının yanı sıra firmaların yatırım, istihdam ve üretim faaliyetlerinin yavaşlamasına neden olmaktadır (Bloom, 2014; Gilchrist ve ark., 2014).

İhtiyati Tasarruf Etkisi

Modigliani ve Brumberg (1954) ile Friedman (1957)'in sırasıyla yaşam boyu ve sürekli gelir modellerini geliştirmesiyle birlikte, iktisatçılar arasında tüketim kararlarının gelecekteki gelir ve/veya belirsizlik gibi rassal değişkenlere bağlı olduğu hususunda genel bir uzlaşma bulunmaktadır. Zira belirsizlik altında hane halkı, gelirlerinde meydana gelebilecek olası daralma riskine karşı tedbir almak ve yaşam boyu tüketim düzeylerini korumak amacıyla cari dönem tüketim harcamalarını/tasarruflarını azaltma/artırma yoluna gidebilmektedir (Giavazzi & McMahon, 2012; Masayuki, 2017; Mody ve ark., 2012). Belirsizlik karşısında hane halkının toplam talebin daralmasına yol açacak bu yöndeki eğilimleri, literatürde "ihtiyati tasarruf etkisi" olarak nitelendirilmektedir (Bloom, 2014).

Tasarrufların uzun dönemli ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden birisi olduğu hususu dikkate alındığında, ihtiyati tasarruf etkisi daha çok kısa dönemde geçerlilik arz etmektedir (ör., bkz. Mukalayı, 2021). Ancak Bloom'a (2014) göre, özellikle küçük açık ekonomilerde belirsizlik artışlarıyla birlikte hareket eden tasarrufların bir kısmı kolayca yurt dışına çıkabilirken, tasarruf artışlarına bağlı olarak iç talepteki daralma daha uzun vadeye yayılabilmektedir. Ayrıca, finansal sisteme duyulan güvenin az olduğu ülkelerde karar birimlerinin yastık altı tasarruf eğilimlerinin yüksek olması, belirsizlikle birlikte artan tasarrufların finansal sisteme aktarılmasını veya yatırımların finansmanın da kullanılmasını engel-

leyebilmektedir. Böylece belirsizlik artışları, uzun dönemde dâhi ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olabilmektedir.

Belirsizliğin Yansımaya Etkileri

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla artan liberalizasyon ve küreselleşme eğilimlerinin yanı sıra; ulaşım, teknoloji ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmeler, ülkeler arasındaki sosyal, ekonomik ve politik bağları giderek sıkılaştırmaktadır. Bu nedenle herhangi ülke ya da bölge özelinde meydana gelen ekonomik, politik ve/veya jeopolitik şoklar kısa dönemde diğer ülkelere de yayılarak küresel bir boyut kazanabilmektedir. Nitekim 2008 küresel finansal krizinden sonraki büyük durgunluk döneminde, ABD'deki ekonomik politikaya ilişkin gelişmelerin (ör. Borç tavanı (debt ceiling) tartışmaları ve ticaret anlaşmalarının iptali ya da yeniden müzakere tehditleri) küresel ölçekli etkiler meydana getirdiği bilinmektedir. Benzer şekilde Avrupadaki Brexit müzakereleri ile borç ve mülteci krizleri, Çin'deki yönetim geçişi ve para birimi ayarlamaları, Rusya'nın yeni dünya düzenindeki pozisyon arayışları ve Arap baharıyla birlikte orta doğuda yaşanan askeri/siyasi gerilimler, yalnızca bu ülke ya da bölgelerdeki belirsizliği artırmakla kalmayıp diğer ülkelerdeki belirsizliğe de kaynaklık etmektedir (Biljanovska ve ark., 2017; Trung, 2019).

Bu çıkarımları destekler şekilde Bloom (2017), çalışmasında 1985-2016 döneminde ABD, İngiltere ve Avusturya'daki ekonomik politika belirsizliklerinin sırasıyla %33'ünün, %60'ının ve %90'ının dış kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bloom'un bu yöndeki bulguları, ABD gibi majör ülkelere göre daha küçük ölçekli olan ülkelerin, dış kaynaklı belirsizlik şoklarına daha fazla maruz kalabileceğine ve bu nedenle de söz konusu şokların bu ekonomilerdeki makroekonomik aktivite üzerinde daha derin etkiler meydana getirebileceğine işaret etmektedir.

Ancak, bu durumu ampirik açıdan ortaya koyan çalışmaların, belirsizlik ve makroekonomik aktivite ilişkisini konu edinen literatürün az bir kısmını kapsadığı görülmektedir. Konuyla ilgili sınırlı sayıdaki çalışmalardan birini yürüten Biljanovska ve ark., (2017), Heterojen Panel Yapısal VAR (PSVAR) modeli çerçevesinde 1985-2017 dönemi için yürütmüş olduğu çalışmasında; ABD, Avrupa ve Çin'deki belirsizlik şoklarının diğer ülkelerdeki reel çıktı, özel tüketim ve yatırım büyüme hızlarını yavaşlattığını tespit etmektedir. Ayrıca Trung (2019), Panel VAR modeli çerçevesinde 1995-2015 dönemi için ABD belirsizlik şoklarının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, söz konusu şokların bu ülkelerdeki başta yatırımlar olmak üzere sermaye girişi, tüketim, ihracat ve çıktı üzerinde negatif etkilerinin olduğunu saptamaktadır.

Diğer taraftan Carrière-Swallow ve Céspedes (2013), belirsizliğin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerini VAR modeli kapsamında 1990-2011 dönemi için araştırdıkları çalışmalarında iki önemli sonuca ulaşmaktadır. Bu sonuçlardan ilki, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere kıyasla dışsal bir belirsizlik şokunun ardından yatırım ve tüketim harcamalarında çok daha ciddi düşüşler meydana geldiğini; ikincisi ise gelişmekte olan ülkelere belirsizlik şoklarından sonra toparlanma sürecinin daha uzun bir döneme yayıldığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Choi (2018), SVAR modelleri çerçevesinde ve 18 gelişmek-

³ Literatürde *büyüme opsiyonu etkisi* olarak nitelendirilen bu durumun geçerli olabileceğini gösteren çalışmalar için bkz. (Vo ve Le 2017; Kraft ve ark., 2018)

⁴ Bu varsayımlar altında belirsizliğin yatırımlar üzerindeki pozitif etkisi; Oi (1961), Hartman (1972) ve Abel (1983) tarafından ortaya konulduğundan, Oi-Hartman-Abel etkisi olarak da bilinmektedir (bkz. Bloom, 2014).

⁵ Örneğin, Ferderer (1993), 1969-1989 dönemi ve ABD için yürütmüş olduğu çalışmasında, risk primlerinde bir standart sapmalı artışın yatırım harcamalarında yaklaşık 0,25 standart sapmalı bir azalma meydana getirdiğini tespit etmektedir.

te olan ülke ekonomisi özelinde yürütmüş olduğu çalışmasında, 1994-2013 döneminde ABD belirsizlik şoklarının, ABD'nin aksine yükselen piyasa ekonomilerinin çıktıkları üzerinde oldukça derin etkilerinin bulunduğunu belgelemektedir. Cheng (2017) ise SVAR modeline dayalı olarak 1998-2014 dönemi için iç ve dış (ABD) belirsizlik şoklarının Güney Kore üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmasında, her iki belirsizlik şokunun da Güney Kore ekonomisi üzerinde negatif etkilerinin bulunduğunu, ancak dış şokların çıktıyı etkilemede daha baskın olduğunu saptamaktadır. Benzer şekilde Shah ve ark., (2019), GEPU'nun 1997-2016 döneminde Malezya'daki makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini GARCH modeli çerçevesinde inceledikleri çalışmalarında, küresel belirsizliğin ülke ekonomisi üzerinde ulusal belirsizlikten çok daha ciddi düzeyde negatif etkilerinin bulunduğunu saptamaktadır.

Yukarıda özetlenen literatür genel olarak değerlendirildiğinde, özellikle gelişmiş ülkelere özgü belirsizlik şoklarının gelişmekte olan ekonomilerde oldukça yıpratıcı etkiler meydana getirebileceği görülmektedir. Çalışmada, ilgili literatür incelenerek yapılan bu tespitin geçerli olup olmadığı, Türkiye ekonomisi özelinde araştırılmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın ilgili konuda hızla gelişmekte olan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Metodoloji

Araştırmanın Kapsamı ve Verileri

Çalışmada, küresel ekonomik politika belirsizliklerinin reel makroekonomik aktivite üzerindeki etkileri, Türkiye ekonomisi özelinde 1999q1-2020q4 dönemi⁶ için çeyreklik verilerle incelenmektedir. Çalışmanın ekonometrik analizlerinde kullanılan ve literatürdeki teorik/ampirik çalışmalar ışığında belirlenen değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablodaki değişkenlerden sırasıyla; reel Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı, özel sektör nihai tüketim harcamalarını ve yatırım harcamalarını temsil kullanan GDP, CNS ve INV değişkenlerine ait veriler, OECD veri tabanından 2015 baz yılı fiyatlarıyla (milyon ABD doları) Satınalma Gücü Paritesi cinsinden elde edilmiştir. Bununla birlikte, istihdam seviyesini temsil kullanan EMP değişkenine ait veriler, TÜİK veri tabanından elde edilmiştir. Küresel ekonomik politika belirsizliğini temsil kullanan GEPU⁷ endeksine ait veriler ise <https://www.policyuncertainty.com/> internet adresinden elde edilmiştir. Burada açıklanan tüm değişkenler, çalışmanın ekonometrik analizlerine bir önceki yılın aynı çeyreğine göre hesaplanan büyüme hızlarıyla dâhil edilmiştir⁸. Söz konusu değişkenlere

Tablo 1.
Değişkenlerin Tanımlanması ve Veri Kaynakları

Kısaltmalar	Tanımlar	Veri Kaynakları
GEPU	Küresel Ekonomik Politika Belirsizlik Endeksi	https://www.policyuncertainty.com/
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	OECD-Stat (Organization for Economic Cooperation and Development Statistics)
CNS	Özel Sektör Nihai Tüketim Harcamaları	
INV	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	
EMP	İstihdam Edilen İşgücü	TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)

⁶ Çalışmanın bu dönemi kapsamında makroekonomik değişkenlere ait çeyreklik serilerin ilgili veri tabanlarından söz konusu dönem için kesintisiz bir şekilde temin edilebilmeleri etkili olmaktadır.

⁷ 21 farklı ülke için oluşturulan EPU endeks değerlerinin her bir ülkenin GSYH değerleriyle ağırlıklandırılarak oluşturulan GEPU endeksi, Asya ve Rus mali krizleri, 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Irak'ı işgali, Küresel Finansal Krizi, Avrupa göçmen ve borç krizleri ve Brexit referandumu gibi küresel ölçekte belirsizlik oluşturan önemli gelişmeleri yakalamaktadır. EPU ve GEPU endeksinin türetiliş biçimi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Baker vd., 2016; Davis, 2016). Çalışmada, ilgili veri tabanından aylık biçimde elde edilen GEPU endeks değerleri, üçer aylık aritmetik ortalamaları alınarak çeyreklik verilere dönüştürülmüştür.

⁸ Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki aşamalarında GEPU, GDP, CNS, INV ve EMP kısaltmaları ilgili değişkenlerin büyüme hızlarını yansıtmaktadır.

ait büyüme hızlarının 1999q1-2020q4 dönemindeki zaman serisi özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler, Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde, GEPU ve GDP serilerinin normal dağılmadığı, buna karşılık INV, EMP ve CNS serilerinin normal bir dağılım sergilediği görülmektedir. Ayrıca tüm serilerin ortalama değerlerinin pozitif olduğu (değişkenlerin inceleme döneminde artış eğiliminde oldukları) ve GEPU ile INV serilerine ait standart sapma değerlerinin diğer makroekonomik serilere ait standart sapma değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, inceleme döneminde belirsizlik ve yatırım değişkenlerinin diğer değişkenlere kıyasla daha volatil (istikrarsız) olduğunu göstermektedir. Burada yapılan tespitler, değişkenlerin gelişim seyirlerini gösteren Şekil 1'in izlenmesinden de anlaşılabilir.

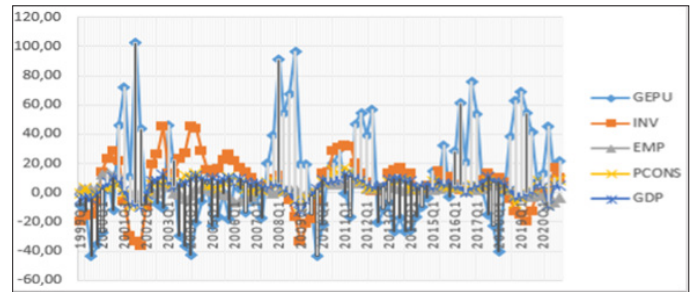
Araştırmanın Yöntemi ve Bulgular

Tek denklemler regresyon modellerinde, bağımlı değişken bir ya da daha fazla bağımsız değişkenin doğrusal bir fonksiyonu olarak açıklanmakta ve söz konusu değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerinin yönünün, bağımsız değişken veya değişkenlerden bağımlı değişkene doğru olduğu varsayılmaktadır. Ancak iktisadi değişkenler arasında çok boyutlu ve karmaşık bir ilişki ağı bulunabilmekte ve bu nedenle de ekonometrik model değişkenleri arasında çok yönlü ilişkiler söz konusu olabilmektedir. Bu durum, herhangi bir iktisadi olay açıklanırken tek denklemler modellerden

Tablo 2.
Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	İnceleme Dönemi:1999q1-2020q4			Gözlem Sayısı: 88	
	GEPU	INV	EMP	CNS	GDP
Ortalama	10.89	7.04	1.66	4.04	4.44
Medyan	1.60	9.53	2.05	4.41	5.86
Maksimum	102.66	45.13	12.86	16.86	12.37
Minimum	-43.44	-36.82	-8.26	-9.44	-12.93
St. Sapma	34.48	17.02	3.96	5.44	5.38
Çarpıklık	0.63	-0.33	0.25	-0.45	-1.12
Basıklık	2.69	3.24	3.84	3.43	3.83
Jarque-Bera (JB)	6.32 [0.042]	1.82* [0.401]	3.58* [0.166]	3.68* [0.158]	21.21 [0.000]

Not: Köşeli parantezlerin içerisinde yer alan değerler JB istatistiklerine ait olasılıkları, söz konusu istatistiklerin üstlerinde yer alan "*" işareti ise ilgili serinin %1 önem düzeyinde normal dağılım sergilediğini göstermektedir.

Şekil 1.
Belirsizlik ve Makroekonomik Değişkenlerin Gelişim Seyri

ziyade içerisinde birden fazla denklem barındıran eşanlı denklem sistemlerinin kullanılmasını gerekli kılmaktadır (Gujarati & Porter, 2009). Fakat bu tür denklem sistemlerinde, aralarındaki karşılıklı etkileşimler nedeniyle değişkenlerin doğru ya da nesnel bir şekilde salt içsel (bağımlı)/dışsal (bağımsız) değişken olarak belirlenmesi güçleşmektedir (Tarı & Bozkurt, 2006). Eşanlı denklem sistemlerinde karşılaşılan bu güçlük, bazen yapısal model üzerinde birtakım kısıtlamalar getirilerek aşılmaya çalışılmaktadır (Darnell, 1994, Akt. Tarı & Bozkurt, 2006).

Öte yandan Sims (1980), belirli varsayım ya da kısıtlamalar yoluyla kurulan modellerin kullanışlı olmadığını savunmakta ve "inanılmaz (incredible)" olarak nitelendirdiği şüpheli dışlamalara dayalı olarak geliştirilen modellere alternatif olarak VAR modellerini öne sürmektedir (Christiano, 2012). Zira VAR modellerinde, ekonometrik model kurulurken değişkenlerin içsel/dışsal oluşları hakkında önsel bir ayırıştırma yapılmamakta ve tüm değişkenler genellikle sisteme içsel değişken olarak dâhil edilmektedir (Gujarati & Porter, 2009). Dolayısıyla ekonomistlerin model kurarken yaptıkları ön varsayımların ya da parametreler üzerine getirdikleri kısıtlamaların model üzerindeki olumsuz etkileri büyük ölçüde önlenmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004). Bu bakımdan VAR modelleri, parametreler üzerinde herhangi bir kısıtlama zorunluluğu gerektirmeksizin değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

Sims'in (1980) çalışmasını takiben uygulamalı ekonometri araştırmalarında yoğun bir şekilde kullanılan VAR modeli, bu çalışma için şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$y_t = c + \theta_1 y_{t-1} + \dots + \theta_p y_{t-p} + \varepsilon_t, \quad (t = 1, 2, \dots, T) \quad (1)$$

Tablo 3.
Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF				PP			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	LV	OL	LV	OL	LV	BW	LV	BW
GEPU	-4.73*	0	-4.80*	0	-4.77*	4	-4.85*	4
INV	-3.20**	6	-3.22***	6	-3.55*	1	-3.59**	1
EMP	-3.66*	1	-3.73**	1	-3.31**	2	-3.38***	2
CNS	-4.06*	0	-4.04**	0	-4.27*	3	-4.26*	3
GDP	-3.79*	0	-3.75**	0	-3.96*	1	-3.92**	1
	%1	-3.50	-4.06		-3.50		-4.06	
Kritik Değerler	%5	-2.89	-3.46		-2.89		-3.46	
	%10	-2.58	-3.15		-2.58		-3.15	

Not: Tablodaki LV sütunu değişkenlerin seviyeleri için hesaplanan test istatistiklerini; OL ve BW sütunları sırasıyla Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) dayalı olarak belirlenen optimal gecikme uzunluklarını ve Barlett ve Kernell yöntemi ile belirlenen Newey-West bant genişliklerini (Bandwidth) göstermektedir. Değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin üstlerinde yer alan *, ** ve *** sembolleri ise ilgili değişkenlerin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde durağan olduğunu belirtmektedir.

Tablo 4.
Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve Tanısal Testler

Gecikme	FPE	AIC	SC	HQ	LM	WHT
0	87694719	32.47	32.62	32.53		
1	6604594.*	29.89	30.78*	0.24*	26.73(0.3700)	161.26(0.2504)
2	7959602.	30.07	31.70	30.72	AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri	
3	10761622	30.35	32.73	31.30		
4	9941807.	30.23	33.36	31.49		
5	8926214.	30.07	33.94	31.62		
6	8075673.	29.88	34.49	31.73		
7	7292135.	29.64	35.00	31.79		
8	8411445.	29.59*	35.70	32.04		

Not: * işareti, bilgi kriterlerine ait minimum değerleri belirtmektedir. LM ve WHT sütunları sırasıyla F ve Ki-kare test istatistiklerini göstermektedir. Parantez içerisinde verilen değerler ise LM ve WHT testlerine ilişkin olasılık değerlerini yansıtmaktadır.

Burada $y_t = (GEPU, INV, EMP, CNS, GDP)$, 5×1 boyutundaki içsel değişkenler vektörünü; c , 5×1 boyutundaki sabit terimler vektörünü; θ_p, y_{t-p} vektörünün otoregresif katsayılarının 5×5 boyutundaki matrisini; $\varepsilon_t = (\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t}, \dots, \varepsilon_{nt})$ ise 5×1 boyutundaki rassal hata terimleri vektörünü temsil etmektedir.

Değişkenlerin Durağanlık Özelliklerinin Belirlenmesi

Zaman serisi analizlerinde tutarlı sonuçların elde edilebilmesi ve sahte regresyon olgusunun önlenmesi için değişkenlerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Zira değişkenler durağan olmadıklarında (aşağı veya yukarı yönlü kalıcı eğilimlere sahip olduklarında), model tahminlerinden elde edilen katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olması ve R^2 değerlerinin sıfırdan farklı (veya yüksek) olması, değişkenler arasında gerçek bir ilişkinin varlığını garanti etmemektedir (Gujarati & Porter, 2009). Bu noktadan hareketle çalışmada, analize konu olan değişkenlerin durağanlık özellikleri geleneksel ADF (Augmented [Geliştirilmiş] Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleriyle araştırılmakta ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmaktadır. Tablodaki her iki testten elde edilen sonuçlar incelendiğinde, analize konu olan tüm değişkenlerin seviye değerlerinde (LV) durağan oldukları görülmektedir. Bu sonuca %1, %5 ve %10 önem seviyelerinde değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin MacKinnon kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olmasıyla ve böylece de durağanlık sıfır hipotezlerinin reddedilmesiyle ulaşılmaktadır.

Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

VAR modelleri çerçevesinde yürütülen analizlerde, modellere ilişkin gecikme uzunluklarının hatalı belirlenmesi, nedensellik testleri, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayırıştırması uygulamalarından elde edilen bulguların tutarsız olmasına yol açabilmektedir (Braun & Mittnik, 1993). Bu bakımdan VAR analizlerinde uygulama yapılmadan önce kurulan model ya da modellere ait optimal gecikme uzunluklarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Ancak iktisat teorisi, değişkenler arasındaki ilişkilerin karakterize edilmesi için kaç gecikmenin gerekli olduğu hususunda araştırmacılara nadiren rehberlik edebilmektedir (Ivanov & Kilian, 2001). Dolayısıyla literatürde optimal gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için genellikle Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ve Final Tahmin Hatası (FPE) gibi çeşitli bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada da öncelikle optimal gecikme uzunluğu yukarıda ifade edilen bilgi kriterleri eşliğinde belirlenmekte ve ardından belirlenen gecikme uzunluğunda modelin yapısal bir sorun içerip içermediği, Lagrange Çarpmanı (Lagrange Multiplier [LM]) Otokorelasyon ve White (WHT) Değişken Varyans testleriyle, modelin bir bütün olarak durağanlığı/istikrarlılığı ise AR karakteristik polinomunun ters kökleriyle incelenmektedir. Söz konusu kriterler ve tanısal testler ışığında elde edilen bulgular, Tablo 4'te sunulmaktadır. Tablodaki sonuçlar incelendiğinde, AIC dışındaki tüm bilgi kriterlerinin optimal gecikme uzunluğunun 1(bir) olması yönünde ortak bir sonuca işaret ettiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada FPE, SIC ve HQ bilgi kriterlerinin minimum olduğu 1(bir) gecikme uzunluğu, optimal gecikme uzunluğu olarak belirlenmekte ve çalışmadaki tüm ekonometrik analizler bu gecikme uzunluğuna dayalı olarak yürütülmektedir.

Tablodaki sonuçlar, belirlenen gecikme uzunluğunda tahmin edilen VAR (1) modelinin yapısal istikrarlılığının test edilmesi amacıyla kullanılan LM ve WHT testleri açısından incelendiğinde ise modelde yapısal bir sorun olmadığı tespit edilmektedir. Bu tespitlere, her iki test için hesaplanan olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olmasıyla ve bu nedenle de "seride otokorelasyon sorunu yoktur"

ve "seride değişen varyans sorunu yoktur" şeklindeki sıfır hipotezlerinin reddedilememesiyle ulaşılmaktadır. Ayrıca tablonun sağ alt köşesinde sunulan grafikte AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu durum, modelin bir bütün olarak durağan ya da istikrarlı olduğunu yansıtmaktadır.

Granger Nedensellik Testi

Granger bağlamında nedensellik, bir değişkenin geçmiş değerlerinin bilgi setine dâhil edilmesinin başka bir değişkenin tahminini iyileştirip iyileştirmeyeceğinin anlaşılmasıyla belirlenebilmektedir. Bir başka ifadeyle, herhangi bir X değişkeninin geçmiş değerleri hakkındaki bilgilerin, Y gibi bir değişkenin kesin bir biçimde tahmin edilmesine olanak tanırırsa, X değişkeninin Y 'nin nedeni olduğu kabul edilmektedir (Takım, 2010). Bu noktadan hareketle çalışmada, GEPU ile makroekonomik değişkenler arasındaki ikili (Pairwise) Granger nedensellik ilişkileri aşağıdaki modeller üzerinden incelenebilmektedir.

$$X_t = \sum_{i=1}^p \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^p \lambda_j GEPU_{t-j} + u_{2t} \quad (2)$$

$$GEPU_t = \sum_{i=1}^p \gamma_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^p \delta_j GEPU_{t-j} + u_{1t} \quad (3)$$

Modellerdeki, X terimi, ayrı ayrı *INV*, *EMP*, *CNS* ve *GDP* değişkenlerini; p , terimi gecikme uzunluğunu; u terimi ise birbirinden bağımsız hata terimlerini temsil etmektedir. Ayrıca birinci modelde ilgili makroekonomik değişkenin cari dönem değerlerinin değişkenin kendisinin ve GEPU'nun geçmiş dönem değerleriyle ilişkili olduğu, ikinci modelde ise *GEPU* değişkeninin cari dönem değerlerinin GEPU'nun kendisinin ve ilgili makroekonomik değişkenin geçmiş dönem değerleriyle ilişkili olduğu varsayılmaktadır (Gujarati & Porter, 2009). Bu varsayımlar ışığında değişkenler arasında: i) İstatistiksel açıdan birinci modeldeki gecikmeli GEPU katsayıları sıfırdan farklıyken, ikinci modeldeki gecikmeli X katsayıları sıfırdan farklı değilse, GEPU'dan ilgili makro ekonomik

Tablo 5.
İkili Granger Nedensellik Test Sonuçları

Temel Hipotezler	L	N	FS	P	Sonuç
INV, GEPU'nun Granger Nedeni Değildir	1	87	1.1578	0.2850	INV \Rightarrow GEPU
GEPU, INV'nin Granger Nedeni Değildir			15.2445	0.0002	GEPU \Rightarrow INV
EMP, GEPU'nun Granger Nedeni Değildir	1	87	1.9994	1.1611	EMP \Rightarrow GEPU
GEPU, EMP'nin Granger Nedeni Değildir			11.5704	0.0010	GEPU \Rightarrow EMP
CNS, GEPU'nun Granger Nedeni Değildir	1	87	0.10582	0.7458	CNS \Rightarrow GEPU
GEPU, CNS'nin Granger Nedeni Değildir			8.13318	0.0055	GEPU \Rightarrow CNS
GDP, GEPU'nun Granger Nedeni Değildir	1	87	0.8557	0.3576	GDP \Rightarrow GEPU
GEPU, GDP'nin Granger Nedeni Değildir			15.1214	0.0002	GEPU \Rightarrow GDP

Not: Tabloda yer alan L, N, FS ve P sütunları sırasıyla gecikme uzunluğunu, gözlem sayısını, F-test istatistiklerini ve olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 6.
VAR Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Test sonuçları

Gecikme: 1	GEPU	INV	EMP	CNS	GDP
GEPU		0.0001*	0.0011*	0.0206**	0.0008*
INV	0.3532		0.2186	0.0022*	0.0109**
EMP	0.2129	0.2023		0.6426	0.4753
CNS	0.2802	0.0203**	0.8965		0.5189
GDP	0.8438	0.0247**	0.1786	0.0589***	

Not: Tablo, sütunlardaki değişkenlerden satırlardaki değişkenlere doğru nedenselliği göstermektedir. Olasılık değerlerinin üzerlerindeki *, ** ve *** işaretleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğunu belirtmektedir.

değişkene (ör., *INV*'ye) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu; ii) birinci modeldeki GEPU katsayıları sıfırdan farklı değilken, ikinci Modeldeki gecikmeli X katsayıları sıfırdan farklıysa, ilgili makroekonomik değişkenden GEPU'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu; iii) Gecikmeli GEPU ve X katsayıları her iki modelde de istatistiksel açıdan önemli derecede sıfırdan farklıysa, değişkenler arasında iki taraflı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu; iv) Son olarak GEPU ve X katsayıları her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı değilse, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı yönünde dört farklı durum söz konusu olabilmektedir. Çalışmada bu dört durum test edilmekte ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde, *GEPU* değişkeninden diğer tüm makroekonomik değişkenlere doğru, %1 önem düzeyinde, tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmektedir. Bu sonuca F-istatistik değerlerinin F-tablo değerlerinden büyük (olasılık değerlerinin 0.01'den küçük) olmasıyla ve bu nedenle de nedenselliğin olmadığı yönündeki sıfır hipotezlerinin reddedilmesiyle ulaşılmaktadır. Çalışmada ayrıca çok değişkenli nedenselliğin incelenmesi amacıyla VAR Granger nedensellik/Blok dışsallık Wald testi uygulanmaktadır. Söz konusu testte ise bu kez bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin blok olarak sıfıra eşit olup olmadığı test edilmekte ve elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablodaki sonuçlar, ikili Granger nedensellik test sonuçlarına paralel olarak *GEPU* değişkenden makroekonomik değişkenlere doğru güçlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu, ancak makroekonomik değişkenlerden *GEPU* değişkenine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara, *GEPU* bağımlı değişken olarak seçildiğinde, dışlanan her bir makroekonomik değişkene ilişkin olasılık değerlerinin 0.010'dan büyük olmasıyla ve her bir makroekonomik değişken bağımlı değişken olarak seçildiğinde, dışlanan *GEPU* değişkenine ilişkin olasılık değerlerinin 0.01, 0.05 ve/veya 0.010'dan küçük olmasıyla ulaşılmaktadır⁹.

Etki- tepki fonksiyonları

Var modelinin sahip olduğu dinamik yapı nedeniyle sistemdeki bir değişkende meydana gelen şok kendisiyle birlikte diğer değişkenleri de doğrudan etkileyebilmektedir. Değişkenler arasındaki karşılıklı bu etkileşimler, etki-tepki fonksiyonlarıyla incelenebilmektedir. Söz konusu fonksiyonlar, birinci dereceden iki değişkenli bir VAR modeli üzerinden aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir (Enders, 2015).

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} e_{1t-i} \\ e_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (4)$$

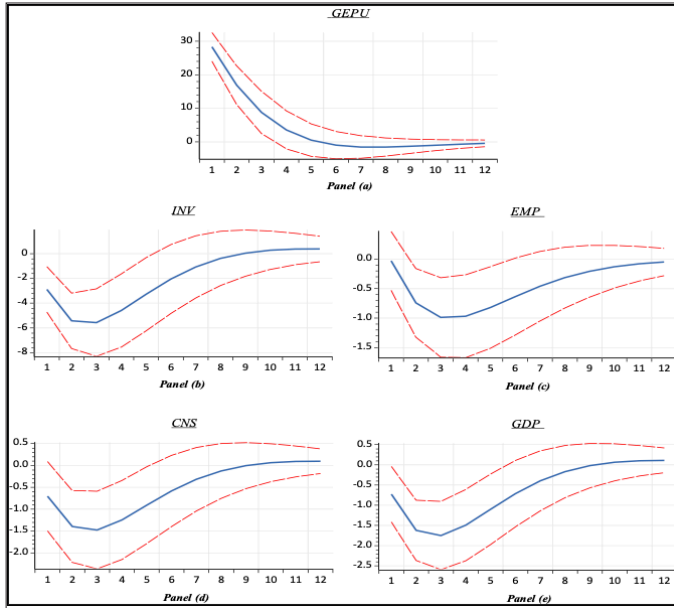
Model, hareketli ortalama gösterimiyle;

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} \phi_{11}(i) & \phi_{12}(i) \\ \phi_{21}(i) & \phi_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} e_{1t-i} \\ e_{2t-i} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Biçiminde veya daha yalın bir gösterimle şu şekilde ifade edilebilmektedir:

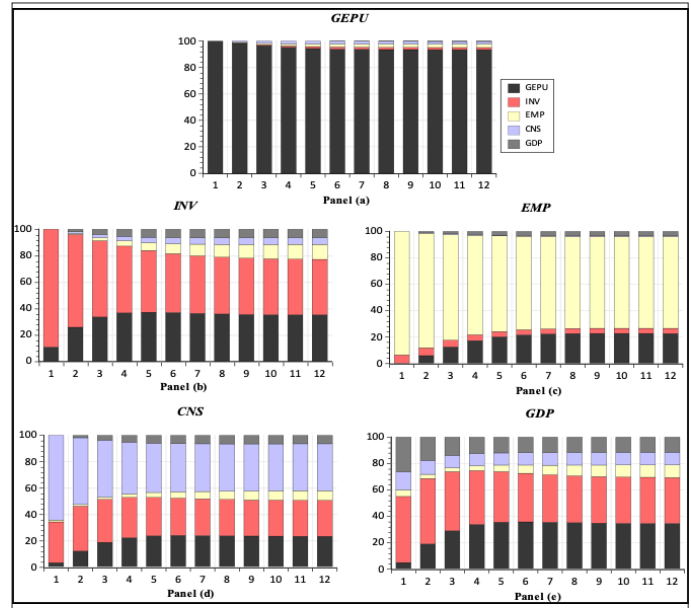
$$x_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i \varepsilon_{t-i} \quad (6)$$

⁹ Granger nedensellik testinin gecikme sayısına duyarlı olabileceği hususu dikkate alınarak, 2, 3 ve 4 gecikme üzerinden testler yinelenmiş ve aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

Şekil 2.
Etki-Tepki Fonksiyonları

Burada ϕ katsayıları, rassal hata terimlerinde ($\epsilon_{y,t}, \epsilon_{z,t}$) meydana gelen şoklar karşısında değişkenlerin (y, z) sergiledikleri davranışları gözlemlenebilir kılan etki-tepki fonksiyonlarını yansıtmaktadır¹⁰. Dolayısıyla etki tepki fonksiyonları, analizlerin VAR modellerine dayalı olarak yürütüldüğü literatürde, model değişkenlerinden birinde meydana gelen rassal şokların diğer değişkenlerin cari ve gelecek dönemdeki değerleri üzerindeki etkilerinin (veya bu değişkenlerin söz konusu şoka karşı verdikleri tepkilerinin) tespit edilmesinde sıklıkla kullanılmaktadır. İlgili literatürde etki-tepki fonksiyonları kullanılırken de genellikle VAR sistemindeki şoklar, Cholesky ayrıştırması kullanılarak dikeyleştirilmekte (veya ilişkisiz hale getirilmekte) ve böylece değişkenlerin spesifik şoklara karşı bireysel tepkileri incelenebilmektedir. Bu bakımdan çalışmada, küresel ekonomik politika belirsizliklerine ilişkin beklenmeyen şokları tanımlamak üzere Cholesky ayrıştırması kullanılmakta ve analize konu olan değişkenler Carrière-Swallow ve Céspedes (2013); Baker ve ark., (2016), Zalla (2017); Bloom (2017), Basu ve Bundick (2017) ve Luk ve ark., (2020) çalışmalarını referans alınarak VAR sisteminde {GEMU, INV, EMP, CNS ve GDP} şeklinde sıralanmaktadır¹¹. Bu sıralamayla birlikte çalışmada etki-tepki fonksiyonları, GEMU şokları karşısında Türkiye ekonomisine özgü yatırım, istihdam, tüketim ve GDP değişkenlerinin verdikleri tepkileri izlemek amacıyla Şekil 2'deki gibi oluşturulmaktadır¹². Şekilde yer alan paneller, GEMU değişkenindeki bir standart sapmalı artışla ölçülen bir şoka karşı, sırasıyla GEMU, INV, EMP, CNS ve GDP değişkenlerinin 12 dönemlik bir zaman diliminde verdikleri dinamik tepkileri yansıtmaktadır. Örneğin Panel (a) incelendiğinde, GEMU değişkeninin kendisinde meydana gelen bir standart sapmalı şoka karşı zamanla azalan pozitif yönlü tepkiler verdiği görülmektedir. Söz konusu paneller her bir değişken için ayrı ayrı incelendiğinde ise GEMU şokları karşısında en çok etkilenen değişkenin yatırım en az etkilenen değişkenin de istihdam olduğu görülmek-

Şekil 3.
Varyans Ayrıştırması Analizi

tedir. Nitekim belirsizlik şoklarının değişkenler üzerindeki etkilerinin zirveye ulaştığı dönemde, söz konusu şoklara karşı INV yaklaşık %5,5'lik (bkz. Panel (b)) EMP ise yaklaşık %1'lik (bkz. Panel (c)) negatif yönlü tepkiler vermektedir.

Yatırım harcamalarının belirsizlik şoklarından en çok etkilenen değişken olması: i) Türkiye ekonomisinde karar birimlerinin yatırım kararı alırken diğer iktisadi kararlarında olduğundan daha fazla gelecek odaklı hareket ettiklerini ve bu nedenle de yatırımların geleceğe ilişkin beklentilerdeki değişimlere daha fazla duyarlı olduğunu; ii) GEMU'nun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin temelde yatırım kanalı üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, Keynes'in (1937) yatırımların çoğunlukla karar birimlerinin gelecek hakkındaki görüşlerine bağlı olduğu ve buna bağlı olarak da toplam talebin en volatil bileşeni olduğu yönündeki görüşüyle uyumaktadır. Belirsizlik şokları karşısında en az tepkinin ekonominin istihdam kanadından gelmesi ise firmaların yarı zamanlı istihdamın sağladığı esneklikten (kolayca işe alma, işten çıkarma) faydalanarak tam zamanlı istihdamdan yarı zamanlı istihdama geçiş yapabildiğine (Bloom, 2014) ve bu durumun da belirsizliğin istihdam üzerindeki reel opsiyon etkisini kırabildiğine işaret etmektedir. Etki-tepki fonksiyonlarından elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ekonomilerin özellikle büyük ekonomilere özgü belirsizlik şoklarına maruz kalabildikleri hususunun (Carrière-Swallow & Céspedes, 2013; Cheng, 2017; Choi, 2018; Luk ve ark., 2020; Shah ve ark., 2019) Türkiye ekonomisi için de geçerlilik arz ettiği görülmektedir.

Varyans Ayrıştırması Analizi

Varyans ayrıştırması, sistemde yer alan her bir değişkenin öngörü hata varyansını değişkenlere ayrı ayrı paylaştırarak şokların değişkenler üzerindeki etkilerini oransal olarak ifade etmektedir (Özer & Erdoğan, 2006). Bir başka ifadeyle varyans ayrıştırması, sistemdeki

¹⁰ Örneğin, ϕ_{12} katsayısı $\epsilon_{z,t}$ 'deki bir birimlik şokun y_t üzerindeki eşanlı etkisini göstermektedir.

¹¹ Sistemde GEMU endeksinin en dışsal değişken olarak ilk sırada yer alması, küresel belirsizlik şoklarının Türkiye ekonomisini etkilediğini, ancak söz konusu belirsizliklerin Türkiye ekonomisindeki şoklardan eşanlı olarak etkilenmediğini yansıtmaktadır.

¹² Cholesky ayrıştırmasıyla elde edilen tepkilerin değişkenlerin sıralamalarına karşı duyarlı olabileceği hususu dikkate alınarak değişkenler arasındaki ilişkiler, genelleştirilmiş etki-tepki fonksiyonlarıyla da incelenmiş ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

bir değişkenin s adım ilerdeki tahmin hata varyansının yüzde kaçının kendisinde, yüzde kaçının diğer değişkenlerde meydana gelen şoklar tarafından açıklandığını göstermektedir (Brooks, 2008). Bu noktadan hareketle çalışmada, değişkenler arasında 12 dönemlik bir zaman dilimindeki dinamik ilişkiler, varyans ayrıştırmasıyla analiz edilmekte ve elde edilen sonuçlar Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekildeki Panel (a) incelendiğinde, GEPU değişkenindeki değişimlerin ilk dönemde tamamının, diğer dönemlerde ise tamamına yakınının kendi şoklarından kaynaklandığı tespit edilmektedir. Şekildeki diğer paneller incelendiğinde ise GEPU değişkeninin, analize konu olan makroekonomik değişkenlerdeki değişimleri açıklamada önemli bir güce sahip olduğu görülmektedir. Nitekim GEPU değişkeni özellikle dördüncü dönemden sonra INV değişkenindeki değişimlerin yaklaşık %36'sını, EMP değişkenindeki değişimlerin yaklaşık %22'sini, CNS değişkenindeki değişimlerin yaklaşık %24'ünü ve GDP değişkenindeki değişimlerin ise yaklaşık %35'ini açıklamaktadır. Varyans ayrıştırması ile elde edilen tüm bu sonuçlar, etki-tepki fonksiyonlarından elde edilen "GEPU şoklarının en çoktan en aza doğru sırasıyla yatırımları, GDP'yi, özel sektör tüketim harcamalarını ve istihdam seviyesini etkilediği" yönündeki bulguları desteklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Küresel ekonomi, özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren önemli ekonomik, politik ve jeopolitik gelişmelere tanıklık etmektedir. Bu alanlardaki gelişmeler, küresel ekonominin gelecekteki görünümünde belirsizlik yaratmakta ve bu belirsizlik de iktisadi karar birimlerinin geleceğe ilişkin beklentilerinin değişikliğe uğramasına yol açmaktadır. İlk etkilerini birimlerin yatırım, tüketim ve istihdam kararları üzerinde gösteren bu değişiklikler, makroekonomik aktiviteyi önemli ölçüde yönlendirerek ekonominin hem arz hem de talep yanı üzerinde ciddi etkiler meydana getirebilmektedir. Nitekim yukarıda belirtilen gelişmeler neticesinde ortaya çıkan belirsizlik altında firmalar, bekle-gör stratejisi izleyerek yatırım ve istihdam kararlarını, hane halkı ise özellikle dayanıklı mal tüketim kararlarını erteleyebilmektedir. Hane halkı ayrıca belirsizlik altında gelirlerinde meydana gelebilecek olası daralma riskine karşı önlem almak amacıyla ihtiyat amaçlı tasarruflarını artırabilmektedir. Bunların yanı sıra, yüksek belirsizlik ortamında risk primleri ve banka kredileri, sırasıyla yükselme ve daralma eğilimi göstermekte ve buna bağlı olarak da finansman maliyetleri artmaktadır. Finansman maliyetlerindeki bu artışlar, yatırım ve tüketim harcamalarının azalmasına ve dolayısıyla da makroekonomik aktivitenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Ayrıca literatürde, büyük ölçekli ekonomilerin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan belirsizlik şoklarının diğer ekonomilere yansyabileceği ve belirsizliğin bu yansma etkilerinin özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli etkiler meydana getirebileceği öne sürülmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışmada, genellikle gelişmiş ülkelere özgü belirsizlikleri yansıtan küresel ekonomik politika belirsizliklerinin Türkiye ekonomisine ilişkin reel makroekonomik aktivite üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, söz konusu belirsizliklerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri, 1999q1-2020q4 dönemi için VAR modelinden faydalanılarak araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, belirsizlik şoklarının yatırım, tüketim, istihdam ve GDP üzerinde teorik ve ampirik literatürün büyük bir bölümünde öngörüldüğü gibi negatif yönlü etkiler meydana getirdiği saptanmıştır. Ayrıca her bir değişkenin belirsizlik şokları karşısında vermiş olduğu tepkiler dikkate alındığında, en güçlü tepkiyi yatırım değişkeninin en zayıf tepkiyi ise istihdam değişkeninin verdiği tespit edilmiştir. Trung (2019) ve Bloom (2017) tarafından yürütülen çalışmalardan elde edilen sonuçlarla uyumlu

olarak yatırımların belirsizlik şoklarından en çok etkilenen değişken olması, ilk bakışta küresel belirsizliklerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin temelde yatırım kanalı üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Bu tespit aynı zamanda, Türkiye ekonomisinde karar birimlerinin yatırım kararı alırken daha fazla gelecek odaklı hareket ettiklerini ve bu nedenle de yatırımların geleceğe ilişkin beklentilerdeki değişimlere daha fazla duyarlı olduğunu göstermektedir. Çalışmada ayrıca Granger nedensellik testi uygulanmış ve küresel belirsizliklerden makroekonomik değişkenlere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın analizlerinden elde edilen bu yöndeki bulgular, ilk olarak reel opsiyon, risk primi ve ihtiyatı tasarruf etkilerinin geçerli olduğuna işaret etmektedir. İkinci olarak, çevresindeki askeri ve siyasi gerilimlere rağmen hızla büyüyen Türkiye ekonomisinin, özellikle gelişmiş ekonomilerdeki dinamiklerden kaynaklanan belirsizlik şoklarına karşı, kırılğan yapısı gereği, son derece açık olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, Türkiye'de güçlü, dengeli ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen politikalar benimsenerek ekonominin dışa bağımlılığının azaltılması önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – M.D.; Tasarım – K.K.; Denetleme – K.K.; Kaynaklar – M.D.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – M.D.; Analiz ve/veya Yorum – M.D.; Literatür Taraması – M.D.; Yazıyı Yazan – M.D.; Eleştirel İnceleme – K.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Yazarlar arasında açıklanması gereken herhangi bir finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – M.D.; Design – K.K.; Supervision – K.K.; Resources – M.D.; Data Collection and/or Processing – M.D.; Analysis and/ or Interpretation – M.D.; Literature Search – M.D.; Writing Manuscript – M.D.; Critical Review – K.K.

Conflict of Interest: We have no conflict of interest to declare.

Financial Disclosure: There are no financial conflicts of interest to disclose.

Kaynaklar

- Abel, A.B. (1983). "Optimal Investment Under Uncertainty". *The American Economic Review*, 73 (1), 228-233.
- Al-Thaqeb, S.A., ve Algharabali, B.G. (2019). Economic Policy Uncertainty: A Literature Review. *The Journal of Economic Asymmetries*, 20, e00133
- Bahmani-Oskooee, M., ve Hajilee, M. (2013). Exchange Rate Volatility and Its Impact on Domestic Investment. *Research in Economics*, 67 (1), 1-12.
- Baker, S.R., Bloom, N., ve Davis, S.J. (2016). Measuring Economic Uncertainty. *Quarterly Journal of Economics*, 131 (4), 1593-1636.
- Basu, S., ve Bundick, B. (2017). Uncertainty Shocks in a Model of Effective Demand. NBER Working Paper Series, No: 18420.
- Bernanke, B.S. (1983). Irreversibility, Uncertainty, and Cyclical Investment. *Quarterly Journal of Economics*, 98 (1), 85-106.
- Biljanovska, N., Grigoli, F., ve Hengge, M. (2017). Fear Thy Neighbor: Spillovers From Economic Policy Uncertainty. IMF Working Papers. No: 17/240.
- Bloom, N. (2009). The Impact of Uncertainty Shocks. *Econometrica*, 77 (3), 623-685.
- Bloom, N. (2014). Fluctuations in Uncertainty. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (2), 153-176.
- Bloom, N. (2017). Observations on Uncertainty. *The Australian Economic Review*, 50 (1), 79-84.

- Bloom, N., Bond, S., ve Reenen, J.V. (2007). Uncertainty and Investment Dynamics. *Review of Economic Studies*, 74 (2), 391-415.
- Brach, M.A. (2003). *Real Options in Practice*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Braun, P.A., ve Mittnik, S. (1993). Misspecifications in Vector Autoregressions and Their Effects on Impulse Responses and Variance Decompositions. *Journal of Econometrics*, 59 (3), 319-341.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byrne, J.P., ve Davis, E.P. (2005). Investment and Uncertainty in the G7. *Review of World Economics / Weltwirtschaftliches Archiv*, 141 (1), 1-32.
- Caggiano, G., Castelnuovo, E., ve Groshenny, N. (2014). Uncertainty Shocks and Unemployment Dynamics in U.S. Recessions. *Journal of Monetary Economics*, 67, 78-92.
- Carrière-Swallow, Y., ve Céspedes, L.F. (2013). The Impact of Uncertainty Shocks in Emerging Economies. *Journal of International Economics*, 90 (2), 316-325.
- Cheng, C.H.J. (2017). Effects of Foreign and Domestic Economic Policy Uncertainty Shocks on South. *Korea Journal of Asian Economics*, 51, 1-11.
- Choi, S. (2018). The Impact of US Financial Uncertainty Shocks on Emerging Market Economies: An International Credit Channel. *Open Economies Review*, 29 (1), 89-118.
- Choi, S., ve Loungani, P. (2015). Uncertainty and Unemployment: The Effects of Aggregate and Sectoral Channels. IMF Working Paper, No: 15/36.
- Christiano, L.J. (2012). Christopher A. Sims and Vector Autoregressions. *The Scandinavian Journal of Economics*, 114 (4), 1082-1104.
- Davis, S.J. (2016). An Index of Global Economic Policy Uncertainty. NBER Working Paper Series, No: 22740.
- Dixit, A.K. ve Pindyck, R.S. (1994). *Investment under Uncertainty*. Princeton: Princeton University Press.
- Dow, A., ve Dow, S.C. (2011). Animal Spirits Revisited. *Capitalism and Society*, 6 (2), 1-25.
- Enders, W. (2015). *Applied Econometric Time Series*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Erdoğan Coşar, E., ve Şahinöz, S. (2018). Quantifying Uncertainty and Identifying its Impacts on the Turkish Economy. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Working Paper, No: 18/06.
- Ferderer, J.P. (1993). The Impact of Uncertainty on Aggregate Investment Spending: An Empirical Analysis. *Journal of Money, Credit and Banking*, 25 (1), 30-48.
- Ferrara, L., Lhuissier, S., ve Tripier, F. (2017). Uncertainty Fluctuations: Measures, Effects and Macroeconomic Policy Challenges. CEPII, Policy Brief, No: 20.
- Ghosal, V., ve Laungani, P. (2000). The Differential Impact of Uncertainty on Investment in Small and Large Businesses. *The Review of Economics and Statistics*, 82 (2), 383-343.
- Ghosal, V., ve Ye, Y. (2015). Uncertainty and the Employment Dynamics of Small and Large Businesses. *Small Business Economics*, 44 (3), 529-558.
- Giavazzi, F., ve McMahon, M. (2012). Policy Uncertainty and Household Savings. *Review of Economics and Statistics*, 94 (2), 517-531.
- Gilchrist, S., Sim, J.W., ve Zakrajšek, E. (2014). Uncertainty, Financial Frictions, and Investment Dynamics. NBER Working Paper Series, No: 20038.
- Gujarati, D.N., ve Porter, D.C. (2009). *Basic Econometrics*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Gulen, H., ve Ion, M. (2015). Policy Uncertainty and Corporate Investment. *The Review of Financial Studies*, 29 (3), 523-564.
- Hartman, R. (1972). "The Effects of Price and Cost Uncertainty on Investment". *Journal of Economic Theory*, 5 (2), 258-266.
- Hassler, J. (2001). Uncertainty and the Timing of Automobile Purchases. *The Scandinavian Journal of Economics*, 103 (2), 351-366.
- Ivanov, V., ve Kilian, L. (2001). A Practitioner's Guide to Lag Order Selection for Vector Autoregressions. Centre for Economic Policy Research, Discussion Papers, No: 2685.
- Julio, B., ve Yook, Y. (2012). Political Uncertainty and Corporate Investment Cycles. *The Journal of Finance*, 67 (2), 45-83.
- Keynes, J.M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Macmillan, Cambridge University Press.
- Knight, F.H. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit*. Boston and New York, Houghton Mifflin Company.
- Knotek, E.S., ve Khan, S., (2011). How Do Households Respond to Uncertainty Shocks? *Economic Review [Kansas City]*, 96 (2), 5-34.
- Köhn, J. (2017). *Uncertainty in Economics: A New Approach*. Cham: Springer International Publishing AG.
- Kraft, H., Schwartz, E., ve Weiss, F. (2018). Growth Options and Firm Valuation. *European Financial Management*, 24 (2), 209-238.
- Kumo, W.L. (2006). Macroeconomic Uncertainty and Aggregate Private Investment in South Africa. *South African Journal of Economics*, 74 (2), 190-204.
- Luk, P., Cheng, M., ve Wong, K. (2020). Economic Policy Uncertainty Spillovers in Small Open Economies: The Case of Hong Kong. *Pacific Economic Review*, 25 (1), 21-46.
- Masayuki, M. (2017). Impact of Policy Uncertainty on Consumption and Saving Behavior: Evidence from a Survey on Consumers. RIETI Discussion Paper Series, No: 17-E-075.
- McDonald, R. ve Siegel D. (1986). The Value of Waiting to Invest. *The Quarterly Journal of Economics*, 101 (4), 707-728.
- Mody, A., Ohnsorge, F., Sandri, D. (2012). Precautionary Savings in the Great Recession. IMF Working Paper, No: 12/42.
- Morikawa, M. (2016). Business Uncertainty and Investment: Evidence from Japanese Companies. *Journal of Macroeconomics*, 49, 224-236.
- Mukalayı, N. (2021). Does Exchange Rate Volatility Reduce South African Domestic Consumption? SA-TIED Working Paper, No: 160.
- Oi, W.Y. (1961). "The Desirability of Price Instability Under Perfect Competition". *Econometrica*, 29 (1), 58-64.
- Özer, M., ve Erdoğan, L. (2006). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 17 (60-61), 93-110.
- Özgen, F.B., ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadî Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi. *METU Studies in Development*, 31 (1), 93-114.
- Pástor, L., ve Veronesi, P. (2013). Political Uncertainty and Risk Premia. *Journal of Financial Economics*, 110 (3), 520-545.
- Price, S. (1995). Aggregate Uncertainty, Capacity Utilization and Manufacturing Investment. *Applied Economics*, 27 (2), 147-154.
- Romer, C.D. (1990). The Great Crash and the Onset of the Great Depression. *The Quarterly Journal of Economics*, 105 (3), 597-624.
- Schaal, E. (2017). Uncertainty and Unemployment. *Econometrica*, 85 (6), 1675-1721.
- Segal, G., Shaliastovich, I., ve Yaron, A. (2015). Good and Bad Uncertainty: Macroeconomic and Financial Market Implications. *Journal of Financial Economics*, 117 (2), 395-397.
- Shah, S.Z., Baharumshah, A.Z., Said, R., ve Murdipi, R. (2019). The International Transmission of Volatility Shocks on an Emerging Economy: The Case of Malaysia. *Malaysian Journal of Economic Studies*, 56 (2), 243-265.
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48 (1), 1-48.
- Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 315-330.
- Tarı, R., ve Bozkurt, H. (2006). Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi. *Ekonometri ve İstatistik*, 4, 12-28.
- Trung, N.B. (2019). The Spillover Effect of the US Uncertainty on Emerging Economies: A Panel VAR Approach. *Applied Economics Letters*, 26 (3), 210-216.
- Vo, L.V., ve Le, H.T.T. (2017). Strategic Growth Option, Uncertainty, and R&D Investment. *International Review of Financial Analysis*, 51, 16-24.
- Wang, Y., Chen, C.R., ve Huang, Y.S. (2014). Economic Policy Uncertainty and Corporate Investment: Evidence from China. *Pacific-Basin Finance Journal*, 26, 227-243.
- Zalla, R. (2017). Economic Policy Uncertainty in Ireland. *Atlantic Economic Journal*, 45 (2), 269-271.

EXTENDED SUMMARY

Background

The argument that uncertainty affects macroeconomic activity goes back at least to Keynes (1936), who suggests that the future of the economy may depend on agents' subjective beliefs about uncertain future events. In light of this argument, scholars have tended to explain three negative channels (namely, the real option channel, the risk premium channel, and the precautionary saving channel) through which uncertainty shocks can affect macroeconomic activity. The first channel states that uncertainty increases the option value of waiting to invest. In times of high uncertainty, firms may postpone irreversible investment decisions which entail high sunk costs. Uncertainty also leads firms and households to be more cautious in hiring and purchasing durable goods. The second channel suggests that greater uncertainty is associated with higher risk premia because investors demand compensation as insurance against future risks. This means that uncertainty limits the ability of firms to undertake large investment projects. Moreover, a jump in uncertainty can lead to a rise in interest rates as banks become more cautious about default risks. Therefore, uncertainty makes borrowing more expensive and leads to a decline in investment and consumption levels. The third channel suggests that, faced with uncertainty about their future income, households may limit their current consumption and may increase saving in a precautionary manner.

In addition, the global economy has experienced a number of significant economic and political developments since the early 2000s, including the 9/11 attacks, the 2008-09 financial crisis, the European debt and immigration crises, the Brexit referendum, and the US election. The uncertainty arising from these developments, which are essentially specific to leading countries, may spill over to other countries due to rapidly increasing globalization and liberalization trends. Hence, uncertainty in a leading country has global implications, particularly in developing countries.

Purpose and Method

This study aims to investigate the impact of uncertainty shocks arising from economic and political developments in the global economy on real macroeconomic activity in the Turkish economy by employing the VAR model for the period 1999q1-2020q4.

Findings and Conclusion

Empirical evidence shows that GEPUs have contractionary effects on macroeconomic activity in the short and/or medium term, as predicted by most theoretical and empirical studies. It also shows that the main channel for GEPUs to impact the economy is through investment, which responds more strongly than other macroeconomic variables. The possible reason is that economic agents are more cautious about investment than about other economic decisions. The study also examines the causality relationships between GEPUs and macroeconomic variables and concludes that there is a unilateral causality running from GEPUs to macroeconomic variables. These results suggest that the Turkish economy still maintains its fragile structure. In this regard, it is necessary to reduce the economy's dependence on foreign sources by adopting policies that support strong, balanced, and sustainable growth.